

Волинський національний університет
імені Лесі Українки
Факультет психології
Кафедра практичної психології та психодіагностики

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДИТИНИ ТА СІМ'Ї:
ПРАКТИКУМ**

Навчальний посібник

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК 37.014(076)

П 24

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №6 від 23 лютого 2022 р.)*

Рецензенти:

Соловйов В. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського;

Остапйовський О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології ВПО;

Мельник А. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психодіагностики ВНУ імені Лесі Українки.

Психологічна допомога дитині та сім'ї: практикум. / Л. Магдисюк, П 24 М. Замелюк, О. Беспарточна, Н. Борбич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – 280 с.

Практикум розроблено на основі силабусів навчальних дисциплін «Психологічна допомога дитині та сім'ї», «Етнопедагогіка дитинства. Сімейна педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка», «Вікова та педагогічна психологія», «Практикум з арт-терапії», «Психологія і педагогіка вищої школи», «Педагогічна творчість».

Структура видання дозволяє сформувати цілісний підхід до вивчення кожної із зазначених тем «Сім'я як об'єкт і суб'єкт соціалізації», «Специфіка сім'ї як психологічний феномен», «Функціонально-рольова структура сімейних відносин», «Подружні стосунки», «Специфіка сімейного виховання», «Особливості материнської і батьківської любові» та ін.

Посібник буде корисним для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти спеціальностей: «Психологія» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня вищої освіти, «Педагогіка вищої школи», «Соціальна педагогіка», «Середня освіта», «Дошкільна освіта», «Початкова освіта».

Видання адресоване студентам освітнього ступеня бакалавр, а також магістрам, викладачам закладів вищої освіти.

УДК 37.014(076)

© Магдисюк Л., Замелюк М.,
Беспарточна О., Борбич Н., 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. Сім'я як мікро модель суспільства.....	6
2. Сім'я як об'єкт і суб'єкт соціалізації	18
3. Специфіка сім'ї як соціально-психологічний феномен	27
4. Провідні тенденції розвитку сучасної сім'ї та тенденції розвитку їх альтернативних форм на сучасному етапі	32
5. Функціонально-рольова структура сімейних відносин	38
6. Подружні стосунки	47
7. Специфіка сімейного виховання	51
8. Особливості материнської і батьківської любові	58
9. Партнерство між родиною у вихованні дитини	67
10. Нова філософія взаємодії сім'ї та педагогів	73
11. Сучасні стратегії спілкування з сім'ями	80
12. Сім'я та її вплив на формування особистості дитини	86
13. Особливості навчання обдарованих дітей	101
14. Вплив юнацької субкультури та засобів масової інформації на формування девіантної поведінки неповнолітніх.....	111
15. Соціально-педагогічна робота з різними типами сімей та дітьми, які залишилися без опіки батьків	123
16. Сучасні інноваційні виховні технології: теорія і практика	134
17. Генограма як інструмент розуміння сімейних стосунків	143
18. Функції сімейного консультанта та його професійна позиція	150
19. Методи та техніки роботи консультанта з сім'єю	158
20. Еко-карта як інноваційна діагностична методика вивчення та аналізу життєвого простору дитини і соціального оточення сім'ї	163
21. Інноваційні ідеї підтримки сімейного виховання (артпедагогіка та арттерапія)	171
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	177
ЗАДАЧІ З СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	188
ДОДАТКИ.....	195
СИЛАБУСИ	243

ВСТУП

У добу реформування країни, становлення нових соціально-економічних основ її розвитку все актуальнішим стає завдання побудови нових відносин між суспільством та особистістю. Пошук оптимальних шляхів соціалізації особистості та її соціальний захист стають першочерговими завданнями людинознавчих дисциплін.

У зв'язку з цим постає питання про розвиток психології, соціальної педагогіки як перспективних напрямів психологічної та педагогічної науки, що досліджує провідні шляхи, умови та засоби соціалізації дітей та молоді, роль і місце в цьому процесі різних суспільних інститутів.

З огляду на це особливе значення має розробка теоретичних основ соціальної педагогіки з урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації, досвіду вітчизняної та світової соціально-педагогічної практики.

Метою вивчення курсів «Психологічна допомога дитині та сім'ї», «Етнопедагогіка дитинства. Сімейна педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка», «Вікова та педагогічна психологія», «Практикум з арт-терапії», «Психологія і педагогіка вищої школи», «Педагогічна творчість» можна вважати розкриття взаємозв'язку сімейної педагогіки, соціальної педагогіки з гуманітарними науками, педагогікою, психологією; виділення предмета, об'єкта науки, її категорій; розгляд проблем соціальної педагогіки як науки та галузі практичної діяльності; виявлення специфіки соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями соціальних груп; формування у студентів системного уявлення про сім'ю як середовище розвитку та виховання; формування професійних вмінь педагога використовувати знання педагогіки сім'ї для аналізу її виховної функції та планування і організації психолого-педагогічної взаємодії педагога і сім'ї спрямованої на різнобічний розвиток дитини.

Практикум сприятиме організації ефективної аудиторної та поза аудиторної роботи здобувачів. Практична робота здобувачів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом під час поза аудиторної навчальної роботи і спрямована на послідовне формування у здобувачів самостійності як риси характеру, що відіграє суттєву роль у формуванні сучасного фахівця. У ході такого виду роботи здобувач має перетворитися в активного учасника освітнього процесу, навчитися свідомо

ставитися до оволодіння теоретичними та практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі.

Структура видання дозволяє сформувати цілісний підхід до вивчення кожної із зазначених тем. Питання, що розкривають зміст теми, ключові терміни та поняття відображають проблематику заняття; питання для самоконтролю, тестові завдання та вправи надають можливість самоперевірки ступеня засвоєння теми, а питання для групової дискусії та ситуаційні вправи сприяють формуванню особистої думки здобувачів і творчого підходу щодо вирішення певних проблем сім'ї.

Збірник буде корисним для здобувачів денної, заочної та дистанційної форм навчання, які вивчають дисципліни «Психологічна допомога дитині та сім'ї», «Етнопедагогіка дитинства. Сімейна педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Педагогіка», «Вікова та педагогічна психологія», «Практикум з арт-терапії», «Психологія і педагогіка вищої школи», «Педагогічна творчість», а також викладачів, фахівців-практиків, діяльність яких пов'язана з розробкою заходів щодо сімейного виховання дітей.

Бажаємо успіхів!

ТЕМА 1. СІМ'Я ЯК МІКРО МОДЕЛЬ СУСПІЛЬСТВА

Питання, що розкривають зміст теми

1. Поняття про шлюб і сім'ю.
2. Зміст терміну «шлюб», його походження.
3. Сім'я, її ознаки.
4. Історичні стилі сімейного виховання.
5. Типи сімей, функції сім'ї, законодавство.

Ключові терміни і поняття: шлюб, сім'я, ознаки сім'ї, стилі сімейного виховання, типи сімей, функції сім'ї.

Мета: розглянути поняття про шлюб і сім'ю: зміст терміну «шлюб»; його походження; сім'я, її ознаки. Визначити історичні стилі сімейного виховання. Ознайомитися із типом сімей, функціями сім'ї, законодавством.

ПРИТЧА «ІСТИНА»

Колись люди вірили, що є не один, а багато богів. Одного разу боги вирішили створити Всесвіт: створили зірки, сонце, моря, гори, Людину та Істину. Однак постало питання про те, куди сховати цю Істину, щоб людина її не змогла відшукати. Давайте сховаємо її на далекій зірці, – сказав один із богів. А давайте на найвищій гірській вершині, – запропонував інший. Ні, давайте покладемо її на дно найглибшої безодні, – промовив третій. Може, сховаємо її на Місяці? А наймудріший Бог сказав: Ні, ми сховаємо Істину в серці людини. Тоді вона шукатиме її в усьому всесвіті, не знаючи, що постійно носить у собі.

ТРЕНЕР. Як ви думаєте, що таке Істина? Це те, заради чого живе людина; знання про те, як побороти зло. Тепер подумайте, чому боги все-таки вирішили сховати Істину в серці людини? Тому що кожен із нас – це маленький Всесвіт, це якась Істина. Ми можемо знайти Істину, якщо зазирнемо в себе, вивчимо себе. Давайте зробимо це – пошукаємо Істину.

ВПРАВА «МІЙ ОБРАЗ»

Мета: підготовка учасників до роботи, створення позитивної атмосфери, хорошого настрою, визначення особливостей кожного.

Тренер вітається з групою, роздає кожному учаснику аркуш А4, на якому потрібно написати своє ім'я і намалювати власний образ (це може бути певний символ, предмет – будь-що). Після того як учасники виконали завдання, психолог пропонує по черзі назвати своє ім'я і представити власний образ.

ВПРАВА «ПРАВИЛА РОБОТИ»

Мета: прийняття правил роботи групи.

Учасники читають написане на плакаті і приймають правила роботи групи.

Правила роботи:

Бути активним.

Звертатися одне до одного на ім'я.

Не критикувати.

Правило піднятої руки.

Бути щирим.

Не оцінювати одне одного.

Принцип «тут і тепер».

Принцип «конфіденційності».

Дотримуватися запропонованих правил.

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ»

Мета: визначення очікування учасників щодо заняття.

Тренер на дошку прикріплює плакат із малюнком чаші. Пропонує подумати, чого вони очікують від заняття, і написати на стікерах. Потім прочитати написане і приклеїти їх у символічну чашу, зображену на плакаті.

ПОВІДОМЛЕННЯ «РІЗНІ ТИПИ СІМЕЙ»

Отже, сім'я являє собою соціальну групу, яка відповідає нормам і цінностям певного суспільства, об'єднана сукупністю міжособистісних контактів, що формуються у спільній взаємодії і впливі один на одного. Класифікують сім'ї за різними ознаками. Окрім представлених нижче типів, відомі й інші ознаки, за якими класифікують сім'ї: соціально-класова (сім'я робітника, працівника сільськогосподарського виробництва, представника інтелектуальної праці тощо); тип поселення, місце проживання (сільська, міська; в дослідженнях наголошується на такій тенденції – в місті, як правило, поширеною є егалітарна сім'я із демократичними формами взаємодії, а в селі більш живучі авторитарні стосунки); національна (однонаціональна, інтернаціональна) тощо.

Типи сімей

За кількістю шлюбних партнерів виділяють:	Моногамна. У складі такої сім'ї один чоловік і одна дружина. Цей тип виник не так давно. Його розвиток тісно пов'язаний зі встановленням інституцій приватної власності й держави.
	Полігамна (багатошлюбність). Даний тип має два варіанти: поліандрія (рідкісна форма групового шлюбу, за якої в жінки кілька чоловіків, як правило, братів) і полігінія (форма шлюбу, що дозволяє чоловікові мати кількох дружин).
За кількістю поколінь:	Складна. В такій сім'ї живуть і ведуть спільне господарство представники кількох поколінь (принаймні трьох) – прабадьки, батьки, діти
	Нуклеарна (проста). Члени такої сім'ї є представниками тільки двох поколінь (батьки, діти).
	Бінуклеарна. Після розлучення обидва подружжя створюють нові сім'ї, в результаті чого в дитини на двох батьків стає більше (два рідні і два нерідні), між якими підтримуються стосунки й дитина періодично живе то з одними, то з іншими.
За кількістю батьків:	Повна. Є в наявності обоє батьків і діти.
	Неповна. Один із батьків відсутній (переважно тато).
За кількістю дітей:	Бездітна. Сім'я, де протягом тривалого часу спільного життя (десять і більше років) у подружжя не народилася дитина.
	Однодітна.
	Малодітна. Такою є сім'я, яка складається з двох дітей.
	Багатодітна. Сім'ї, в яких є троє й більше дітей.
За віком подружжя:	Молодіжна. Сім'я, яка тільки створилася, оформилася. Нормальним явищем є атмосфера ейфорії.
	Молода. Сім'я, яка має перший досвід прозаїчного спільного побуту, зустрілася з першими несподіваними перешкодами. В молодій сім'ї, яка чекає дитину, помітно зміцнюються стосунки, з'являється турботливість подружжя один про одного.

	<p>Середнього подружнього віку. Переважно сім'ї від трьох до десяти років спільного подружнього життя. Вважається, що це найкритичніший період спільного проживання, адже саме тоді з'являється нудьга, одноманітність стереотипів у стосунках подружжя. Починаються розгоратися конфлікти.</p>
	<p>Старшого подружнього віку. Це сім'ї, які прожили спільно десять-двадцять років. Морально-психологічний клімат тут залежить від матеріального достатку, духовного багатства членів родини, взаємної поступливості, збігу потреб, інтересів тощо.</p>
	<p>Літня. Сім'я, яка прожила спільно не один десяток років. Цей різновид сімей виникає після того, як вступили до шлюбу їхні діти. У подружжя з'являються нові ролі (бабуся, дідусь), нові функції та обов'язки.</p>
<p>За стилем взаємодії і спілкування</p>	<p>Авторитарна. Характеризується суворим підкоренням дітей батькам, дружини чоловікові або навпаки. Серед дітей із сімей з авторитарним стилем спілкування багато дітей з егоїстичним спрямуванням. їм майже не властиві такі риси, як комунікабельність, емпатія, вони або агресивні, або замкнені. В таких родинах панує авторитет батьківської влади, рольових взаємин. Це призводить до відчуження дітей від батьків, встановлення між ними формально-ділових стосунків: зроби, віднеси, забори (наказовим тоном, що не передбачає альтернативи) із відповідними санкціями за порушення вимоги. Прояви власної волі дитини суворо караються, що приводить до переконання її у своїй незначущості, заниження самооцінки, втрати віри у власні можливості. У членів сім'ї виробляється комплекс постійної залежності від когось, хто «сильніший», впливовіший, могутніший.</p> <p>Демократична. Взаємна повага членів родини, однакова участь кожного у справах сімейного життя, спільне розв'язання проблем. У дітей з родин з демократичним стилем стосунків частіше формуються такі риси, як відповідальність, самооцінка власних дій, колективна спрямованість. Вони доброзичливі, але й вимогливі до себе та оточення. Дитина свої взаємини з оточенням</p>

	<p>вибудовує на принципі стосунків, що панує в сімейному мікросвіті. В цьому разі дитина – рівноправний член сімейного колективу, її залучають до справ дорослих, з нею рахуються, радяться, з повагою ставляться до її думки. Але й дитина також цінує і прислуховується до порад батьків.</p>
	<p>Ліберальна. Діти із сімей з ліберальним стилем взаємодії здатні до вседозволеності, непослуху, порушення загальноприйнятих правил. Формуванню цих якостей сприяють дружні, іноді панібратські стосунки батьків і дітей, що приводить до втрати дистанції між дорослими та дітьми. Думка, порада батьків ігноруються.</p>
	<p>Ситуативна (змішана). У таких сім'ях її члени поведуться по різному: вони можуть бути і лояльні, і агресивні, і замкнені в собі, але можуть швидко орієнтуватися в життєвих ситуаціях. Негативним моментом є те, що діти за цих умов не мають чітко виробленого стилю поведінки, що заважає в подальшому житті.</p>
<p>За способом планування сімейного життя:</p>	<p>Зріла. Така сім'я здатна до продуктивного й погодженого планування свого життя, і якщо в цьому плані щось порушується, вона може спокійно прийняти й оцінити ці зміни. Члени зрілої родини здатні без паніки реагувати на різні життєві ситуації. Батьки відчувають себе лідерами-натхненниками, а не авторитарними керівниками. Своє завдання вони вбачають у тому, щоб навчити дітей залишатися людьми за будь-якої життєвої ситуації. Їхня поведінка не розходиться зі словами. Зріла сім'я розуміє, що проблеми обов'язково виникатимуть, хоча б тому, що саме життя їх ставить, і тому вона творчо підходить до їх вирішення. Зрілі родини відрізняються від проблемних тим, що батьки вірять: зміни неминучі – діти переходять від однієї стадії розвитку до іншої, співвідносячи цей процес із власним досвідом.</p> <p>Проблемна. У проблемних сім'ях батьки закликають дітей не ображати, не засмучувати один одного, а самі фізично карають їх за будь-яку провину. В такій родині наведений вище приклад може закінчитися півгодинною лекцією, фізич-</p>

	<p>ним покаранням тощо. Проблемна сім'я намагається спрямувати всю свою енергію на безнадійні спроби жити так, щоб взагалі не мати проблем. Коли ж проблеми виникають, виявляється, що можливості для їх вирішення уже вичерпані.</p>
<p>За відповідністю шлюбно-сімейних стосунків суспільним нормам:</p>	<p>Патріархальна. Традиційна сім'я, стосунки в якій орієнтовані на взірці, що домінували в минулому: чоловік – матеріально забезпечує родину, представляє її у суспільстві, приймає основні рішення, а дружина – не працює, виховує дітей, веде домашнє господарство. Думка дітей при цьому враховується мало. У такій родині панує керівництво, що базується на силі, ригідність статевих ролей, суворі правила родинного життя, деструктивний спосіб розв'язання конфліктів, невдачі та помилки приховуються, відсутність поваги до приватних справ, почуття незахищеності, закритість сімейного життя для соціуму.</p> <p>Сучасна (егалітарна). Сім'я, де кожен дорослий член має рівні права, відповідальність і обов'язки. Діти в таких родинах мають достатньо незалежне становище. Норми любові, емоційної близькості поширюються на всіх членів сім'ї. Цей тип родини також має назву «партнерської», позаяк у ній панує авторитет кожного, кооперативне використання влади, взаємозамінність статевих ролей, гнучкість розподілу сімейних обов'язків, лабільність правил родинного життя, конструктивний спосіб розв'язання суперечностей, повага до приватних справ, відкритість сімейного життя для соціуму, автономія дитини, активна участь подружжя в суспільному житті. Підтипами сучасної родини є: колективістська (однаково важлива професійна й суспільна діяльність обох батьків, які гнучко розподіляють сімейні обов'язки, спільно проводять дозвілля, колективно розв'язують проблеми, приймають рішення); індивідуалістська (позасімейна діяльність для подружжя важливіша за сімейну, домашня робота зведена до мінімуму, при обговоренні проблемних питань можливі конфлікти, якщо зачеплені чийсь індивідуальні інтереси).</p>

За способом розв'язання сімейних проблем:	Конструктивна (позитивно спрямована). Взаєморозуміння між членами родини, повага до думки кожного, стимуляція рефлексії й активності в розв'язанні проблем, спонукання до розвитку і змін.
	Деструктивна (негативно спрямована). Відсутність взаєморозуміння і співпраці між членами сім'ї у розв'язанні проблем, руйнування міжособистісних стосунків, гальмування активності, погіршення морально-психологічного клімату.
За характером альтернативного стилю життя:	Гомосексуальна. Йдеться про чоловічі і жіночі сім'ї. Не виключається можливість виховання (усиновлення) і навіть народження дітей (у жіночих діадах із залученням чоловіків-донорів).
	Відкрита. Шлюб, де стосунки будуються на основі гуманістичних принципів, які передбачають, що людина протягом життя змінюється, прагне до самоактуалізації. Це передбачає особисте життя кожного з них, у тому числі й глибокі почуття, значущі стосунки (сексуальні не виключаються) з іншими людьми.
	Свінінг (від англ. коливання, розмах, свобода дій). Хиткий, мінливий шлюб. Подружні пари тимчасово обмінюються сексуальними партнерами
	Групова. Подружні стосунки трьох і більше осіб, між якими можуть бути парні чи неупорядковані сексуальні зв'язки.
	Двокрокова. Між подружжям укладається шлюбний контракт, у якому обумовлюють їхні права і обов'язки на різних етапах сімейного життя. На етапі «першого кроку» важливою є відсутність дітей і можливість через певний час припинити стосунки без процедури розлучення.

ВПРАВА «ЩО Я ДАЮ ЛЮДЯМ І ЧОГО ВІД НИХ ЧЕКАЮ?»

Мета: розвиток навичок самоаналізу.

Аркуш А4 і пропонує умовно поділити його на дві частини. На одній намалювати те, що учасник дає людям, а на іншій, що отримує від них. Обговорення малюнків: Що я відчував, коли працював над малюнком?

ВПРАВА «БУДУЄМО МАЙБУТНЄ»

Мета: продемонструвати процес побудови хороших взаємин і майбутньої сім'ї, допомогти замислитись над тим, від чого необхідно відмовитися заради досягнення цієї життєвої мети.

Ресурсне забезпечення: ватман, кольорові маркери,

Хід вправи

Тренер просить трьох бажаючих вийти до дошки та намалювати декілька будиночків. Потім починає бесіду, побудовану на запитаннях:

Що спільне у всіх трьох будиночках? (певна послідовність побудови будь – якої будівлі – фундамент, стіни, дах).

Чому фундамент закладається у першу чергу? (тому що це основа дому).

Що буде з будинком, якщо дах побудувати в першу чергу, а потім закласти фундамент, або побудувати будинок без фундаменту? (будинок почне руйнуватися, або його споруда взагалі стане неможливою).

Процес побудови хороших взаємин і майбутньої сім'ї можна порівняти з процесом будівництва дому.

(На ватмані тренер малює основу-фундамент дому.)

Що служить фундаментом для побудови стосунків між людьми?

Довіра, повага, прихильність, любов, дружба.

Записуємо слова «довіра», «повага», «прихильність», «любов», «дружба» на намальованій основі/фундаменті дому. Продовжуємо «будувати дім».

Яка частина дому зводиться після закладки фундаменту?

Звичайно, стіни.

Яку функцію виконують стіни в будинку?

Стіни підтримують, захищають, забезпечують безпеку та відмежовують.

Яку роль стіни відіграють у взаєминах? Слово починається з букви «з» – зобов'язання

Зобов'язання включає підтримку, захист, безпеку.

Підтримка = опора, допомога, сприяння.

Захист = безпека й упевненість в тому, що ваш партнер ніколи навмисно не нанесе вам шкоди.

Безпека = у ваших стосунках присутні повага та довіра одне до одного, ви впевнені в тому, що вас кохають і ніколи не зрадять.

Справжнім зобов'язанням у стосунках хлопця і дівчини, які кохають одне одного, є шлюб.

Пишемо «зобов'язання» поряд зі стінами дому.

Д-р Дональд Джой, автор книги «Зближення», пише: «Шлюб, відмічений весільною церемонією, це притаманний культурі шлях суспільного схвалення інтимних сексуальних відносин двох людей, а також захист власності, прав подружжя та їхніх дітей».

Який остаточний кроку процесі спорудження дому?

Дах.

Що являє собою дах у взаєминах?

Це, наповнені любов'ю, інтимні стосунки, вінець яких – діти.

А що станеться, якщо ви вирішите будувати стосунки, відразу почавши з інтимних сексуальних відносин? Як буде виглядати ваш дім?

Малюють перевернутий дім.

Перевернутий дім – дім зруйнований, бо дах не спроможний утримати споруду: фундамент розвалюється, стосунки розриваються.

Від того, яким чином ви будете взаємини тепер, залежить у майбутньому, наскільки успішним буде ваш шлюбний союз і сімейне життя. Це підтверджують результати наукових досліджень, які виявили, що для людей усіх часів і культур існує дванадцять кроків – спільна послідовність зближення від початку знайомства до моменту інтимної близькості, яку проходять усі пари, що будують свої взаємини.

Етапи зближення:

Очі до тіла = Момент прозріння – чарівне тяжіння. Це момент чудового тяжіння, що залишається в пам'яті на все життя.

Очі в очі = Помітили (виділили) один одного – виник взаємний чарівний потяг (кроки 1–3 відбуваються без жодного фізичного дотику).

Голос з голосом = Абсолютна зачарованість одне одним і взаємне палке почуття. Навіть для людей небагатослівних не виникає труднощів спілкуватися одне з одним. Починається дружба. На цьому етапі закладається фундамент стосунків, вони потребують певного часу, щоб зміцніти.

Рука до руки = Ми пара. Хочемо більше дізнатися одне про одного.

Рука до плеча = Жест, що демонструє право власності = пара починає зустрічатися з друзями один одного і з їхніми сім'ями.

Рука до талії = На цьому етапі пара виявляє, в чому збігаються і чим відрізняються їхні інтереси.

Обличчя до обличчя = Долають слабкості одне одного у важливих сферах життя; діляться проблемами.

Рука до голови = Довіра. Вивчення життєвих цілей іншого; розуміння того, чого кожен прагне.

Рука до тіла (через одяг, але не до інтимних місць!) = Визнання того факту, що по життю ми йтимемо разом.

Подальші етапи пари проходять лише у шлюбі.

Що може перешкодити вашим намірам побудувати довершені стосунки?

Відсутність життєво важливих цілей.

Коли кроки до зближення здійснюються не в установленому порядку.

Коли процес зближення прискорюється.

Вживання алкоголю, наркотиків.

Позашлюбні сексуальні відносини, які часто призводять до захворювань, що передаються статевим шляхом.

Захоплення порнографією.

Висновок: Результати багатьох наукових досліджень, та й уся історія людства вчать нас, яким має бути справжній шлюб. І від того, яким чином відбувається процес зближення – чи прискорюється, чи стосунки будуються в належній послідовності, залежить, якими будуть наслідки: сприятливими або руйнівними, чи буде шлюб тривалим або закінчиться розлученням. Акцентується увага на тому, що за умови правильних взаємин, питання весілля і шлюбу має обговорюватися до того, як стосунки зайдуть далеко, і що заради здійснення поставлених цілей необхідно виконувати те, що «треба», а не те, що «хочеться».

ВПРАВА «ЧАРІВНА СКРИНЬКА»

Мета: підвести підсумки тренінгу.

Ресурси: аркуш ватману із зображенням великої скриньки, кольорові кружечки за кількістю учасників тренінгу.

Хід проведення

Кожен учасник отримує кружечок, який символізує скарб знань, умінь, отриманих упродовж тренінгу. Педагог пропонує кожному з учасників написати про здобуті скарби. Учасники по черзі «кладуть

скарби» у чарівну скриньку (прикріплюють кружечки на плакат із зображенням скриньки), коментуючи свою дію.

Коли скринька заповнена, тренер звертається до учасників із пропозицією виказати свої зауваження та рекомендації. Він дякує групі за спільну роботу.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття «шлюб», «сім'я»?
2. Основні історичні формування стилів сімейного виховання.
3. Назвіть ознаки сім'ї.
4. Роль сімей, функції сім'ї.

Питання для групової дискусії

1. Що є ключовим у сім'ї?
2. Поясніть, основні специфічні ознаки сімейного виховання, його відмінність від суспільного? Визначте актуальні проблеми сімейного виховання.

Завдання для самостійної роботи

1. Розробити інтелект карту основних положень щодо виховання та навчання дитини в сім'ї:
2. Ознайомитися з реалізацією ідей всебічного розвитку особистості в гувернерських виховних системах (на вибір студента)
3. Створити інтелект карту за зразком <https://coggle.it/>
4. Педагогіка Стародавньої Греції про сімейне виховання.
5. Розвиток виховних систем на українських землях.
6. Методика індивідуального навчання М. Монтеня.
7. Методичні рекомендації навчання Я. Коменського.
8. Дидактична система Ж.-Ж. Руссо.
9. Дидактичні досягнення Й. Песталоцці.
10. Система італійського педагога М. Монтесорі.
11. Погляди К. Ушинського на виховання в сім'ї.
12. С. Русова про сімейне виховання.
13. А. Макаренко про проблеми сімейного виховання.
14. Стилі батьківсько-дитячих стосунків (Є. Смирнова, М. Бикова)
15. Дидактична система М. Монтеня.
16. Педагогічні ідеї Руссо.
17. Погляди Я. Коменського на навчання дитини в домашніх умовах.
18. Дж. Локк про особливості домашнього навчання.

19. Педагогічна концепція про виховання у сім'ї Й. Гербарта.
20. Педагогічна концепція про виховання у сім'ї, А. Дістервега.
21. Педагогічна концепція про виховання у сім'ї Ф. Фрєобеля.
22. Принципи виховання С. Спенсера: особливості розумового, фізичного та морального виховання дитини.
23. І. Базедов про авторську навчально-виховну систему домашнього вчителя.
24. Видатний український педагог К. Ушинський про виховання дитини в сім'ї.
25. Г. Сковорода та С. Русова про особливості сімейного виховання.
26. Погляди В. Сухомлинського на виховання дітей в сім'ї.
27. М. Стельмахович про звичаї українського родинного виховання та навчання

ТЕМА 2. СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Сутність понять «шлюб» і «сім'я».
2. Для чого людині потрібна сім'я.
3. Функції сім'ї, особливості їх прояву в сучасних умовах.
4. Шлюбний вік, правила укладання шлюбу.
5. Законодавство України про шлюб і сім'ю.

Ключові терміни і поняття: шлюб, сім'я, шлюбний вік, законодавство України.

Мета: розглянути сутність понять «шлюб» і «сім'я». Для чого людині потрібна сім'я. охарактеризувати функції сім'ї, особливості їх прояву в сучасних умовах. Шлюбний вік, правила укладання шлюбу. Законодавство України про шлюб і сім'ю.

ПРАВИЛО «ТУТ І ТЕПЕР»

Важливо, щоб розбиралися процеси, думки і почуття, що виникають у групі в даний момент. Таким чином, учасників привчають зосереджувати увагу на собі і на те, що відбувається навколо них у даний час. Те, як проявляє себе людина «тут і зараз», показує, як він веде себе «за життя». І на це варто звертати увагу учасників тренінгу.

ВПРАВА «АВТОПОРТРЕТ»

1-й варіант: необхідно мати аркуш паперу і олівець. Всім пропонується намалювати свій портрет, але не зовсім звичайний.

- Замість очей ми малюємо те, на що любимо дивитися.
- Замість носа – те, що любимо нюхати.
- На місці губ – те, що ми любимо їсти.
- На місці вух те, що любимо слухати.
- Ну, а на голові замість зачіски покажіть ваші думки: ті, які до вас частіше приходять. Після того, як портрети намальовані, кожен представляє свій по колу.

Вправа допомагає дізнатися смаки і інтереси один одного.

ВПРАВА «СКАЖИ – ЧОМУ?»

Мета: сприяти актуалізації раніше набутих знань учасників тренінгу, сформулювати функції, мотиви створення сім'ї.

Очікування: вправа дає учасникам можливість для самовираження, формує позитивний настрій на роботу.

Ресурсне забезпечення: ватмани, маркери, додаткова інформація.

Міцна сім'я – запорука задоволення людини життям.

Шлюб – це юридично оформлений, добровільний союз чоловіка і жінки, заснований на їх взаємній прихильності й укладений з метою створення сім'ї, народження та виховання дітей.

Таке визначення не розкриває повною мірою зміст цього поняття, а дає його лише в тих межах, у яких відносини шлюбу піддаються регламентації сімейно-правовими нормами.

Певна річ, важко говорити про щасливе життя у шлюбі, коли в ньому не буде взаємним найвище людське почуття – кохання.

Сім'я – це соціальна група, в основі якої лежить спільність морально-психологічного, побутового та економічного укладу життя, виховання дітей. Між її членами існує духовна, емоційно-психологічна єдність, відповідальність і взаємодопомога. Відносини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми є складовою сім'ї. Вона створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення дитини.

Сучасні дослідники наголошують на тому, що сім'я є найефективнішим простором (осередком) для розвитку чоловіка і жінки.

Сім'я – форма спільності людей, що склалася з поєданого шлюбом подружжя, їхніх дітей (власних чи усиновлених), а також, у деяких випадках, і з інших осіб, поєднаних родинними зв'язками.

Сім'я є першоосновою духовного, економічного та соціального розвитку суспільства, його природнім і найбільш стійким елементом. Ця істина підтверджується ходом розвитку людської цивілізації. У сім'ї найповніше зберігаються перш ознаки давніх етносів і відображаються всі етапи історичного розвитку кожного народу. Разом із тим, вона не є чимось абсолютно сталим, незмінним. Сім'я акумулює в собі найважливіші ознаки суспільних процесів, економічного та культурного розвитку й одночасно ніби випромінює їх у суспільство та взаємодіє з ним.

Єдність і міцність сім'ї забезпечується взаємною любов'ю, моральною, економічною, правовою та іншими видами взаємної відповідальності, взаємної підтримкою, взаєморозумінням та емоційною прихильністю.

Основні функції сім'ї:

- ✓ Репродуктивна – полягає в народженні дітей і продовженні роду людського. Репродуктивну функцію називають іще функцією дітонародження, або відтворення роду.
- ✓ Виховна – передбачає здійснення процесу соціалізації молодого покоління та виховання дітей до досягнення ними соціальної зрілості.
- ✓ Господарсько-побутова – передбачає підтримання належного фізичного стану сім'ї, догляд за дітьми і літніми людьми, організацію споживання та побуту.
- ✓ Економічна – забезпечує отримання матеріальних засобів, матеріальну підтримку неповнолітніх і літніх людей.
- ✓ Соціального контролю – передбачає відповідальність сім'ї за поведінку її членів у суспільстві та в різних сферах діяльності, виконання обов'язку між подружжям, батьками і дітьми, старшого покоління перед молодшим.
- ✓ Духовного спілкування – зумовлює духовне збагачення кожного члена сім'ї.
- ✓ Соціально-статусна – передбачає забезпечення членами сім'ї соціального статусу в суспільстві.
- ✓ Дозвіллева – передбачає організацію раціонального дозвілля, спрямована на розвиток взаємозбагачення інтересів кожного члена сім'ї.
- ✓ Емоційна – забезпечує психологічний захист кожного члена сім'ї, організацію емоційної стабільності особистості, психологічну терапію. Психолого-педагогічні дослідження підтверджують, що моральне і психологічне здоров'я людини, її емоційна культура залежать від якості сімейних стосунків, від прояву в спілкуванні психологічних настанов насамперед дорослих членів сім'ї, від морально-психологічної атмосфери в сім'ї.
- ✓ Соціокультурна – забезпечує передачу певного досвіду, знань, духовних цінностей, принципів і способів поведінки від старших молодшим; формування інтересів, уподобань, прагнень, які мають глибоке пізнавальне наповнення, покликані розвивати позитивно забарвлені емоції й почуття, сприяти реалізації сил дитини, її особистісних позицій та орієнтацій.
- ✓ Розвивальна – основна функція, що сприяє розвитку найкращих якостей особистості.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

В юридичній літературі зустрічаються визначення, які включають основні ознаки шлюбу, наприклад: такий, що укладається в установленому порядку з дотриманням вимог законодавства, добровільний і рівноправний союз вільних жінки і чоловіка, спрямований на створення сім'ї, що породжує в них взаємні права та обов'язки.

Деякі автори підходять до визначення шлюбу як договору. Але, на нашу думку, шлюб не містить усіх необхідних ознак договору і має свої специфічні ознаки, непритаманні договору.

Ознаками шлюбу є:

- ✓ добровільність, тобто наявність добровільної згоди обох з подружжя (ст. 24 Сімейного кодексу України);
- ✓ досягнення шлюбного віку жінкою та чоловіком, що вступають у шлюб (ст. 22 Сімейного кодексу України);
- ✓ реєстрація шлюбу у встановленому законом порядку органом, визначеним Сімейним кодексом України;
- ✓ спрямованість на утворення особистого сімейного союзу чоловіка і жінки.

До характерних ознак також можна віднести шлюбний договір, яким ті, хто вступає в шлюб, чи подружжя в період шлюбу врегульовують відповідні майнові відносини на час шлюбу. Шлюбному договору притаманні майже всі ознаки цивільно-правового договору.

Сімейний кодекс України не визнає шлюб, не зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану, а також церковний шлюб.

Для жінок і чоловіків шлюбний вік в Україні становить 18 років. При цьому Сімейний кодекс також установлює можливість вступу в шлюб особи, що досягла 14 років, для чого їй (йому) необхідно отримати рішення суду про надання права на шлюб, якщо судом буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Перешкодами для укладення шлюбу є:

- ✓ Перебування в іншому шлюбі. Українське сімейне законодавство не допускає багатозшлюбності, тобто для укладення шлюбу необхідно або припинити шлюб, або не перебувати в шлюбі.
- ✓ Наявність між особами, які бажають одружитися, родинних зв'язків прямої лінії споріднення. Відповідно до ст. 26 Сімейного кодексу України, не можуть перебувати в шлюбі між собою рідні брати, сестри, як повнорідні, так і неповнорідні;

двоюрідні брати та сестри, а також рідні тітка, дядько та племінник, племінниця.

- ✓ Наявність між особами, які бажають укласти шлюб, відносин усиновлення. Не можуть перебувати в шлюбі між собою особи, пов'язані відносинами усиновлення. При цьому п. 5 ст. 26 Сімейного кодексу допускає можливість укладення шлюбу між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною лише в разі скасування усиновлення. Щодо укладення шлюбу між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним, то право на укладення такого шлюбу може бути надане лише за рішенням суду.
- ✓ Недієздатність осіб (або особи), які бажають укласти шлюб. У разі укладення шлюбу з особою, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною, такий шлюб визнається недійсним (п. 3 ст. 39 Сімейного кодексу України). Це обумовлено тим, що, по-перше, недієздатна особа не може повністю усвідомити значення своїх дій і, відповідно, не може надати усвідомленої згоди на шлюб; а по-друге, в більшості випадків захворювання, що є підставами для визнання особи недієздатною, передаються спадково, тобто становлять загрозу для майбутніх нащадків.

Усе перераховане вище стосується законодавства та правових актів, які регламентують шлюбні відносини в Україні. Але є речі, які не можуть бути регламентовані ніякими законами. Насамперед це стосується любові й кохання між чоловіком і жінкою.

Любов є базовим, фундаментальним поняттям створення сім'ї. Коли в сім'ї все будується на любові, тоді там панують радість і щастя. Але люди розуміють це слово по-різному, звідси й виникають надлишкові очікування і вимоги один до одного.

Багато хто й досі сприймає любов як належне, вважає, що вона не залежить від волі людини – вона або є, або її нема. Що ось вона була, а потім кудись поділася?! Така помилкова думка дуже багатьом заважає жити щасливо. На жаль, це хибне уявлення не єдине. З любов'ю пов'язано багато стереотипів, які стають настільки звичними, що люди, не замислюючись, слідуєть за ними і отримують мало радісне життя з різноманітними проблемами.

Сьогодні потрібно розуміти, що поширене тлумачення любові лише як почуття приязності однієї людини до іншої дуже обмежує саму любов і, відповідно, можливості людини.

Сучасні дослідники схиляються до висновку, що Любов – це всеохоплююча, жива, високорозумна субстанція (першооснова

життя). Іншими словами, Любов – це енергія Всесвіту, яка творить і об'єднує. І людина є творцем любові!

Саме так її можна й бажано сприймати! Надалі, говорячи про таку Любов, ми будемо писати це слово з великої літери. Такий підхід до розуміння Любові дозволить усвідомлено і більш мудро ставитися до всіх її проявів у житті.

Про любов і про все, що пов'язано з нею в житті чоловіка та жінки, ми детальніше поговоримо на наступних заняттях. А зараз зупинимося ще на одній не менш важливій категорії – на категорії щастя.

Щастя завжди мало першорядне значення для більшості людей, котрі живуть на нашій планеті. З кожним роком щастя стає все важливішою, основоположною людською цінністю.

20 березня 2013 р. у світі вперше відсвяткували Міжнародний день Щастя, офіційно започаткований Генеральною асамблеєю ООН у липні 2012 року. Рішення було прийнято за пропозицією королівства Бутан (в якому навіть є Міністерство щастя) і підтримано одноголосно представниками всіх 193 держав – членів ООН. Як підкреслюється в резолюції Генасамблеї, країнам рекомендується відзначати свято «відповідним чином, у тому числі за допомогою освітніх та просвітницьких програм». 20 березня було обрано датою свята, оскільки це – день весняного рівнодення. Як відомо, цього дня день дорівнює ночі практично в усьому світі, і ООН вирішила, що це – символ рівності всіх мешканців планети, які мають однакове право на щастя. «Прагнення до щастя лежить в основі людських бажань. Люди прагнуть до щасливого життя, коли вони не відчуватимуть страху і нестатків, перебуватимуть у гармонії із собою та з природою», – підкреслив у своєму привітанні з приводу свята Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун.

Що ж таке щастя, про яке так багато говориться? Спробуємо разом знайти відповідь на це питання.

Люди часто замислюються над тим, що таке щастя, уявляючи собі щось складне і не зовсім зрозуміле, а іноді й просто формальне. Кожна людина має своє уявлення про щастя. Для одних – це матеріальне благополуччя, для інших – здоров'я дітей, гарна робота, для третіх – це поєднання найрізноманітніших факторів: позитивних емоцій, міжособистісного спілкування, здоров'я тощо. Багато хто взагалі боїться або соромиться говорити про те, що хоче бути щасливим.

Усі тлумачення щастя мають одну спільну рису – це обов'язково позитивна категорія. Навіть якщо закоханість може принести

розчарування (тобто негативну емоцію), і в житті зустрічається досить багато таких прикладів, то щастя, навіть так зване «важке щастя», передбачає виникнення позитивних почуттів та емоцій. Причому істинне щастя наповнює позитивними почуттями всіх, хто потрапляє в його сферу, або по-іншому – істинне щастя не може існувати на нещасті інших.

Слово «щастя» – спільнослов'янське. Воно утворене за допомогою префікса «з» у значенні «хороший» і слова «частина». Буквально – «хороша частина, хороший спадок, хороша доля».

З точки зору філософських поглядів, щастя можна визначити як стан людини, що відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті та свідомості життя, здійсненню свого людського призначення.

Багато людей вважає, що спочатку потрібно створити фундамент свого щастя (час, гроші, здоров'я, любов), і лише маючи це, можна буде жити і діяти як щаслива людина. На це йдуть цілі роки життя, а очікуваного щастя все немає й немає. Але життя побудоване за іншим принципом: спочатку треба бути щасливим, потім – діяти як щаслива людина, і тоді щастя буде перебувати безкінечно!

Існує багато порад, вправ і методів, мета яких – зробити людину більш щасливою, але майже всі вони спрямовані на створення так званого «зовнішнього щастя». Але те, що викликане зовнішніми обставинами, недовговічне і швидко минає. Тому слід чітко розуміти різницю між задоволенням та щастям. Справжнє щастя наповнює позитивними почуттями усіх оточуючих людей – «хочеш бути щасливим – зроби щасливим іншого». Допомагаючи комусь стати щасливим, ви утверджуєте себе в образі щасливої людини і примножуєте своє щастя, бо «кожному повертається сторицею».

Дуже важливо не впасти в ілюзію, прагнучи стати щасливим на самоті. Багато хто намагається знайти шлях до щастя через зречення від світу, спираючись на догми різних вчень. Щасливий та радісний простір самотній людині створити дуже не просто, бо цей простір має кордони певної особи. Людство розділене на чоловіків і жінок не для того, щоб жити на самоті. Найбільш повне щастя розкривається в парі, де є можливість побачити нескінченні глибини любові та проявити найвищу творчість – народити дитину. Один із девізів щастя – «Моя сім'я – моя щаслива планета». І дійсно, щастя завжди мало першорядне значення для сім'ї як комплексний показник її якості – «Щаслива родина – щаслива Україна».

Справжнє, істинне щастя – це внутрішня якість (стан) людини, що не залежить від зовнішніх обставин. Воно не має зовнішніх

причин. Тобто, що б там не відбувалося зовні, всередині (у глибині душі) ви залишаєтеся впевненим і щасливим! Почуття щастя залежить не від досягнення певних благ, а від внутрішньої здатності людини бути щасливою. І ця здатність є у всіх.

Для щастя необхідні: легкість, прагнення, позитивна динаміка кращих якостей, їх гармонія, і, звичайно, радість. Недарма кажуть, що радість – це показник, або основний критерій щастя. І дійсно, радість і щастя нероздільні, вони прекрасно взаємодоповнюють одне одного і не можуть існувати окремо.

Щастя знаходиться у свідомості людини. Потрібно усвідомити цей стан, перебувати в ньому і діяти, як щаслива людина, – закріплювати різними вчинками і справами. При цьому завжди пам'ятати, що Ви – щаслива людина. І чим більше щирості, тим кращий результат.

Щастя – це процес. Сфера взаємодії людини з навколишнім світом постійно розширюється. Нові люди та події вимагають нових зусиль свідомості, душі й тіла. Використовуючи свій нескінченний запас любові, мудрості, творчості, людина розкриває щастя в собі, потім робить щасливою сім'ю, допомагає стати щасливими своїм родичам, друзям, своєму народу, людству. Таким чином, буде постійно зростати кількість щасливих митей, які зливатимуться в усе більш тривалий стан щастя.

За даними соціологічного опитування й статистики, можна визначити деякі основні показники щастя представника сучасного суспільства:

- ✓ здоров'я (моє та моєї родини);
- ✓ любов і свобода;
- ✓ матеріальний добробут;
- ✓ доброзичливі, рівні та шанобливі стосунки з усіма людьми, які зустрічаються в житті;
- ✓ творча реалізація;
- ✓ масштабність мислення;
- ✓ реалізація в соціумі;
- ✓ вміння радіти.

(Надалі кожен може доповнювати цей перелік на свій розсуд).

Справді, якщо прибрати хоч одну із складових, то чи можна сказати, що людина щаслива? Припустімо, здоров'я. Або матеріальний достаток, або стосунки з родичами. Кожна людина несе в собі нескінченний запас щастя! Це закладено в ній від народження. А ось проявити його, бути ним – ось завдання кожного з нас. Щастя, як і саме життя, – це категорія свідомості, тому і кажуть: «як ми

думаємо, так і живемо». Необхідно пам'ятати, що щастя завжди присутнє в житті кожної людини, треба лише до нього прагнути, його треба бачити, відчувати і проявляти.

І наостанок. У щастя немає завтрашнього дня, немає і вчорашнього... У нього є лише теперішнє.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА. РЕФЛЕКСІЯ УЧАСНИКІВ. Вирішення організаційних питань. Підведення підсумків тренінгу.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте сутність понять «шлюб» і «сім'я».
2. Що таке функції сім'ї, особливості їх прояву в сучасних умовах.
3. Що визначає шлюбний вік, правила укладання шлюбу.

Питання для групової дискусії

1. Що таке «щастя»? Які його компоненти?
2. Чи легко було продовжити речення «Як мати, для цього я роблю...» та сформулювати конкретні дії? Чому?
3. Що спонукає людину до створення сім'ї? Заради чого це здійснюється? Що означає психологічна сумісність у родині?

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте «формулу створення щасливої сім'ї» та «рецепти щасливої сім'ї» (на вибір здобувача).
2. Наведіть 10 порад щасливого сімейного життя.
3. Виходячи з теорії щасливої сім'ї прочитайте Е. Агніна «Матриця щастя. Таємниця взаємовідносин» та створіть матрицю щасливої родини.
4. Аналітичне дослідження. Проаналізуйте поняття «щастя».

ТЕМА 3. СПЕЦИФІКА СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Питання, що розкривають зміст теми

1. Загальні підходи до культури сімейних відносин.
2. Загальні підходи до родинних стосунків.
3. Характеристика культури сімейних відносин.

Ключові терміни і поняття: родина, сім'я, етикет та культура сімейних відносин.

Мета: виховання культури сімейних відносин, почуття відповідальності за своїх близьких, створення здорового морально-психологічного клімату в сім'ї

ЗАГАЛЬНЕ ІМ'Я

Зручно проводити при першому знайомстві. Тренер говорить учасникам: «Щоб нам познайомитися швидше, можна назвати загальне ім'я. Це просто: одночасно з усіма кожен називає своє ім'я». Виходить гучне і веселе ім'я, що складається зі звукосполучень різних імен.

ПРАВИЛО ЩИРОСТІ І ВІДКРИТОСТІ

Необхідно домагатися того, щоб члени групи не лицемірили й не брехали. Ознака сильної і здорової особистості – це певна відкритість оточуючим своїм почуттів з приводу того, що відбувається. Це основа ефективної міжособистісної взаємодії. Природно, на початку роботи групи, цього досягти неможливо. Не завжди потрібно домагатися повного саморозкриття в групі учасникам, яким належить продовжувати працювати разом. Але кожен учасник групи повинен відчувати себе захищеним і мати право розкритися в тій мірі, в якій він вважає за потрібне для даного моменту.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Сьогодні ми будемо говорити про родину, сім'ю, етикет та культуру сімейних відносин. Етикет (від фр. Etiquette – етикетка, напис) – норми і правила, що відображають уявлення про належну поведінку людей у суспільстві. У сучасному вигляді і значенні слово «етикет» було вперше вжито при дворі короля Франції Людовика

XIV – гостям були роздані картки (етикетки) з викладом того, як вони повинні поводитися; хоча певні зібрання норм і правил поведінки існували вже з найдавніших часів.

Сім'я – це така спільність людей, яка спирається на шлюбний союз, на родинні зв'язки, на різноманітні відносини між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, між самими дітьми, між іншими членами сім'ї, які живуть разом і спільно ведуть господарство.

Отже, Ви зрозуміли, що сімейний етикет – це норми і правила, що відображають уявлення про належну поведінку членів родини у сім'ї.

ВПРАВА «КОЛО АСОЦІАЦІЙ ЗІ СЛОВОМ “РОДИНА”»

Мета: мотивація до навчальної діяльності, активізація уваги учасників, створення позитивного настрою.

Ми повторюємо сьогодні багато разів слово щастя. А що у кожного з вас асоціюється з цим словом? До вашої уваги справа «Асоціації»

На фліпчарті у вигляді променів записуються всі асоціації учасників зі словом «родина»

Висновок: Що можна сказати у підсумку: щастя багатогранне, але кожен має своє уявлення про нього.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

У сім'ї виконання основних вимог ввічливості обов'язково не менше, ніж поза домом. Той, хто дотримується ввічливості «на винос», а вдома грубий, найменше гідний поваги. Слова: «дякую», «пробач», «будь ласка» в сімейному житті абсолютно необхідні, хоча й умовні.

Родина – це соціальний осередок, і в ній виявляється все найголовніше з культури спілкування: повага до старших, чемне, коректне й послужливо делікатне ставлення один до одного. Існує важлива заповідь: «якщо ви не хочете, щоб діти повторювали ваші помилки, не припускайтеся або, принаймні, намагайтеся не припускатися цих помилок».

Батьки – вихідна модель для наслідування і взірць для дітей (за умови, що вони по-справжньому займаються вихованням дітей). Про виховання дітей у родині написано безліч книжок. Але нас цікавить один аспект – культура поведінки, гарні манери, етикет сімейних взаємин. Необхідність ознайомлювати з ними дітей і навчати їх

правил поведінки ніхто не піддає сумніву. Проте кожен із батьків робить це на власний розсуд, мірою своїх сил і досвіду. Кажуть: «повторення – мати навчання». І справді, виховання ґрунтується на прикладі.

Практика сімейного існування доводить, що для цілковитого щастя замало одного лише кохання, спільності інтересів і подібності характерів. Конче важливими в сімейному житті є інтелігентність (порозуміння) й уміння поводитися (культура поведінки).

Якщо хтось із подружжя має чуйну душу і почуття такту, сімейне життя складається щасливо. Подружнє кохання на певному етапі саме по собі замінює і такт, і добрі манери.

Проте брак культури поведінки згодом неодмінно позначається на сімейному житті.

Кохання – інтимне і глибоке почуття. У стародавній міфології й поезії – це космічна сила, подібна до сили тяжіння. Природа наділила нас почуттями, обдарувала коханням, аби ми раділи красі й розмаїттю світу. Кохання – це хист, й оскільки таким хистом наділений далеко не кожен, то й кохати по-справжньому може далеко не кожен.

Шлюб, як правило, ґрунтується на коханні. Істинне людське кохання ґрунтується на взаємній повазі гідності, а не на забаганках почуттів і примхах серця. Мірилом гідності жінки є чоловік, якого вона кохає.

Етикет сімейних взаємин – це захист від егоїзму, індивідуалізму, черствості, сліпих ревнощів, це шлях до рівності, дружби, взаємоповаги. Рівність у коханні та дружбі – річ свята. Кохання неможливе без довіри (втім, так само, як і без ревнощів, мук і страждань). Однак ми заперечуємо ревнощі власника, котрий вважає дружину (чоловіка) своєю власністю. Кохання не має більшого ворога, ніж ревнощі, зумовлені браком довіри і поваги.

Ядром сімейної культури є визнання особистості іншої людини. Відносини у сім'ї повинні ґрунтуватися на взаємоповазі, справедливому розподілі праці, дотриманні інтересів усіх членів родини.

ТЕСТ «МЕТОДИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ»

Мета тесту: визначити психологічну атмосферу в родині учня, намітити шляхи корегування родинного виховання дитини.

ВПРАВА «МИ – БАТЬКИ»

Мета: з'ясувати уявлення учасників про себе у ролі батьків та визначити їхні очікування стосовно особистості своїх дітей.

Оснащення: стікери зеленого, синього та червоного кольорів (по одному для кожного учасника); три аркуші формату А1, на яких написано початки речень «Як мати, я хочу бачити свою дитину...», «Як мати, для цього я», «Як мати, я ніколи»; три аркуші фліпчарту.

Хід проведення

Учасники отримують по одному стікеру зеленого, синього та червоного кольорів. Тренер пропонує на кожному з них продовжити речення (стосовно своєї дитини):

- ✓ на зеленому стікері – «Як мати, я хочу бачити свою дитину...»;
- ✓ на синьому стікері – «Як мати, для цього я роблю...»;
- ✓ на червоному стікері – «Як мати, я ніколи...».

Після закінчення учасники прикріплюють стікери на три аркуші формату А-1 з написами «Я хочу...», «Я роблю...», «Я ніколи...».

Тренер об'єднує учасників у три групи. Кожна з них отримує чистий аркуш формату А1, а також один аркуш із реченнями, зафіксованими на стікерах певного кольору. Учасникам кожної групи потрібно узагальнити речення «свого кольору» й підготувати коротку презентацію результатів.

Після презентації відбувається обговорення вправи.

Запитання для обговорення

1. Які думки виникли у Вас під час виконання цієї вправи?
2. Чи замислювалися Ви над шляхами досягнення того, що Ви хочете?
3. Чи легко було продовжити речення «Як мати, для цього я роблю» та сформулювати конкретні дії? Чому?
4. Чи завжди вдається Вам у реальному житті виконувати те, що Ви задекларували у варіанті закінчення речення «Як мати, я ніколи»?

Поясніть свою відповідь.

Що спонукає людину до створення сім'ї? Заради чого це здійснюється? Що означає психологічна сумісність у родині? Начебто все ясно: люди кохають одне одного, не можуть жити у розлуці. Чому люди сваряться? Кому потрібний конфлікт? Чому люди виснажують один одного упертістю? Відповіді дає аналіз причин: несхожість характерів та поглядів на життя; несприятливі побутові умови (вони не одразу створюються). Не чекайте кризи в ваших стосунках. Почніть змінювати ваше сімейне життя з сірого і буденного на

щасливе. Пам'ятайте: гармонійно побудовані стосунки є основним ключем до успішного сімейного життя.

ВПРАВА «ДОЛОНЬКИ»

Тихо звучить спокійна музика. Ведучий просить всіх присутніх закрити очі і покласти свої руки на коліна долонями вгору. Одна людина підходить до будь-якого іншого, кладе свої долоні на його долоні і сідає на його місце, а той продовжує вправу, та ін. Вправа виконується мовчки протягом 5–7 хвилин.

Ведучий просить поділитися відчуттями і враженнями тих, до кого підійшли під час вправи («Як змінювалося ваш стан?») І тих, до кого не підійшли («А ви що відчували?»).

Чому вчить нас ця вправа?

Підсумок ведучого: «Для дітей дуже важливо відчувати дотик, увагу до себе дорослих. Коли долоні однієї людини торкаються до долонь іншого, відбувається контакт двох людей; і третього немає, ніхто не може втрутитися в контакт батька з дитиною – ні другий батько, ні бабуся, ні інші діти. Звичайно, цей контакт не повинен бути спрямований проти когось третього, інакше це призведе до формування невротичної особистості дитини!

Крім узгодженості виховних тактик в сім'ї, ще мають бути збудовані відносини: у мами і тата, у тата з дитиною, у мами з дитиною».

РЕФЛЕКСІЯ.

Запитання для самоконтролю

1. Яка базова модель сім'ї («що», «як», «хто»)?
2. Які критерії родини?
3. Яким чином визначається культура сімейних відносин?

Питання для групової дискусії

1. Що таке «культура сімейних відносин»? Які її компоненти? У чому її специфіка?
2. Що таке «родина»?
3. Дайте загальну характеристику створення здорового морально-психологічного клімату в сім'ї.

Завдання для самостійної роботи

Підберіть та проаналізуйте вислови про сім'ю, любов, вірність.

ТЕМА 4. ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЇЇ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Провідні тенденції розвитку сучасної сім'ї
2. Базові функції батьківського виховання.
3. Чинники шлюбного потенціалу подружжя.

Ключові терміни і поняття: тенденції розвитку сучасної сім'ї, розлучення, шлюб.

Мета: актуалізація сучасних тенденцій розвитку сім'ї; духовно моральне виховання студентської молоді; розвиток умінь висловлювати та аргументувати свою думку.

ВПРАВА «ІМ'Я З ОЗНАКОЮ»

Крім свого імені треба назвати і якість, яке тобі підходить, щоб воно починалося на першу літеру імені, наприклад: Віра – вірність, Сергій – сміливий та ін. Можна називати ім'я і свій улюблений фрукт або овоч (Наталія – груша, Сергій – ананас).

ПРАВИЛО «Я»

В групі забороняється використовувати міркування типу: «У всіх така думка...», «Ми вважаємо...» і їм подібні. Ці висловлювання перекладають відповідальність за почуття і думки конкретної людини на неіснуюче «Ми». Усі висловлення повинні будуватися з використанням «Я». Тим самим, ми вчимо людину брати відповідальність на себе і приймати себе таким, який він є.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Проявом кризових тенденцій в розвитку сім'ї вважаються наступні характеристики: зростання розлучень; збільшення числа незареєстрованих шлюбів та інших форм співжиття (пробний шлюб, гостьовий шлюб та ін.); розрив між поколінних зв'язків по лінії споріднення, емансипація дітей від батьків; зростання ролі особистісної свободи подружжя, орієнтація на особистісні досягнення

Майже два століття тому філософ Франциск Рудольф Вейсс так описував родину: «Наш зв'язок з нею не руйнівний. Вона перша і остання з наших уподобань. У ній ми народимося, в ній вмираємо, і ніколи не буде щасливий той, хто не вміє жити в злагоді з нею. Горе,

хвороби і старість знаходять в ній найкращу втіху. Чим старішими ми стаємо – тим сильніше відчуваємо її благотворний вплив; ніж ми розумніші – тим більше її цінуємо. Сім'я – наше постійне суспільство, наш постійний притулок проти втоми зовнішнього світського життя».

Питання до обговорення:

✓ Скажіть, які, на ваш погляд, функції виконує сім'я в суспільстві?

✓ Чи можете ви проранжувати їх за ступенем значущості?

✓ Чи можете ви сказати, що деякі з них з плином часу втратять свою значимість?

✓ Яка роль відводиться кожному з подружжя?

Відповіді учасників.

Підведення підсумків: Таким чином, основними функціями сім'ї є: 1. Репродуктивна. 2. Виховна (розвиток особистості, передача накопиченого досвіду). 3. Рекреативна (задоволення потреб в психологічному комфорті та емоційної підтримки, турботі про здоров'я членів сім'ї та ін.). 4. Господарсько-побутова (спільне ведення домашнього господарства, поділ праці, взаємодопомога). 5. Забезпечення фінансового благополуччя. Кожен з вас визначає для себе ступінь значущості, головне щось би ці пріоритети збігалися у подружжя.

Чи знаєте ви....

Згідно правил поведінки членів єврейської громади, чоловік має десять обов'язків у відношенні до дружини і дітей і тільки чотири права. В православному церковному шлюбі всю відповідальність за прийняття рішення бере на себе чоловік. Він голова – голова сім'ї, але не деспот-самодур, а відповідальна і вольова особистість.

Таким чином, ми з вами визначили роль сім'ї в суспільстві. Але, як же зробити так, щоб сім'я стала джерелом любові, тепла і благополуччя? Уявімо собі два камені – гострих, твердих. Поки вони не стикаються один з одним, то начебто все добре, ніхто нікого не зачіпає, але поклади їх у мішок і потряси сильно і довго. Тут вже, або камені обтесуються і вже не ранять одне одного, або не хочуть позбавлятися від своїх гострих кутів, і тоді рветься мішок, і камені вилітають з нього. У сім'ї або подружжя через поступки притираються один до одного, або розлітаються, часом, жаль, в злобі один на одного.

Психологи стверджують, що в родині відносини будуються на підставі домінування, відповідальності, емоційної близькості (любо-

ві). Родина це структура, в якій реалізується ставлення влади: домінує покора. Найбільш ємне визначення домінування (влади), зробив політолог Р.Е. Дав: «Моє інтуїтивне уявлення про владу виглядає приблизно так. А має владу над У в тій мірі, в якій він може змусити У зробити те, що представлений самому собі В робити не став б».

Егалітарна сім'я – це рівноправна сім'я, де існує взаємоповага, турбота кожного про кожного. Там рівні не тільки чоловік і дружина, але і діти. Думка дитини має враховуватися так само, як і думка дорослого. Цій сім'ї характерний демократичний стиль спілкування.

Дитино центрична сім'я – домінування примх і / або інтересів дитини. Традиційно-патріархальна сім'я – домінування батька. В матріархальній сім'ї відповідальність за сім'ю несе мати. Найчастіше, в молодих сім'ях, розподіл владних функцій і визначення ступеня відповідальності виступає ґрунтом для конфліктів. Якщо відповідальність за родину ніхто з подружжя на себе не бере, ми спостерігаємо ліберальний стиль спілкування і як результат – «псевдо-сім'я».

Питання до обговорення:

– На яких почуттях (любов, відповідальність, прихильність та ін.), на вашу думку, будуються відносини в родині?

– Як ви вважаєте, чи можлива рівноправність в сімейних відносинах?

– Як ви ставитеся до вислову соціолога А. Н. Єлізарова «Здорові відносини в родині існують тільки тоді, коли група людей, що називає себе сім'єю, породжує і виховує дітей».

– Як ви можете пояснити слова В. Сухомлинського «Головний сенс і мета сімейного життя – виховання дітей. Головна школа виховання дітей – це взаємовідношення чоловіка і дружини, батька і матері».

ВПРАВА «СІМ'Я ТА СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ»

Мета: визначити поняття «сім'я», «усвідомлене батьківство» та сформувані розуміння відповідального ставлення до створення сім'ї.

Метод: мозковий штурм, інформаційне повідомлення, обговорення.

Час виконання: 20 хвилин.

Опис вправи:

1. Запропонуйте учасникам обговорити, що для них означає поняття «сім'я».

2. Дайте завдання в малих групах: протягом 7–10 хвилин намалювати «сім'ю».

З правого боку від малюнка написати, як вони уявляють ідеальну сім'ю, а з лівого зазначити, що потрібно зробити, щоб така сім'я створилася та хто це має робити.

3. Презентуйте роботу в малих групах. Акцентуйте увагу учасників на понятті «усвідомлене батьківство», що воно включає в себе. Яким чином можна досягти усвідомлення батьківства (див. Інформацію, наведену нижче).

4. Підведіть групу до висновку, що створення сім'ї – це важливий і дуже відповідальний крок. Коли дві закохані людини прагнуть створити сім'ю, це абсолютно природно. Але одних почуттів замало. Необхідно знати сімейні обов'язки та бути готовим розподілити їх між собою, відповідально підходити до народження дітей, бути готовим та знати, як їх виховувати.

Інформація:

Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Це мала група у суспільстві, форма організації особистого побуту, яка ґрунтуються на подружньому союзі та родинних зв'язках. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (із Сімейного кодексу України).

Батьківство – це процес забезпечення батьками умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей, а усвідомлене батьківство (за визначенням Християнського Дитячого Фонду) – це взаємодія батьків між собою та дітьми, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на усіх етапах її життя.

Тренерські нотатки:

Питання, які піднімаються у цій вправі, можуть бути вразливими для деяких учасників, які мають особистий негативний досвід сім'ї. Тому тренери не повинні робити ніяких оцінок відносно того, що є погано. Потрібно звернути увагу на те, що кожна людина має робити, щоб її сім'я та діти, народжені в цій сім'ї, відчували себе комфортно.

ВПРАВА «АРГУМЕНТИ»

«за»:

1. Безцінний досвід спільного проживання при невеликих фінансових можливостях.

2. Психологічна реабілітація, для тих, у кого вже був невдалий досвід створення сім'ї.

3. Постійне самовдосконалення партнерів. Відсутність впевненості в міцності відносин змушує тримати партнерів у постійному тонусі.

4. Динаміка відносин, пошук нових форм спілкування і взаємодії.

«проти»:

1. Юридична незахищеність (майнова, допомога в вихованні дітей).

2. Низька відповідальність перед партнером.

3. Невизначеність майбутнього (невротичні розлади).

4. Громадська думка.

5. Хворобливе реагування дітей на ситуацію (виникнення страхів, невпевненості, низька успішність).

Однак цінність створення благополучної сім'ї незаперечна.

ВПРАВА «Я ПИШАЮСЬ»

Мета: проаналізувати свої позитивні власно набуті риси характеру чи вміння.

Підвести учасників до адекватної самооцінки.

Метод: індивідуальна робота, обговорення у загальному колі.

Час виконання: 15 хвилин.

Опис вправи:

1. Запропонуйте кожній присутній людині за правилом добровільності структуровано по колу сказати про себе «Я пишаюся...» та назвати рису свого характеру або навичку, набуту свідомо.

2. Обговоріть труднощі, які виникли у групи під час проведення вправи. Чому потрібно виконувати цю вправу? В яких життєвих ситуаціях корисно виконувати цю вправу?

Тренерські нотатки:

При виконанні цієї вправи часто виникають різні несподіванки. Деякі люди відмовляються виконувати цю вправу, їм складно говорити про себе, а тим більше пишатися собою. Можна запропонувати цій людині подумати та послухати інші відповіді або замінити слова «Я пишаюсь...» на «Мені подобається в собі...». Обов'язково поверніться до цієї людини, коли всі проговорять завдання.

Запитання для самоконтролю

1. Чому інститут сім'ї є базовим для всіх суспільств?
2. Охарактеризуйте етапи життєвого циклу сім'ї.
3. Охарактеризуйте основні тенденції розвитку сучасної сім'ї?
4. Назвіть основні причини та наслідки розлучень.
5. Які ви знаєте альтернативи шлюбу та сім'ї?

Завдання для самосійної роботи

1. Змодельуйте таблицю «Чинники успішного шлюбу». Пояснення до виконання завдання.

Таблиця 2

№ з/п	Назва чинника	Рейтинговий відсоток	Гендерні переваги

2. Аналізуючи «Золоте правило для створення міцної родини: чути, а не слухати» створіть інтелект карту.
3. Аналітичне дослідження.
  - а) Наведіть приклади міцної родини. Проаналізуйте їх.
  - б) В Україні значна частина сімей – егалітарні, демократичні в прийнятті життєвоважливих рішень, що стосуються сімейного життя та розподілу сімейних доходів. Шлюбні партнери (50–70 %) разом вирішують такі питання, як: придбання коштовних речей, вибір освітнього закладу для дитини, вибір місця проживання та інші. Використовуючи статистичні дані (за останні 2–3 роки), оцініть тенденції розвитку сучасної сім'ї. Наведіть результати у вигляді таблиці:

Таблиця 3

Рік	Розвиток сімейного життя	Зміна рольової структури сім'ї	Оцінка матеріального статусу сім'ї	Нотатки

ТЕМА 5. ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЛЬОВА СТРУКТУРА СІМ'Ї

Питання, що розкривають зміст теми

1. Визначення понять «материнство» і «батьківство» і їх складові.
2. Визначення проблемних батьківських позицій.
3. Аналіз особливостей дитячо-батьківських відносин у онтогенезі дитини.
4. Навчання навичкам конструктивного спілкування з дітьми.
5. Аналіз психологічного клімату в батьківському домі.

Ключові терміни і поняття: материнство, батьківство, дитина, дитячо-батьківські відносини.

Мета: визначити поняття «материнство» і «батьківство» та їх складові; проблемні батьківські позиції. Особливості домашнього виховання. Особливості дитячо-батьківських відносин у онтогенезі дитини.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Сьогодні наше заняття буде присвячене відносинам дітей і батьків і особливості таких відносин на різних вікових етапах. Почнемо наше заняття з вправи, яке може посприяти погляду «з боку» на свою сім'ю.

ВПРАВА «СІМЕЙНА СОЦІОГРАМА»

Обладнання: бланк з намальованим колом діаметром 110 мм.

Інструкція: Кожному учаснику видається бланк.

«На аркуші перед вами зображено коло. Намалюйте в ньому самого себе і членів своєї сім'ї в формі гуртків і підпишіть їх іменами». Члени сімей виконують це завдання, не радячись один з одним.

Рефлексія: Як ви думаєте, чому у всіх (у багатьох, у деяких) по-різному розташовані кружечки? Що означає те чи інше положення кружечків?

Ви переконалися, що в кожній родині відносини вибудовуються по-різному: різні стилі виховання, моделі взаємодії, різні стилі спілкування та ін. Зараз я попрошу Вас знайти на вашій соціограмі себе. А тепер, будь ласка, знайдіть Вашого чоловіка (вашу дружину). Ким Ви доводитеся дитині? (Мама і Тато, Мати і Батько)

Розвиток дитини, його сприйняття себе, тобто те, як він до себе ставиться, ті успіхи, яких він досягне, багато в чому залежать від того, як до нього ставляться батьки – мати і батько, як вони з ним спілкуються. Дефіцит, недолік будь-якої з моделей спілкування призводить до складнощів у ставленні до навколишнього світу і самому собі і спотворень в сприйнятті. Два основних компоненти батьківства – материнство і батьківство.

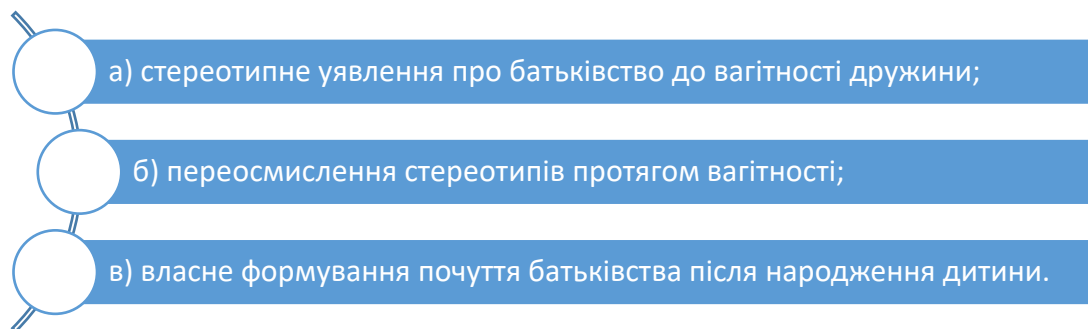
ДИСКУСІЯ НА ТЕМУ «ПРОБЛЕМА “ХОРОШОЇ МАТЕРІ”, “ХОРОШОГО БАТЬКА”»

Як ви думаєте, кого сьогодні можна назвати «хорошою» матір'ю? Що мається на увазі під поняттям «материнство»? Поняття «мати» у всіх народів означає початок чогось, життя і будинок. Материнство – це і функція жіночого організму, спрямована на продовження людського роду, що включає біологічний аспект – виношування, народження і годування дитини, і соціальна функція – виховання дитини.

Якщо простежити еволюцію уявлень про материнство, то можна виявити, що вже з епохи верхнього палеоліту жінка-мати була предметом спеціального релігійного культу, магічних ритуалів і обрядів. Виконання жінкою своїх природних функцій – виношування, народження, годування дитини – було основною умовою існування роду, члени якого піклувалися як про народження здорової дитини, так і про збереження життя і здоров'я матері. З точки зору релігії, материнство сприймається як обов'язковий для кожної жінки досвід.

Кого можна назвати «хорошим» батьком? Що мається на увазі під поняттям «батьківство»? На жаль, дуже часто батьківство сприймається не як щось унікальне, ні на що не схоже, а як лише доповнення до материнства. Батьківство – це не просто кровна спорідненість між батьком і його дитиною. Батьківство визначається і як вроджене почуття, яке спонукає чоловіка діяти у відношенні дитини (або своїх дітей) з співпереживати відповідальністю, тобто батьківство – це здатність забезпечити умови розвитку дитини, і не тільки з матеріальної точки зору. Але батьківство ще й надає унікальні можливості прояву особистості самого чоловіка. Головне у формуванні почуття батьківства для чоловіка – майбутнього батька – усвідомлення змін образу «Я», усвідомлення себе як батька. Основна мета відбуваються психологічних перебудов – забезпечення чоловіком, чоловіком найбільш сприятливих умов для розвитку і

народження нової людини, для збереження психічного і фізичного здоров'я дружини. Ці зміни включають серйозну для чоловіка переоцінку власних цінностей, розстановку нових пріоритетів в житті. У нього з'являється безліч нових обов'язків і функцій, відбуваються зміни у відносинах з дружиною (адже вона стає матір'ю його дітей), з'являються нові, не випробувані їм раніше відчуття і емоції, і навіть розширюється словниковий запас (як мінімум на термінологію, пов'язану з вагітністю та доглядом за новонародженим).

Рис.1. Етапи формування батьківської сфери

Для багатьох чоловіків період вагітності дружини, очікування народження і, нарешті, саме народження дитини можуть сильно вплинути на формування їх чоловічої зрілості. У чоловіків, які прагнуть приміряти нову роль батька, зростає почуття самоповаги, вони через дитини усвідомлюють і підтверджують свою чоловічу спроможність. В результаті чоловік набуває нового як особистісний, так і соціальний статус. У нього з'являється родова свідомість, відчуття відповідальності за свій рід.

Якими якостями повинні володіти «хороша» мати і «хороший» батько?

Німецький психолог Ерїх Фромм, аналізуючи традиційну сім'ю, протиставляв материнську і батьківську любов як любов безумовну і любов вимогливу. Материнська любов за своєю природою безумовна, не пов'язана з достоїнствами і досягненнями дитини. Любов матері, за Фроммом, сліпа і не знає справедливості. Мати спочатку визнає самоцінність дитини і будує відносини за типом альтруїстичної любові, готовності до самопожертви, самовіддачі. Материнська любов дана дитині спочатку як дар, вона є основою формування у дитини базового довіри до світу, відкритості і готовності з ним

взаємодіяти (Е. Еріксон). Батьківська любов – вимоглива, умовна, це любов, яку дитина повинна заслужити. Вона, на відміну від материнської, не має вроджених передумов, а формується протягом перших років життя дитини. Щоб заслужити батьківську любов, дитина повинна відповідати певній системі соціальних вимог. Традиційна роль батька – носій соціальних норм і вимог по відношенню до дитини, зразок стандартів поведінки. Любов батька виступає як соціальне схвалення поведінки дитини, відповідність певним очікуванням.

ВПРАВА «ЯКИЙ Я БАТЬКО?»

Інструкція: кожен учасник повинен записати не менше 10 характеристик – відповідей на питання: «Який я батько?» і «Який я дитина?». Потім учасники сідають у велике коло і по черзі висловлюються, коментуючи свою розповідь про себе і відповідаючи на питання.

Становлення батьківської поведінки, пристосування до ролі батька – одне з головних напрямків особистісного розвитку дорослої людини. Труднощі цього завдання в тому, що в міру зростання, дорослішання дитини батьківська роль багаторазово видозмінюється, наповнюється все новим і новим змістом.

Дитина в своєму розвитку проходить через певні стадії, але і його батьки минуть один закономірний етап за іншим, причому у кожного етапу своя специфічна задача, особливості, небезпеки, труднощі. «Важливо, щоб духовний розвиток дитини гармоніювало з життєвим дозріванням його батьків і інших вихователів, щоб ці процеси були ритмічними і злагодженими», – зазначає чеський психолог З. Матейчек, який досліджував проблему психічного здоров'я дітей.

Новонародженості. На початковому етапі розвитку вирішальна умова виживання новонародженого – це доросла людина, що задовольняє всі його життєві потреби. Період новонародженості дитина фізично відділений від матері, але фізіологічно з нею, гостро потребує у взаємодії.

Дитинство. Батьки на першому році життя не тільки доглядають за дитиною і задовольняють його основні життєві органічні потреби в їжі, сні, теплі, комфорті та ін.. Безпосередньо-емоційне спілкування з дорослим (перш за все з матір'ю) становить основу психічного розвитку в дитинстві. Обмінюючись виразами уваги, радості, інтересу

і задоволення від взаємодії, дитина і батько знаходяться в ситуації нерозривного емоційного єдності.

Гармонійне, емоційно приймає, підтримує батьківське ставлення, компетентне, впевнене і пластичне, сприяє формуванню у дитини базового довіри до навколишнього, інтересу до матеріального світу, до предмету, засвоєнню форм ділової взаємодії з іншою людиною.

На цих 2-х етапах найважливішим буде невербальне спілкування між батьком і дитиною: міміка, дотики та ін. Наступна вправа допоможе нам згадати дитинство і «зануритися» в «світ» невербального спілкування.

ВПРАВА «МОЯ І МАМИНА (ТАТОВА) РУКА»

Інструкція: У батьківських парах учасникам пропонується сісти навпроти один одного і виконати інструкцію ведучого: вибрати в парі хто буде «дитиною», а хто «батьком»:

«Привітатися» один з одним вказівними пальцями;

«Батькові» погладити своїм пальцем долоню «дитини»;

«Батькові» погладити «дитини» по спині;

«Батькові» «заховати» долоні «дитини» в своїй долонях;

«Попрощатися» один з одним безіменним пальцем.

Потім помінятися ролями.

Рефлексія: Що Ви відчували, коли були в ролі батька? Що Ви відчували, коли були в ролі дитини? У якій ролі Вам було комфортніше? Як Ви думаєте, чому особливо важливий такий спосіб спілкування з дитиною? Що при цьому відчуває дитина?

Для дошкільного віку характерною провідною діяльністю є гра. На даному етапі гра виступає вектором формування особистості дитини, тому що в рамках ігрової діяльності відбувається засвоєння основних прийомів гарматної діяльності і норм соціальної поведінки.

Поряд з ігровою діяльністю, формуються також і інші форми діяльності: конструювання, малювання. Істотним у формуванні особистості стає узгодження мотивів і бажань дитини один з одним, розбиття мотивів на більш або ж менш значущі, за рахунок чого відбувається перехід від імпульсивного ситуативного поведінки до опосередкованого будь-яким правилом або зразком. Також в цьому віці зростає пізнавальна активність: розвиваються сприйняття, наочне мислення, з'являються зачатки логічного мислення.

ВПРАВА «ЛЯЛЬКА»

Обладнання: лялька, середньої ширини стрічки (довжина не менше 30 см).

Інструкція: «Подивіться, у мене на колінах сидить лялька. Так само є безліч стрічок. Ми з Вами зараз спробуємо простежити, як часто ми говоримо дитині: “Не можна!”. І уявити на місці цієї ляльки свою дитину».

Батькам по черзі необхідно сказати свій варіант «не можна»: «не можна бігати», «не можна кричати», «не можна стрибати», «не махай руками», «не показуй пальцями» та ін. У цей час ведучий перев’язує стрічками ляльці ноги, руки та ін., тобто ту частину тіла, до якої відноситься «не можна».

Рефлексія: Що сталося з лялькою? Як Ви думаєте, що відчуває дитина, чуючи слово «не можна» або «не роби»?

Молодший дошкільний вік – це вік інтенсивного інтелектуального розвитку. Виникає довільне і навмисне запам’ятовування, здатність довільно зосередити увагу на потрібному об’єкті, довільно виокремлювати з пам’яті те, що потрібно для вирішення поточної задачі; дитина навчається виділяти мета, умови і засоби її досягнення, з’являється здатність до теоретичного мислення.

Також у дитини в даний період відбувається:

- ✓ становлення адекватної самооцінки;
- ✓ розвиток критичності по відношенню до себе і оточуючих;
- ✓ засвоєння соціальних норм;
- ✓ розвиток навичок спілкування з однолітками, встановлення міцних дружніх контактів.

На даному етапі відбувається засвоєння ролі «учень» і починають формуватися моделі «дорослого» поведінки, засвоєння соціально-моральних норм і правил. У зв’язку з цим, спілкування зі значимим дорослим виходить на якісно новий рівень і в залежності від вибудовування даного спілкування, дитина засвоює суспільні норми і правила взаємодії. Давайте спробуємо розібратися, як же краще вибудовувати спілкування на даному етапі, а допоможе нам в цьому наступну вправу.

ВПРАВА «ПРОСТІР СПІЛКУВАННЯ»

Інструкція: Поверніться, будь ласка, один одного спиною і почніть розмову. Тепер я попрошу одного з пари сісти, а другого

встати і продовжити діалог. Поміняйтеся місцями. Тепер спробуйте поспілкуватися на «одному» рівні (тобто обидва сидять) і на максимально комфортній відстані один до одного.

Рефлексія: Що Ви відчували, стоячи один до одного спиною? Що Ви відчували, коли перебували на різних «рівнях»? Що Ви відчували, перебуваючи на одному «рівні»? В якому випадку Вам було найбільш комфортно спілкуватися? Чому, як Ви думаєте?

Підлітковий вік. Цей віковий період дітей потребує особливої уваги батьків до тих змін, які відбуваються з зростаючим дитиною, особливої гнучкості їх педагогічної тактики, величезного терпіння, виваженості, вміння бачити позитивне і справжнє в зухвалій поведінці підлітка. Батько повинен враховувати складність підліткового періоду і для самої дитини, характерні для етапу гормональної перебудови організму нестійкість настрою, фізичного стану і самопочуття, вразливість, неадекватність реакцій.

Парадокси підліткової психіки:

✓ підліток хоче вирватися з-під опіки дорослих, отримати свободу, при цьому не знаючи, що з нею робити;

✓ цікаво все відразу і нічого;

✓ хочеться всього, відразу і якщо пізніше – «то взагалі тоді навіщо»;

✓ при всій своїй самовпевненості підліток дуже невпевнений у собі;

✓ потреба в спілкуванні змінюється бажанням усамітнитися.

Саме в цьому віці ми зустрічаємо внутрішній конфлікт між:

✓ Я – унікальна особистість;

✓ Я – такий же, як і всі.

Почуття дорослості

Підліток об'єктивно не може включитися в доросле життя, але прагнути до неї і претендує на рівні з дорослими права. Змінити він поки нічого не може, але зовні наслідує дорослим.

Звідси і з'являються атрибути «псевдодорослості»: куріння сигарет, вживання алкоголю, наркотиків, тусовки, (зовнішній прояв «я теж маю свою особисту життя»). Копіює будь дорослі відносини.

Боротьба підлітка відбувається:

✓ за те, щоб перестати бути дитиною;

✓ за утвердження серед однолітків.

У цей період дитина починає «освоюватися» в соціальному просторі і саме з цієї причини особливо важливою стає роль батьків – вони є провідниками в складній системі «дорослих» взаємин, а також зразком поведінки для дитини. Зараз ми виконаємо вправу, яке допоможе нам відчувати, як в цей період відчуває себе батько і як відчуває себе дитина.

ВПРАВА «СЛІПІЙ І ПОВОДИР»

Устаткування: широкий непрозорий шарф.

Інструкція: Для того щоб почати вправу, потрібні дві людини. Один з них буде сліпим – йому зав'язують очі. Другий – його поводитирем, які намагається акуратно і дбайливо перевести сліпої людини через дорогу з пожвавленим рухом. Це «рух» психолог створює заздалегідь, розставивши в кімнаті стільці і якісь інші речі таким чином, щоб вони заважали вільно перейти з одного боку приміщення на іншу. Якщо є ще бажаючі взяти участь в грі, то вони можуть створювати «барикади» зі своїх тіл, розставивши руки і ноги і завмерши в будь-якому місці кімнати.

Завдання провідника – акуратно перевести сліпого на іншу «сторону шосе» (де це місце, домовтеся заздалегідь), оберігаючи його від зіткнень з різними перешкодами. Після того як завдання буде виконано, відбувається обмін ролями.

Примітка. У цій грі «провідник» може контактувати зі «сліпим» різними способами: говорити про те, що потрібно робити, або просто вести його за собою, піднімаючи ногу «сліпого» на потрібну висоту, щоб переступити перешкоду. Можете чергувати ці варіанти, ввівши заборону на один з них, тренуючи таким чином володіння то вербальними (мовними), то невербальними засобами спілкування. Якщо ваш «сліпий» норовить самостійно пройти весь шлях, ігноруючи допомогу провідника, то в наступний тур постарайтеся погіршити його орієнтацію в просторі, розставивши по-іншому перешкоди і розкрутивши на місці батька після того, як йому зав'язали очі.

Рефлексія: Що Ви відчували, коли були в ролі «сліпого»? Чи складно було довіритися «поводирю»? Що Ви відчували в ролі «поводиря»? Які виникали труднощі?

Запитання для самоконтролю

1. Які передумови і умови дитячо-батьківських відносин?
2. Сутність становлення батьківської поведінки у відношенні до дитини?
3. Охарактеризуйте конструктивні навички спілкування з дитиною.

Завдання для самостійної роботи

1. Прочитайте ситуаційну вправу та зробіть висновок. Результати подайте у вигляді таблиці:

Таблиця 4

Ситуація	Вирішення проблеми в ситуації	Моя точка зору
Маринка запитує у мами: – Мамо, а бувають багатодітні мами? – Звичайно, бувають. – А багатомамні діти?		
Борис настирно чіпляється до батька. Той не витримує і запитує: – Що, розумний? На що Борис швидко відповідає: – Я не розумний, я красивий!		
Розмовляють мама і дівчинка-дошкільниця. Дитина каже: – Мамо, я тебе люблю. – Ні, це я тебе люблю! – Ні, Я! – Ні, Я! – А я тебе обожнюю! – Ні, це я тебе обожнюю! – Ну, тоді я тебе люблю! – Ні, це я тебе люблю і обожнюю! Дівчинка, після невеличких роздумів каже: – Знаєш, що? Ти вибери щось одне!		

2. Аналітичне дослідження.

Проаналізуйте газети, журнали, інтернет джерела та запишіть 10 висловів «Вустиами дітей на сімейні теми».

ТЕМА 6. ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Етапи розвитку шлюбу і типи подружніх стосунків.
2. Стосунки у шлюбі і їх припинення.
3. Кризові періоди у родині.
4. Тривалі стосунки і нове «щось».
5. Роль почуттів у подружніх стосунках.

Ключові терміни і поняття: шлюб, подружні стосунки, почуття, родина.

Мета: проаналізувати етапи розвитку шлюбу; сформувані погляди на цінності, стиль поведінки, традиції, прийняті в сім'ї; визначити знакові позиції в сімейних відносинах і подружніх ролях.

ВПРАВА «ФОТОГРАФІЯ – КЛЮЧ»

Група розбивається на підгрупи. Кожна підгрупа обирає зручне місце і отримує картинку (малюнок або фотографію) з певної теми, пов'язаної з сімейним життям, вихованням дітей, подружжям ...

Ось кілька варіантів завдання:

Підгрупа 1. Запропонувати назву для картинки, визначити, як вона пов'язана з обговорюваною темою.

Підгрупа 2. На картинці зображено дівчина. Як ви переконаєте її взяти участь в роботі нашої групи?

Підгрупа 3. Що на запропонованому зображенні перегукується з вашим сприйняттям власного сімейного укладу?

Після самостійної роботи, кожна підгрупа представляє результати своїх товаришів.

Кілька наступних нижче вправ вже не відносяться до жанру «криголамів». Швидше, це ті самі вправи-ключі, які допоможуть нам підготувати групу до відкритої і динамічної роботи. З їх допомогою ведучий запрошує учасників до обміну поглядами, думками, готує ґрунт для самовираження, дискусії, будить інтерес до висловлювань товаришів ...

«Сімейний переказ»

Після того як учасники познайомилися, просимо їх зосередитися і згадати одну з тих сімейних історій, яка передається як переказ, як сімейна реліквія з покоління в покоління.

Просимо розповісти історію групі. Вислуховуємо всіх бажаючих і продовжуємо розмову з тим, щоб з'ясувати, які настрої викликали у кожного сімейні спогади. Що, на їх погляд, зробило цю історію настільки значущою для сім'ї, перетворивши в переказ? Чи можна сказати, що в цій історії виявляється погляд на цінності, стиль поведінки, традиції, прийняті в даній сім'ї? Якщо «так», то які?

ВПРАВА «ФОТОШОП»

Групі пропонується велика кількість малюнків, фотографій, різноманітних за жанром, настроєм, технікою виконання. Чим багатше вибір, тим краще.

Звертаючись до учасників тренінгу, ведучий просить їх відібрати в купі листів один, який метафорично визначив би їх погляд на якусь проблему, їх емоційний стан ...

Наприклад:

- ✓ Знайдіть, будь ласка, серед багатьох малюнків і фотографій, розкладених перед вами, ту, яка відображає для вас сенс слова «Любов»!
- ✓ За допомогою фотографій або малюнків вам належить познайомити нас з тим, як ви відчуваєте себе у власній родині. Виберіть то зображення, яке найкраще характеризує ваші почуття!

Кожен з учасників тренінгу знаходить фотографію або малюнок-метафору і показує іншим. Бажаючі можуть висловити свої припущення про те, як вони бачать і розуміють представлений образ. Лише після того, як всі пропозиції вичерпалися, дається можливість авторського коментаря. Потім черга переходить до наступного учасника.

ВПРАВА «ХТО Я В СВОЇЙ СІМ'Ї?»

Мета: фокусування свідомості учасників тренінгу; концентрація групи на знакових позиціях в сімейних відносинах і подружніх ролях.

Розмір групи: не має значення.

Матеріали та обладнання: письмове приладдя.

Час: близько 30 хвилин.

Хід заняття

Ця широко відома методика повторюваного питання.

Тренер попереджає, що буде ставити всім питання, на який просить відповідати письмово. Чим спонтанно буде відповідь, тим краще. Всі учасники тренінгу отримують папір і ручку.

Вправа починається. Тренер голосно і чітко вимовляє перше завдання:

– Запишіть, будь ласка, перше питання: «Хто я в своїй сім'ї?» і дайте відповідь на нього! Хто ви?!

(Пауза в 30–40 секунд для запису відповідей.)

– Наступне питання: «Хто я в своїй сім'ї?»

Якщо учасники групи в замішанні і стверджують, що на це питання вже дано відповідь, тренер дуже коротко пояснює, що помилки немає, він знову просить відповісти на поставлене запитання щиро і по можливості спонтанно ...

– Чи готові до наступного питання? Він такий: «Хто я в своїй сім'ї?» ...

Таким чином, тренер постійно повертається до одного і того ж питання, заохочуючи учасників до швидких і відвертих роздумів та відповідей, що визначає їх погляд на самих себе. Варто задати не менше десяти повторюваних питань, перш ніж перейти до вислуховування записаних відповідей (якщо тренер хоче оприлюднити їх) і до обговорення того, з якими емоційними і інтелектуальними відкриттями було пов'язано для учасників тренінгу цю вправу.

СТІКЕР «МОЯ СІМ'Я»

Мета: заохотити рефлексію учасників з приводу значущих характеристик власної сім'ї; закріпити відкриту комунікацію членів групи; розвинути творчий підхід до відображення сімейних цінностей.

Розмір групи: не має значення.

Матеріали та обладнання: для кожного учасника – білий клейкий листочок розміром в чверть машинописного аркуша, крім того, великий вибір олівців, фломастерів, ілюстрованих журналів, ножиць.

Час: 30–45 хвилин.

Хід вправи

Кожен учасник отримує білий клейкий листочок розміром в чверть машинописного аркуша

Інструкція тренера

– Подумайте, якою фразою, або малюнком, або емблемою, або інший візуальної формою ви можете висловити своє ставлення до сімейного життя, шлюбу ... На обдумування і виготовлення «фірмового знака» дається близько двадцяти хвилин. Різноманітні матеріали, необхідні для вашої творчості, ви знайдете на столах. Після того як «фірмові знаки» будуть готові, їх слід наклеїти на груди.

Потім необхідно дати групі якийсь час просто для прогулянок по кімнаті і знайомства з «творами», створеними товаришами.

Питання для обговорення

1. Чи легко було сформулювати своє кредо? А знайти його візуальне втілення? Наскільки вам вдалося втілити свій задум? Чи задоволені ви отриманим результатом?

2. З чим пов'язано ваше рішення? Який особистий досвід передає ваше послання? Які почуття воно викликає у вас самих?

3. Які стікери здалися вам найбільш цікавими і чому? Як ви можете прокоментувати їхній зміст? Наскільки очікувано була поява певного «послання» у конкретних ваших товаришів по групі? Хто вас здивував своїм «посланням»? Кому б вам хотілося поставити запитання про сенс стікера?

Запитання для самоконтролю

1. Чому стосунки у шлюбі інколи припиняють розвиватися?
2. Які кризові періоди у родині?
3. Як не грузнути у побуті, приносити у тривалі стосунки щось нове?
4. Як говорити про свої почуття, аби щораз це звучало щиро?

Завдання для самостійної роботи

1. Прокоментуйте вислів З. Фрейда «Ми входимо у світ самотніми і самотніми покидаємо його».
2. Пригадайте відомий вислів «Kinder, Küche, Kirche», що характеризував уявлення про соціальну роль німецької жінки XIX – початку XX ст. Чи можна припустити, що цей вислів характеризуватиме соціальну роль жінки у майбутньому? Відповідь обґрунтуйте.
3. Нерідко можна зустріти твердження, що «шлюб за розрахунком» є надійнішим і міцнішим, ніж шлюб за коханням. Чи погоджуєтесь Ви із цим твердженням? Відповідь обґрунтуйте.
4. Напишіть есе на тему «Феномен подружньої сумісності».

ТЕМА 7. СПЕЦИФІКА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Роль родини у процесі соціалізації особистості
2. Сімейне виховання та його особливості.
3. Педагогічні проблеми сучасної сім'ї.

Ключові терміни і поняття: батьківський дім, родина, звичаї, традиції, авторитет батьків.

Мета: створити атмосферу психологічної безпеки, мотивувати батьків до саморозвитку та формувати вміння піклуватися про себе.

Матеріали: інтерактивна дошка, проектор, плакат з малюнком пісочного годинника, стікери, маркери, ручки, графин з водою, харчовий барвник, дві склянки, анкети.

Тривалість заняття: 1,5–2 години

*Перш ніж хтось нап'ється із чаші,
її треба наповнити.
Народна мудрість*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Бути батьками – найважливіша та найскладніша робота. Ми всі навчаємося вихованню дитини, а не народжуємося з цими знаннями. Цикл занять, який ми сьогодні розпочинаємо – це точка відліку, можливість для Вас, шановні батьки, дізнатися більше про власний стиль виховання дитини та стилі виховання інших батьків, це чудова можливість, за потреби, дещо змінити, аби покращити якість свого життя та життя своїх дітей.

Батьки є найпершими та найважливішими вчителями своїх дітей та прикладом для наслідування. Батьки учать своїх дітей словом та власним прикладом. Потрібно вчитися бути батьками. Цей процес триває постійно. Єдиного правильного способу бути батьком/матір'ю не існує. Сьогодні ми спробуємо зрозуміти дуже важливу думку: «Якщо батьки з дня у день знаходять можливість для саморозвитку та піклування про себе, від цього отримує користь уся сім'я». Дійсно, щоб піклуватися про дітей, батьки мають піклуватися про себе. Про це йдеться і в епіграфі нашої зустрічі.

ВПРАВА «ЗНАЙОМСТВО»

Мета: сприяння встановленню дружньої, теплої атмосфери у групі; налаштування батьків на діалог; зняття емоційного напруження.

Матеріали: невеликі аркуші паперу, фломастери.

Хід вправи

Батькам потрібно написати у стовпчик букви, з яких складаються їхні імена. На кожен букву імені потрібно написати позитивну якість, що притаманна їм найбільшою мірою. Наприклад, ім'я Дарина можна скласти з таких прикметників:

Добра (Д)

Акуратна (А)

Розважлива (Р)

И (И)

Наполеглива (Н)

Активна (А)

До уваги ведучого!

Список позитивних прикметників

А – амбітний, активний, артистичний

Б – безстрашний, безтурботний, бравий

В – веселий, винахідливий, витривалий, відповідальний

Г – гідний, гордий, готовий все віддати, грайливий

Д – дисциплінований, дієвий, добрий, дружній

Е – енергійний

Ж – жвавий, життєрадісний

З – загадковий, задумливий

І – ініціативний

К – красивий

ВПРАВА «ПРАВИЛА РОБОТИ»

Мета: прийняття правил роботи групи.

Хід вправи

Учасниками обговорюються та приймаються правила роботи групи, психолог фіксує їх на ватмані.

Орієнтовні правила групової взаємодії:

- ✓ Спілкуватися за принципом «тут і тепер».
- ✓ Бути відкритими груповому процесу, щирими і довіряти.
- ✓ Висловлюватися від свого імені (принцип «Я-висловлювання»).
- ✓ Приймати себе та інших.

- ✓ Дотримуватись конфіденційності.
- ✓ Бути активними.
- ✓ Не оцінювати судження інших.
- ✓ Дотримуватись регламенту.

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ»

Мета: визначення особистих очікувань учасників щодо занять.

Хід вправи: психолог просить учасників поміркувати, чого вони очікують від занять, сформулювати їх у вислів, записати на стікерах, озвучити присутнім і прикріпити на плакат із зображенням годинника у верхній його частині.

ВПРАВА – ДЕМОНСТРАЦІЯ «НАПОВНЮЄМО СКЛЯНКУ»

Мета: заохочення батьків до піклування про себе, формування здатності долати життєві труднощі.

Хід вправи

Тренер додає кілька крапель харчового барвника у графин із водою (краще використовувати синій, червоний або зелений барвник) та розповідає учасникам про те, що вода у графині – це своєрідний символ батьківського емоційного ресурсу.

Тренер розповідає, що відтоді, як з'явилося людство, батьки виховували дітей за допомогою «розгалужених сімейних систем» (бабусі та дідусі, дядьки, тітки, двоюрідні брати та сестри). Батьки жили та помирали у тому самому селі або місті, в якому й народжувалися. Нині, коли за останні 50 років сім'я, як соціальний інститут зазнала багатьох змін, сімейної системи підтримки майже не існує. Батьки, в більшості випадків, самостійно, без допомоги родичів, займаються вихованням дитини. Однак, на певному етапі батьківства без помічників і вихідних батьки часто стикаються з внутрішньою напругою, втомою, коли опускаються руки, і нічого не хочеться робити.

Стаючи батьками, люди у цілому знають, що це означає: вони мають піклуватися про дитину – забезпечувати її їжею, одягом, домівкою, піклуванням та любов'ю, яка їй потрібна для успішного зростання. Але батькам не розповідають, як це робити і природно, що деякі фактори безпосередньо впливають на емоційний стан батьків, який поступово порушується, що в кінцевому підсумку призводить до нервового зриву і перевтоми. Тому сьогодні ми зосередимось на

тому, як можна збагатити себе та піклуватися про себе, щоб краще дбати про своїх дітей.

Тренер звертається до групи з проханням допомогти в унаочненні заняття. Той, хто погодиться, має підняти дві склянки (одну із забарвленою водою, а іншу – порожню) так, щоб усі їх добре бачили. Потім психолог розпочинає демонстрацію і пропонує уявити, що наш день починається з відчуття, що ми добре відпочили, а у нашій сім'ї все гаразд (просить того, хто допомагає, показати усім склянку, наповнену водою – мама або тато себе добре почувають, відчувають життєву енергію, сили та ентузіазм). Ми підводимося з ліжка, а дитина починає кричати, бо вона не може знайти свою улюблену іграшку. Ми займаємося дитиною (психолог просить помічника перелити трішки води у порожню склянку – життєва енергія поступово втрачається).

А тепер наша дитина вирішила, що вже не любить вівсяну кашу і скидає тарілку на підлогу (вилийте із склянки ще трохи води – життєва енергія продовжує втрачатися). Потім ми починаємо прання, яке запланували на сьогодні.

Коли батьки зрозуміють, у чому сенс цієї демонстрації, психолог може їх залучати до складання сюжету, попросивши описати, що може відбуватися впродовж дня (підгоріло молоко, постійно дзвонить телефон, діти б'ються, прорвало кран тощо). Усі ці події виснажують (вилийте ще трохи води). Склянка майже порожня. Якщо таке триває цілий день, з чого потрібно починати завтра? (підніміть порожню склянку – з відчуття втоми і роздратованості). Та раптом зателефонувала сестра і сказала, що у неї вихідний день і вона, якщо потрібно, може допомогти по господарству чи у догляді за дитиною (вилийте воду назад у склянку – можливість відновити життєві сили та енергію). Давайте поміркуємо, що наповнює нашу склянку?

Тренер просить батьків дати інший приклад того, що «наповнює нашу склянку», заохочуючи учасників зазначати все приємне, що трапляється впродовж дня. Наприклад, малюк обнімає і каже, що любить, сусідка доглянула дітей, поки ви ходили до крамниці.

Після вправи психолог говорить учасникам, наскільки матері чи батькові буває важко прожити день, впродовж якого не відбувається нічого позитивного. Якщо склянка порожня, нам нічого дати нашим дітям, близьким, друзям. А нам іноді здається, що піклуватися про

себе – це егоїзм. Але ж піклуватися про себе та «наповнювати склянку» – це єдиний спосіб, яким можна «напувати» інших людей.

Рефлексія:

✓ Які емоції викликала у вас ця вправа?

✓ Що ж ми можемо зробити, щоб наша склянка не стала порожньою?

До уваги ведучого!

Ця демонстрація є потужним засобом показати батькам, як важливо піклуватися про себе. Вони побачать, що їхня здатність долати життєві труднощі зростає або спадає залежно від того, наскільки вони вміють піклуватися про себе самих.

Коментар тренера. Виховання дитини – це важка праця, до якої часто мами і тати виявляються невідготуваними. Безсонні ночі, постійні тривоги за здоров'я дитини, страх зробити щось не так, відсутність вільного часу – все це супроводжує життя батьків. У багатьох сім'ях до цього списку додаються також фінансові труднощі, відсутність допомоги з боку родичів, невирішене житлове питання та інше.

Природно, що всі ці фактори безпосередньо впливають на емоційний стан батьків, який поступово впливає на формування стилю спілкування батьків із дитиною. Існує безліч різних стилів сімейного виховання.

Далі тренер пропонує письмово дати відповіді на запитання опитувальника, щоб зрозуміти, який стиль спілкування використовує родина.

ТЕСТ – ОПИТУВАЛЬНИК БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ВАРГИ – СТОЛІНА

Опрацьовані результати Ви зможете дізнатися в індивідуальному порядку. Завжди пам'ятайте: батьки виховують дітей власним прикладом, системою власних цінностей, звичним тоном спілкування, ставленням до себе самих та дозвілля. Тож давайте вчитися виховувати дітей, пізнавати те, чого Ви, можливо не знаєте, знайомитись з основами педагогіки, психології, права.

Не викликає сумніву, що правильно встановленими, цілими, міцними, безпечними сходами можна кого завгодно вивести на будь-яку висоту.

ТВОРЧЕ ЗАВДАННЯ «ВІРШ ПРО СЕБЕ»

Мета: розвивати позитивне ставлення до себе, почуття власної гідності.

Хід проведення

Психолог роздає кожному учаснику бланк і просить скласти білий вірш про себе, продовжуючи перші його рядки.

Вірш про себе

Я, ніби пташка, тому що...

Я перетворююсь на тигра, коли...

Я можу бути вітерцем, тому що...

Я, ніби мурашка, коли...

Я склянка води...

Я відчуваю, що я шматочок таючого льоду...

Я – прекрасна квітка...

Я відчуваю, що я скала.

Я – стежка...

Я, ніби риба...

Я – цікава книжка...

Я – пісенька....

Я – миша...

Я, ніби буква «О» ...

Я – світлячок.....

Я відчуваю, що я смачний сніданок...

Невже це, насправді, Я!!!

Рефлексія:

✓ Як ви себе відчуваєте зараз?

✓ Що дало виконання цього завдання особисто для Вас?

ВІДЕО-ПРИТЧА «НА ЩО МИ ВИТРАЧАЄМО ЖИТТЯ?»

Підбиття підсумків

Мета: розвивати саморефлексію, підвести підсумки заняття.

Хід вправи: психолог пропонує учасникам заняття по колу перенести свої стікери прикріплені на пісочному годиннику вниз, якщо їхні очікування сьогодні справдилися і відповісти на запитання:

✓ Що нового вам вдалося дізнатися про себе?

✓ Що Ви хотіли б змінити в собі за підсумками роботи сьогодні?

Запитання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте, важливість родини у процесі соціалізації особистості.
2. Які особливості сімейного виховання?

Завдання для самостійної роботи

1. Заповніть складові механізмів виховання в сім'ї
2. Створіть інтелект – карту «Родинно-сімейна обрядовість як система виховного впливу»
3. Аналітичне дослідження. Дослідіть та опишіть сімейні традиції вашої сім'ї.

ТЕМА 8. ОСОБЛИВОСТІ МАТЕРИНСЬКОЇ І БАТЬКІВСЬКОЇ ЛЮБОВІ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Сім'я як фактор виховання.
2. Принципи виховання в сім'ї.
3. Особливості домашнього виховання
4. Особливості материнської і батьківської любові

Ключові терміни і поняття: виховання, любов, сім'я.

Мета: поглибити знання батьків з питань материнської і батьківської любові; дати можливість батькам поділитися своїм досвідом сімейного виховання; підвести їх до аналізу особистого педагогічного досвіду; ознайомити присутніх із стилями спілкування в родині; формувати відповідальне ставлення батьків до виховання фізично і психологічно здорового підростаючого покоління.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Родина, рід...Які слова святі! Вони потрібні кожному в житті. Бо всі ми з вами ніжні гілочки на дереві, що вже стоїть віки. Це дерево – наш славний родовід, Це батько, мати, прадід твій і дід... Сім'я для малої дитини – це Космос, де мама – Сонце, тато – Місяць, а численні родичі – планети. Саме тут вона черпає сили і енергію для життя, вчиться мудрості, набирається досвіду.

В дитячому серці зароджуються, вкорінюються моральні почуття – любов до людей, милосердя, доброта, що є сутністю вихованої людини. Мати і батько – головні природні вихователі дитини. Недарма в народі кажуть: «Яблучко від яблуні недалеко падає», «Яке дерево, такі й віти, які батьки, такі й діти», «Як не навчить батько – не навчить і дядько», «Від доброго дерева добрий пагінець відійде, од добрих батька й матері піде добра дитина». Через сім'ю наші діти виходять у суспільство. У сім'ї їм вручають естафету досвіду поколінь, яку вони повинні нести далі, щоб передати її своїм дітям, а отже – майбутньому. Жоден виховний заклад не може дати дітям того, що дає нормальна сімейна атмосфера: спілкування дітей з батьком та матір'ю. Діти уподібнюються дорослим, копіюють їх, орієнтуються на їхню поведінку, як на взірець.

Кажуть, діти – дорогоцінність, а ще більша дорогоцінність їх виховати, так як сам процес виховання – безперервна робота серця, розуму і волі батьків. «Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте чи повчаєте, чи караєте її. Ви виховуєте її кожної миті свого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома» говорив А. Макаренко.

Усі ми вважаємо себе люблячими батьками, і це природно. Ми дійсно любимо своїх дітей. Сьогодні ми з вами повинні усвідомити те, що ваша любов принесе дитині більше щастя, якщо вона буде постійно бачити і відчувати її. «Наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною».

Сім'я... Що значить це – то кожен знає, Хто зріс в сім'ї і хто її не має, І як тут не приховуй, не таї, Залежить наше щастя від сім'ї.

Кожна сім'я щаслива по – своєму... Хто вони? Які вони?

Про себе просимо розповісти. Настав час представити свої сім'ї.

ВПРАВА «ЗНАЙОМСТВО»

Мета: сприяти згуртованості учасників за допомогою розповіді про свою сім'ю, створення доброзичливої атмосфери.

Час – 15 хвилин.

Хід виконання

Учасники сидять в колі. Ведучий пропонує за допомогою презентації кожному учаснику по черзі представити свою сім'ю всій групі і розповісти про сімейні традиції, обереги тощо.

ПРАВИЛА РОБОТИ В ГРУПІ

Мета – акцентування уваги учасників на дотриманні правил роботи у групі та регламентації роботи; Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер: Щоб наша зустріч була продуктивною, треба дотримуватися певних правил.

Я зачитаю їх, а ви оберете ті, що підходять нам для ефективної взаємодії:

- ✓ Говорити довго і не за темою
- ✓ Говорити чітко і конкретно
- ✓ Перебивати одне одного
- ✓ Правило «піднятої руки»

- ✓ Бути пасивним і похмурым
  - ✓ Бути активним, брати участь у всіх видах діяльності
  - ✓ Правило гарного настрою
- Отже, правила ми з'ясували.

ВПРАВА «НАРОДНА МУДРІСТЬ»

Мета: активізація учасників шляхом використання творів усної народної творчості.

Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер: Важко переоцінити вплив сім'ї, родини на розвиток, навчання і виховання дитини. Від народження дитини і до кінця свого життя батьки турбуються про долю дітей. Мати не тільки береже, а й навчає усьому: охайності, працьовитості... батько – захисник роду, годувальник сім'ї. Батькове слово – закон. Це було відомо здавна і знайшло своє відображення у крилатих фразах, афоризмах, у багатьох піснях, примовках, прислів'ях говориться про це. Пропонуємо вам взяти участь у конкурсі «Народна мудрість». Хто першим дає відповідь, отримує бал.

Необхідно продовжити прислів'я про схожість батьків і дітей.

- ✓ Яке дерево, такі в нього й квіточки, які батьки... (такі їхні діточки).
- ✓ Який корінь, такий і пагінець, які самі... (такі й сини).
- ✓ Який кущ, така й калина, яка мати...(така й дитина).
- ✓ Який дуб, такий й тин...(який батько, такий син).
- ✓ Не навчив батько, не навчить...(і дядько).
- ✓ Коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш... (і в подушках).
- ✓ Коли тато каже «так», а мати – сяк, росте...(дитина, як будяк).
- ✓ Що вчать удома діти, те знають і...(сусіди).
- ✓ Умів дитя народити, умій...(і навчити).
- ✓ Як під сонцем квітам...(так із матір'ю дітям).
- ✓ Як мати рідненька, то й сорочка...(біленька).
- ✓ На сонці тепло, а біля матері...(добре).

Про покарання і про те, як мати сприймає біди своїх дітей

- ✓ Мати сильно махне...(та легенько вдарить)
- ✓ Мати однією рукою б'є...(а другою гладить)
- ✓ У дитини заболить пальчик, а в матері...(серце)

Як слід ставитися до батьків

- ✓ Добрі діти – батькам вінець, а злі діти... (кінець)
- ✓ Добрі діти доброго слова послухають, а лихі й... (дрючка не бояться)
- ✓ Коло батька чемно вітаються, коло матері.. (вклоняються)

Родина – основа зростання здорової дитини, це світ, в якому людина навчається жити. Саме родина вводить людину у світ стосунків з іншими, виконуючи функції, які в різний час і в різних народів оцінювалися по – різному. Ставлення батьків до своєї дитини залежить від багатьох обставин: від культурних традицій власних родин, їх дитинства, від національних традицій родинного виховання, від індивідуальних особливостей батька й матері. У родині стосовно дитини створюються певні установки, які визначають емоційну атмосферу і стиль взаємин.

ВПРАВА «МУХ КРАЩЕ ЛОВИТИ НА МЕД»

Мета: показати, що підхід з позиції сили не завжди є найефективнішим засобом спілкування та виховання, спонукання дітей до зміни поведінки.

Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер пропонує учасникам розділитися на пари, стати обличчям один до одного, одному члену пари затиснути руку в кулак і тримати кулак перед напарником. Повідомляє завдання одному з кожної пари – якомога швидше розтулити кулак партнера. Через 10 секунд ведучий зупиняє вправу і констатує, що більшість учасників намагалися змусити партнерів розтулити долоню силою, проте чим більшої сили вони докладали, тим більшим був опір. Тренер запитує, чи застосував хто-небудь інший спосіб спонукати партнера розтулити долоню (наприклад, чемно попросити). Як правило, комусь з учасників спало на думку використати цей найпростіший спосіб. З приводу цієї вправи ведучий ініціює обговорення ефективності різних методів, фокусуючи увагу на корисності дій без примусу, за умов поваги до інших.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ «СТИЛІ ВИХОВАННЯ»

У кожній сім'ї свій своєрідний стиль спілкування. Власне, вміння взаємодіяти з дітьми – дуже важлива річ. Ви можете запитати, де знайти час на спілкування, адже сьогодні динаміка життя надто швидка. Усе відбувається поспіхом. Пригадайте, як починається ранок у вашому домі. Зранку ви віддаєте дітям накази, нагадуючи, як

вони мають поводитися протягом дня. Наступного разу зустрічаємося з дітьми вже ввечері. Спільна вечеря, розмова створюють сімейний комфорт. Саме такі хвилини можуть згуртувати і зміцнити сім'ю. Однак, знову спілкування обмежується короткими фразами. Хіба ж можна поспілкуватися, коли ввімкнений телевізор, і якась жінка вже втретє рекламує переваги прального порошку? Дослідники стверджують, що батьки розмовляють із дітьми приблизно 15–20 хвилин на день. Із них 10–12 припадає на роздавання наказів.

ВПРАВА «СТИЛЬ БАТЬКІВСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ»

Мета: познайомити батьків з різними стилями виховання.

Час – 15 хвилин.

Хід виконання

Тренер пропонує учасникам переглянути кілька відеосюжетів з фрагментами казок з певною моделлю сімейного спілкування (казки «Попелюшка», «Чипполіно», «Малюк і Карлсон», «Буратіно»).

Тренер наголошує на тому, що є: авторитетний, авторитарний, ліберальний та індиферентний стилі виховання (додаток 3).

– Який стиль виховання прийнятий у ваших сім'ях?

Тренер знайомить учасників із результатами анкетування на тему «Мій стиль виховання дитини в родині» (додаток 5).

Тренер: Важливу роль у емоційно-особистісному зростанні дитини відіграють батьківські настанови. Батьки – найбільш значимі для дитини люди, тому мають зауважувати те, як вони звертаються до дитини, уникати настанов, які можуть негативно відбитися на її поведінці.

З'явившись, настанова не зникає й у «сприятливий» момент життя впливає на поведінку та почуття.

ВПРАВА «БАТЬКІВСЬКІ НАСТАНОВИ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ»

Мета: познайомити батьків із різноманітними видами батьківських настанов та показати їх вплив на формування особистості дитини.

Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер об'єднує учасників у підгрупи і кожній підгрупі пропонує розглянути таблицю, в якій подані найпоширеніші негативні батьківські настанови та можливі їх наслідки для формування

особистості дитини. Учасники повинні перефразувати негативні настанови в позитивні і зафіксувати їх у таблиці

ЗАКІНЧЕННЯ «БАТЬКІВСЬКІ ТРИВОГИ»

Ведучий: Прийде час, і ваші діти матимуть свої сім'ї, самі стануть батьками. Якою вони уявляють свою майбутню сім'ю, як вони виховуватимуть своїх дітей? Які принципи успадкують від вас, своїх батьків, а що робитимуть інакше?

Перегляд відеоролика, коментар ведучого

Лист до себе у майбутнє

Мета – дати можливість учасникам відпочити. Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер повідомляє завдання кожному учаснику – написати лист, який зараз буде заклеєний і відкритий лише через 2 роки. Учасники мають коротко описати, які вони зараз, яка їх сім'я, що їх цікавить, що вони думають стосовно свого майбутнього своєї родини, чим займатимуться, хто буде поряд з ними, що вони хочуть побажати собі та рідним на майбутнє.

ІСТОРІЯ ДЛЯ НАТХНЕННЯ

Мета: активізація процесу самопізнання та самоактуалізації учасників. Час – 5 хвилин.

Батько повернувся додому з роботи.

– Тату, таточку, нарешті ти прийшов, – кинувся йому на шию син. Але батько був настільки втомлений, що в нього не було сил обійняти свою дитину.

– Тату, подивися на вулиці вже так пізно і темно. Я так тебе чекав! Я хотів запитати у тебе...

– Питай... – сказав байдуже батько.

– Я хотів запитати, скільки ти заробляєш за одну годину на своїй роботі?

– Син, та ти егоїст! Як можна задавати такі питання? Це моя особиста справа.

– Тато, я ж не спав, я ж чекав тебе, щоб задати тобі це запитання. Скільки ти заробляєш в годину?

– 50... – відповів тато. – А тепер марш в ліжку! Син подивився на нього великими блакитними очима і попросив:

– Тато, позич мені, будь ласка, 30. Я тебе дуже прошу.

Це роздратувало батька, і він накричав на сина. Через деякий час батько подумав: «Я стільки часу проводжу на роботі, а син вперше просить у мене гроші... Може йому дійсно щось потрібно».

Тоді він прийшов у дитячу і запитав:

– Сину, ти не спиш ще?

– Ні, тато, ще не сплю. Батько присів біля сина на ліжку: – Вибач мене, я тут подумав, може тобі дійсно щось потрібно... Ось тримай, тут рівно 30.

– Таточку! Спасибі, тату! Хлопчик узяв ці гроші і підняв подушку, де вже лежало кілька зім'ятих купюр. Потім він взяв усі гроші, полічив і подивився на батька. Батько, побачивши, що в сина є гроші, розлютився:

– У тебе ж вже є гроші, а ти просиш у мене ще...

– Тато – перебив його син. – Я просив у тебе гроші, тому, що у мене не вистачало. А тепер тут рівно 50! Можна я куплю в тебе годину твого часу. Прийди, будь ласка, завтра раніше на годину і повечеряй з нами.

ВПРАВА «АПЛОДИСМЕНТИ»

Мета: зняття емоційної втоми, поліпшення настрою. Час – 5 хвилин.

Хід виконання

Тренер: Ми з вами добре попрацювали. І на завершення я пропоную уявити на одній долоні посмішку, на іншій – радість. А щоб вони не втекли від нас, їх треба міцно – преміцно поєднати в аплодисменти.

Запитання для самоконтролю

1. Які функції виконує сім'я?
2. Яким чином відбувається сімейне виховання?
3. Які цікаві, унікальні події, свята, заходи можуть привернути увагу до вашої сім'ї?
4. Які завдання вирішує батьківська та материнська любов?
5. Згадайте з курсу загальної педагогіки значення поняття «принцип виховання».
6. Охарактеризуйте принципи цілеспрямованості, науковості, гуманізму, поваги до особистості дитини, послідовності, планомірності, безперервності, комплексності та систематичності.

7. У чому полягає виховний потенціал сім'ї.

8. Охарактеризуйте чинники життєдіяльності сім'ї.

Завдання для самостійної роботи

1. Розгляньте нижченаведену ситуацію «Неприйняття»:

Батько скаржився на боягузтво й несміливість свого 15-літнього сина. Підкреслював, що ці якості були в нього з раннього дитинства. Батько давно намагався боротися з цим. Він примушував хлопчика перебороти свій страх – кидав у воду в глибокому місці, щоб навчити плавати, відправляв самого увечері до лісу. Хлопчик у таких випадках боявся, плакав, але батько був непохитний, виховуючи у ньому «чоловіка». Незважаючи на такі впливи, хлопчик залишався нерішучим і боязким. Він так і не навчився переборювати свої страхи, більше того, з роками вони посилились. Боротися з нерішучістю сина по-іншому батько не пробував, йому це не спадало на думку. Поясніть причини невдалих спроб батька. Які небажані наслідки зумовлює помилковий стереотип виховання? На що, насамперед, має бути спрямована консультативна допомога у цьому випадку? Які способи подолання дитячих страхів ви знаєте? Що доцільніше запропонувати цього разу?

2. Ознайомтесь із нижченаведеним з текстом:

Класифікація стилів батьківського виховання включає чотири види: авторитетний, авторитарний, ліберальний, індіферентний.

Авторитетний стиль характеризується теплим емоційним прийняттям дитини й високим рівнем контролю з визнанням і заохоченням розвитку автономії дітей. Авторитетні батьки реалізують демократичний стиль – спілкування, готові до зміни системи вимог і правил з урахуванням зростаючої компетентності дітей. Авторитарний стиль вирізняється відкиданням або низьким рівнем емоційного прийняття дитини й високим рівнем контролю. Стиль спілкування авторитарних батьків – командно директивний, система вимог, заборон і правил ригідна й незмінна.

Особливостями ліберального стилю виховання є тепле емоційне прийняття й низький рівень контролю у формі вседозволеності. Вимоги й правила при такому стилі виховання практично відсутні, рівень керівництва недостатній. Індіферентний стиль виховання визначається низьким залученням батьків у процес виховання, емоційною холодністю й дистантністю стосовно дитини, низьким

рівнем контролю у формі ігнорування інтересів і потреб дитини, недоліком протекції.

Як вказані стилі виховання реалізуються у наведених нижче типових ситуаціях?

Ситуація 1. Син-дошкільник дивиться по телевізору улюблену програму, яка закінчується тоді, коли йому вже треба спати. Він умовляє батьків почитати йому перед сном один розділ казки. Їхня реакція така:

1. «Навіть не проси! Пора спати!»

2. «Як скажеш, мій маленький...»

3. «Нехай сам приймає рішення!»

4. «Добре! Одну коротеньку історію – і спати». І батьки обов'язково виконують обіцяне.

Ситуація 2. Донька-школярка скаржиться, що треба виконувати домашнє завдання. «Навіщо мені робити цю дурницю?» – запитує вона.

Реакція батьків:

1. «Якщо вчителька сказала, то це потрібно».

2. «Піди запитай у тата (мами)».

3. «Як ти сама думаєш?»(батьки залишають на розсуд дитини).

4. «Я розумію, що нудно, але потрібно (батьки допомагають своїми порадами)».

Яка відповідь здається вам найбільш прийнятною? Чому?

ТЕМА 9. ПАРТНЕРСТВО МІЖ РОДИНОЮ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Нова філософія взаємодії сім'ї та педагогів.
2. Психолого-педагогічні основи взаємодії сім'ї та педагогів.
3. Особливості взаємодії з деякими типами сімей.
4. Підготовка дитини до дошкільних установ.
5. Підготовка дитини до школи

Ключові терміни і поняття: сім'я, основи взаємодії сім'ї та педагогів, типи сімей.

Мета: ознайомити учасників з новою філософією взаємодії сім'ї та педагогів, особливостями взаємодії з деякими типами сімей.

ЗНАЙОМСТВО

Проводиться з метою активізації учасників підготувати їх до подальшої роботи. Всі учасники сідають у коло, кожен по чергово називає своє ім'я і рису характеру, яку б він хотів виховати у своїх дітях.

ВПРАВА «СОНЕЧКО»

Мета: прийняти правила для продуктивної співпраці учасників батьківського колективу.

Хід вправи

Тренер дає кожному учасникові по 3 маленьких папірці жовтого кольору і просить записати на них кілька умов співпраці батьків для ефективної роботи у колективі (кожну на окремому аркушику).

Потім об'єднує у групи, яким дає завдання: на великому аркуші паперу намалювати сонечко і у вигляді променів прикріпити до нього папірці з написаними умовами. В одному промені – ті пропозиції умов, що збігаються за змістом.

Потім учасники спільно формулюють свої пропозиції умов у вигляді правил співпраці, необхідних для взаємодії батьків.

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ»

Мета: усвідомити власні очікування від інформації, яку буде отримано.

Педагог-тренер нагадує учасникам, що вони обговорюють важливість участі батьків у становленні дитячої особистості. Тренер пропонує кожному учасникові назвати власні очікування від зборів. Кожне висловлювання записується на окремих стікерах у формі птаха і приклеюється на плакат із зображенням небес.

ВПРАВА «ЦІННОСТІ»

Бути хорошим – це шляхетно, але ж навчити інших бути хорошим – шляхетніше.

Марк Твен

Мета: дати учасникам можливість відчутти вагомість своїх переконань і життєвих цінностей

Тренер дає учасникам аркуш із переліком цінностей (додається) і пропонує, ознайомившись з ними, визначити десять з них, яким вони надають перевагу. Потім із десяти виділити п'ять, а з п'яти про-ранжувати три основних для кожного на даному етапі життя. Учасникам пропонуємо записати кожен із трьох цінностей на окремих аркушиках (попередньо роздати). Тоді тренер говорить: «Подаруйте, будь-ласка, одну цінність із трьох вибраних» (збирає в корзинку). «Подаруйте ще одну цінність». Якщо батьки відмовляться віддавати цінність, не наполягати. В учасників залишилося по одній цінності.

Обговорення:

- ✓ Яку цінність ви залишили? Чому?
- ✓ Які цінності ви подарували?
- ✓ Що ви відчували, коли їх віддавали?
- ✓ Що значило для вас подарувати цінність?

На завершення тренер віддає учасникам подаровані ними цінності, щоб кожен відчув себе комфортно.

Виконання цієї вправи вимагає від педагога-тренера довіри до батьків, поваги до них. Тільки за таких умов можна висловити свою позицію.

Після виконання цієї вправи важливо зробити висновок, що в кожного з нас є своя особиста позиція, яка ґрунтується на наших переконаннях і цінностях. Тільки переживши вагомість їх для кожного з нас, ми можемо дійсно робити власний вибір, приймати рішення і виховувати ці надбання в своїх дітях.

ВПРАВА «ДІАМАНТ ЦІННОСТЕЙ»

Мета: сформувані бачення й усвідомлення учасниками особистих цінностей; допомогти встановити їх індивідуальну ієрархію; визначити серед них місце здоров'я.

Необхідні матеріали: картки з переліком цінностей для кожного учасника, стікери (не менше ніж по 9 шт. на кожного учасника).

Хід проведення

Слова тренера:

Ми вже знаємо, які цінності існують та як вони класифікуються. Нагадаємо, що: «Цінність – властивість чого-небудь задовольняти прагнення людини, що таким чином робить цей предмет цінним». Зрозуміло, що цінності – це щось особисте, індивідуальне. Саме зараз ми присвятимо увагу цінностям кожного з вас та визначимо їх пріоритетність.

Далі тренер роздає кожному учаснику картку з переліком цінностей.

Тренер зазначає, що в кожній картці є вільний рядок: на випадок, якщо якась важлива для учасника цінність не увійшла до переліку, її можна дописати.

Тренер просить учасників уважно прочитати усі цінності та вибрати з них дев'ять найважливіших для себе. Тренер роздає кожному учаснику дев'ять стікерів.

Далі тренер пропонує кільком учасникам (за бажанням) пояснити свій вибір.

Варто наголосити, що повного збігу цінностей важко знайти – все залежить від індивідуальності особистості та досвіду кожного з нас. Тренер зазначає, що зараз учасники обрали важливі для себе цінності, проте серед них можуть бути більш та менше важливі. Він пропонує визначити пріоритетність обраних цінностей та приклеїти стікери на аркуші паперу у такій послідовності:

Рядок 1 – одна цінність із максимально важливим значенням.

Рядок 2 – дві цінності з дещо меншим, ніж перша, особистим значенням.

Рядок 3 – три цінності з ще меншим значенням.

Рядок 4 – дві менш важливі порівняно з попередніми.

Рядок 5 – одна – найменш важлива із дев'яти обраних.

До уваги тренера!

Важливо наголосити, що кожна цінність має бути записана на окремому стікері.

Варто зазначити, що таке розміщення цінностей нагадує діамант, означає «діамант моїх цінностей».

Тренер запитує в учасників:

- ✓ Що означають для вас ці дев'ять цінностей?
- ✓ Чи складно було визначити пріоритетність? Поясніть.
- ✓ Чому саме так ви склали свій діамант?
- ✓ Чи замислювалися ви раніше над своїми цінностями?
- ✓ Як ви думаєте, чи такі ж цінності зазначають члени вашої родини?

Поясніть.

Висновок тренера:

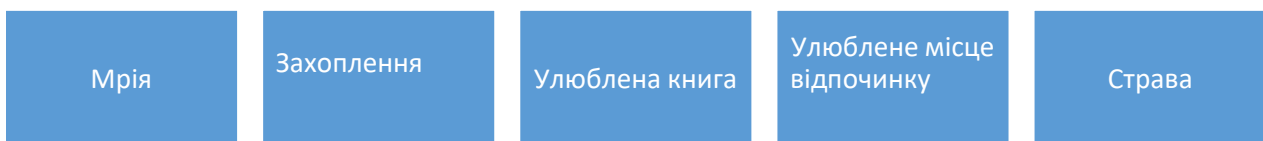
Цінності є важливою складовою життя особистості, її поведінки. Вони розкривають сутнісні характеристики людини, є неповторними та унікальними, як і кожна особистість. Не пізнавши своїх цінностей, людина не зможе визначити пріоритети, чітко сформулювати цілі своєї діяльності й усього свого життя. Усвідомлення власних цінностей дозволяє людині по-новому подивитися на себе, оточуючих і реалізувати власний творчий

потенціал. Варто з батьками проговорити, які цінності ви хотіли б виховати у своїх дітей.

ВПРАВА «ДИТИНА ОЧИМА БАТЬКІВ» АБО «БІНГО»

Мета: допомогти батькам краще пізнати дитину

Кожному учасникові пропонується аркуш А4. Необхідно скласти аркуш вертикально навпіл, а потім без ножиць, або будь-яких інших ріжучих предметів тільки руками «вирізати» фігурку «Бінго» – силует дитини. Після цього кожен учасник пише на «Бінго» мрію своєї дитини (на голові), захоплення (на руці), улюблену книгу (казку чи оповідання) (на руці), страву (на нозі) та місце відпочинку (на нозі), розставляючи таким чином, як показано на малюнку.

Рис 2. Моя мрія

На наступному етапі учасники підходять один до одного і мають знайти і записати у відповідних частинах «Бінго» імена тих дітей, з ким у них співпала одна або кілька позицій.

Обговорення:

- ✓ Чи є учасники, у яких співпали всі позиції?
- ✓ У кого співпало декілька позицій?
- ✓ У кого не співпала жодна позиція?
- ✓ Про що ми можемо сказати аналізуючи цю вправу?

Примітка. Можна запропонувати розглянути «Бінго» виготовлене заздалегідь кожною дитиною про себе. Дізнатися, чи співпали позиції батьків і дітей. Обговорити ситуацію.

ВПРАВА «НИТОЧКИ»

Мета: продемонструвати важливість сім'ї у житті дитини

Перед початком вправи педагог просить учасників сісти півколом, щоб утворити своєрідний амфітеатр. Після цього педагог просить підвестися та підійти до нього 9 добровольців. Він проводить короткий інструктаж для добровольців-акторів. Кожний актор отримує картку формату А4 з відповідним написом («ДИТИНА», «СІМ'Я», «ДІМ», «ОСВІТА», «ТУРБОТА», «РАДІСТЬ», «ЛЮБОВ», «НАДІЯ», «ВІРА») та прикріплює за допомогою скотчу до грудей. У руках педагог тримає ниточки, якими буде поєднувати дитину з іншими героями історії.

Учасники стають спиною до аудиторії і повертаються до аудиторії лише після відповідних слів педагога, в яких згадується поняття, роль якого отримав учасник.

По закінченні вправи педагог пропонує відповісти на такі питання:

- Які почуття викликала у вас ця історія?
- Що ілюструє ця історія?
- Що саме у важку хвилину допомогло хлопчику подолати життєві негаразди?

«Де зникає надія, там виникає пустота» (Леонардо да Вінчі)

«Надія – посох любові» (Вільям Шекспір) (додаток б)

ВПРАВА «ФОРТЕЦЯ»

Педагог за допомогою різнокольорових жетонів об'єднує учасників у дві групи. Кожна група – це імпровізована «сім'я».

Завдання «сім'ї» придумати склад сім'ї (члени сім'ї);

Презентація цього завдання проходить у вигляді сімейного фото, що оживає. Кожен член сім'ї розповідає про себе. По черзі обидві сім'ї представляють свою фото-історію. Педагог ще раз наголошує на різноманітності соціальних зв'язків, що створюються в сім'ї, і підкреслює її унікальність як середовища для спілкування та емоційної підтримки близьких людей. придумати гасло для своєї сім'ї; Кожна група придумує гасло і записує його на прапорі. Прапори розміщуються на вежах (на дошці). розробити зміст сімейного герба та оформити його. Кожна команда отримує фрагмент ватману у формі герба. Представляють герб своєї сім'ї та розміщують його над входом у вежі фортеці (на дошці). На маленьких цеглинках (аркушах паперу) учасники пишуть маркерами, що у їх розумінні сім'я. Далі «зміцнюють» фортецю своїми цеглинками, прикріплюють їх на аркуші, будуючи фортецю. На східцях прописують конкретні кроки до створення міцної, щасливої, гармонійної сім'ї. Сходишки прикріплюють біля входу у фортецю, одна за одною.

Запитання для самоконтролю

1. Що є цікавого у новій філософії взаємодії сім'ї та педагогів?
2. Які на Вашу думку основи взаємодії сім'ї та педагогів є ефективними?
3. На що потрібно звертати увагу у підготовці дитини до дошкільних установ та до школи?

Завдання для самостійної роботи

1. Підібрати методики діагностики дитини старшого дошкільного віку
2. Щодо готовності до шкільного навчання.
3. Розробити поради для батьків першокласника.
4. Психологічна готовність дитини до шкільного навчання.
5. Особливості розвитку ліворуких.
6. Дитяча впертість: причини та поради.

ТЕМА 10. НОВА ФІЛОСОФІЯ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ПЕДАГОГІВ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Мета співпраці закладу дошкільної освіти і батьків дітей дошкільного віку.
2. Характеристика етапів становлення взаємодії ЗДО з родиною.
3. Взаємодія закладу дошкільної освіти та родини на сучасному етапі.

Ключові терміни і поняття: заклад дошкільної освіти, форми взаємодії сім'ї та педагогів.

Мета: вчити батьків працювати в групі, набувати практики колективної діяльності у виробленні рішень; сприяти формуванню позиції батьків у спілкуванні.

ВПРАВА «КЛУБОЧОК»

Мета: провести знайомство учасників групи. Створити умови для ефективної роботи.

У мене в руках клубочок ниток для в'язання. Зараз ми будемо в'язати візерунок нашої групи. Учасник в чийх руках знаходиться клубок, називає своє ім'я і рису, яку найбільше цінує в людях. Потім обмотати нитку навколо свого пальця і покотити клубок будь-якому іншому учаснику тренінгу. Клубок має побувати у кожного. І ще: уважно слухайте один одного, хто говорить, це нам наприкінці знадобиться.

Потім змотуємо клубок назад. Робити це будемо так: той, хто знімає нитку з пальця, намотує її на клубок і пригадує, що саме говорив попередній учасник.

Рефлексія:

Чи важко вам було виділити рису, яку найбільше цінуєте в людях?

Які відчуття викликала ця вправа?

ВПРАВА «ПРАВИЛА РОБОТИ В ГРУПІ»

Мета: акцентувати увагу учасників на дотриманні правил роботи у групі.

Тренер знайомить учасників з загальними правилами групової роботи та акцентує увагу на необхідності їх дотримання в роботі тренінгової групи. Психолог зачитує кожне правило (якщо група додає чи знімає певні правила, то тренер відображає це на плакаті):

- ✓ «тут і тепер»;
- ✓ відкриті новим враженням;
- ✓ приймаємо іншого, як себе;
- ✓ нікого не критикуємо;
- ✓ бути чесним із самим собою;
- ✓ підтримуємо один одного;
- ✓ не обговорюємо поза групою те, що відбувається в ній.

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ»

Мета: визначити сподівання та очікування учасників від роботи в групі.

Обладнання: прикріплений плакат «Дерево», кошик.

Учасникам роздають стікери, вирізані у формі яблук і психолог просить написати на них свої очікування, прочитати і приклеїти на плакаті, на якому зображене дерево, а збоку кошик.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Мета: актуалізація проблеми.

Життя в сім'ї, взаємини між її членами, турбота один про одного – найщасливіші спогади, що завжди залишаються в пам'яті людини.

У круговороті повсякденного життя ми часто забуваємо про те, що родина – основа життя, розвитку, здоров'я, успіху. Саме в сім'ї дорослі разом з дітьми вчаться розуміти один одного, долати труднощі повсякденного життя, знаходити гармонію спільного життя. Що сумлінніше сім'я виконує свою роль, то краще для дитини.

Родинне виховання і право на виховання своїх дітей закріплені в «Кодексі про шлюб та сім'ю», науковці називають сім'ю найменшою ланкою суспільства. Соціологи та психологи, досліджуючи інститут сім'ї та взаємовідносини в системі сім'ї, надають багато рекомендацій, однак, феномен сім'ї є доволі складним. Суспільство визначило для сім'ї наступні функції:

- ✓ виховну;
- ✓ репродуктивну;
- ✓ економічну (додаток 8).

ВПРАВА «СКІЛЬКИ ПРОМІНЧИКІВ У СОНЕЧКА»

Мета: встановити, наскільки суттєві межі між світами дорослих і дітей.

Так уже склалося, що у нашому світі багато різноманітностей. Все це робить його барвистим, цікавим. Але є щось спільне для нас, всіх незалежно від віку, статі, соціального статусу...

Зверніть увагу на наше сонечко. Воно зображене без проміння. Перед нами є карточки з різними написами. Кожен з учасників вибирає твердження, яке, на його думку, стосується одночасно і дорослих, і дітей, та прикріплює його, як промінчик для сонечка (додаток 1).

Рефлексія:

✓ Які твердження вибрали і чому?

✓ Що різнить дітей і дорослих?

✓ Що об'єднає?

Чому не вибрали твердження, що залишилися?

ВПРАВА «АВСТРАЛІЙСЬКИЙ ДОЩ»

Мета: психологічне розвантаження учасників.

Інструкція: Чи знаєте ви, що таке австралійський дощ? Ні? Тоді давайте разом послухаємо, який він. Зараз по колу ланцюжком ви передаватимете мої рухи. Тільки-но вони повернуться до мене, я передам наступні. Стежте уважно!

В Австралії здійнявся вітер. (Ведучий потирає долоні.)

Починає крапати дощ. (Клацання пальцями.)

Дощ посилюється. (Плескання долонями по грудях.)

Починається справжня злива. (Плескання по стегнах.)

А ось град, справжня буря. (Тупіт ногами.)

Але що це? Буря стихає. (Плескання по стегнах.)

Дощ стихає. (Плескання долонями по грудях.)

Краплі падають на землю. (Клацання пальцями.)

Тихий шелест вітру. (Потирання долонь.)

Сонце! (Руки догори.)

ВПРАВА «ЩАСЛИВА СІМ'Я»

Мета: надати можливість учасникам використати знання про сім'ю, родину шляхом створення колажу.

Обладнання: роздатковий матеріал, аркуші паперу, кольоровий папір, клей, ножиці, маркери.

Тренер пропонує учасникам об'єднатися в 3 групи, які працюватимуть над створенням колажу сім'ї, на основі поданої їм інформації та використовуючи власний досвід. Після завершення роботи учасники групи повинні презентувати свої роботи у великому колі.

ТЕХНІКА «КРУГ ВПЛИВІВ»

Тренер дає наступну інструкцію: «Накресліть невелике коло в центрі листа. Впишіть в нього своє ім'я. Розташуйте навколо людей, які вплинули на ваше дорослішання і виховання до 18 років. Їх вплив може бути як позитивним, так і негативним. Проведіть лінії до цих людей від вашого кола. Чим їх вплив більше, тим сполучні лінії повинні бути товще і коротше. Чим вплив слабкіше, тим лінія довше і тонше.

Напишіть:

- Імена цих людей;
- Їх роль по відношенню до вас (мати, батько, друг, учитель та ін.);
- Прикметник або коротку фразу, що описує те, як ви переживали їх вплив.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «СІМЕЙНА ХРОНОЛОГІЯ»

Тренер дає наступну інструкцію: «Складіть список дат, фактів і подій, що починається з народження ваших дідусів і бабусь і до теперішнього часу.

Слід перелічити всі дати і події, які, на вашу думку, пояснюють, яким ви є сьогодні. Ви можете не знати точно, як певні події впливають на вас сьогодні, але якщо ви смутно відчуваєте, що це якимось впливало на ваше формування, внесіть це до списку.

Сімейний переказ чи міф іноді не менш важливі, ніж просто дати народження, смерті і шлюбів, роки хвороб, змін у кар'єрі, переходу в інші школи, удач, неуспіхів та ін.

Розділіть хронологію на 3 секції: сім'я матері, родина батька і родина, в якій ви народилися.

Сім'я, в якій ви народилися, з'являється в той момент, коли ваші батьки зустрілися в перший раз.

Коли ви не знаєте точно дату або факти, поставте знак питання поряд з ними.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «ФАНТАЗІЇ НАРОДЖЕННЯ»

Тренер дає наступну інструкцію: «Напишіть три коротких твори, що представляють собою фантазії про народження вашої матері, батька і вас самих. Ви можете знати тільки дати і місця цих народжень, так що доповніть історії самі.

Опишіть від особи народжується дитини, що відбувається в родині на момент народження, хто забирає його з пологового будинку і які почуття у членів сім'ї викликало його появу. Вставте факти, які ви знаєте, але не дозволяйте відсутності інформації обмежувати вашу уяву.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «СІМЕЙНА РЕКОНСТРУКЦІЯ»

Сімейна реконструкція являє собою форму індивідуальної роботи з використанням ресурсів групи. Основною дійовою особою («зірка», «дослідник») є учасник групи, чия сім'я досліджується в трьох поколіннях. Сама реконструкція тут являє собою послідовну серію «сімейних скульптур» і рольових вправ, що символізують відносини в сім'ях дослідника і його батьків в ключові моменти сімейної історії. При цьому дослідник більшу частину часу перебуває в позиції спостерігача відбувається (психодраматична техніка «дзеркало»).

Сімейна реконструкція дозволяє досліднику:

1) досягти нового розуміння взаємовідносин в декількох поколіннях;

2) у грі «зустрітися» з родичами і завершити незакінчені справи, наприклад висловити горе і печаль їх втрати;

3) пережити унікальний досвід – поглянути на батьків як на звичайних людей і відмовитися від міфів, які оточують їх образ. У реальному житті об'єктивно побачити своїх власних батьків важко. Вони, як правило, представляються як богів або демонів, а не як реальні люди зі своїм досвідом дитинства, що намагаються вижити доступними їм засобами;

4) переконатися у наявності глибокої потреби змінити власних батьків, змусити їх підтримувати і схвалювати себе, що більш

адекватно для дитини, ніж для дорослої людини, і розвинути власні системи підтримки себе;

5) сказати «так» своїх історичних коренів, відчувати себе частиною сімейного клану, прийняти власних батьків та інших родичів. Наслідком цього є зміни в ідентифікації, велика внутрішня інтегрованість і прийняття себе.

Інші члени групи, що грають ролі родичів дослідника або просто глядачів, також досить глибоко втягуються в роботу; відбувається викликає у них асоціації зі своїми власними сім'ями. Перед їх очима проходить столітній відрізок історії життя окремої родини на тлі соціальних катаклізмів двадцятого століття.

ВПРАВА «ОЧІКУВАННЯ»

Мета: вияснити наскільки справдились очікування учасників заняття.

Повернімося до наших очікувань, якщо вони здійснились, то кожен з вас нехай підійде до нашого символічного дерева, «зірве» своє яблучко і поставить у кошик, а якщо не здійснилося, то залишить яблуко на дереві.

ВПРАВА «КУЛЯ МРІЙ»

Ми всі любимо мріяти, незважаючи ні на що, і всі ми хочемо, щоб наші мрії здійснювалися (тренер розкидає різнокольорові кульки). Піймайте кожен свою кульку мрії та намалюйте або напишіть свою мрію на ній, користуючись маркерами. Давайте об'єднаємо всі кульки мрій в один великий оберемок, нехай всі бажання здійсняться. Дякую всім за участь.

Запитання для самоконтролю

1. Визначення цілей співпраці закладу дошкільної освіти і батьків дітей дошкільного віку.
2. Характеристика етапів становлення взаємодії ЗДО з родиною.
3. Взаємодія закладу дошкільної освіти та родини на сучасному етапі.

Завдання для самостійної роботи

1. Роль і завдання сімейного виховання як педагогічного явища.
2. До якої системи належить сімейне виховання – родинної чи державної?

3. Назвіть основні із 14 психолого-педагогічних особливостей освітньої діяльності сімейного вихователя.

Творчі завдання

1. Закінчіть фразу.

✓ «Освітня діяльність сімейного вихователя ефективна, якщо являє систему, побудовану відповідно до мети, принципів, ...».

✓ «Багатофункціональність діяльності педагога ефективна, якщо .....».

Теми доповідей

1. Специфіка освітньої діяльності сімейного вихователя в сучасних умовах.

2. Обґрунтування необхідності оптимальних шляхів розвитку сімейного виховання в Україні в сучасних умовах.

3. Психолого-педагогічні особливості освітньої діяльності сімейного вихователя.

4. Соціальний захист дитинства як проблема практичної діяльності вихователя і сім'ї.

ТЕМА 11. СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ СПІЛКУВАННЯ З СІМ'ЯМИ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Стадії розвитку сімейних стосунків.
2. Спеціальні навички для ефективного налагодження стосунків між людьми.
3. Артпедагогіка.

Ключові терміни і поняття: артпедагогіка, сім'я, стосунки між людьми.

Мета: розвинути навички ефективного спілкування, активізувати механізми самопізнання і самовираження.

ВПРАВА «ЯКА Я ГАРНА»

Мета: підвищити позитивний настрій, зняти внутрішні затиски.

Хід вправи: учасниці по колу передають дзеркальце дивляться в своє відображення і тричі промовляють «Яка я гарна».

Примітка: переважна більшість учасниць не може виконати завдання без сміху. Керівнику не варто вимагати від учасниць зосередитись на вправі, а посміятись разом з усіма.

ВПРАВА «ЯКБИ Я БУЛА»

Мета: сформувати навички саморозкриття.

Хід вправи: кожна учасниця обирає певну річ (морозиво, стіл, сніг, іграшка, книга, тощо) і уявляє себе цією річчю, намагається відчувати її «характер». Від імені обраної речі учасниця розповідає, як вона себе почуває в оточуючому світі, про її клопоти, про її минуле і сучасне. Розповідаючи про випадковий предмет, учасниці мимохіть говорять про себе, що в підсумку веде до їх саморозкриття і формування навичок управління власними емоціями.

Примітка: учасниці обирають лише ті речі, які є загальнозрозумілими. У випадку, якщо комусь важко вибрати річ, керівник пропонує варіанти.

ВПРАВА «МОЯ СУСІДКА ЗЛІВА»

Мета: розвиток уміння знаходити в людях позитивні якості.

Хід вправи: керівник пропонує учасницям уважно подивитися на сусідку, котра сидить зліва, і назвати те, що вона вміє робити

найкраще. Коло повинно замкнутись. Після виконання вправи проводиться обговорення: чи приємно було чути від оточуючих позитивні оцінки своїх умінь.

ВПРАВА «МОЇ ЯКОСТІ»

Мета: сформуванати навички адекватної самооцінки.

Хід вправи: керівник просить учасниць розділити аркуш паперу на дві частини: в одній вони пишуть свої сильні якості, в іншій – слабкі. При бажанні учасниці можуть зачитати свої якості. Далі керівник пропонує порівняти кількість сильних і слабких якостей і подумати, чи можна позбутись своїх слабких якостей, і якщо так, то яким чином це можна зробити. Керівнику важливо наголосити, що наявність слабких якостей не свідчить про їх неповноцінність, оскільки усім людям притаманні такі явища, однак, важливим є те, чи присутнє у дівчат бажання змінитись. Завжди можна позбутись того, що в собі не подобається, головне – зрозуміти, що саме хочеться в собі змінити, а варіанти як цього досягти, можна знайти завжди.

Примітка: учасниці із заниженою самооцінкою часто не можуть знайти свої сильні якості, тому керівнику варто їм допомогти.

ВПРАВА «МОЇ ДОСЯГНЕННЯ»

Мета: стимулювати до пошуку внутрішнього ресурсу, підвищити самооцінку.

Хід вправи: керівник просить учасниць написати на аркуші паперу свої досягнення за останній час. Після виконання вправи аркуші вивішуються, зміст зачитується і обговорюється.

Примітка: учасниці з заниженою самооцінкою або відторгнуті члени групи потребуватимуть допомоги з боку керівника.

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНА ВПРАВА «ШЛЯХ ДО МЕТИ»

Завдання: намалюй (зліпи, побудуй) шлях до мети для свого героя з безліччю перешкод.

Героєм може бути сама дитина, інша людина або казковий персонаж. У героя обов'язково повинна бути мета – навіщо він долає всі ці труднощі (скарби, будинок, друг)? Шлях героя зазвичай пролягає через весь лист, і чим більше ви намалюєте перешкод – тим краще!

Коли малюнок закінчено, важливо обговорити кожен перешкоду: як саме герой зможе її подолати. Важливо, щоб герой сам долав їх

(ліз, стрибав, плив, бився) і не користувався казковими способами начебто чарівної палички або шапки-невидимки.

Добре, якщо ви зможете придумати 2–3 способи подолання кожної перешкоди, дорослий може пропонувати свої варіанти. Але остаточне рішення залишається за дитиною. І, звичайно, добре б намалювати прямо на цьому малюнку, як герой долає всі перешкоди!

ТЕХНІКА «ПРОДОВЖ МАЛЮНОК»

Загалом, це колективне заняття, але його можна адаптувати і провести індивідуально.

Необхідно взяти великий аркуш (А2, А3), олівці або фломастери.

Щоб зменшити тривогу і відповідальність дітей перед чистим аркушем, потрібно намалювати одну деталь ведучому (овал, коло).

Потрібно домовитися про чергу, хто за ким малює, щоб взяти участь змогли всі. Якщо учасники сидять за одним столом, буде простіше, якщо малюнок передається по колу (за чи проти годинникової стрілки). Також, може бути (але не обов'язково) задана тема малюнку: космос, дитячий майданчик, магазин та ін. Учасник малює один елемент і передає малюнок далі. Під час малювання тема може змінитися до невпізнання. Весь аркуш може бути зафарбований в різні кольори, людина стане монстром, а поверх планет будуть намальовані каракулі – це ракета літала!

Ведучий стежить за тим, щоб учасники довго не затримували роботу у себе, внесок усіх в малюнок повинен бути приблизно рівним.

ВПРАВА «НАШІ ЕМОЦІЇ – НАШІ ВЧИНКИ»

Мета: пояснити залежність вчинків від емоційного стану, сформувати навички управління своєю поведінкою.

Хід вправи: керівник пропонує учасницям продовжити речення:

1. Я сумую, коли...
2. Я злюсь, коли...
3. Мені погано, коли...
4. Я радію, коли...
5. Я спокійна, коли...
6. Мені страшно, коли...
7. Мені подобається, коли...
8. Мені не подобається, коли...
9. Мені добре, коли...

Далі керівник пропонує продовжити заповнені речення наступними фразами: «...і тоді я роблю...».

Після виконання вправи проводиться колективне обговорення: Про що видумаєте, коли робите той чи інший вчинок? Чи завжди люди думають, коли щось роблять? Чи завжди потрібно подумати перед тим, як щось зробити? Що потрібно зробити, щоб вчасно зупинитись перед тим, як зробити необдуманий вчинок?

Примітка: в ході обговорення керівник повинен сформулювати в учасниць установку: «Попереду будь-якої дії повинна іти думка!».

ВПРАВА «ЗАМОРОЖЕНИЙ»

Мета: розвинути вміння управляти своїм емоційним станом.

Хід вправи: керівник робить короткий вступ: «Тільки що ми з вами дійшли висновку, що перед тим, як зробити певний вчинок, ми повинні подумати. Коли ми задумуємось перед виконанням будь-якої дії, ми керуємо нашим станом, тобто контролюємо його. Але це не завжди вдається. Тож давайте навчимося керувати собою». Далі керівник двох-трьох бажаючих на виконання ролі «заморожених». Учасники обирають довільну позу, завдання решти – «розморозити» їх, не торкаючись до них і нічого не говорячи. Можна використувати лише міміку та жести.

Після виконання вправи «заморожені» дають відповіді на запитання: Чи складно було втриматись від сміху? Чи виникало бажання відштовхнути від себе тих, хто «розморозував»?

ВПРАВА «ДЗЕРКАЛО»

Мета: навчити учасниць емоційно усвідомлювати власну поведінку, знизити напруженість, сформулювати довільний контроль.

Хід вправи: учасниці стають у дві шеренги обличчям одна до одної, діляться на пари, одна – ведуча, друга – «дзеркало». Ведуча дивиться в «дзеркало», а воно «віддзеркалює» усі її рухи. Після завершення учасниці міняються ролями, а потім і напарницями. Після виконання вправи проводиться обговорення: «Чи складно було відображати рухи партнера?».

ВПРАВА «КАРТИНА ДВОХ ХУДОЖНИКІВ»

Мета: сформулювати вміння працювати в парах, розвинути навички спільної діяльності.

Хід вправи: вправа виконується в парах. Учасниці, тримаючись за один олівець, не, намагаються намалювати будь-яку картинку.

ВПРАВА «ТЕАТР»

Мета: розвинути виразність рухів, розвинути комунікативні навички.

Хід вправи: учасниці діляться на дві групи – одна група за допомогою міміки та жестів повинна зобразити ситуацію з життя («У зубного лікаря», «На екзамені», тощо), інша група повинна відгадати, що намагалися показати дівчата. Потім групи міняються ролями.

ВПРАВА «МОВА ТІЛА»

Мета: виробити уміння зображати емоції за допомогою міміки, жестів та несловесної вокалізації.

Хід вправи: тренер пропонує кожній учасниці по черзі вийняти з посудини папірець, на якому вказано, яку емоцію потрібно зобразити за допомогою жестів та міміки (страх, радість, переживання, відчай, сміх, тощо). Після виконання вправи проводиться обговорення, яку емоцію було легше/важче зобразити, які емоції було легше/важче відгадати, як почували себе учасниці, коли зображали певні емоції, та ін.

ВПРАВА «АНАЛІЗ СИТУАЦІЙ»

Мета: сформувати навички планування дій в складних ситуаціях.

Хід вправи: керівник роздає учасникам картки з певними складними ситуаціями і пропонує їм знайти вихід із них (наприклад: «Тебе обікрали в чужому місті», «Ти застрягла у ліфті в сусідському будинку», «Ти заблукала в незнайомому місті», «За тобою увечері слідує незнайомий чоловік», «Твої друзі наполягають, щоб ти поїхала з ними на квартиру святкувати день народження», тощо). На виконання вправи відводиться 5–10 хвилин, після чого учасниці презентують власні відповіді. Далі проводиться колективне обговорення, в ході якого розглядаються різні варіанти розв'язання ситуації.

ВПРАВА «ВАЛІЗА»

Мета: закріпити отримані в ході тренінгу навички, актуалізувати їх цінність.

Хід вправи: керівник оголошує про закінчення тренінгу і пропонує учасникам зібрати валізу того, що вони отримали на заняттях і

що хотіли б реалізувати в житті. Завдання виконується на окремих аркушах, після чого передаються керівнику.

Запитання для самоконтролю

1. Міжнародні та вітчизняні орієнтири соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми.
2. Ключові поняття сімейно орієнтованої соціальної роботи.
3. Професійна компетентність фахівців із соціальної роботи щодо підтримки вразливих сімей з дітьми.
4. Засоби артпедагогіки у соціальній роботі з сім'ями.

Завдання для самостійної роботи

Напишіть есе обравши одну із позицій визначення поняття «спілкування»:

- ✓ ... є основою усіх наших стосунків
- ✓ ...допомагає нам відчувати, що нас чують та розуміють.
- ✓ ...це обмін повідомленнями.
- ✓ ...передбачає уважне слухання та чітке вираження своїх думок.
- ✓ ...може бути вербальним і невербальним.

ТЕМА 12. СІМ'Я ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Сім'я як фактор виховання.
2. Принципи виховання в сім'ї.
3. Особливості домашнього виховання.
4. Ігрова діяльність дитини

Ключові терміни і поняття: формування особистості, сім'я, фактори виховання.

Мета: сприяти усвідомленню учасниками важливості відповідального ставлення до батьківства; ознайомити слухачів із сучасними методами роботи.

ВПРАВА «ЛАГІДНЕ ІМ'Я»

Пригадайте, як до вас звертаються вдома, як до вас зверталися в дитинстві? Ми будемо кидати м'яч. Той, хто його отримає, назве свої лагідні імена; головне – запам'ятати, хто кому кидав м'яч. Коли всі назвуть свої імена, м'ячик піде зворотним шляхом. Треба намагатися не переплутати й кинути м'яч тому, хто першого разу кинув вам, а також назвати його лагідне ім'я.

Питання для обговорення

- ✓ Що виявилось складним?
- ✓ Що нового ви дізналися один про одного?

ВПРАВА «ЛЕЛЕКА»

Перед початком заняття тренер прикріплює на стіні великий малюнок із зображенням лелеки, який несе у дзьобі немовля. Кожний учасник отримує паперову пір'їнку, на якій протягом 5 хвилин йому пропонується написати власні очікування від тренінгу.

Після того як усі учасники записали свої очікування, вони по черзі підходять до лелеки, зачитують свої сподівання й скотчем приклеюють пір'їнки на його крила (наприкінці заняття малюнок лелеки можна використати для визначення досягнень щодо очікувань учасників).

Далі в групі проводиться анкетування вчителів (батьків) з метою визначення відповідальності за виховання дітей, пріоритетів у вихованні, типу труднощів, що виникають у батьків з дітьми.

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ (ПЕДАГОГІВ)

Шановні батьки! Анкета допоможе визначити вашу батьківську позицію й тип взаємодії з вашою дитиною.

1. Як ви вважаєте, хто найбільше відповідальний за виховання дитини?

- ✓ Сім'я;
- ✓ Школа;
- ✓ спільні зусилля школи і сім'ї;
- ✓ позашкільні установи (гуртки, секції).

2. З якими труднощами ви стикаєтеся під час виховання дитини (відзначте дві найважливіші для вас)?

- ✓ взаєморозуміння з дитиною;
- ✓ нестача знань;
- ✓ спосіб розв'язання конфлікту;
- ✓ небажання дитини ходити до школи;
- ✓ брак часу на спілкування з дитиною;
- ✓ індивідуальні особливості дитини (агресивність, замкнутість, тривожність, емоційні особливості – потрібне підкресліть):
- ✓ конфліктні відносини дитини з однолітками;
- ✓ розбіжності у вимогах членів сім'ї;
- ✓ інше

3. На ваш погляд, найефективніші засоби впливу на поведінку дитини в конфліктній ситуації – це:

- ✓ загроза, попередження («Якщо ти не припиниш, то...»);
- ✓ фізичне покарання;
- ✓ домовленості;
- ✓ компроміс;
- ✓ пояснення;
- ✓ ігнорування;
- ✓ інше.

4. Чи часто ви вживаєте такі за значенням вислови (відзначте кружечком, які вживаєте)?

- ✓ Який ти в мене молодець!
- ✓ Ти можеш, тобі все вдається!
- ✓ У всіх діти як діти, а в мене...
- ✓ Скільки разів можна тобі повторювати!
- ✓ Як ти вважаєш?

✓ Я тобі обов'язково допоможу, не хвилюйся!

✓ Мене не цікавить, чого ти хочеш!

5. Що з переліченого ви вважаєте найважливішим для своєї дитини?

✓ високий рівень інтелектуального розвитку;

✓ фізичне здоров'я;

✓ доброту, чуйність;

✓ цілеспрямованість;

✓ інше.

6. Як ви одержуєте інформацію про виховання дитини (відзначте три найважливіші джерела)?

✓ із телепередач;

✓ на батьківських зборах;

✓ із журналів, газет;

✓ від вихователів, психолога;

✓ із власних знань і досвіду;

✓ інше

Прізвище, ім'я, по батькові анкетованого (*при потребі*).

Дякуємо!

ВПРАВА «АСОЦІАТИВНИЙ ЛАНЦЮЖОК»

Необхідне забезпечення: аркуш ватману, поділений на три колонки з назвами «Дитина», «Батьки», «Сім'я»; конверт з картками трьох видів: «Дитина», «Батьки», «Сім'я» (загальна кількість карток відповідає кількості учасників), плакати з визначенням понять.

1-й етап (10 хв)

Учасникам пропонується знайти по одному слову-асоціації, пов'язаному з поняттям «дитина», «батьки», «сім'я», і записати в своєму робочому зошиті. Далі вони по черзі озвучують свої асоціації до цих понять, а тренер записує їх у відповідну колонку на ватмані (можна використовувати інтерактивну дошку), створюючи своєрідні асоціативні ланцюжки.

2-й етап (15 хв)

Психолог пропонує учасникам узяти наосліп з конверта по одній картці та об'єднатися в групи згідно з написами на них.

Кожна група протягом 7 хвилин працює над визначенням поняття, зазначеного на картці, спираючись на відповідні асоціативні ланцюжки. Потім групи презентують свої визначення у великому колі.

Питання для обговорення

✓ Для чого необхідно було визначити зміст понять «дитина», «батьки», «сім'я»?

✓ Чи допомогли у визначенні понять асоціативні ланцюжки?

Наприкінці вправи тренер за допомогою електронних слайдів (чи заздалегідь заготовлених плакатів) наводить приклади визначення цих понять зі словників, енциклопедій та інших видань.

ВПРАВА «БУДИНОЧОК»

Необхідне забезпечення: аркуш ватману, на якому намальований великий будинок із багатьма вікнами, але без даху; вирізаний з паперу дах будинку з написом «Батьківство»; аркуші формату А4 (за кількістю учасників), на яких намальований будиночок із п'ятьма віконцями, плакат із визначенням поняття «батьківство».

Етап 1

Тренер знову звертає увагу учасників на асоціативні ланцюжки, створені до понять «дитина», «батьки», «сім'я» у попередній вправі. Він пропонує учасникам знайти в цих ланцюжках спільні (або близькі за значенням) асоціації та вписує їх у вікна великого будинку.

Далі ведучий пропонує підібрати ланцюжок ще до одного базового поняття: «батьківство». Він прикріплює над будинком дах із написом «Батьківство» і пропонує учасникам доповнити ланцюжок новими асоціаціями, які у них виникають стосовно цього поняття. Ці доповнення він також вписує у пусті вікна будинку

Етап 2

Учасники отримують аркуші паперу, де намальований будиночок із п'ятьма віконцями. Кожному з учасників пропонується вибрати зі всіх вікон великого будинку написи з п'ятьма асоціаціями, які, на його думку, найбільш повно відповідають поняттю «батьківство», та вписати їх у віконця свого будиночка.

Етап 3

Учителям пропонується поставити номери від 1 до 5 біля віконця, тобто проранжувати за ступенем адекватності змісту запропоновані визначення терміну «батьківство», а потім пояснити думку у великому колі.

Етап 4

Обговорення вправи

✓ Які асоціації були названі всіма або більшістю учасників?

✓ Які пріоритетні асоціації найчастіше називались?

✓ Чи є в групі абсолютно однакові будиночки? Чи є будинки, в яких написи у віконцях збіглися з іншими?

✓ Що станеться з будиночком, якщо одне з віконець «погасне»?

✓ Які труднощі виникали на різних етапах виконання вправи? Які варіанти можна запропонувати для їх подолання?

Наприкінці тренер презентує визначення поняття «батьківство» за допомогою мультимедійного проектора (плакату):

Процес забезпечення батьками (рідними чи прийомними) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей.

ВПРАВА «ОБРАЗ ЩАСЛИВОЇ ДИТИНИ»

Ведучий об'єднує учасників у чотири групи прийомом «Казкові герої» (імена героям дають учасники) та пропонує їм, використовуючи аркуші ватману, газети, журнали, нитки, тканину, ножиці, кольоровий папір, клей, фломастери, створити колаж «Образ щасливої дитини» і підготувати коментар результату роботи для презентації. Після групових презентацій психолог звертає увагу на те, що однією зі складових щастя дитини в сім'ї є наявність батьків. Він підводить до думки, що батьки щасливі тоді, коли щаслива дитина.

ВПРАВА «ЯКІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧАТЬ ЩАСЛИВЕ БАТЬКІВСТВО?»

Кожний учасник отримує аркуш паперу формату А4 зі схемою:

Фізичні   Психологічні

Економічні   Соціальні

На ньому необхідно протягом 5 хвилин визначити фізичні, соціальні, психологічні та економічні умови, що сприятимуть щасливому батьківству.

Після завершення індивідуальної роботи тренер об'єднує вчителів у чотири групи прийомом «Герої мультфільмів» (імена героїв обирають учасники) та пропонує шляхом обговорення в групах індивідуальних напрацювань кожного скласти узагальнений список фізичних, соціальних, психологічних та економічних умов, що сприятимуть щасливому батьківству.

Важливо звернути увагу учасників на те, що дитина має бути бажаною, що відповідальність за народження й подальший розвиток здорової дитини несуть в однаковій мірі і тато, і мама.

КЕРОВАНА ДИСКУСІЯ

Тренер пропонує учасникам підвестися і зібратися у центрі кімнати. Далі він зачитує твердження, стосовно якого учасникам необхідно висловити власну точку зору. Якщо вони погоджуються із запропонованим твердженням, то мають піти у куток кімнати, де прикріплено табличку «погоджуюсь». Якщо учасники не поділяють думки, висунутої на обговорення, то переходять у куток з табличкою «не погоджуюсь». Після розподілу учасників по кімнаті стосовно кожного твердження психолог звертається до деяких із них із проханням аргументувати свою позицію.

Твердження

- ✓ Діти належать батькам.
- ✓ Жінки краще виконують батьківські функції, ніж чоловіки.
- ✓ Застосування фізичного покарання формує характер дитини.
- ✓ Батьки, які люблять своїх дітей, не можуть завдати їм болю.

Під час дискусії має право на існування думка кожного учасника, що обумовлена певним досвідом і моральними цінностями. Завдання тренера полягає в тому, щоб наприкінці дискусії підвести до висновку про те, що не можна однозначно трактувати жодне з наведених висловлювань.

ВПРАВА «ВИПРОБУВАННЯ МАШИНКИ»

Тренер. Машинкою керує її господар. Його завдання – говорити їй, що робити, дбайливо ставитися до неї. У свою чергу «машинка» має уважно слухати свого господаря та чітко виконувати всі його вказівки.

Обираються пари, проводиться розподіл ролей – «машинка» і «господар» (пізніше буде обмін ними). Кожне зіткнення з предметами – помилка. Виграє той, чия машинка без аварій пройде весь шлях перешкод.

У приміщенні хаотично ставлять стільці. Кожна пара по черзі стає одна навпроти одної. «Машині» зав'язують очі.

Питання для обговорення

- ✓ Як ви вважаєте, хто виявився найкращим господарем для машинки? Чому? (У ході обговорення учасники називають того, хто, на думку багатьох, краще за усіх провів свою машинку по дорозі).
- ✓ Яка риса допомогла виконати це завдання? (Вміння слухати, орієнтуватися у просторі, взаєморозуміння).

Ви правильно назвали важливу рису – взаєморозуміння, і тому отримуєте оплески.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ «П'ЯТЬ ШЛЯХІВ ДО СЕРЦЯ ДИТИНИ»

Під час інформаційного повідомлення тренер поступово кріпить на малюнку із зображенням дитини смужки – «шляхи до серця дитини» і робить на них відповідні написи: час, дотик, допомога, подарунок, слова заохочення.

П'ять шляхів до серця дитини (фрагмент із книжки Гері Чепмена та Росса Кемпбелла)

Іноді діти розмовляють мовою, яку нам, дорослим, важко зрозуміти. Це може бути їм лише зрозумілий сленг. Але і нас – дорослих – також не завжди розуміють діти, тому що, розмовляючи з ними, ми не завжди можемо висловити свої думки. Але ще гірше, коли ми не завжди можемо висловити дитині свої почуття і любов зрозумілою мовою.

Чи вмієте ви говорити мовою любові?

Кожній дитині властиво розуміти любов батьків по-своєму. І якщо батьки знають цю «мову», дитина краще розуміє їх.

Любов потрібна кожній дитині, інакше їй ніколи не стати повноцінною дорослою людиною.

Любов – це найдосконаліший фундамент спокійного дитинства. Якщо це розуміють дорослі, дитина виростає доброю і щедрою людиною.

Основне батьківське завдання – виростити зрілу та відповідальну людину. Але які б якості ви не розвивали в дитині, головне – будувати виховання на любові.

Упевненість у любові оточення

Коли дитина впевнена у любові оточення, вона стає більш слухняною, допитливою. З цієї впевненості малюк бере сили, щоб протистояти труднощам, з якими він стикається. Ця впевненість для нього – як бензобак для автомобіля! Дитина зуміє реалізувати свої здібності лише за умови, якщо дорослі регулярно наповнюють цією впевненістю її серце.

Як цього досягти? Звичайно, любов'ю. Виявляти саме той спосіб прояву любові, який є найбільш зрозумілим для дитини, знайти для неї індивідуальний, особливий шлях вираження почуттів.

Батьківська любов має бути безумовною, бо справжня любов умов не виставляє. Безумовна любов – це найвища форма любові. Адже ми любимо дитину просто за те, що вона є, незалежно від того, як вона себе поводить.

Ми всі це розуміємо, але іноді не усвідомлюємо того, що нашу (батьківську) любов дітям доводиться завойовувати.

Батьки люблять свою дитину, але з поправкою на те, що вона мусить добре навчатися і гарно себе поводити. І лише в цьому випадку вона отримує подарунки, привілеї та схвалення.

Звичайно, ми повинні навчати і виховувати свою дитину. Але спочатку необхідно наповнити її серце впевненістю у нашій безумовній любові! І робити це треба регулярно, щоб ця впевненість не випарувалась. Тоді в дитини не виникне страху, провини, вона буде відчувати, що потрібна.

Якщо дитина відчуває нашу безумовну любов, ми глибше розуміємо її душу, її вчинки, хороші та погані. Якщо діти відчувають, що їх по-справжньому люблять, вони швидше прислухаються до наших настанов.

Безумовну любов ніщо не може похитнути. Ми любимо дитину, навіть якщо вона некрасива і зірок з неба не дістає. Ми любимо її, якщо вона не виправдовує наших сподівань. І найважче: ми любимо її, що вона не скоїла б. Це не означає, що будь-який учинок дитини ми виправдовуємо. Це означає, що ми любимо дитину і показуємо їй це, навіть якщо її поведінка не є найкращою.

Чи не призводить це до вседозволеності? Ні, просто треба все робити послідовно: спочатку ми наповнюємо серце дитини впевненістю в тому, що вона потрібна, що ми її любимо, а лише потім будемо займатися її вихованням і навчанням.

Спілкуючись з дітьми, необхідно частіше нагадувати собі:

- ✓ Перед нами діти.
- ✓ Вони поводять себе як діти.
- ✓ Буває, що їхня поведінка нас нервує.
- ✓ Якщо ми виконуємо свої батьківські обов'язки і любимо дітей незважаючи на їхні витівки вони, подорослішавши, виправляються.
- ✓ Якщо вони мають догоджати мені або заслужити любов, якщо моя любов умовна, діти її не відчувають. Тоді вони втрачають упевненість у собі й не здатні правильно оцінювати власні

вчинки, а значить, не можуть контролювати їх, поводитись більш зріло.

✓ Якщо перш ніж заслужити любов вони повинні стати такими, якими ми хочемо їх бачити, вони стануть невпевненими у собі: «Скільки не намагайся – вимоги надто високі». А в результаті – невпевненість, тривожність, занижена самооцінка та озлобленість.

✓ Якщо ми любимо їх незважаючи ні на що, вони завжди зможуть контролювати свою поведінку й не відчувати тривоги.

Найголовніше – ЛЮБИТИ!

Перші кроки

Для немовляти молоко і ніжність – синоніми. Воно не розрізняє таких речей, як їжа та любов. Без їжі дитина не виживе і без любові також. Якщо дитина не знає прихильності, вона помирає емоційно, вона не здатна жити повноцінним життям. Майже усі дослідження доводять, що емоційний фундамент закладається у перші півтора роки. Особливо вагому роль тут відіграють взаємини дитини з матір'ю. Пожива, яка забезпечує майбутнє емоційне здоров'я – це: дотик; ласкаві слова; ніжна опіка.

Та дитина росте. Навчаючись ходити, говорити, вона все більше усвідомлює себе як особистість. Вона відокремлює себе від інших: є вона, є інші. Вона, як і раніше, залежить від матері, але тепер розуміє, що вона і мама – це не одне й те саме.

Дитина стає старшою, і тепер може любити більш активно. Тепер вона не просто отримує любов, вона може на неї відповісти!

Дитина ще не готова до самовіддачі. Вона по-дитячому егоїстична. Але протягом наступних років її здатність виражати любов зростатиме.

І якщо дитина, як і раніше, відчуває любов старших, все частіше вона буде ділитися своєю.

Підлітковий вік. Перехідний вік сам по собі не загрозливий, але дитина, яка вступає в нього без упевненості у любові оточення, особливо вразлива. Вона не готова зустрітись з такою кількістю проблем.

Діти, які не знали безумовної любові, самотужки привчаються давати любов «по бартеру» – в обмін на щось.

Вони дорослішають, стають підлітками, в ідеалі оволодіваючи до того часу мистецтвом маніпулювання батьками. Доки такій дитині догоджають, вона мила й привітна, любить батьків, але як тільки

щось їй не до вподоби, вона перестає любити їх. У відповідь на це батьки, які також не вміють любити безумовно, позбавляють дитину любові взагалі. Погодьтеся, це порочне коло, в результаті якого підліток стає озлобленим і розчарованим.

Щоб дитина відчула вашу любов, ви повинні знайти особливий шлях до її серця і навчитися виявляти свою любов, виходячи з цього.

Якщо в сім'ї декілька дітей, то навряд чи мова любові до них однакова. У дітей різні характери, і любов вони сприймають по-різному. З кожною дитиною необхідно говорити її рідною мовою любові. Але для того, щоб успішно впровадити цей підхід, нам необхідно ще раз підкреслити необхідність безумовної любові до дитини.

Дотик – один із найважливіших проявів любові людини. У перші роки життя дитини необхідно, щоб дорослі брали її на руки, обнімали, гладили по голові, цілували, садили її на коліна тощо. Тактильна ласка однаково важлива як для хлопчиків, так і для дівчаток. Тому, коли ви виражаєте свою любов за допомогою ніжних дотиків, поцілунків, цим можна сказати набагато більше, ніж словами «Я тебе люблю».

Слова заохочення. Коли ми хвалимо дитину, ми дякуємо їй за те, що вона зробила, чого досягла сама. Проте не треба хвалити дитину надто часто, тому що слова втрачать усю силу і сенс. Пам'ятайте, що кожна похвала має бути обґрунтованою та щирою. У спілкуванні з дитиною намагайтеся говорити спокійно і м'яко, навіть тоді, коли ви незадоволені. Слід менше вимагати від дитини і частіше просити її: «Ти не міг би...», «Може, зробиш...», «Мені було б приємно, коли б ти...». Якщо у вас вирвалося грубе зауваження, слід вибачитися перед дитиною. Пам'ятайте, що постійна критика шкодить дитині, бо вона аж ніяк не є доказом батьківської любові. Кожного дня даруйте дитині приємні слова підтримки, заохочення, схвалення, ласки, які свідчитимуть про любов до неї.

Час – це ваш подарунок дитині. Ви ніби говорите: «Ти потрібна мені, мені подобається бути з тобою». Іноді діти роблять погані вчинки саме з метою, щоб батьки звернули на них увагу: бути покараним все ж краще, ніж бути забутим. Проводити час разом – значить віддати дитині свою увагу сповна. Форми спільного проведення часу в кожній сім'ї різні: читання казок, бесіда за сімейною вечерею, гра у футбол, ремонт машини, допомога на дачі

тощо. І якби ви не були зайняті, хоча б кілька годин на тиждень подаруйте не лише хатнім справам, телевізору, іншим власним уподобанням, а в першу чергу – своїй дитині.

Подарунок – це символ любові тоді, коли дитина відчуває, що батьки дійсно турбуються про неї. Багато батьків використовують подарунки, щоб відкупитися від дитини. Діти, які одержують такі подарунки, починають думати, ніби любов можна замінити різними речами. Тому пам'ятайте, що справа не в кількості. Не намагайтеся вразити дитину ціною, розмірами і кількістю подарунків. Якщо ви хочете віддячити дитині за послугу, – це плата, якщо намагаєтеся підкупити її, – хабар. Справжній подарунок дається не в обмін на щось, а просто так. Сюрпризами можуть бути тільки різдвяні подарунки та подарунки до дня народження. Інші подарунки краще вибирати з дітьми, особливо якщо це одяг. Подарунки не обов'язково купувати. Їх можна знаходити, робити самим. Подарунком може стати все що завгодно: польові квіти, камінчики, чудернацької форми гілочки, пір'їнка, горішок тощо. Головне – придумати, як його подарувати.

Допомога. Материнство та батьківство багато в чому подібні до професій, і дуже нелегких. Можна сказати, що кожний з батьків несе відповідальність за виконання довгострокового (принаймні до досягнення дитиною 18 років) контракту, що передбачає ненормований робочий день. Кожного дня діти звертаються до вас із різноманітними питаннями, проханнями. Завдання батьків – почути їх і відповісти на них. Якщо ми допомагаємо дитині й робимо це з радістю, то душа її наповнюється любов'ю. Якщо батьки буркотять і лають дитину, така допомога їй не радує. Допомогати дітям – не означає повністю обслуговувати їх. Спочатку ми дійсно багато робимо за них. Проте потім, коли вони підростуть, ми мусимо навчити їх усьому, щоб і вони допомагали нам.

На кожному етапі розвитку дитини ми використовуємо різні «мови» нашої любові. Тому для батьків важливо обрати саме ту «мову» (дотик, слова заохочення, час, подарунки, допомога), яка веде до серця дитини.

Питання для обговорення

- ✓ Чи була наведена інформація для вас важливою?
- ✓ Що для вас означає поняття «шлях до серця дитини»?
- ✓ Чи доречно обрати тільки один шлях до серця дитини? Чому?

ВПРАВА «НЕЗАКІНЧЕНЕ РЕЧЕННЯ»

Кожен учасник отримує картку з початком речення:

«Для мене усвідомлене батьківство – це...»

Учителям пропонується упродовж 5 хвилин написати свій варіант його завершення. Всі члени групи по черзі зачитують свої тексти. Протягом декількох хвилин відбувається обговорення, в ході якого визначаються спільні підходи, пріоритети у розумінні поняття. Наприкінці вправи тренер ознайомлює учасників із визначенням поняття «усвідомлене батьківство»:

«Усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків (чи осіб, які їх замінюють) між собою та іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини на всіх етапах її життя». (Плакат із цим визначенням вивішується на видному місці або транслюється на екрані за допомогою мультимедійного проектора.)

Необхідно зробити наголос на тому, що подальший хід тренінгу пов'язуватиметься з аналізом складових визначення поняття «усвідомлене батьківство», і надалі слід постійно звертатися до цього визначення.

МІНІ-ПРЕЗЕНТАЦІЯ

«ЗАСАДИ УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА»

Тренер за допомогою мультимедійного проектора пропонує до уваги учасників засади усвідомленого батьківства. Завдання вчителів – проаналізувати запропонований перелік і доповнити його:

Любіть свою дитину.

Приймайте дитину такою, якою вона є.

Вірте своїй дитині.

Довіряйте дитині.

Вірте у те, що дитина може самостійно подолати життєві перепони.

Покажіть дитині, що вона є для вас важливою.

Дайте зрозуміти дитині, що її справи є важливими для вас.

Дозволяйте дитині робити свій вибір, приймати власне рішення.

Допомагайте дитині виконати те, чого вона не вміє.

Засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.

Прислухайтесь до думки дитини.

Активно вислуховуйте про переживання і потреби дитини.

Співпрацюйте з дитиною, а не керуйте нею. Накази й різкі заборони можуть спровокувати спалах агресії.

Будьте ввічливі з дитиною.

Будьте терплячі.

Проводьте разом з дитиною вільний час.
Допомагайте дитині розвивати свої здібності.
Забезпечуйте основні життєві потреби дитини.

ВПРАВА «МЕМОРАНДУМ»

Меморандум (від лат. memorandum, букв. – «те, про що необхідно пам'ятати») – дипломатичний документ, який висвітлює фактичну, документальну або юридичну сторону певного питання. Як правило, додається до ноти або вручається представникові іншої країни.

Тренер об'єднує учасників у дві групи:

- ✓ учасники першої розробляють меморандум батьків до дитини;
- ✓ учасники другої – дитини до батьків.

Перша група створює меморандум батьків до дитини «Я хочу, щоб моя дитина...», а друга – дитини до батьків «Я хочу, щоб мої батьки...». На виконання цього завдання психолог відводить групам 10 хвилин.

Після закінчення відведеного часу кожна з підгруп зачитує свій меморандум. Потім учасники визначають схожі позиції у представлених меморандумах.

ВИЗНАЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОЧІКУВАНЬ УЧАСНИКІВ

Тренер привертає увагу учасників до аркуша очікувань «Лелека», з якими вони працювали на початку тренінгу. Він звертався з проханням подумати, наскільки справдилися очікування кожного.

Далі психолог зауважує: «Нове життя... Від нього ми чекаємо чогось дивного і світлого, обов'язково щасливого. Наш лелека несе в дзьобі немовля – кожного з нас – по шляху до нових знань і відкриттів. Що ж побажати цій дитині?»

Пропонує на бантиках, що роздаються кожному, написати побажання собі або групі.

Алгоритм подальшої роботи наступний: кожний учасник по черзі підходить до лелеки і коментує, наскільки виправдалися його очікування, а потім зачитує своє побажання й прикрашає бантиком ковдру дитини, яку несе лелека.

КАЗКА ДЛЯ НАТХНЕННЯ «ЛЕГЕНДА ПРО НАРЦИСА»

Мавки на березі струмочка оплакували смерть Нарциса, якого покарав Зевс за те, що він милувався лише собою і не помічав нікого навкруги. І помітили мавки, що струмок також у зажурі. «Що

трапилося з тобою? – спитали мавки у струмочка, – Хто тебе образив, чи, можливо, ти у тузі?» Струмок відповів: «Я сумую за Нарциссом... Як сумно, що він більше не прийде до мене». «О-о-о! Ти такий щасливий! Ми бачили цього чарівного юнака лише мимохідь, коли він прямував до тебе. Ми милувалися його волоссям, граціозною ходою, але лише секунди. Ми любили його, бо він схожий на нас... Але розглядати його світлий образ годинами – це таке щастя, яке не випало на нашу долю. Ти найщасливіший у світі! Нарцисс годинами милувався собою у твоїх водах. Ти міг досхочу насолодитися від споглядання його надзвичайної краси», – шепотіли в захопленні лісові мавки. «Хіба він був красивий?» – спитав здивовано струмок. «Він – надзвичайний красень. Красивішого за нього ніколи не було, немає і не буде... Невже ти цього не помітив?» – розгублено вимовили лісові мавки. «Ні, – відповів струмок. – Я не помітив його краси, бо кожного разу, коли він дивився у мої води, я був зачарований побаченим своїм відображенням в його очах... Кожного разу в його очах я бачив свою красу... себе!»

Тож побажаємо собі й кожному, щоб в очах дітей ми бачили свою красу, а вони в наших очах – любов!»

Тренер роздає учасникам тренінгу пам'ятки для батьків, які учителі на занятті батьківського всеобучу можуть розповсюдити.

Пам'ятка для батьків

(Надається кожному учаснику, а той на батьківських зборах передає батькам)

Любіть свою дитину такою, якою вона є, а не за її досягнення та успіхи.

Не порівнюйте її з іншими дітьми. Порівнюйте її з самою собою (такою, якою вона була вчора і, можливо, буде завтра).

Не сваріть, а тим паче не ображайте дитину в присутності чужих людей. Поважайте почуття і думки дитини. На скарги з боку оточення відповідайте: «Дякую, ми вдома обов'язково поговоримо на цю тему».

Засуджуйте не саму дитину, а її вчинок.

Навчіть дитину розповідати про свої проблеми. Обговорюйте з нею конфліктні ситуації, які виникають з однолітками та дорослими. Щиро цікавтеся її думкою, тільки так ви зможете сформуванати в неї правильну життєву позицію.

Постійно спілкуйтеся з дитиною. Нехай вона розповість вам, як провела день. Слухайте уважно, задавайте запитання, щоб дитина відчувала, що це вам справді цікаво.

Залучайте дитину до обговорення сімейних проблем, вислуховуйте та обговорюйте її думку.

Не формуйте взаємини на заборонах. Завжди пояснюйте причини ваших вимог, якщо можливо, запропонуйте альтернативу. Повага до дитини зараз – фундамент шанобливого ставлення до вас тепер і надалі.

Запитання для самоконтролю

1. Які умови забезпечать щасливе батьківство?
2. Назвіть п'ять шляхів до серця дитини.

Завдання для самостійної роботи

1. Поясніть значення терміну «якість життя людини», якими показниками він характеризується і чому має безпосереднє відношення до життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями?
2. Опрацюйте педагогічну і психологічну літературу і укладіть «Словничок сімейного вихователя», який працює з обдарованою дитиною (соціально-активний індивід).
3. Вивчіть і порівняйте досвід сімейного вихователя.

ТЕМА 13. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Типологія дитячої обдарованості.
2. Вплив родини на розвиток дитячої обдарованості.
3. Основні проблеми обдарованих дітей та методи роботи з ними.
4. Діти індиго: характеристика та напрямки роботи.

Ключові терміни і поняття: обдарована дитина.

Мета: розкриття творчого потенціалу педагогів, збільшення ступеня креативного підходу до конструювання продуктивних творчих завдань, формування позитивного ставлення до власних здібностей та до роботи з обдарованими дітьми, розширити поінформованість педагогів щодо рис обдарованих дітей та вимог до роботи з ними. Сприяти усвідомленню необхідності використання у педагогічній діяльності інноваційних технологій.

Ресурси: 4 ватмани, 5 аркушів А-3, 4 аркуші: А-4, маркери, ножиці, кольоровий папір, журнали, клей, стікери, картки для знайомства (на кількість учасників), додатки.

ЗНАЙОМСТВО

Учасникам роздаються картки із завданням: – знайди того хто, і запиши його ім'я у картці (див. додаток 1):

- ✓ пише вірші;
- ✓ гарно співає;
- ✓ грає на музичних інструментах;
- ✓ має здібності до малювання;
- ✓ добре танцює;
- ✓ вміє вишивати.

Обговорення, обмін враженнями.

ВПРАВА «ПЕРЕКИНЕМОСЯ М'ЯЧЕМ»

Мета: вербальне і невербальне спілкування, зближує членів групи. Воно спрямоване на розкріпачення членів групи, на встановлення контактів один з одним і пошуку швидкого вирішення поставленого завдання.

Матеріали: м'яч.

Час: 2–5 хвилин

Процедура: Учасники стоять в тісному колі, їм дається невеликий м'ячик (розміром приблизно з тенісний) і формуються завдання: якомога швидше перекинути цей м'ячик один одному так, щоб він побував в руках у кожного. Ведучий фіксує час. Оптимальне число учасників в колі від 6 до 8; при більшому їх кількості доцільно виконувати вправу в декількох підгрупах. Вправа повторюється 3–4 рази, ведучий просить робити його якомога швидше. Коли витрати часу доведені приблизно до 1 с на кожного учасника, ведучий просить винайти і продемонструвати спосіб, яким можна перекинути м'яч так, щоб він побував в руках у кожного, витративши лише 1 з на всю групу. Зазвичай через деякий час учасники придумують і демонструють відповідне рішення. (Воно полягає в тому, що всі вони ставлять складені «човником» руки один над одним і по черзі розводять долоньки в сторони. М'ячик, падаючи вниз, передається з рук в руки і таким чином встигає побувати у кожного учасника). Завдання вирішене!

Психологічний зміст вправи. Демонстрація того, як проблема може бути вирішена більш ефективно за допомогою нетривіального підходу до неї і як цьому перешкоджають стереотипи («перекинути – значить підкинути вгору, а потім зловити»). Сполучені групи, навчання координації спільних дій.

Запитання для обговорення:

Що заважало відразу ж побачити швидкий спосіб виконання завдання, який стереотип при цьому активізувався?

Кому першому спало на думку перекидати м'яч, не підкидаючи, а гублячи його, і що підштовхнуло до цієї ідеї?

Які ситуації, коли стереотипне бачення заважало розгледіти простий і нетривіальний спосіб вирішення проблеми, зустрічалися в життєвому досвіді учасників і як вдавалося подолати ці обмеження? Розповідь притчі «Коряга».

ОЧІКУВАННЯ

Чого ви очікуєте від тренінгу (обговорення).

ПРИЙНЯТТЯ ПРАВИЛ

- ✓ бути позитивним;
- ✓ бути активним;
- ✓ поважати думку інших;
- ✓ не критикувати;
- ✓ дотримуватися регламенту;
- ✓ бути толерантним;
- ✓ дотримуватися «правила руки»;
- ✓ вимкнути мобільні телефони.

ВПРАВА «ВИСЛІВ ПРО ОБДАРОВАНІСТЬ» (МЕТОД «КАРУСЕЛЬ»)

Учасники об'єднуються у 5 груп за номерами, які стоять у них на картках знайомств.

Завдання. Запишіть на аркуші (А-3) вислів про обдарованість:

- 1 група – гумористично;
- 2 група – критично;
- 3 група – зарозуміло;
- 4 група – практично;
- 5 група – лірично.

Через 3хв. групи міняються аркушами із завданнями (за годинниковою стрілкою, поки кожна група не напише 5 різних висловів.)

Презентація напрацювань, обговорення

- ✓ Які здібності Ви проявили під час виконання цієї вправи?
- ✓ Чи потрібно було використати творче мислення?
- ✓ Яким чином Ви можете використати цю вправу у своїй роботі?

ВПРАВА «КОЛАЖ» (МЕТОД «РОБОТА В ГРУПАХ»)

Педагоги об'єднуються в групи за допомогою лічилки: зима, весна, літо, осінь.

Завдання.

- Створіть образ обдарованої дитини (окремо 1 група, 2 група);
- Створіть образ ідеального вчителя, який має працювати з обдарованою дитиною (виконують 3 і 4 група, окремо кожна).

Презентація напрацювань груп, обговорення.

Чи стане для Вас корисною ця вправа?

Чи можна використати цю вправу у роботі з обдарованими дітьми?

РЕЛАКС

ВПРАВА «НЕЗВИЧАЙНІ ДІЇ»

Кожному з учасників пропонують згадати яке-небудь своє незвичайне, оригінальне дійство, дивний і не цілком зрозумілий з позиції здорового глузду вчинок, досконалий протягом останніх одного-двох місяців (на роздуми дається 1–2 хвилини). Потім учасників просять коротко розповісти про нього, а також прокоментувати:

1. У чому саме вони бачать незвичайність цієї дії?
2. Що, з їх точки зору, до нього спонукало?
3. Як вони оцінюють цю дію «заднім числом» – до чого воно призвело, чи варто було його робити?

Якщо в групі менше 12 учасників, вправа доцільно виконувати всім разом, при більшому Числі учасників групу краще розділити на 2–3 підгрупи, які будуть працювати паралельно.

Сенс вправи. Вправа сприяє переносу знань і умінь, пов'язаних з креативністю, на розгляд власного життя, підвищення ступеня відкритості до нового життєвого досвіду.

ОБГОВОРЕННЯ

Як незвичайні дії впливають на наше життя – роблять її яскравіше, цікавіше, складніше, небезпечніше або змінюють якимось чином? Чи були у учасників останнім часом ситуації, коли хотілося зробити щось незвичайне, але щось зупинило? Якщо так, то що саме зупинило їх і як це оцінюється «заднім числом» – чи правильно, що дія не скоєно, або все-таки краще було б його зробити? Чиї незвичайні дії учасникам захотілося повторити?

Застосування умінь. Кожен з учасників називає яке-небудь спортивне вміння, яким він володіє (наприклад, кататися на сноуборді або на роликах, підтягуватися на перекладині, кидати м'яч в точно заданому напрямку та ін.). Потім інші учасники пропонують можливі варіанти застосування цих умінь – не тільки в фізкультуру і спорт, а й в інших життєвих областях. Вправа виконується в загальному колі.

Сенс вправи. Вправа навчає генерувати ідеї про способи практичного застосування наявних у учасників ресурсів, сприяє підвищенню самооцінки, а також підвищує мотивацію до вироблення нових умінь і вдосконалення наявних.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Професійні риси, необхідні педагогу для роботи з обдарованими учнями:

- ✓ доброзичливість і чуйність, толерантність;
- ✓ розуміння психології здібних і обдарованих дітей;
- ✓ високий інтелектуальний рівень;
- ✓ широке коло інтересів;
- ✓ готовність до виконання різноманітних додаткових обов'язків, пов'язаних з навчанням обдарованих дітей;

- ✓ жвавість, активність, почуття гумору;
  - ✓ гнучкість і завжди постійна готовність переглянути свої погляди;
  - ✓ цілеспрямованість і наполегливість;
  - ✓ здатність до постійного самооновлення, сприйняття нетрадиційних думок і поглядів;
  - ✓ емоційна стабільність і вміння переконувати;
  - ✓ креативність і схильність до самоаналізу;
  - ✓ уміння модифікувати навчальні програми;
  - ✓ здібність до індивідуалізації навчання;
  - ✓ висока самооцінка, позитивна «Я – концепція»;
  - ✓ фундаментальне знання предметного матеріалу.
- Показники творчої обдарованості дитини (дитина як особистість)
- ✓ Стійка, підвищена потреба в самоактуалізації, виявленні себе, самоствердженні.
  - ✓ Наявність особистої думки.
  - ✓ Інтелектуальна незалежність, зневажливе ставлення до стереотипів, авторитетів. Потреба чинити опір шаблону, нав'язаному стилю діяльності.
  - ✓ Висока самооцінка; потреба мати свій «Я – образ».
  - ✓ Схильність до гри, почуття гумору, дотепність.
  - ✓ Оригінальність.
  - ✓ Імпульсивність, поривчастість.
  - ✓ Широта інтересів. Інтерес до філософських питань.
  - ✓ Прагнення самому подолати труднощі.
  - ✓ Постійне прагнення покращувати якість своєї продукції, вимогливість до себе.
  - ✓ Завзяття й наполегливість.
  - ✓ Потреба у внутрішній роботі, творенні власної індивідуальності, духовному зростанні.

ВПРАВА «АРКА»

Мета: розвиток творчих здібностей, пошуку нестандартного вирішення поставленого завдання.

Матеріали: ножиці, папір.

Час: 10 хвилин

Процедура: Учасники об'єднуються в команди, отримують папір формату А4, і їм дається завдання: виготовити таку арку, щоб через

неї зміг пройти будь-який з учасників або все по черзі. Продемонструвати якомога більше способів.

Запитання для обговорення:

- ✓ Кому спочатку здавалося, що виконати вправу неможливо?
- ✓ Чи часто виникають такі ситуації?
- ✓ Хто підказав рішення або це колективно?

Підсумки, обмін враженнями.

ВПРАВА «ОРИГІНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ»

Дана вправа має на увазі придумування якомога більшої кількості різноманітних принципово здійснених способів оригінального використання звичайних предметів, наприклад, таких:

- Паперових листів або старих газет.
- Спортивних обручів, гантелей тощо.
- Автомобільних покришок.
- Пляшкових пробок.
- Порвати колготки.
- Перегорілі лампочки.

Робота виконується в командах по 4–5 чоловік, час – 10 хвилин. Найбільш наочно вправа проходить, коли є можливість дати учасникам ті предмети, про які йде мова, і попросити не тільки назвати, але і показати запропоновані способи їх використання. Подання робіт відбувається за такою схемою: одна з підгруп називає або демонструє один спосіб використання предмета. Називання оцінюється в 1 бал, демонстрація – в 2 (якщо предмет не надано учасникам і, як наслідок, демонстрація неможлива, то будь-яка принципово реалізована ідея оцінюється в 1 бал). Наступна – підгрупа представляє інший спосіб, і так триває до тих пір, поки ідеї не вичерпаються. Виграє підгрупа, яка набрала в результаті більше балів.

Сенс вправи. Вправа дає наочний матеріал для обговорення якостей творчого мислення (швидкість, оригінальність, гнучкість), дозволяє тренувати ці якості, йти від шаблонності в сприйнятті навколишніх предметів і їх звичних функцій. Крім того, воно дозволяє акцентувати увагу учасників на розподілі ролей в групі при вирішенні креативних завдань (генератори ідей – виконавці, лідери – ведені).

Обговорення

Як розподілилися ролі всередині груп: хто висував ідеї, а хто їх втілював; хто був лідером, а хто веденим? З якими якостями особистості учасників пов'язано саме такий розподіл? Чи ведуть себе учасники і в житті так само, як в цій вправі?

Коли вище згадана частина обговорення завершена, доцільно розповісти про прийнятих в психології критерії оцінки ефективності виконання подібних творчих завдань:

Швидкість: число ідей, висунутих кожним з учасників.

Оригінальність: кількість ідей, не повторюються в інших мікрогрупах.

Гнучкість: різноманітність смислових категорій, до яких відносяться ідеї. Наприклад, з паперу можна зробити іграшковий літак, кораблик або ще якусь подібну фігурку; з позиції швидкості це все різні ідеї, але з позиції гнучкості, всі вони відносяться до однієї категорії (орігамі). А ось якщо запропоновано застосувати папір як скатертина або підстилки на сидіння – це інша категорія (використовуються покривні властивості паперу). Учасники самостійно оцінюють ефективність роботи своїх підгруп за цими параметрами, при необхідності радячись з ведучим.

ВПРАВА «СПОСОБИ ДІЇ»

Учасникам пропонується придумати якомога більше способів дії, що дозволяють вирішити будь-яку нетривіальну ситуацію, наприклад з числа цих:

- ✓ Красиво і оригінально упакувати подарунок, маючи тільки газетний папір і скотч.
- ✓ Відкрити консервну банку, не маючи консервного ножа (більш складний варіант: користуючись тільки тими предметами, які є в аудиторії).
- ✓ Перевезти пасажирку на велосипеді, який не має спеціальними пристосуваннями для цього.
- ✓ Налити бензин з бочки з вузькою горловиною, що не нахилиючи її і не роблячи в ній отвір.
- ✓ Дістати зі сходів до лампочки, до якої не дотягнутися 20 см.
- ✓ Закласти дірку в човні з використанням підручних засобів (розмір дірки 2x2 см, спеціальних склеюючих матеріалів під рукою немає).

Більш динамічно вправа проходить, коли виконується в підгрупах по 3–4 людини, хоча можлива й індивідуальна робота. Що стосується вибору ситуацій, які стануть предметом роботи – вправа виходить цікавішою, якщо спочатку ведучий озвучує 5–6 різних варіантів, а потім учасники самі вибирають з них 2–3, з якими хотіли б працювати.

Сенс вправи. Тренування основних якостей творчого мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність) в ситуаціях пошуку виходу з нестандартних ситуацій.

Обговорення

Спочатку представники кожної з підгруп коротко розповідають про те, які способи дій вони пропонують, а потім обговорюють 2 питання:

1. Що полегшувало поява цих ідей, а що ускладнювало?
2. Згадати подібні ситуації з життя, вирішити які допомагала кмітливість, або ... все-таки знання?

ПРИТЧА «КОРЯГА»

На одному дров'яному складі лежали товсті і тонкі, короткі і довгі колоди. Всі вони давно познайомилися одна з одною, багато чого переговорили і тепер тільки чекали вирішення своєї майбутньої долі. Одні з них повинні були відправитися на меблеву фабрику, щоб з них виготовили гарні стільці; інші – розміститися впродовж доріг телеграфними стовпами, а третіх мали продати на дрова.

Всі колоди трохи хвилювалися. Звісно, серед них були й такі, що напевне знали, ким стануть. Наприклад, міцні довгі колоди були впевнені, що будуть тільки телеграфними стовпами. Але інші й не здогадуються про свою подальшу долю.

Серед них була одна Коряга. Ще тільки потрапивши на склад, вона помітила, що дуже відрізняється від інших – рівних і гладеньких колод. Коряга була з вигинами, дірочками і сучками. І коли її сусіди говорили, які хороші столи, стільці і шафи із них будуть, Коряга мовчала, порівнюючи себе з ними. Але інколи вона забувала про те, де знаходиться, починала мріяти і уявляти себе прекрасним витвором мистецтва.

Якось коряга розповіла про свою мрію сусіднім колодам і почула у відповідь:

– Ти живеш у світі фантазій, подруго, будь простішою. Подивись на себе – ну який ти витвір мистецтва? Добре, якщо із тебе зроблять

хоч який-небудь стілець чи ослінчик. І запам'ятай: наша справа бути меблями, якщо вже не вдалося стати телеграфними стовпами.

Після таких слів коряга замкнулася в собі.

В довгому чекані минали дні.

Аж ось на склад приїхала велика вантажівка. Робочі повантажили колоди і повезли їх на меблеву фабрику. Коряга опинилася зверху штабеля. Вона з цікавістю дивилася в різні боки, милувалася білими хмарами і сонечком, ніжними квітами і могутніми деревами. Коли машина їхала через ліс, Коряга раптом зрозуміла, що не хоче бути меблями. Вона не хоче, щоб її розпилювали, стукали і забивали в неї цвяхи.

– Я не хочу бути меблями, – сказала Коряга своїм сусідкам. – Прощайте!

Вона вистрибнула з кузова машини і опинилася на невеликій галявині. На подив, вітачка побачила там кількох схожих на себе коряг. Звісно, інших розмірів і форм, але вони теж були корягами! Вона з радістю познайомилася з ними, а незабаром і потоваришувала.

Непомітно минуло літо, настала осінь. У ліс стали приходити грибники. Один з них зайшов на галявину і побачив Корягу.

– Яка красуня! – скрикнув він. – Справжнє диво! Я візьму її з собою в майстерню, почищу, покрию лаком, і вона покаже всю свою красу.

У майстерні грибник, який, як з'ясувалося, був художником, довго і терпляче, намагаючись не зашкодити природній формі, надавав Корязі нової форми. Коли робота була закінчена, майстер приніс свій витвір на виставку.

Відвідувачі, побачивши лісову гостю, в захопленні скрикували:

– Яка красуня, справжній витвір мистецтва!

Вони говорили про красу і легкість її формі чим довше дивилися на фігуру, тим більше відчували світло, що йшло від неї.

– Це чудо! – говорили поціновувачі мистецтва і радісні, одухотворені, сповнені високих прагнень ішли додому.

А Коряга, яку тепер називали Прекрасною незнайомкою, щасливо посміхалась. Здійснилася її заповітна мрія – вона стала витвором мистецтва і дарувала людям радість і красу.

Тож, мабуть, педагогам необхідно побачити у масі учнів обдарованих дітей і, як справжнім майстрам – розкрити талант, допомогти дитині розвинути його, не втрачаючи при цьому унікальності особистості.

Запитання для самоконтролю

1. Розкрийте значення понять «обдарована дитина», «талановита дитина».
2. Які критерії вияву видів дитячої обдарованості?
3. У чому полягають відмінності дитячої обдарованості від дорослої?
4. Які причини утруднюють реалізацію здібностей обдарованих дітей?
5. Охарактеризуйте умови розвитку обдарованості дітей.
6. Які функції і завдання гувернера в індивідуальній роботі з обдарованими дітьми?

Завдання для самостійної роботи

1. Дослідження структури індивідуальності обдарованої дитини.
2. Освітні заклади для обдарованих дітей.
3. Значення музики у житті дитини. Розвиток музичних здібностей.
4. Вплив малювання на розвиток творчих здібностей дитини.

ТЕМА 14. ВПЛИВ ЮНАЦЬКОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ.

Питання, що розкривають зміст теми

1. Розкрити поняття «девіантна поведінка».
2. Проаналізувати можливі причини виникнення «девіантної поведінки».
3. Показати роль соціального педагога в здійсненні соціального супроводу дітей, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах.
4. Ознайомити з інтерактивними методами та прийомами профілактичної роботи.

Ключові терміни і поняття: юнацька субкультура, девіантна поведінка неповнолітніх.

Мета тренінгового заняття підвищити рівень поінформованості соціальних педагогів щодо особливостей профілактичної та соціально-перетворювальної роботи з дітьми з девіантною поведінкою.

ВПРАВА «ОСОБИСТИЙ МОМЕНТ»

Мета впровадження: криголам, знайомство.

Хід проведення: Учасники розміщуються по колу. Кожний повинен знайти в себе будь-яку річ, яка б була цінною, цікавою для інших, але звичною для себе. Розповісти групі, від імені цього предмету, про себе (наприклад: «я – олівець Тетяни, знаю її недавно, але можу розповісти про неї таке...»).

ПРАВИЛА В ГРУПІ

Ухвалення групових правил сприяє встановленню рівності між учасниками взаємодії, активності, відповідальності кожного розвитку почуття спільності.

1. Правило активності і відповідальності кожного.
2. Правило закритості групи, тобто то, що відбувається в групі не обговорюється за її межами.

3. Правило відповідальності і щирості: потрібно спробувати бути самим собою, говорити те, що ти думаєш і відчуваєш.

4. Правило без оціночного відносини. поведінка учасників групи не оцінює, якщо вони самі про це не просять.

5. Правило «Стоп»: той член групи, який не захоче відповідати на запитання чи брати участь в грі, може сказати слово «Стоп».

ВПРАВА «ПОРТРЕТ ДИТИНИ»

Мета: пригадати стандартні прояви девіантної поведінки та поведінки слухняної дитини.

Група учасників об'єднується у 2 підгрупи в яких і виконують завдання.

Напрацювання підгруп презентується та обговорюється в загальній групі.

Завдання для 1 підгрупи. Намалюйте портрет дитини з «важкою поведінкою» та опишіть прояви даної поведінки.

Завдання для 2 підгрупи. Намалюйте портрет «гарного учня» дитини з «слухняною поведінкою» та опишіть прояви даної поведінки.

Питання для обговорення:

Яка поведінка дитини вважається важкою для вчителя? Чому?

Яка поведінка дитини дозволяє говорити, що це слухняна та гарно вихована дитина? Чому?

Хто в школі найчастіше навішує на дітей ярлики «важкий учень», «гарний учень».

МОЗКОВИЙ ШТУРМ

Запитання до учасників групи: «Які риси та якості характеру необхідні дитині, щоб стати успішною людиною».

Мета: актуалізувати знання про набір психологічних та соціальних якостей людини необхідних для досягнення нею успіху в житті.

Тренер пропонує порівняти набір якостей дитини з девіантною поведінкою, слухняною дитиною та успішної людини. Необхідно підвести групу до висновку, що діти з проблемами у поведінці мають необхідні якості для досягнення ними висот у житті, але потребують корекції деяких з них, як і слухняні діти.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ «ПРИРОДА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ»

Девіантна поведінка в психології розглядається, як поведінка, що відхиляється від вікової норми людини та суперечить сформованим правилам конкретного суспільства.

Про те відхилення від норми можуть вважатися, як позитивними, так і негативними.

До прикладів позитивних відхилень від прийнятої норми можна віднести творчу, обдаровану людину, яка зуміла успішно адаптуватися в суспільстві.

У випадку, коли людина не може прийняти суспільні правила та моралі норми, хоча і добре з ними обізнана, не переймає позитивний соціальний досвід. Тоді можна говорити про порушення в неї процесу соціалізації і, як наслідок, виникнення неприйнятних для даного суспільства форм поведінки.

В основі девіантної поведінки із негативним відхиленням від норми лежить незбалансованість психічних процесів, порушення процесу самоактуалізації, зниження рівня самоконтролю, що й зумовлює порушення соціалізації особистості.

Як наслідок девіантної поведінки у людини, яка її демонструє, формується неадекватна самооцінка, виникають додаткові бар'єри у спілкуванні з іншими людьми, що призводить до зростання рівня недовіри та агресії до суспільства або самого себе.

Девіантну поведінку за природою свого спрямування поділяється на екстравертивну та інтровертивну. Девіантна поведінка, яка носить екстравертивний характер, спрямована на зовнішнє середовище і реалізується через заподіяння школи іншим людям, групі людей або вчинення корисливих злочинних дій (образи, насилля, агресивні дії, крадіжки).

Інтровертивна девіантна поведінка спрямована на заподіяння шкоди власному організму, що проявляється через зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, вчиненням самогубства.

Головним завданням, що стоїть перед працівниками системи освіти, є попередження виникнення та корекція девіантної поведінки в учнівській молоді. Тому, перш за все, слід розібратися, які фактори та причини зумовлюють виникнення девіантної поведінки в молоді.

ВПРАВА «ЧИМ МИ СХОЖІ»

Мета: допомогти всім присутнім виявити спільні риси, що єднають їх з іншими людьми.

Група стоїть у колі. Тренер кидає м'яку кулю / м'яч комусь із присутніх, базуючись на якійсь схожості з собою. Наприклад: «Наталю, ми з тобою схожі тим, що живемо обоє в Україні / однакового зросту / маємо веселу вдачу...». Ця особа ловить м'яч та перекидає його далі ще комусь, називаючи своє бачення схожості. Гра продовжується доти, поки всі члени групи не отримують м'яч.

Питання для обговорення:

- Чи важко було знаходити спільне з іншою людиною?
- Для чого ми виконували цю вправу?
- Що вона вам дала?

Слово тренера. У всіх нас більше схожого, ніж відмінного. Пам'ятаймо: ми всі люди, всі мріємо бути щасливими, всі вчимося в школі, проживаємо в Україні, на цій планеті, в цій частині Всесвіту... У нас більше спільного, ніж відмінного, і всі ми залежимо одне від одного.

ВПРАВА «СНІЖИНКА»

Мета: показати можливі причини виникнення конфлікту.

Інструкція: «Візьміть аркуш паперу. Складіть його навпіл. Відріжте правий верхній кутик. Складіть ще раз навпіл. Ще раз відріжте правий верхній кутик. Тепер можна розгорнути сніжинку і показати одногрупникам».

Питання для обговорення:

– Чому, виконуючи одну і ту ж інструкцію, всі отримали різні сніжинки?

Тренер підводить учасників до думки, що одна і та ж інформація різними людьми сприймається по-різному, що може ставати причиною непорозумінь.

ВПРАВА «ГОЛОСУВАННЯ НОГАМИ»

Зараз спробуємо визначити чи розумієте ви дітей методом голосування, тільки голосувати ви будете ногами. (Педагог тренер зачитує твердження, а учасники повинні вибрати для себе варіант: «ні», «так» або «не знаю» – і стати у відповідний куток з написом. Після кожного твердження відбувається обговорення, чому саме було обрано такий варіант відповіді).

Твердження:

- Сучасні діти всі зіпсовані. Раніше діти не мали такого гарного життя.
- Дорослі мають самі вирішувати за дітей, а не прислухатися до їх бажань. Дорослі краще знають, що потрібно дитині.
- Хлопці повинні отримувати кращу освіту, ніж дівчата, оскільки вони довше працюватимуть та зароблятимуть кошти на утримання родини;
- Дітей слід виховувати під наглядом родини;
- Діти ніколи не брешуть щодо насильства яке над ними вчинили;
- Діти повинні завжди робити те, що їм скажуть дорослі;
- Батьки мають право покарати дітей на свій розсуд.

ВПРАВА «РОЗІРВАНЕ СЕРЦЕ»

Мета: показати вплив слів та вчинків людей на емоційний та психологічний стан особистості дитини.

Питання для обговорення:

- Які емоції ви відчували під час проведення вправи?
- Яким чином дії та слова людей впливали на головного героя?
- Чи можливе повторення подібної ситуації в житті?
- Чи можна було щось зробити щоб змінити ситуацію та підтримати дитину?

ВПРАВА «ВІДНОВЛЕННЯ СЕРЦЯ»

Мета: показати шляхи щоденної психологічної підтримки дитини.

Тренер пропонує учасникам подумати, яким чином можна підтримати дитину або дорослу людину в складній для неї ситуації (всі відповіді фіксуються на ватмані). Після того як учасники групи назвуть свої варіанти аналізується ситуація в яку потрапив хлопчик з попередньої вправи та поетапно проговорюються, як можна змінити дії людей, які його оточували, щоб полегшити його переживання. Всі рекомендації записуються на «клаптиках», які відривалися від його «серця» та збираються до купи ніби відновлюючи його. Після того як «серце хлопчика» буде відновлено і вправа завершена, тренер пропанує поглянути чи виглядає воно так само, як на початку першої вправи?

Питання для обговорення:

- Які емоції ви відчували під час проведення вправи?
- Яким чином дії та слова людей впливали на головного героя?
- Чи можливе повторення подібної ситуації в житті?
- Яку вправу вам було виконувати легше і чому?

ВПРАВА «ЗІМ'ЯТИЙ ПАПРЕЦЬ»

Мета: показати вплив негативних висловлювань на людину.

Учасникам групи пропонується зім'яти аркуш паперу. Після того, як всі учасники виконали інструкцію тренер пояснює їм, що даний аркуш паперу символізував душу дитини, а процедура зіжмакання – її травмування під впливом негативних висловів у її бік.

ВПРАВА « ЩОБ ГОВОРИТИ ПРАВДУ»

Мета впровадження: «місток» між вправами.

Хід проведення: Кожен учасник говорить про себе 4 твердження – три з них відповідають дійсності, а одне хибне. Учасники повинні визначити і записати, яке твердження на їх думку не є характерним для даної людини. Висновки порівнюють.

ВПРАВА «ТЕЛЕПАТИ»

Мета впровадження: «місток» між вправами.

Хід проведення: Учасники розбиваються на пари. Пари сідають на стільці спинами один до одного. Не подаючи сигналів, тричі спробувати одночасно обернутись і подивитись один на одного.

ЗАПИТАННЯ ДО УЧАСНИКІВ ГРУПИ: «ЧОМУ ДІТИ СТАЮТЬ АГРЕСИВНИМИ?»

Мета: визначити причини агресивної поведінки дітей.

Всі вислови групи на поставлене питання фіксуються тренером на ватмані.

Після того, як група вичерпає свої ресурси щодо причин агресивної поведінки дітей тренер пропонує систематизувати та конкретизувати їх:

Причини агресивної поведінки дитини.

1. «Родинні причини».
- Неприйняття дитини.
  - Напружений емоційний клімат у родині.
  - Неповага до особистості дитини.

- Копіювання поведінки батьків та рідних
  - Гіпер опіка.
  - Брак уваги.
  - Обмеження фізичної активності. Вправа дитина.
2. Особистісні причини агресивності дитини.
- Особливості темпераменту.
  - Вікові кризи.
  - Невпевненість у собі, почуття провини та сорому.
3. Ситуативні причини агресивності дитини.
- Нова ситуація.
  - Постійне перебування в стресовій ситуації.
  - Перевтома.
  - Вплив навколишнього середовища.

Слово тренера. Для того, щоб допомогти дитині подолати свої труднощі, і таким чином змінити свою поведінку, необхідно зрозуміти чому дитина так себе поводить. Тобто, виявити причини її поведінки та чого саме дитина хоче досягти демонструючи таку модель поведінки.

ВПРАВА «РАДОЩІ ЖИТТЯ»

Мета впровадження: «місток» між вправами.

Хід проведення: Тренер починає розповідати: «На березі синього-синього моря, в затінку великих, могутніх сосен, жили люди...». Після сигналу тренера розповідь продовжує інший учасник та ін. Сенс – створити зв'язну розповідь.

ВПРАВА «ЖИВИЙ КЛУБОК»

Мета впровадження: енергоджайзер.

Хід проведення: Запропонуйте учасникам стояти біля дверей, взятися за руки, утворивши ланцюжок. Перший починає обертатися, «намотуючи» на себе інших учасників. Ведучий стежить за тим, щоб клубок був досить щільним. Коли всі учасники виявляться частиною клубка, оголошується наступне завдання: якомога швидше дістатися до протилежної стіни, не розпускаючи. Тренер включає таймер. Учасникам повідомляється результат.

Для обговорення: «А швидше можете? Скільки часу вам знадобиться?».

Зазвичай учасники справляються швидше, ніж припускають.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ «ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ПРАЦІВНИКАМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ЩОДО ЗМЕНШЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАПРУГИ СЕРЕД УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ЗНЯТТЯ АГРЕСИВНИХ СТАНІВ»

Відповідно до визначення проблем у психологічному та соціальному розвитку дитини або класному колективі працівники психологічної служби розробляють тематику профілактичних заходів.

Профілактика девіантної поведінки проводиться відповідно до специфіки її проявів. Виокремлюють наступні види девіантної поведінки: антисоціальну (делінквентну і кримінальну) поведінку, асоціальну (аморальну) поведінку, аутодеструктивну поведінку тощо.

Для профілактики антисоціальної поведінки підбирається тематика занять, спрямованих на формування в учнів відповідальної поведінки, оволодіння прийомами саморегуляції і самоконтролю, ознайомлення з адміністративною та кримінальною відповідальністю, яку несуть підлітки за вчинення правопорушень.

У силу вікових та психологічних особливостей підлітків у них найяскравіше простежуються моделі соціально-неприйнятливої поведінки. Через недостатній рівень власного життєвого досвіду вони можуть не аналізуючи переймати модель поведінки авторитетних або успішних на їх погляд людей. Тому з учнями, які демонструють аморальну форму поведінки, доречним буде проводити заняття, які сприятимуть засвоєнню ними етичних правил та норм, формування в них загальнолюдських цінностей та чеснот.

Аутодеструктивна поведінка – це поведінка, що відхиляється від психологічної, медичної норм, загрожуючи цілісності і розвитку особистості.

Видами аутодеструктивної поведінки є суїцидальна, віктимна (поведінка жертви) та адиктивна поведінка.

З дітьми, в яких простежується схильність до віктимної поведінки тасуїцидальні нахили практичний психолог розробляє індивідуальну програму роботи і спрямовує її на корекцію психічних станів та соціалізацію особистості.

У всіх учнів необхідно формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я, надавати їм інформацію про організацію власного дозвілля за допомогою соціально-прийнятливих форм й залучати їх до позашкільної діяльності, виходячи з їх уподобань та інтересів. Це в свою чергу буде попереджувати виникнення делінквентної та кримі-

нальної поведінки через оволодіння дітьми достовірною інформацією про вплив шкідливих звичок на їхній організм, знаннями про альтернативні форми проведення активного дозвілля та вироблення навичок ведення здорового способу життя.

Корекція – це сукупність заздалегідь спланованих дій спрямованих на виправлення або поліпшення чогось.

Психологічна корекція передбачає вплив на психічні процеси особистості з метою зменшення або нівелювання відхилень в її розвитку.

Соціальна корекція спрямовується на виправлення особистісних характеристик людини, які заважають її ефективній соціалізації.

Корекція здійснюється відповідно до мети впливу на людину.

Відновлення – заходи спрямовані на відтворення тих якостей соціального об'єкта, що переважали до появи відхилення.

Компенсування – посилення якостей діяльності соціального об'єкта, що можуть замінити втрачене в результаті певних порушень.

Стимулювання – активізація позитивних якостей, діяльності соціального об'єкта, формування визначених ціннісних орієнтацій, установок окремих клієнтів, створення позитивного емоційного фону і відносин у мікросоціумі.

Виправлення – заміна негативних властивостей, якостей соціального об'єкта на позитивні.

Корекційні заняття можуть проводитися в індивідуальній та груповій формі.

Для проведення групових занять оптимальна кількість учасників від 4 до 15 осіб, заняття в міні-групах організуються при наявності від 2 до 4 учасників.

Для підліткового віку більш прийнятними є групові форми корекційної роботи із поєднанням індивідуальних консультацій психолога.

Корекційна робота може носити, як ситуативний (симптомаційний) так і систематичний (комплексний) характер.

Для корекції дезадаптованості дитини є характерним складання програм, спрямованих на вирішення її комунікативних проблем, проблем із самооцінкою, підвищеним рівнем тривожності, зниження рівня емоційного напруження, конформізму, психофізіологічні проблеми в особистісному розвитку.

Для підвищення корекційного впливу на поведінку дітей слід використовувати метод соціального наочіння. Сутність методу

полягає в формуванні нової соціально прийнятливої моделі поведінки через спостереження та імітацію. Індивід шляхом поведінкової практики у змодельованих ситуаціях отримує ефективну модель поведінки та досвід її застосування. Задоволення від зміни власної поведінки впливає на підвищення рівня самооцінки та покращення процесу соціалізації особистості.

Корекційна робота здійснюється з урахуванням вікових норм дитини та її індивідуального розвитку.

При складанні корекційної програми необхідно враховувати індивідуальні психологічні прояви девіантної поведінки особистості:

- ✓ духовні проблеми, зокрема, відсутність або втрату сенсу життя, переживання внутрішньої порожнечі, блокування самореалізації духовного потенціалу тощо;
- ✓ деформацію ціннісно-мотиваційної сфери – несформовані або редуковані моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), переважання девіантних цінностей, ситуативно-егоцентричну орієнтацію, фрустрованість вищих потреб, внутрішні конфлікти, малопродуктивні механізми психологічного захисту;
- ✓ емоційні проблеми – тривогу, депресію, переважання негативних емоцій, алекситимію (ускладнення в розумінні своїх переживань і невміння сформулювати їх у словах), емоційне огрубіння (втрата здатності визначати доцільність, доречність тих чи інших емоційних реакцій, дозувати їх), афективність тощо;
- ✓ проблеми саморегуляції – неадекватні самооцінку і рівень домагань, слабкий розвиток рефлексії, надмірний або недостатній самоконтроль, низький рівень адаптивних можливостей;
- ✓ викривлення в когнітивній сфері – стереотипність, ригідність мислення, неадекватні настановлення, обмеженість знань, наявність забобонів;
- ✓ негативний життєвий досвід – наявність шкідливих звичок, психічних травм, досвіду насильства, соціальну некомпетентність тощо.

Тому необхідно пам'ятати, що корекційна робота з дитиною не може проводитися за шаблоном, а потребує адресності в наданні соціально-педагогічної допомоги та індивідуального підходу в розробці корекційної програми.

ВПРАВА «НАМАЛЮЙ СВІЙ НАСТРІЙ»

Мета впровадження: зворотній зв'язок, рефлексія.

Ресурси: аркуші з намальованими на них обличчями без рота, фломастери.

Хід проведення: Учасникам роздаються аркуші паперу, на яких намальовано два обличчя, на яких відсутній рот. Потрібно намалювати рот (сум, радість, смуток тощо) на першому обличчі. В кінці заняття тренер просить намалювати рот на другому обличчі.

Запитання для обговорення:

- 1) з яким настроєм прийшли на заняття?
- 2) який настрій мають на кінець заняття;
- 3) подібні чи відрізняються малюнки?
- 4) пояснити, чому?

ПРИТЧА «УРОК МЕТЕЛИКА»

Один раз у коконі з'явилася маленька щілина. Людина, яка випадково проходила повз кокону, досить довгий час стояла і спостерігала, як через цю маленьку щілину намагається вилізти метелик. Пройшло багато часу, метелик начебто покинув свої зусилля, а щілина залишалася все такою ж маленькою. Здавалося, метелик зробив усе що міг, і що сил у нього більше не залишилося. Тоді людина вирішила допомогти метелику, і взявши ножа розрізала кокон. Метелик у той же час вийшов з нього, але його тільце було слабке та немічне, а крила були прозорими й ледь рухалися. Людина продовжувала спостерігати, очікуючи, що ось-ось крила метелика розправляться й зміцніють, і він полетить. Але цього не сталося! Решту життя метелик волочив по землі своє слабке тільце, свої не розправлені крила. Він так і не зміг літати. А все через те, що людина, бажаючи йому допомогти, не розуміла того, що зусилля, які необхідно докласти, щоб вийти через вузьку щілину кокона, необхідні метеликові, щоб рідина з тіла перейшла в крила й щоб він зміг літати. Життя змушувало метелика із зусиллями залишати оболонку, щоб надалі він міг рости й розвиватися.

Питання для обговорення:

– Чому нас може навчити це оповідання?

Слово тренера. Іноді саме зусилля необхідне нам у житті. Якби нам дозволено було б жити, не зустрічаючись із труднощами, ми були б обділені. Ми не змогли б бути такими сильними, якими є зараз. Ми ніколи не змогли б літати.

Тренер підводить учасників до думки, що людина (дитина) повинна навчитися допомагати собі сама, а педагогу необхідно скеровувати процес навчіння та підтримувати її.

Запитання для самоконтролю

1. Девіація включає такі компоненти.
2. Загальнонауковий підхід до класифікації поведінкових відхилень.
3. Особливості девіантної поведінки неповнолітніх

Завдання для самостійної роботи

1. Впишіть у словник основні поняття розглянутої теми.
2. Проведіть наукову розвідку з означених проблемних питань.
Згрупуйте виявлені підходи:
  - ✓ Поняття «норма» і «аномалія» у психічному та особистісному розвитку дитини.
  - ✓ Вікові та індивідуальні особливості нормативної поведінки неповнолітніх.

ТЕМА 15. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙ ТА ДІТЬМИ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ОПІКИ БАТЬКІВ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Ключові поняття сімейно орієнтованої соціальної роботи
2. Орієнтири соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми

Ключові терміни і поняття: різні типи сімей, діти, опіка.

Давайте познайомимося з вами, для цього ми представимся один одному.

ВПРАВА «ЦЕ МОЄ ІМ'Я»

Кожен по черзі називає своє ім'я і повідомляє що-небудь цікаве про себе.

Наприклад він може спробувати відповісти на такі питання:

- ✓ Чи знаю я, хто його для мене вибрав?
- ✓ Чи знаю я, що означає моє ім'я?
- ✓ Хто ще в родині носив це ім'я?

Рефлексія

Чи легко вам було розповідати про своє ім'я? Чому?

Нас оточує багато цікавого, причому весь світ навколо нас рухається і поспішає. Рухається все життя: відпочинок, робота, рідні, друзі, тобто все наше оточення не стоїть на місці. Але не забувайте, що все рухається навколо вас, ви цілком можете керувати всіма подіями, що відбуваються навколо вас.

Саме основне – це правильне спілкування і легке спілкування з оточуючими людьми і всім світом, мистецтво спілкування дуже важливо. Причому навчитися правильному, невимушеному і легкому спілкуванню, щоб все вас зрозуміли і запам'ятали надовго, неважливо, хто це буде, друзі чи вороги, потрібно знайти підхід до всіх, потрібно з усіма легко спілкуватися.

Суперечку практично не можна виграти. Бо якщо ви з неї виходите переможцем, то втрачаєте друга, партнера. Це природно, оскільки людина відчуває себе незатишно, програвши в суперечці.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

У реальних умовах розвитку українського суспільства соціальної підтримки потребує значна кількість сімей/осіб. Збільшення числа потенційних отримувачів соціальних послуг спричинене, як уже зазначалося, погіршенням соціально-економічного становища, особливо у депресивних регіонах, військовою агресією на Сході України, вимушеним переміщенням значного числа громадян в іншу місцевість, залученням великої частини населення до участі в антитерористичній операції, зменшенням реальних можливостей для працевлаштування, низьким рівнем забезпечення громадян базовим пакетом соціальних послуг.

Ураховуючи зазначене, найбільш вразливими є такі категорії населення:

- сім'ї з дітьми, особливо багатодітні;
- неповні сім'ї;
- сім'ї трудових мігрантів;
- неповнолітні батьки;
- біженці, або внутрішньо переміщені особи/сім'ї;
- сім'ї/особи, які постраждали від природних, техногенних катастроф;
- сім'ї, в яких є недієздатні особи;
- особи з інвалідністю;
- особи з числа дітей-сиріт;
- сім'ї, у яких батьки мають психічні розлади, не підтверджені офіційно;
- самотні, особи похилого віку та інші.

За нинішніх умов розвитку України важливим завданням стає відпрацювання нової моделі соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми. Така модель покликана:

- найбільше відповідати потребам вразливих сімей з дітьми і враховувати можливості суспільства;
- максимально та ефективно інтегрувати потенціал і зусилля спеціалістів громади (соціальних працівників, учителів, вихователів, психологів, соціальних педагогів, медиків, працівників служб у справах дітей, органів МВС) для підтримки вразливих сімей з дітьми;
- бути спрямованою на профілактику сімейного неблагополуччя, партнерство із сім'ями та дитиною, сприяти підвищенню відповідальності батьків та спеціалістів за становище дітей;

- відповідно до міжнародних стандартів, передбачати реальні механізми забезпечення прав дитини, вразливих громадян у разі порушення таких прав.

Новий формат соціальної роботи із вразливими сім'ями з дітьми має бути спрямований на забезпечення їх потреб, профілактику сімейного неблагополуччя, а не на боротьбу з наслідками поширення тих чи інших негативних чинників. У зв'язку з цим варто взяти до уваги три групи факторів, наявність яких за несвоєчасного втручання призводять до виникнення складних життєвих обставин, які сім'я не в змозі самотійно подолати:

1. Кризові явища в соціально-економічній сфері (падіння життєвого рівня, зростання бідності сімей і погіршення умов утримання дітей; скорочення соціальної інфраструктури дитинства і різке зниження рівня соціальних гарантій для дітей та сімей; невирішені житлові проблеми; вплив асоціальних груп у мікросередовищі життєдіяльності сім'ї/дитини).

2. Психолого-педагогічні фактори (проблеми, пов'язані з внутрішньо сімейними стосунками і вихованням дітей у сім'ї: самоусунення батьків від виховання, нехтування потребами дітей, відчуження поколінь тощо).

3. Фактори біологічного характеру (фізичні або психічні хвороби батьків, різні форми залежності у батьків, погана спадковість у дітей, наявність у сім'ї дітей з інвалідністю тощо).

Гострота цих проблем зумовлена, у тому числі, й невизнанням у державній соціальній політиці пріоритетності забезпечення права дитини жити і виховуватися в рідній сім'ї.

Основним об'єктом та одночасно суб'єктом соціальної роботи має стати не окрема особа, а сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, або сім'я, в якій проживає особа, що опинилася в складних життєвих обставинах.

Зважаючи на це, необхідно:

- мінімізувати будь-які інституційні форми догляду за дітьми та іншими особами (інвалідами, людьми похилого віку). Ці процеси в Україні вже розпочалися, оскільки послуги на базі сім'ї, громади – ефективніші і дешевші;

- сприяти розвитку ринку соціальних послуг, запровадженню реальних механізмів соціального замовлення на рівні громади, що дасть змогу розширити коло надавачів соціальних послуг, створити

конкурентне середовище, яке, своєю чергою, сприятиме підвищенню якості надання послуг;

- забезпечити доступність послуг на рівні громади; перелік та види необхідних послуг мають визначатися за результатами вивчення потреб жителів громади;

Соціальна робота із вразливими сім'ями та дітьми

- запровадити такі підходи у роботі з отримувачами послуг, які б гарантували взаємодію систем державної грошової допомоги та соціальних послуг і сприяли швидшому подоланню складних життєвих обставин;

- з урахуванням факту зростання вразливості сімей передбачати, щоб базовий пакет послуг охопив послуги не тільки з медичної допомоги та освіти, а й щодо підтримки батьківства; індивідуальної підтримки та реабілітації тих, хто потрапив у складні життєві обставини; раннього виявлення проблем; сімейних форм виховання тощо;

- увести в кожній громаді посаду фахівця із соціальної роботи, відповідального за виявлення складних життєвих обставин, організацію і координування надання допомоги та підтримки вразливим особам/сім'ям з дітьми.

Яскравим прикладом застосування сімейно орієнтованого підходу є досвід соціальної роботи Швеції щодо запровадження програми Активної підтримки батьків, спрямованої на забезпечення права сім'ї бути відповідальною за виховання дітей, яке раніше значною мірою належало державі. Програма ґрунтується на концептуальній позиції, що сім'ї починають усвідомлювати свою відповідальність не за вказівкою зверху, а завдяки знанням, умінням та батьківським навичкам, які формуються шляхом продуманої системної роботи в громадах.

Програма Активної підтримки батьків охоплює всі сім'ї. Основними формами та видами діяльності є різноманітні клубні об'єднання для сімей (тих, хто очікує народження дитини, виховує дитину перших років життя, дошкільнят, першокласників та молодших школярів, підлітків) та об'єднання сімей за інтересами (туристи, філателісти, любителі футболу тощо). Зміст діяльності таких об'єднань – навчання батьківства, розуміння потреб дитини та застосування форм взаємодії з дитиною.

Програма ґрунтується на семи ключових принципах:

1. Упевнений старт (передбачає організовану профілактичну роботу на ранніх стадіях (бажано з першого відвідання вагітною жіночої консультації). Таке раннє втручання в соціальні обставини сім'ї допомагає зробити перший досвід взаємодії дитини з батьками максимально комфортним).

2. Для всіх (означає надання соціальних послуг усім сім'ям, а не тільки тим, хто потрапив у складні життєві обставини. Зосередження уваги тільки на проблемних сім'ях створює помилкове враження, що здорова сім'я не є цінністю суспільства).

3. Знання (має на меті доступ до знань, формування на кожному заході нових умінь щодо батьківства, сімейних стосунків, соціальних контактів).

4. Співпраця (розглядається у двох аспектах – взаємодія між сім'ями і міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія спеціалістів соціальної сфери. Перша взаємодія сприяє виникненню груп взаємодопомоги; друга – командній роботі фахівців для вирішення проблеми, навчання батьківства, супроводу сімей).

5. Рівноправ'я (ще раз підтверджує, що ця програма для всіх (і насамперед для обох батьків – батька та матері, які на рівних виконують обов'язки щодо догляду та виховання дитини). Рівноправ'я також означає рівність доступу до послуг для повних, багатодітних і неповних сімей; успішних і досвідчених батьків та тих, у яких виникають проблеми з вихованням дітей, вразливих і тих, хто вже втратив надію на краще життя, тощо).

6. Наступність та послідовність (передбачає підтримку батьків та дітей на кожному етапі розвитку сім'ї. Розвиток дитини пов'язують зі зростанням батьківської компетентності).

7. Родинне та соціальне оточення (вважається, що таке оточення страхує та підтримує сім'ю в кризові періоди її розвитку, передає досвід, знання, ділиться в разі потреби матеріальними ресурсами. Родинне та соціальне оточення використовується з метою надання підтримки як у межах групи, так й індивідуально).

ВПРАВА «СІМ БОГАТИРІВ»

Одна учасниця буде грати роль царівни. Хто хоче? Решта поділиться на команди по 3–4 учасники. Давайте, для того щоб потренувати вміння переконувати, згадаємо і розіграємо казку А. Пушкіна про мертву царівну і сім богатирів. Зокрема, той епізод, де сім богатирів, у яких жила царівна, умовляють її вийти за одного з них заміж і залишитися з ними назавжди. У нашій казці буде те ж

саме, але багатирі, що пройшли ряд тренінгів та володіють даром переконання, зможуть краще, ніж казкові, переконати царівну відмовитися від королевича Єлисея та залишитися в їхньому будинку. Кожна міні-група повинна буде підготувати найпридатніші пропозиції для того, щоб умовити царівну залишитися у них, показати їй всі переваги такого кінця казки.

Вам дається 5 хвилин на підготовку, після чого один посланник від кожної групи виступає, звертаючись до царівни зі своїми аргументами.

Рефлексія

Після виступів царівна каже про те, захотілося їй залишитися у багатирів, які плюси і мінуси побачила вона у виступах кожного.

Які емоції ви відчували, виконуючи цю вправу?

ВПРАВА «СНІДАНОК З ГЕРОЄМ»

Необхідний матеріал. Папір, олівці.

Уявіть собі таку ситуацію: у кожного з присутніх є можливість поснідати з будь-якою людиною. Це може бути знаменитість сьогодні, або історична фігура минулого, або звичайна людина, який справив на вас враження в якийсь момент його життя. Кожен повинен вирішити для себе, з ким він хотів би зустрітися, і чому.

Запишіть ім'я свого героя на аркуші паперу. Тепер поділіться на пари, в парі треба вирішити з ким з двох героїв ви будете зустрічатися. на дискусію у вас 2 хвилини. Тепер пари об'єднуються в четвірки, яким, в свою чергу, необхідно вибрати тільки одного героя. На дискусію у вас так само 2 хвилини.

Тепер четвірки об'єднуються між собою і в перебігу 2 хвилин вибирають одного героя. А тепер всі об'єднуються, і вирішуєте з ким ви будете снідати.

Рефлексія:

- ✓ Чому залишився саме цей герой?
- ✓ Легко було поступатися і чому ви поступалися?
- ✓ У бесіді грає роль настроїв. Які існують способи підняття настрою?

ВПРАВА «А Я ЩАСЛИВИЙ»

Ми сидимо з вами в колі, нам потрібно поставити ще один стілець.

Починає той, у кого вільний стілець праворуч. Він повинен пересісти на вільний стілець і сказати: «А я щасливий». Наступний, у

кого справа виявився порожній стілець, пересідає і каже: «А я теж», третій учасник говорить:

«А я вчуса у ... (називає ім'я будь-якого учасника)». Той, чие ім'я назвали, біжить на порожній стілець і називає спосіб підняття настрою, потім все по аналогії повторюється спочатку. Повторювати імена не можна.

Рефлексія:

- ✓ Який із запропонованих способів підняття настрою здався вам найцікавішим?
- ✓ Наше наступне вправа називається «Леопольд»

«ДОПОМОЖЕМО СІМ'Ї РАЗОМ»

Мета: інтеграція знань, отриманих на тренінгу, створення в учасників відчуття команди, причетності до спільної справи щодо захисту дітей.

Учасники розбиваються на групи: органи опіки, дитячі будинки, притулок, будинок юнацтва, департамент захисту дітей.

Групам пропонується намалювати і написати на трикутниках, вирізаних з різнокольорових аркушів паперу, свої пропозиції і побажання дітям і сім'ям. Потім учасники збирають з цих шматочків з допомогою скотча «будинок», що символізує все організації, що займаються проблемами дітей. Після цього всі встають в коло навколо колажу для медитації. Медитація спрямована на створення емоційного настрою на успішне досягнення мети, яку поставили учасники семінару; відчуття причетності до благородної справи, гордості і задоволення за виконану велику роботу.

ГРА БЕЗ ПРАВИЛ

Мета: створення атмосфери прийняття та розуміння, розвиток навичок спілкування, активного слухання, емпатії, вміння без-оціночно ставитися один до одного.

Інструкція: Учасники діляться на 2 кола: зовнішній, і внутрішній стають по парам один проти одного (внутрішнє коло – «батьки», зовнішній круг «діти»). І після кожного завдання зовнішнє коло робить переміщення вліво. Три завдання – для «дітей», четверте – для батьків. Потім «батьки» і «діти» міняються місцями. П'яте завдання – «Живі руки» учасники виконують з закритими очима, переміщаючись по колу 3–4 рази.

1. «Я люблю, коли ти ...» – «діти» висловлюють свою думку. Важливо дати позитивний аспект, спертися на позитивні характеристики, торкнутися всі сфери життя (відносини, пристрасті в їжі, захоплення, риси характеру тощо).

2. «Я злюся і дратуюся, коли ти ...» (кажуть «діти»). В даному завданні важливо щиро, чесно і відкрито висловити свої почуття, подивитися на себе очима іншого.

3. «Я мрію ...» (стати невидимкою, знайти чарівну паличку, ніхто не хворів, ти була б завжди молода та ін.).

4. Тема «Хочеш, я скажу тобі, яким ти будеш ...» (через десять років, через рік, через день – будеш гарним, впевненим в собі, сильним, добрим, у тебе будуть хороші друзі та ін.) (кажуть тільки батьки).

5. «Живі руки». Учасники закривають очі, взаємодіють тільки руки. Вони «знайомляться», «б'ються», «миряться» і «прощаються» (3 переходи по колу).

Обговорення. Після гри обговорити з учасниками її хід, запитати, що вони відчували, що хотілося зробити на різних етапах та ін.

ТАНЕЦЬ «УБИЙ ДРАКОНА»

Мета: зняття агресії, почуття провини, який накопичився внутрішньої напруги, розвиток здатності до самовираження.

Це древній танець, в якому стоять в хороводі учасники групи «вбивають» уявним списом представленого в центрі кола дракона (змія, супротивника та ін.). При цьому завдяки ефекту групової динаміки знімається значна частина вантажу від почуття провини, який розподіляється між учасниками танцю. Профілактиці виникнення і посилення почуття провини за проявлену агресію служить інший повторюваний елемент танцю – танцюючі йдуть під веселу музику по колу і радіють, що «убили» дракона. При вираженні радості кожен проявляє свої почуття вільно, як хоче і як може.

ВПРАВА «СЛІПИЙ І ПОВОДИР»

Мета: формування почуття близькості між батьками і дітьми, розвиток почуття безпеки, вміння співпереживати, зрозуміти почуття іншої людини (емпатія).

Вправа проводиться в парах («батько» і «дитина»). Один з учасників – «сліпий», другий – його «Поводир», який повинен провести «сліпого» через різні перешкоди, створені заздалегідь (меблі,

столи, стільці, перешкодою можуть бути інші люди), познайомити з зовнішнім світом. У «сліпого» зав'язані очі. Мета «поводиря» – провести його так, щоб той не спіткнувся, не впав, не забився. Після проходження маршруту учасники міняються ролями. Далі бажано обговорити з учасниками хід гри, запитати, що вони відчували, будучи «сліпими» і «поводирями», було затишно в цих ролях, що хотілося зробити під час гри, як змінити ситуацію.

СПІЛЬНЕ МАЛЮВАННЯ

Учасникам дається завдання в парах виконати малюнок однією ручкою (олівцем або фломастером), але при цьому їм не можна домовлятися і взагалі говорити один з одним. Після того як всі закінчили, кожна пара представляє свій твір, ведучий пропонує розказати, як був намальований цей малюнок, хто був ініціатором втілених ідей, як відбувалася промальовування тих чи інших деталей.

Учасники можуть відзначати особливості взаємодії на різних етапах малювання: співпраця, придушення одним з учасників, ігнорування потреб партнера, суперництво (конкуренція), згода, орієнтація на інтереси партнера та ін.

ІНФОРМАЦІЙНА ЧАСТИНА «ДВІ ТЕРИТОРІЇ»

«Якщо я хороша мама (тато), значить, я все знаю про нього». Частково ці установки пов'язані з попереднім раннім досвідом залицання за малюком, коли дійсно було дуже важливо розпізнавати найменші рухи тіла, щоб задовольняти всі потреби котрий вміє говорити немовляти (можливо, саме тому перераховані вище установки більше виражені у матерів, а не у батьків).

Відомо, що саме здатність матері емпатично ставитися до дитини сприяє формуванню у неї надійного типу прихильності, виникненню почуття безпеки, на основі яких в подальшому базується впевненість дитини в собі. Однак часто перераховані вище почуття і установки батьків є наслідком їх зростаючого бажання впливати на дитину, незважаючи на його дорослішання. Розумінню цих явищ може сприяти поняття про «двох територіях» – дитячої та дорослої, які існують поруч протягом усього спільного життя. Особливо яскраво ця модель може бути продемонстрована на прикладі «території матері». У період виношування плоду територія дитини повністю належить матері, знаходиться під її контролем.

Поява на світ лише трохи змінює ситуацію – за територією дитини (ліжечко, його бажання) настільки ж необхідний невсипущий контроль (рис. 2). Але подальші події розгортаються таким чином, що дитина все частіше і частіше починає виходити з поля зору матері, і в кінцевому підсумку метою його розвитку стає набуття самостійності. Звичайно, цей процес поступовий і під чому індивідуальний, з поступовою передачею прав і відповідальності в міру готовності дитини діяти незалежно від матері, Однак вся проблема в тому, наскільки батьки готові надати ці права. Іноді на цих «територіях» можуть розгортатися цілі битви – дитині доводиться боротися за відстоювання своєї самостійності, або, навпаки, ситуація «маминоного крильця» його дуже влаштовує, але зате маму дуже обтяжує соціальна неспроможність дорослішає дитини.

ВПРАВА «СВІТ ДОРΟΣЛИЙ І СВІТ ДИТЯЧИЙ»

Що б я зробив (а), якби мені було всього п'ять років?

Що б я зробив (а), якби був (а) трохи дивакуватим (ой)?

Відповідаючи на ці запитання, постарайтеся не обмежувати себе, і хай відповіді будуть несподіваними і вільними від стереотипів. Ці вчинки і ідеї не повинні шкодити іншим, вони покликані принести відчуття свободи, великого щастя.

ВПРАВА «ПЕРЕДАТИ ОДНИМ СЛОВОМ»

Тренер роздає картки, на яких написані назви емоцій, а ви, що не показуючи їх іншим учасникам, скажете слово «Здрастуйте» з інтонацією, відповідної емоції, написаної на вашій картці. Решта відгадують, яку емоцію намагався зобразити учасник.

Потім перемішує і знову роздає їх.

Рефлексія

- ✓ Наскільки легко вдавалося вгадати емоцію за інтонаціями?
- ✓ У реальному житті, наскільки часто в телефонній розмові ви по інтонації з перших слів розумієте, в якому настрої перебуває ваш співрозмовник?
- ✓ Крім спілкування словами, тобто не вербальне спілкування.
- ✓ Невербальне спілкування – це все сигнали, символи, жести, манери, тембр, міміка тобто немовних форма спілкування, взаєморозуміння.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке сімейно орієнтований підхід, які його принципи?
2. Що таке раннє виявлення сімей з дітьми, які потребують підтримки?
3. У чому полягає концепція оцінки потреб дитини та її сім'ї?

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте для «Педагогічної скарбнички» опис технологій проведення інноваційних форм просвітницької та корекційної діяльності з усиновителями, опікунами, що заміщають батьками і вихователями дитячих будинків сімейного типу, які розкривають негативні наслідки сирітства, пропагують цінності сім'ї та сімейного виховання.
2. Підготуйте макет «Педагогічного бюлетеня» для потенційних заміщають батьків з методичними рекомендаціями з проблем соціалізації і соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків у різних типах сімей: в сім'ї усиновлювачів, опікунів або піклувальників, прийомній сім'ї, в дитячому будинку сімейного типу.

ТЕМА 16. СУЧАСНІ ІННОВАЦІЙНІ ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Питання, що розкривають зміст теми

1. Моделі сімейної політики: експліцитна, імпліцитна і негативна.
2. Технологія кризового втручання.
3. Технологія оцінки потреб дитини і її сім'ї.
4. Технологія соціального супроводу.

Ключові терміни і поняття: сім'я, дитина, сімейна політика, інноваційний супровід.

ВПРАВА «ФОРМУЛА МОЄЇ ОСОБИСТОСТІ»

Мета: знайомство учасників, створення атмосфери, яка відповідає цілям тренінгу.

Інструкція: «Математики схильні, все, що відбувається в світі, всі явища і навіть предмети описувати за допомогою формул. Я пропоную на час нашого знайомства перетілитися в математиків і, називаючи своє ім'я, сказати формулу, яка, з Вашої точки зору, досить точно описує Вашу особистість».

Це завдання може викликати значні труднощі у деяких учасників, часом виникає подив, з'являються питання, прохання навести приклад. Тренер в цих випадках поводить так, щоб збереглася невизначеність ситуації. Не варто наводити приклади, можна сказати, що мова математичних описів дуже багатий, крім того, у кожного є можливість створити власний розділ математики.

Обговорювані питання:

- ✓ Що допомагало у виконанні завдання?
- ✓ Які труднощі виникли при виконанні завдання?
- ✓ Яким чином ця вправа відповідає цілям тренінгу?

ВПРАВА «СТРУСІТЬ»

Мета: емоційне піднесення, групове згуртування, усвідомлення обмежень, що заважають нам у вирішенні завдання.

Одному члену групи дається м'ячик. Учасників не виконуються наперед про те, що вони повинні встати зі стільців. Встановлюється ліміт часу на цю вправу (спочатку дається 15 секунд, потім – 10, потім – 3).

Інструкція: «Завдання полягає в тому, щоб м'ячик пройшов через руки всієї команди, але при цьому не можна передавати м'ячик тим, хто сидить поруч».

Обговорюване питання: що допомагало, що заважало виконати вправу?

Головна мета – продемонструвати, як часто ми самі створюємо обмеження, що заважають нам чогось добитися. Ніхто не говорив, що люди повинні залишатися на одному місці, але практично завжди все роблять цю помилку. Крім того, поспіх, як правило, не створює творчих рішень. Вставши з місця, учасники відразу ж знімають одне з обмежень – ніхто вже не сидить поруч один з одним. Вправі також в повній мірі демонструє те, що багато речей, що здаються спочатку неможливими, насправді не є такими.

ЩО Ж ТАКЕ «ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ»? (запитання)

Практично всі педагоги бачать в даному понятті дві основні складові: це щось нове в порівнянні з попереднім, і це нове направлено на підвищення якості виховання і освіти. В цілому суть визначення позначена досить вірно. У сучасному розумінні інновація виступає «проявом нових форм або елементів чогось, а також знову утворилася форма, елемент». Синонімом інновації є поняття «ново-введення».

Під готовністю педагога до інноваційної діяльності прийнято розуміти сформованість необхідних для цієї діяльності особистісних (велика працездатність, вміння витримувати дію сильних подразників, високий емоційний статус, готовність до творчості) і спеціальних якостей (знання нових технологій, оволодіння новими методами навчання і виховання, вміння розробляти проекти, вміння аналізувати і виявляти причини недоліків).

ВПРАВА «БУДИНОЧОК НАСТРОЮ»

Учасникам пропонується картинка з зображенням будиночка в якому живуть різні емоції. Учаснику потрібно дізнатися і назвати емоції, які живуть в «Будиночку настрою». Наступним умовою гри є друга картинка, на якій намальований «Будиночок настроїв» але з порожніми осередками, без проживають там емоцій. Учаснику потрібно самому розселити обрані ним емоції в «Будиночок настрою» і пояснити, чому він розмістив емоції саме так? І яка емоція підходить йому в даний момент.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Інновації у вихованні виступають системою або довгостроковою ініціативою, заснованою на використанні нових виховних коштів, що сприяють соціалізації дітей і підлітків і дозволяють нівелювати асоціальні явища в дитячо-юнацькому середовищі.

Сучасна людина, щоб досягти успіху, повинен володіти самостійністю, здатністю до співпраці, вмінню швидко адаптуватися в будь-якій ситуації. Відбувається народження нових типів особистості: вільної, творчо орієнтованої, відкритою. Активно поширюється процес інформатизації освіти надає виховній роботі особливе значення.

В основі розвитку нової виховної системи лежать сучасні технології. **ВИХОВНІ ТЕХНОЛОГІЇ** – це система науково обґрунтованих прийомів і методик, що сприяють встановленню таких відносин між суб'єктами процесу, при яких в безпосередньому контакті досягається поставлена мета якої залучення вихованців до загальнолюдських культурних цінностей.

Ці технології, будучи одним із засобів виховання, дозволяють отримати певні результати: позитивний соціальний досвід учнів – досвід взаємодії, спілкування, спільної діяльності.

Виховні технології включають такі системо утворюючі компоненти: діагностування, цілепокладання, проектування, конструювання.

Змістом виховних технологій є:

- ✓ Науково обґрунтовані соціалізовані вимоги
- ✓ Передача соціального досвіду
- ✓ Постановка мети і аналіз ситуації, що склалася
- ✓ Соціалізована оцінка учня
- ✓ Організація творчої справи
- ✓ Створення ситуації успіху

Інноваційними технологіями можна вважати впроваджуються в даний час в виховну роботу різноманітні нові методи, напрямки, системи, так як вони, як правило, кардинально змінюють виховну систему закладу освіти.

Інноваційні виховні технології:

- ✓ створення розгорнутої системи додаткової освіти
- ✓ створення гувернерської служби;
- ✓ створення дитячо-батьківських об'єднань;

- ✓ телевізійні (ток-шоу, круглі столи, творчі портрети, відео панорами);
- ✓ колективна творча справа (КТД);
- ✓ інформаційно-комунікативні (створення сайтів, банку ідей, відеосюжети, Інтернет, медіотека);
- ✓ нестандартні технології (імпровізація, дні науки і культури, інтелектуальний марафон);
- ✓ соціальне проектування;
- ✓ організаційно-діяльні ігри (ОДГ);
- ✓ технологія дослідницької діяльності;
- ✓ технологія соціально-педагогічного діагностування;
- ✓ технологія програмування;
- ✓ технологія реалізації плану;
- ✓ технологія різнорівневої диференціації;
- ✓ модульна педагогічна технологія;
- ✓ технологія проектів;
- ✓ технологія дидактичної гри;
- ✓ здоров'язберігаюча технологія;
- ✓ особистісно орієнтована технологія;
- ✓ екологічна;
- ✓ кейс-технології;
- ✓ арт-технології;
- ✓ шоу-технології (організація публічних конкурсів, змагань, КВК);
- ✓ групова проблемна робота (розробка проектів);
- ✓ діалогові технології (диспути, дискусії, дебати);
- ✓ діалог «педагог-вихованець»;
- ✓ тренінг спілкування;
- ✓ «Інформаційне дзеркало» (різні форми настінних оголошень, стенди).

Почнемо з уже знайомих технологій здоров'язберігаючих і оздоровчої технологій, які просто необхідні для збереження фізичного та психічного здоров'я дитини і навчання навичкам збереження його (фізкультхвилинка, кольоротерапія, гімнастика для очей, правила здорового харчування, інсценування з профілактики хвороб, забезпечення рухової активності, сімейні спортивні свята та ін.).

Розглянемо реалізацію ігрових прийомів і ситуацій. Ігрові технології відносяться до активного навчання, в основу класифікації якого покладено дві ознаки: наявність моделі (предмета або процесу

діяльності) і наявність ролей (характер спілкування учнів). За ознакою відтворення (імітації) професійної діяльності, її модельного уявлення все технології активного навчання діляться на імітаційні та неімітаційні.

Неімітаційні технології не передбачають побудови моделі досліджуваного явища, процесу або діяльності. Активізація досягається за рахунок відбору проблемного змісту навчання, використання особливо організованої процедури ведення занять, застосування технічних засобів та ін. До неімітаційних технологій відносяться проблемні лекції, семінари дискусії, виїзні практичні заняття, програмоване навчання та ін.

В основі імітаційних технологій навчання лежить відтворення або імітаційно-ігрове моделювання професійної діяльності з тією чи іншою мірою адекватності процесів або явищ, що відбуваються в реальній системі. При цьому створюється можливість формувати досвід роботи в умовах квазіпрофесійної діяльності (квазі – прихований, уявний).

У структуру освітнього процесу на основі гри входять:

1) орієнтація. На початку педагог представляє досліджувану тему, дає характеристику ігрових правил, робить огляд загального ходу гри;

2) підготовка до проведення. Педагог викладає сценарій, зупиняючись на ігрових завданнях, правилах, ролях, ігрових процедурах, зразковому типі рішень в ході гри. Після розподілу ролей між учасниками проводиться пробний прогін гри в скороченому вигляді;

3) проведення гри. Педагог організовує проведення самої гри, по ходу фіксуючи сліdstва ігрових дій, стежить за підрахунком очок, роз'яснює неясні моменти;

4) обговорення гри. Педагог проводить обговорення, в ході якого дається описовий огляд дій гри, їх сприйняття учасниками, аналізуються виникали по ходу труднощі, ідеї. Педагог спонукає учасників до аналізу проведеної гри. Особлива увага приділяється порівнянню імітації з відповідною областю реального світу, встановленню зв'язку змісту гри зі змістом навчального курсу.

Під проблемною ситуацією розуміється подія, яка включає в себе протиріччя (конфлікт) або вступає (вступило, знаходилося) в протиріччя з навколишнім середовищем.

Існують наступні види проблемних ситуацій:

1. Ситуація – ілюстрація. На конкретному прикладі з практики демонструються закономірності і механізми тих чи інших соціальних процесів і вчинків, негативні або позитивні наслідки дій людей, посадових осіб, ефективність використання певних прийомів, методів і способів роботи, значення або роль будь-яких фактів, умов і обставин.

2. Ситуація – оцінка. Учасникам пропонується опис конкретної події і вжитих заходів. Їх завдання, оцінити джерела, механізми, значення і наслідок ситуації та вжитих заходів або дій посадової особи, керівника громадської організації, трудового колективу.

3. Ситуація – вправа. В даному випадку аналіз ситуації вимагає від учасників звернення до спеціальних джерел інформації, літературі, довідників, проведення розрахунків, вимірювань тощо.

ВПРАВА «ЗБЕРИ РОМАШКУ»

Учаснику пропонується подивитися картинки-магніти з зображенням ромашки з різними емоційними станами і вибрати ту ромашку, яка підходить до його настрою, або ту яка йому найбільше сподобалася в даний момент. Її учасник поміщає на магнітну дошку або мольберт. Педагог пропонує увазі учасника розрізні картки із зображенням ромашок в різних емоційних станах. Учасникам потрібно зібрати розрізну картинку і вибрати саме ту картку, яку він вибрав раніше і повісив на дошку. (В кінці проводиться обговорення).

ВПРАВА «НАМАЛЮЙ НАСТРІЙ»

Учасникам гри пред'являються картки-пиктограми із зображенням контуру обличчя дітей. Потрібно вибрати одну карток і домалювати емоції, які відповідають емоційному стану дитини. Після закінчення роботи проводиться обговорення.

ВПРАВА «АБЕТКА НАСТРОЇВ»

До уваги учасників пропонуються картинки із зображенням персонажів з різними емоційними настроями.

Педагог: «Подивіться, які картинки я вам принесла (хлопчик, дівчинка, кішка, собака, рибка, мишка). Всі вони відчувають різні почуття».

Учасникам що сидить за столом, лунають картки, на кожній з яких зображений персонаж з різним емоційним станом.

Педагог: Уважно розгляньте свої картки ... А тепер за моїм сигналом підійміть картку, на якій ваш персонаж здивований, радіє, сердиться, сумує ... та ін.

Підберіть до своєї картинці, на якій зображений певний персонаж з різним емоційним настроєм, маленькі картинки з таким же емоційним станом.

ВПРАВА «ПІДБЕРИ НАСТРІЙ»

Учаснику пропонуються на вибір магніти із зображенням хлопчика або дівчинки. Потрібно підібрати до тулуба зображення обличчя з тієї емоцією, яка найбільше підходить дитині.

ВПРАВА «ПАЗЛИ»

Учасникам пропонується переглянути сюжетні картинки із зображенням певних емоційних настроїв, обговорити кожную картинку, запам'ятати. Потім потрібно зібрати пазли з зображенням даних сюжетних картинок.

ВПРАВА «БІЛИЙ АРКУШ»

Мета: усвідомлення учасниками свого ставлення до ситуації невизначеності.

Для виконання цього завдання тим, хто сидів у колі учасникам видається чистий аркуш формату А4.

Інструкція для ведучого: аркуші паперу лунають мовчки, після чого протягом 5–10 хвилин тренеру необхідно зберігати повне мовчання. Просто стежимо за реакцією учасників. Для цієї вправи добре використовувати відеозапис, щоб після його виконання учасники могли краще помітити й усвідомити власну поведінку і емоційний стан в ситуації повної невизначеності.

Питання для обговорення:

- ✓ Що відчували під час виконання вправи;
- ✓ Які виникали думки, бажання, спонукання?

Учасникам необхідно усвідомити, що ситуація невизначеності виступає нормальною і необхідною складовою нашого життя, що спонукає до дії. Все залежить від того, як ми до цієї ситуації ставимося. Не звикли ми постійно отримувати інструкції від інших?

ВПРАВА «ЛОЖКА І МОТУЗКА»

Мета: зняття емоційних бар'єрів, згуртування групи, заряд енергії.

Процедура проведення: Група ділиться на команди. Кожній команді видається ложка, прив'язана до мотузки.

Інструкція: «Вам необхідно протягнути мотузку зверху вниз під одягом кожного члена команди. Виграє команда, яка першою прив'язала вільний кінець мотузки до ложки».

ВПРАВА «ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИКРУТКИ»

Мета: всебічний аналіз проблеми.

Інструкція: «Складіть опис основних характерних ознак викрутки. Досліджуйте кожну характеристику і спробуйте її поліпшити. Задайте собі питання: “Чому це зроблено саме так?” і “Як ще це може бути виконано?”, пошукайте відповіді».

Обговорювані питання:

Що вийшло, які труднощі виникли в процесі виконання вправи?

ВПРАВА «ВГАДАЙ, ЩО НАПИСАНО»

Мета: усвідомлення бар'єрів творчого мислення, значущості етапу підготовки, збору інформації.

Інструкція: «Зараз я прикол картку з написаним на ній словом на спину одному з нас так, щоб він не бачив, що на ній написано. Ми все зможемо прочитати написане слово, але при цьому нічого не будемо говорити. Його завдання, дізнатися, що написано на картці. Для виконання цього завдання він може називати будь-якого з нас, за своїм вибором, і той, кого він назве, постарается, користуючись тільки невербальними засобами, “повідомити” йому, що написано на картці».

Обговорювані питання:

✓ Як виникає відповідь?

✓ Які стани виникали в ході виконання завдання? Як вони змінювалися?

✓

ВПРАВА «МІЖ ЛОБАМИ»

Мета: навчання координації спільних дій, впевненому поведженню в незвичайній ситуації. Встановлення взаєморозуміння з партнером, подолання просторових і психологічних бар'єрів між учасниками.

Інструкція:

Учасники діляться на пари, кожна пара отримує один аркуш формату А4. Їх завдання: спільно переміститися по заданій, провідним траєкторії (в найпростішому випадку це пряма від однієї стіни до іншої), затиснувши лист між лобами. Руки при цьому відводяться за спину, притримувати лист чим би то не було, крім лобів (губами, зубами, деталями одягу та ін.), не можна. Якщо лист падає, пара повертається на вихідну позицію і починає рух спочатку.

Обговорення:

- ✓ Чим, з точки зору учасників, визначається успіх при виконанні цієї вправи?
- ✓ Яким реальних життєвих ситуацій можна його уподібнити?

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність ігрових технологій?
2. Наведіть приклад імітаційної гри.
3. Як впливають ігрові технології на формування пізнавальної активності дітей?
4. Назвіть основні вимоги до проведення гри.
5. Які етапи підготовки гри можна виділити?

Завдання для самостійної роботи

1. Розробіть проблемну ситуацію по конкретній навчальній темі. Модифікуйте її в трьох видах: ситуація – ілюстрація, ситуація – оцінка, ситуація – вправа.
2. Розробіть комплект ролей і функцій гравців, які адекватно відображають «посадову інструкцію» того фрагмента професійної діяльності, який моделюється в грі.
3. На прикладі гри «Вакантне місце» визначте структурні складові моделі гри і складіть схему – методику ігрової технології.

ТЕМА 17. ГЕНОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗУМІННЯ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Генограма – як метод вивчення родини.
2. Особливості створення та умовні позначення.
3. Необхідність розробки генограми перед початком роботи з сім'єю.
4. Специфіка роботи гувернера з генограмами сім'ї.
5. «Закони життя родини» та їхній вплив на сучасний стан сім'ї.

Ключові терміни і поняття: генограма, сім'я, гувернер.

ВПРАВА «МАСКА, Я ТЕБЕ ЗНАЮ»

Всі учасники по сигналу ведучого хаотично ходять по території доти, поки ведучий не дасть завдання: 1) привітатися з людиною, який опинився поруч за руку, 2) привітатися з людиною, який виявився поруч оригінальним способом, 3) привітатися з людиною, який опинився поруч будь-яким способом і побажати щось хороше.

ВПРАВА «СІМ'Я ПОТРІБНА ЛЮДИНІ ДЛЯ ...»

Але ж і справді, для чого потрібна сучасній людині сім'я? Давайте попросимо кожного з тих, хто сидить в колі учасників тренінгу назвати своє ім'я, а потім познайомити присутніх зі своєю позицією. Отже, кожен по черзі відповідає на питання, навіщо потрібна сім'я. Тренер записує відповіді на дошці.

ГРА «ДЕРЕВО СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ»

Ресурси: аркуш з матеріалами для вправи, великі аркуші білого паперу, олівці гумки, фарби.

Хід гри.

Сім'я являє собою об'єднання кількох особистостей, у кожної з яких є в житті свої базові цінності. Нерідко саме нерозуміння того, що є важливим для іншого, стає основою конфлікту, руйнує сімейне вогнище. Таким чином, цінностями виступають ті ідеали, які в сімейного життя трансформуються в самі прозові дії, звичайні реакції. Вони «Керують» нами протягом всього дня, проявляючись в самих побутових, здавалося б, ситуаціях. Конфлікт між принципами і засвоєними цінностями різних членів сім'ї веде до сварок,

незадоволення сімейним життям, серйозним кризам в комунікації, взаєморозуміння, порушення очікувань від партнера, Стиранню кордонів, плутанини у виконанні сімейних ролей ...

Вам пропонується список деяких з цінностей, які люди, як правило, відзначають в сімейних тренінгах як важливі для спільного життя. Перегляньте, будь ласка, список. Якщо необхідно – доповніть його своїми цінностями. Приготуйтеся до другого етапу завдання!

Другий етап. Ви попрацювали над складанням списку сімейних цінностей. тепер вам належить скласти шкалу пріоритетів: визначити, які з цінностей для вас є базовими, які є менш значущими, а які знаходяться взагалі на периферії.

На аркуші ватману намалуйте, будь ласка, велике дерево сімейних цінностей. Зобразіть його таким чином, щоб корінням дерева стали ваші базові, найбільш принципові цінності, стовбур склали трохи менш важливі, а гілками уявіть ті цінності, які важливі, але не такі принципові для вас.

Рефлексія.

- ✓ Які висновки ви могли б зробити після закінчення своєї роботи над деревом сімейних цінностей?
- ✓ Подумайте, як би виглядало дерево, якби його зобразили інші члени вашої родини?

ВПРАВА «СКУЛЬПТУРА СІМ'Ї»

Хід вправи. У принципі вже сама назва вправи пояснює його зміст. Ділимо групу на підгрупи по 3–5 чоловік у кожній. Кожній підгрупі дається завдання: у вигляді багатофігурної статичної композиції уявити: своє бачення цілей і завдань сім'ї як об'єднання людей; скульптуру ідеальної сім'ї; скульптуру типового сімейного конфлікту.

Після підготовки скульптури представляються всьому форуму, і глядачі намагаються точно визначити зміст зображення. Іноді труднощі виникають через смисловий близькості визначень (скажімо, в емоціях є ревності, гнів, злість, роздратування, любов, радість, душевна близькість ...).

Тому тренування йде в двох напрямках як пластичне вираження ситуацій, характерів, відносин, емоцій і вербальна точність у визначенні станів.

Рефлексія.

- ✓ Ваше ставлення до представлених на суд групи скульптурам?
- ✓ У чому завдання допомогло вам при погляді на власну сім'ю, її гідності і проблеми?
- ✓ Які скульптури і чому привернули вашу особливу увагу?
- ✓ Чи бачили ви в роботі товаришів по групі ідеї, співзвучні / суперечать вашим уявленням про сім'ю?
- ✓ Яке питання ви хотіли б задати скульпторам?

ВПРАВА «ЗГАДУЄМО, ЗА ЩО ПОЛЮБИЛИ»

Це чудова вправа для цієї фази відносин, коли негатив і взаємні претензії настільки заповнюють простір, що ви перестаєте відчувати одне до одного любов. Потрібно 10–15 хвилин в день приділяти думкам про те, за що ви полюбили партнера. Для цього потрібно відповідати на питання «Що мені подобається в цій людині?», «Що мені дають наші відносини?» і «Як би виглядала моє життя, якби його не було?» Зазвичай позитивні емоції, які ви відчуваєте при думках про щасливі моменти спільного життя, працюють на зближення з партнером, і негатив поступово відходить.

ВПРАВА «ПРОДОВЖ РЕЧЕННЯ»

Мета: зосередження уваги батьків на особистості дитини, дитини – на особистості батьків.

Батьки продовжують такі пропозиції.

- ✓ Найбільше я ціную в дитині ...
- ✓ Моя дитина ...
- ✓ Я дуже хочу ...
- ✓ Я люблю свою дитину ...
- ✓ Діти продовжують такі пропозиції.
- ✓ Я поважаю батьків за те, що ...
- ✓ На мою думку, мої батьки ...
- ✓ Якби я міг ...

РУХЛИВА ГРА «ДОЛОНЯ В ДОЛОНЮ»

Мета: розвивати почуття зближення.

Діти і батьки притискають долоні і таким чином рухаються по кімнаті, в якій можна встановити різні перешкоди, які пара повинна подолати. Це можуть бути стільці або стіл.

У грі беруть участь пари дорослий-дитина.

ВПРАВА «СКЕЛЯ»

Мета: дотичне зближення батьків і дітей.

Одному з батьків зав'язують очі, і він пересувається між уявними «скелями» – дітьми, щоб не нашттовхнутися на жодного з них. Потім діти і батьки міняються ролями.

ВПРАВА «ЕМОЦІЯ»

Мета: розвиток співчуття.

До кола по черзі викликають дітей і дорослих, які повинні зіграти роль плаксії.

Тренер зачитує: «1, 2, 3 – сльозами горю допоможи!» Людина, яка була обрана, повинна втішити цю проблему.

РУХЛИВА ГРА «ПАРОВОЗИК»

Мета: поліпшення відносин між дітьми і батьками.

Група вибудовується в шеренгу один за другом і вибирає машиніста. Машиніст дає свисток, і група вирушає в дорогу. Машиніст стає в шерензі першим. Його головне завдання – впевнено керувати групою і не зійти зі шляху. Завдання групи – допомагати машиністу, маневрувати, щоб нікого не втратити в дорозі. Машиністом вибирають спочатку когось із батьків, а потім – з дітей.

ВПРАВА «ПРО ЩО Я МРІЮ»

Мета: зближення батьків з дітьми.

Кожен член групи розповідає про те, які мрії з'являються у нього найчастіше і з чим вони пов'язані. Розповідь йде по колу. Тренер аналізує загальні мрії батьків і дітей.

ВПРАВА «РАДІСТЬ – СМУТОК»

Мета: розвиток навичок рефлексії.

Учасникам пропонують продовжити такі фрази.

- ✓ Мені радісно, коли ...
- ✓ Мені сумно, коли ...
- ✓ Я щасливий, коли ...
- ✓ Я злий, коли ...

ГРА «ПРОМІНЧИК ДОБРОТИ»

Мета: розвиток емпатії.

Кожен учасник повинен намалювати сонце і визначити, кому він хотів би подарувати по одному промінцю і чому.

РОЛЬОВА ГРА

«ЗАСТОСУВАННЯ ТРЬОХ ШЛЯХІВ У ВИХОВАННІ»

Мета: аналіз різних виховних підходів батьків щодо дитини, сприяння розумінню необхідності використання діалогу в сімейному вихованні.

Хід проведення

За допомогою кольорових фігурок учасники об'єднуються в три групи, кожна з яких вибирає картку з написом «Влада», «Поступливість», «Діалог».

Завдання. Відповідно до написом на картці придумати проблемну ситуацію в сім'ї і за допомогою рольової гри продемонструвати її. Кожна група по черзі розігрує проблемну ситуацію в родині, де батьки застосовують певний виховний підхід: «Влада», «Поступливість», «Діалог».

Учасники вгадують, який це був підхід і чому саме вони так вважають. Таким чином учасники краще усвідомлюють отриману інформацію, розуміють особливості кожного підходу, його недоліки та переваги.

Питання для обговорення

- ✓ Як почувалися учасники в ролі дитини, батьків в кожному окремому випадку?
- ✓ Як проявляють батьки свою любов до дитини в кожному з випадків?
- ✓ Що важливого у розіграванні стосунків помітили?
- ✓ Які важливі висновки ви для себе зробили, аналізуючи кожен з виховних підходів в родині?

ВПРАВА «СПИСОК» (ПО Ш. ДЕЙНОУ)

1. Візьміть ручку і папір і складіть список всіх проблем, що турбують вас у зв'язку з дитиною. Записуйте все, що прийде в голову, – і значне, і незначне.

2. Опишіть свої думки і почуття по відношенню до певних вами проблем. Записи можуть бути, наприклад, такими.

«Що я зробив неправильно?»

«Я поганий батько / погана мати».

«Як мені може так не везти? інші ж батьки щасливі зі своїми дітьми».

«Я не дозволю дитині здобути наді мною перемогу» та ін.

3. Складіть список всіх способів, до яких вдалися з метою вирішення виникаючих проблем.

Ось деякі з стратегій, які ви могли застосувати.

Заохочення і підкуп («У тебе будуть додаткові кишенькові гроші, якщо ...»), «Якщо ти будеш добре поводитися, я дозволю тобі піти на день народження ... »).

Контроль («Покажи, що ти зробив», «Чим займався, коли прийшов зі школи? », «З ким це ти розмовляєш по телефону?»).

Покарання («Наступного тижня не буде ніяких розваг»).

Розпорядження («Протягом усього вечора будеш виконувати всі господарські справи»).

Відомі й інші способи «вирішення» проблем.

Згадайте минулий місяць.

Які методи ви застосовували, щоб змусити дитину вести себе певним чином?

Які з них виявилися дієвими?

Чи продовжуєте ви користуватися ними?

Обговорення висловлених батьками думок.

Вправа на складання плану життя

Батькам пропонують на аркушах паперу зробити прогноз життєдіяльності своєї сім'ї при наявності якогось недоліку, а потім той же прогноз без цього недоліку.

Потім подумати і визначити, що для цього треба зробити.

ВПРАВА «ПОРАДИ ПОШТОЮ»

Батьки об'єднуються в групи по 5–6 людей.

Кожному видають конверт, на якому написано основна пропозиція: «Моя проблема пов'язана з умінням будувати відносини з дитиною і полягає в ...»

Усередині конверта – кілька чистих карток.

Отримавши конверт, кожен учасник дописує на ньому свою проблему і передає його сусідові справа, який знайомиться з проблемою.

(Записаної на конверті) і на чистій картці пише її можливе рішення. Картку вкладають в конверт, і передають далі. Коли кожен конверт обійде повне коло, їх «відправники» читають запропоновані ним шляхи вирішення заявлених проблем. заключне обговорення

Обмін думками як в групах, так і перед всією аудиторією.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте сутність, мету та завдання генограми як методики дослідження внутрішньосімейних взаємостосунків.
2. В чому полягає відмінність використання генограми у роботі з сім'єю та з окремою особою від традиційних діагностичних методик, спрямованих на дослідження внутрішньосімейних стосунків?
3. Яка кінцева мета аналізу інформації, отриманої в процесі складання генограми?

Завдання для самостійної роботи

1. Виявіть, в чому полягають особливості сімейної системи, яку Ви досліджуєте; які стосунки чи події в родині мають циклічність або стереотипи взаємодії, роль в сімейній системі кожного члена сім'ї, вплив родинної системи на особистісне становлення та на характер стосунків у досліджуваній сім'ї. Опишіть висновки.
2. Які стосунки або взаємоз'язки у досліджуваній сімейній системі, на Вашу думку, потребують змін та покращення? Які події можна передбачити чи попередити? Які зміни, на Вашу думку, матимуть позитивний вплив на особисте життя членів сім'ї, що досліджується?

ТЕМА 18. ФУНКЦІ СІМЕЙНОГО КОНСУЛЬТАНТА ТА ЙОГО ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Основні напрямки сімейного консультування в роботі соціального педагога з сім'єю
2. Основні напрямки і види сімейного консультування
3. Основні методики та технології в роботі з сім'єю
4. Методи і структурні моделі сімейного консультування
5. Сімейно-шлюбне консультування
6. Консультування з приводу дитячо-батьківських стосунків

Ключові терміни і поняття: сім'я, консультування, дитячо-батьківські стосунки.

ВПРАВА «КОЛО ДОБРА І ЛОЖКА ДЬОГТЮ»

Всі члени сім'ї сідають в коло, посередині ставиться «почесний» стілець. На цей стілець сідають по черзі учасники гри: батько, мама, діти (якщо в сім'ї проживають бабусі, дідусі, тітки, дядьки – вони теж грають). Коли на «почесному» стільці сидить один учасник, всі інші говорять йому слова-подяки за якісь його особисті якості (турботу, трепетне ставлення, строгість, любов, ніжність та ін.), які вони найбільш цінують в цій людині. В кінці кожного з членів сім'ї, що сидить в колі, говорить про якості, яке не подобається в цій людині. Останній може не погодитися з ним і обґрунтувати свою позицію, а може прийняти. Так, поступово, кожен член сім'ї побуде в центрі уваги всієї родини, дізнається про себе позитивні сторони і те, що йому варто переглянути.

Позитивний ефект від вправи:

- ✓ підвищує самооцінку кожного члена сім'ї
- ✓ дає можливість подивитися на себе і близьких з боку
- ✓ розкриває кожного учасника гри.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Консультування сімей проводиться фахівцями з необхідним і запитуваною проблем сім'ї та її членів за напрямками діяльності установи і в межах відомчої компетентності. Робота з сім'єю фахівців установ, відомств, організацій нерозривно пов'язана з наданням допомоги, підтримки та турботи про сім'ю, тому неможливо виділити

сімейне консультування як окремий вид їх діяльності. Однак, за видами і напрямками чиниться сім'ї консультування можна виділити основні питання, які вирішуються фахівцями, а саме – соціальні, соціально-правові, соціально-педагогічні, психологічні, соціально-психологічні, соціально-медичні, соціально-дозвільні та ін.:

За соціальним питанням

- ✓ фахівцями Центрів допомоги сім'ї і дітям здійснюється роз'яснення по конкретних видах і формах соціально-економічних, медико-соціальної, соціально-психологічних, соціально-педагогічних та інших соціальних послуг; сприяння в наданні підтримки сім'ї та окремим громадянам у вирішенні проблем їх самозабезпечення, реалізації їх власних можливостей щодо подолання складних життєвих ситуацій; консультування батьків з питань соціальної реабілітації дітей з обмеженими і психічними можливостями; надання допомоги громадянам перенесли психофізичний насильство; пропаганда і впровадження в практику нових форм і методів соціального обслуговування в залежності від характеру нужденності сім'ї та дітей в соціальній підтримці і місцевих соціально-економічних умов; роз'яснювати громадянам про комплексних та індивідуальних регіональних соціальних програмах і направляти звернулися і потребують до відповідних фахівців для подальшого вирішення питання; про застосування законодавчих документів з питань пільг, монетизації, санаторно-курортного лікування, оздоровлення тощо;
- ✓ фахівці установ і організацій соціального захисту населення консультують і надають сприяння у вирішенні проблем соціальної допомоги, підтримки і захисту сімей, які перебувають у важкій життєвій, соціально шкідливих екстремальних ситуаціях; роз'яснюють і проводять в межах своєї компетентності індивідуальну профілактичну роботу з бездоглядними і безпритульними неповнолітніми;
- ✓ фахівці соціально-реабілітаційних центрів для неповнолітніх здійснюють профілактику бездоглядності та соціальну реабілітацію неповнолітніх, проводять бесіди з їхніми батьками або особами, що їх замінюють; сприяють органам опіки і піклування у влаштуванні неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків; проводять бесіди з батьками та особами, які

їх замінюють за основними виховним функціям сім'ї та питань здійснення батьківських обов'язків і відповідальності за неналежне їх виконання;

- ✓ фахівці соціальних притулків для дітей забезпечують не тільки тимчасове проживання і соціальну реабілітацію неповнолітніх, які опинилися у важкій життєвій ситуації і потребують екстреної соціальної допомоги держави, а й консультують батьків по психолого-педагогічній питань, особливостям дитячо-батьківських взаємин і віковим особливостям дітей, проводять бесіди з батьками, близькими і родичами дітей, які потрапили до притулку;
- ✓ фахівці центрів допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків, призначених для тимчасового утримання неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків або законних представників консультують і надають їм сприяння в подальшому пристрої.

За соціально-правових питань:

- ✓ фахівці комісій у справах неповнолітніх і захисту їх прав (далі – КДНіЗП) органів місцевого самоврядування здійснюють консультування батьків і дітей щодо попередження бездоглядності та безпритульності неповнолітніх, координації зусиль суб'єктів системи профілактики бездоглядності та правопорушень з контролю за умовами виховання навчання та утримання неповнолітніх; здійснюють заходи щодо захисту відновленню прав і законних інтересів неповнолітніх; роз'яснюють правові норми і заходи по впливу щодо неповнолітніх і їх батьків або законних представників у випадках і порядку, які передбачені законодавством України;
- ✓ фахівцями з охорони прав неповнолітніх муніципальних регіональних утворень здійснюється робота і в тому числі з питань соціально-правового, житлової, правовий захист неповнолітніх, які залишилися без піклування батьків і перебувають соціально-небезпечному положенні дітям і потребуючим сім'ям;
- ✓ фахівці правоохоронних установ проводять роз'яснювальну роботу серед батьків норми сімейного, цивільного, адміністративного і кримінального законодавства; забезпечення безпеки особистості; попередження та припинення злочинів і адміні-

стративних правопорушень; захист приватної, державної, муніципальної та інших форм власності; бесіди профілактичного характеру; відвідують сім'ї за місцем проживання з метою обстеження житлово-побутових умов; запобігають застосування до дітей неприпустимих методів виховання і звернення, тобто всі види фізичного і психічного насильства над дітьми; з'ясовують обставини вчинення правопорушення та вживають конкретних заходів до батьків і дітям та ін.;

- ✓ фахівці правозахисних відомств, організацій та установ здійснюють нагляд з питань охорони, підтримки, захисту конституційних прав сім'ї та дітей шляхом роз'яснення та застосування загально наглядової, цивільно-правових, кримінально-правових засобів з виявлення й усунення допущених порушень трудового і житлового права, права на освіту; здійснюють нагляд за дотриманням вимог сімейного законодавства;
- ✓ фахівці муніципалітетів і регіональних урядових і державних організацій здійснюється консультування сімей з адміністративно-правових питань;
- ✓ фахівці громадських та недержавних організацій залучають до сімейного консультування кращих фахівців і волонтерів (висока самовіддача і креативність персоналу, що працює «заради ідеї», а не тільки за винагороду; вони позбавлені відомчої підпорядкованості; мобільніші гнучкі і мають ініціативу, сприйнятливі до постійно змінюваних умов, більш глибоко і предметно знають стан справ на місцях і в сім'ях своїх підопічних);
- ✓ фахівці бюро актів цивільного стану (РАЦС) здійснюють консультування сімей з питань сімейно-шлюбних відносин, реєстрації подружніх пар, усиновлення дітей, оформлення встановлення спадкових зв'язків, зміна прізвища та імені, встановлення автентичності документів сім'ї та ін.

3. За соціально-педагогічних питань здійснюється консультування:

- ✓ вчителями і викладачами навчальних дисциплін з організації допомоги в навчанні, спрямоване на запобігання виникають сімейних проблем і формування педагогічної культури батьків та ін.

- ✓ соціальні педагоги дошкільних, загальноосвітніх, професійних освітніх установ і закладів додаткової освіти консультують з питань педагогічної і соціально-психологічної підготовки батьків до виховання майбутніх школярів; соціально-педагогічної супроводу дітей з особливими потребами та їх сімей; питань взамовідносин різних поколінь в сім'ї, методах педагогічного впливу на дітей, формуванні позитивних відносин між дітьми і дорослими; соціально-психологічних проблем виховання «важких» підлітків, проблемам негативного впливу бездоглядності та безпритульності на психіку дитини; організації режиму праці, навчання, відпочинку і дозвілля дітей в сім'ї; підготовки дітей дошкільного віку до занять в школі; найпоширеніші помилки батьків у вихованні дітей, особливостям виховання дітей з відхиленнями у фізичному і психічному розвитку та ін.;
  - ✓ класними вихователями здійснюється допомога у вихованні батькам, організації виховних функцій класу, групи дітей та ін..
4. За соціально-медичних питань:
- ✓ медичні працівники освітніх установ поширюють санітарно-гігієнічні знання серед дітей і батьків, пропагують здоровий спосіб життя; роз'яснюють і проводять медико-педагогічні заходи щодо формування функціональної готовності дитини до навчання; запобігання шкільної дезадаптації; здійснюють контроль за перебігом шкільної адаптації та проведенням медико-педагогічної корекції;
  - ✓ медичні працівники центрів планування та репродукції сім'ї та жіночих консультацій здійснюють консультування з питань охорони здоров'я матері і дитини, планування сім'ї та її природною репродукції,
  - ✓ підготовці до батьківства і материнства, профілактики жіночих і чоловічих захворювань; огляду законодавства про охорону материнства і дитинства; раннього виявлення аномального материнства та ін.;
  - ✓ в установах охорони здоров'я, поліклініках і лікарнях проводиться адресне супровід соматичного стану всіх членів сім'ї, особливе увага приділяється дітям і новонародженим; пропаганді здорового способу життя, лікування та профілактики сімейних і дитячих хвороб; приймаються заходи

вживають алкогольні, токсичні і наркотичні речовини; своєчасно вживаються заходи щодо збереження життя і здоров'я дітей, які перебувають в соціально-небезпечному становищі.

5. За соціально-психологічним і психологічних питань:

- ✓ психологи освітніх установ консультують батьків з питань шкільної та середовищної адаптації, подолання шкільних навчальних проблем і питань міжособистісного спілкування, профілактиці шкільної та середовищної дезадаптації, створення психолого-педагогічних умов сприятливої адаптації учнів,
- ✓ психологи центрів допомоги сім'ї і дитині консультують батьків по особливостям дитячо-батьківських взаємин, регулювань сімейних відносин, подружньої адаптації і та ін.;
- ✓ психологи реабілітаційних центрів і дитячих притулків: психологічна корекція і допомога дітям і сім'ям, які потрапили в складну життєву ситуацію, психологічна реабілітація дітей;
- ✓ психологи виробничих підприємств і установ: вивчення психологічного клімату трудових колективів; кадрова підготовка, вивчення і підбір адміністративно-кадрового складу, вивчення виробничого потенціалу працівників, питання психологічної адаптації співробітників і регулювання міжособистісних взаємин.

ВПРАВА НА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ «НЕЗВИЧАЙНА АНКЕТА»

На окремих листочках пишуться імена всіх членів сім'ї, ці листочки складаються або загортаються так, щоб не можна було прочитати напис і ними наповнюємо коробочку (мішечок, капелюшок). Кожен з членів сім'ї становить самостійно список питань (анкету), який він поставив би відомої особистості чи свого кумира (будь то кіноактор, відомий письменник чи політик). Далі, способом випадкового вибору тягнуться імена учасників гри. Чие ім'я було витягнуто, тому і адресуються задалегідь складені питання. Цей учасник стає на деякий час об'єктом уваги всієї родини. Він сідає на стілець обличчям до рідних. Але відповідати за нього буде інший член сім'ї. Це може бути цілеспрямовано обраний «відповідає» член сім'ї, або таким же випадковим чином може бути витягнуто ім'я того, хто буде відповідати за опонента від його імені. Останній стає за спиною сидить, кладе йому на плечі руки і відповідає на поставлені

запитання так, як на це, на його думку, міг би відповісти опонент. Завдання сидить – спостерігати свої реакції (згода, незгода) мовчки, відчувати рідного, який намагається, за великим рахунком, представляти його інтереси. Завдання «допомагає», як можна чіткіше уявляти те, що міг би відповісти опонент. Після закінчення інтерв'ю з «знаменитістю», кожен з учасників відображає свої почуття. Опонент говорить про те, з чим він був згоден, а з чим ні і чому. Так поступово кожен учасник гри побуде в центрі уваги сім'ї і зможе відповісти за свого близького.

Гра цікава тим, що:

- ✓ вона досить емоційна, і кожен отримує незабутні відчуття,
- ✓ вона сприяє вмінню розуміти інших, прислухатися до себе і до оточуючих.

ВПРАВА НА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ «М'ЯЧ КОМПЛІМЕНТІВ»

Як часто ви говорите компліменти в родині? Хтось забуває навіть, що це таке. Пора згадувати, адже це покращує взаєморозуміння. Просто сідаєте на килимок всі сім'єю на достатньому для прокочування м'ячика на відстані, говорите комплімент одному зі своїх рідних і пускаєте в його сторону м'яч. Той же передає м'яч з наступним компліментом далі. Все просто. Але як приємно, коли про тебе говорять гарні речі рідні люди! Всі ігри взяті з практики сімейного консультування. Вони доступні для застосування в домашніх умовах навіть разом з дітьми від 2 років.

Запитання для самоконтролю

1. Назвати основні методи сімейного консультування
2. Назвати основні методики, техніки навчання технологіям психолога забезпечення соціальної роботи з сім'єю.
3. Перелічіть основні технології супроводу діяльності фахівця у роботі з сім'єю.
4. Назвіть основні методики збору психолого-педагогічної інформації про сім'ю по системі індикаторів життєдіяльності сім'ї.
5. Розкрийте дослідницькі підходи в сімейній діагностиці.
6. У чому сутність перспективного розвитку методик, технік, технологій соціальної роботи з сім'єю.
7. Перерахувати поетапні методики вивчення сім'ї та її роль у виникненні та перебігу нервово-психічних розладів.

8. Яка диференціальна діагностика сімейних проблем, сприяє надання професійної допомоги сім'ї?

Завдання для самостійної роботи

Змонтувати відео тренінг: «Феноменологічна діагностика сімейних проблем».

План проведення заняття

Студенти в мікрогрупах тренують вміння ідентифікувати тип, зміст і рівень складності проблем сімейних відносин, представлених на матеріалі культури на основі зразків вітчизняної та зарубіжної класики кіномистецтва, класичної та сучасної художньої літератури, публіцистики.

ТЕМА 19. МЕТОДИ ТА ТЕХНІКИ РОБОТИ КОНСУЛЬТАНТА З СІМ'ЄЮ

Питання, що розкривають зміст теми

1. Етапи та умови сімейного консультування.
2. Консультування батьків з питань вікових особливостей дітей.
3. Сімейне консультування як профілактика порушень стосунків у сім'ї.

Ключові терміни і поняття: вікові особливості дитини, сімейне консультування стосунки в сім'ї.

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ

Прийняття правил, за якими буде працювати група, які не можна порушувати в процесі всього заняття.

Для цього знадобляться – ватман і маркер.

ПРИВІТАННЯ

Стоячи в колі, ведучий передає м'яч по колу учасників по черзі:

- ✓ Назвіть своє ім'я і як хочете, щоб вас називали в групі.
- ✓ Сімейний стан, професія, кілька слів про свою дитину.
- ✓ Побажання собі як батькові.
- ✓ Чого очікуєте від цього заняття?

ВПРАВА «Я ПОЧНУ, А Я ПРОДОВЖУ...»

Зараз пограємо в асоціації. Я підйду до кожного з вас і почну фразу, а ви спробуєте її закінчити. Відповідати треба швидко, перше, що спало на думку:

Це було давно, але я ...

Мій ідеал чоловіка ...

Мені в моєму житті зустрічалися ...

Була ситуація, коли я ...

Моя любов до дітей ...

Як добре, що в моєму житті є ...

Рефлексія

Які почуття викликало цю вправу? Учасники діляться враженнями.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Ще одним важливим відмінністю консультування дітей від консультування дорослих є те, що в силу своїх фізіологічних особли-

востей дитина не може протягом деякого часу концентрувати свою увагу на бесіді з дорослими. Крім того, оскільки мова дитини недостатньо добре сформований, в більшості випадків йому важко висловити свої почуття і пояснити, що з ним відбувається. Діти часто не тільки не можуть сформулювати запит психолога, але і не розуміють реально, з якою метою їх привели до психолога. Звідси впливає відсутність мотивації до роботи. І педагог повинен донести до дитини мету спільної роботи. Уже цей аспект сам по собі є як частиною специфіки консультування дітей, так і одним з перших бар'єрів при взаємодії з даною групою.

Процес консультування підлітків може бути ускладнений проявами негативізму. Тому консультування дітей та підлітків вимагає залучення в терапевтичний процес додаткових коштів, які допомагають активізувати пізнавальні процеси дитини, наприклад, утримувати його увагу на належному рівні або активізувати його розумові дії. Консультанту також треба мотивувати дитину / підлітка, підтримувати її інтерес і спонукати залишатися в рамках визначеної проблеми, особливо в тих ситуаціях, коли ми не дотримуємось інструкцій достатню кількість часу витрачаємо.

Г. Бурменська зазначає такі особливості процесу консультування дітей та підлітків:

1. Діти майже ніколи не звертаються за допомогою самі, зазвичай у зв'язку з їх проблемами звертаються до консультанта дорослі.

2. Психотерапевтичний ефект повинен бути досягнутий дуже швидко, так як одна проблема породжує нові, що в дитячому віці істотно відбивається на психічному розвитку дитини в цілому.

3. Консультант не може покласти на дитину відповідальність за вирішення існуючих у нього проблем, оскільки мислення і самосвідомість в дитячому віці ще недостатньо розвинені, а крім того, життя дитини майже повністю залежить від дорослих.

Дитяче консультування проводиться різними методами, але, як правило, передбачає встановлення міжособистісного контакту, довірчих відносин і вербального спілкування з дитиною, а також наявність певного теоретичного підходу, яким психотерапевт керується в своїй роботі. використовуються бесіди, гра, рольові ігри, винагороду за бажане поведінку, обговорення позитивних випадків успішного рішення проблем та ін. Вся увага консультанта зазвичай зосереджено на те, що дитина відчуває, що думає і як діє.

Консультування виступає просто розмова з дитиною, але розмова, який допомагає йому усвідомити його проблеми і поліпшити якість життя.

Процес консультування дітей та підлітків передбачає використання різних форм роботи.

Так, в окремих випадках дитина (підліток) може призначити консультацію безпосередньо з психологом, без залучення дорослих:

1) коли дитина може отримати необхідну для його адаптації допомогу від психолога без присутності батьків. Наприклад, дитина дошкільник обговорює з психологом способи виходу з конфліктної ситуації з однолітками або з дорослими;

2) коли батьки більшу частину часу зайняті на роботі і не мають можливості відвідувати консультанта разом з дитиною, а довіряють проведення консультацій психолога (в ЗДО або в школі);

3) коли проблема поведінки дитини не є проблемою особистості, а вимагає лише інформування;

4) коли дитина (підліток) не погоджується обговорювати важливу для нього проблему в присутності батьків.

У цих випадках консультування проходить в рамках схеми «Дитина –консультант».

ВПРАВА «ЕМОЦІЇ»

У центрі на стільці колода карт з назвами певних емоційних станів. Учасникам необхідно продемонструвати ці емоції без слів за допомогою пантоміми. Якщо карта відгадана, то вона йде в відбій, якщо – ні, гравець забирає її собі. Виграє той, у кого найменше карт.

ВПРАВА «ШВИДШЕ ЗБИРАЙ»

До кола запрошуються дві пари. Всім іншим зав'язують очі хусткою. Парам розвішують прищіпки по чотири штуки. Чи включається музика – учасники повинні якомога швидше зібрати максимальну кількість прищипок поки звучить музика. Після виконання вправи, враження учасників – в якій ролі було комфортніше.

ВПРАВА «РЕЛАКСАЦІЯ»

Капніть крапельку фарби на папір і «видуйте» малюнок за допомогою трубочки.

Змочіть аркуш паперу водою і намалюйте що хочете, слідуючи своїм емоціям.

Аркуші в коло, учасники промовляють на що схоже, свої відчуття в ході виконання завдання.

ВПРАВА «ЗА МЕЖУ»

На підлозі штапик, учасники шикуються уздовж нього.

- Я вимовляю питання і той, хто відповідає на нього ствердно – переступає межу. Думати потрібно кілька секунд.
- Чи боїтеся ви самотності?
- Чи вважаєте ви своє сімейне життя – яке вдалося?
- Чи буваєте ви часто зачеплені поведінкою свого чоловіка (дружини)?
- Вам хочеться мати багато дітей?
- Вам здається, що ваші близькі не цінують ваших зусиль в повній мірі?
- Ви непробачно багато часу віддаєте роботі на шкоду спілкуванню з дітьми?
- Ви оточені турботою і ласкою?
- Ви любите свій будинок?
- Ви людина емоційна, а тому з вами нелегко в родині?
- Ви вважаєте, що мовчання – золото?

ВПРАВА «ЩО Я МОЖУ»

Сидячи в колі, учасники називають своє ім'я і розповідають про те, чого б він міг навчити свою дитину, в чому він відчуває себе фахівцем, що він вміє робити майстерно (сім'я, будинок, виховання).

ВПРАВА «ЛДРП»

- Запишіть в стовпчик 4 букви: ЛДРП.
- До кожної букви напишіть цифри від 1 до 4.
- До кожної групи (буква і цифра) додайте назву якоїсь тварини, птиці, комахи.
- Тепер по 3 якості, які на ваш погляд їх характеризують.

Розшифровка:

- Л – це любов
- Д – це дружба
- Р – це робота
- П – це ліжко

- Цифри говорять, на якому місці у вашому житті вони знаходяться, а тварини, птахи, комахи з написаними вами якостями – це те, як ви уявляєте себе в відповідних життєвих процесах.

ВПРАВА «МОЇ ВРАЖЕННЯ»

Стоячи в колі, тримаємося за руки.

- ✓ Яке враження від роботи?
- ✓ Які почуття виникають зараз?

Запитання для самоконтролю

1. Умови та алгоритми консультування сім'ї.
2. Розкрийте специфіку консультування батьків з питань вікових особливостей дітей.
3. Поради щодо формування позитивного сімейного клімату.

Завдання для самостійної роботи

1. У чому полягає відмінність роботи із сім'єю як із системою від роботи з окремими індивідами, що належать до цієї сім'ї?
2. Складіть соціальну історію своєї сім'ї, відобразивши її функціонування і структуру, накресліть графічну схему стосунків уній (генограму трьох поколінь).

ТЕМА 20. ЕКО-КАРТА ЯК ІННОВАЦІЙНА ДІАГНОСТИЧНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗУ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ДИТИНИ І СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ СІМ'Ї

Питання, що розкривають зміст теми

1. Теорія створення еко-карти.
2. Еко-карта – як безпосередній метод у співпраці з прийомними батьками.
3. Інформація яка відображається у еко-карті.
4. Задання еко-карти.
5. Опитувальник для створення сімейної еко-карти.
6. Практичне складання еко-карти, підготовка до роботи з сім'єю.

Ключові терміни і поняття: еко-карта, співпраця з прийомними батьками.

Техніка «уява» задає мозку напрямок в роботі та може бути застосована для чого завгодно: зміни настрою, позбавлення від шкідливих звичок, такого, наприклад, синдрому, як нав'язливий стан, та ін. В основі методу лежить вроджене прагнення людини від «неприємного» до «приємному», від «невдоволення» до «задоволення». Цим прагненням забезпечується рівновага, гомеостаз.

Визначте проблему, з якою Ви потім будете працювати. Це може бути симптом, шкідлива звичка, девіантна поведінка та ін.

Заглибитися в себе і визначте пускову картину (звуки, відчуття), що передує небажаного поведіння або симптому. Постарайтеся не включати себе в цю картину (дисоціація).

Тепер створіть другий образ, другу картину – як якщо б Ви вже позбулися шкідливої звички або небажаного симптому. Налаштуйте цю «картину» за розміром, кольором, контрастності.

Спочатку уявіть собі першу «пускову» картину, велику та яскраву. Потім в нижній правий кут помістіть поки ще маленький і тьмянний другий образ, другу картину. Отже, друга маленька картина знаходиться всередині першої великої картини. Тепер «махніть» картини, тобто миттєво замініть велику картину маленькою, і зробіть останню великий, яскравою, контрастною. Очистіть екран (або відкрийте очі) і «махніть» картини знову. І так п'ять разів.

Перевірка. Викличте перший небажаний образ. Якщо «помах» був ефективним, то це буде важко зробити, а якщо і вдасться, то образ буде тьмяним, розмитим, віддаленим і, головне, неприємним.

ВПРАВА «ВНУТРІШНЄ СВІТЛО»

Альфа-стан – це один з ритмів мозку, який вважається найкращим для навчання або досягнення мети. В Альфа-стані ми дуже творчі, швидко вчимося і робимо це легко і невимушено!

Нам всім відомо це стан – це коли ми закохані, коли ми щасливі і радісні, коли ми пишаємося собою і перебуваємо в стані блаженства! У ці моменти нам кажуть, що ми світло і випромінює світло!

Альфа-стан корисне для здоров'я! Коли ми в Альфа-стані – у нас покращується не тільки настрій і відкриваються можливості, але і покращує роботу імунітет, нормалізуються всі функції організму! Будьте в Альфа-стані!

Як включити Альфа-стан?

Подумки включите в собі радість, стан щастя і внутрішній світ! Просто уявіть і відчувайте це! Наповніть себе до країв цим станом (конкретним світлом, звуком, відчуттям)!

Вихідна позиція:

Сядьте зручно, розслабтеся, спину і голову тримайте прямо, ноги стійко стоять на підлозі! Доторкніться кінчиком язика до верхнього піднебіння, відразу за зубами. Зробіть легку посмішку як у буддійського ченця. Думкою дивіться на кінчик язика.

Уявіть (відчуєте, почуйте) в середині себе джерело світла. Це місце, звідки випромінюється світло! Уявіть, як це джерело світла стає яскравішим, більше, світліше! Уявляйте і відчувайте цей світ як реальність: він може мати колір, бути теплим, розпирати або, навпаки, нести легкість і свободу. Уявляйте все яскраво і відчувайте інтенсивно! Дозвольте цьому світлу заповнити все ваше тіло! А тепер уявіть, що світла стає ще більше і він виривається за межі вашого тіла і висвітлює вас зовні. Ви випромінюєте світло як сонце! Заповніть цим світлом всю кімнату, весь будинок, весь всесвіт! І коли світло буде всюди: зовні і всередині – отримаєте задоволення від цього світла! Зарядіться позитивною енергією!

Використання вправи:

Тепер уявіть результат, який Ви хочете досягти і попросіть світло допомогти Вам активізувати всі Ваші здібності і швидко досягти

бажаного результату! Насолоджуйтесь світлом, робіть це стільки, скільки це необхідно!

Коли буде потрібно – просто поверніться в нормальний стан, зберігаючи контакт зі своїм внутрішнім світлом! А світло зробіть таким, яким Ви хочете!

Рекомендації:

Робіть цю вправу регулярно! Воно буде підвищувати Ваш настрій і налаштовувати на легке і швидке досягнення мети! Використовуйте можливості свого організму для особистісного зростання і позитивних змін!

ВПРАВА «БЛИЗЬКО І ДАЛЕКО»

Отже, тепер ви можете припустити, як і де ваша дитина може переживати і виражати або, як кажуть психологи, «відреагувати» свої прикросці. Що ж робити, якщо результати привели вас в замішання? Як вам вести себе в даній ситуації? На яку міру любові і довіри ви, як мати маєте право розраховувати? Щоб розібратися, наскільки ви і діти емоційно близькі один одному, пропонуємо використовувати наступне.

ПСИХОЛОГІЧНА ВПРАВА

Намалюйте схематично всю вашу сім'ю. Жінок відзначте кружечками, а чоловіків – трикутниками. На схемі у вас повинно вийти той же, що і в житті: якщо до вас зараз ближче молодший син, то і намалюйте його до себе ближче. Старший же тягнеться до батька. Ви з колишнім чоловіком зараз, після розлучення, далекі як ніколи. Тепер спробуйте уявити, як можна зобразити вашу сім'ю раніше, кілька років тому, коли все було добре. Намалюйте другу картинку. А потім уявіть ваші відносини через три роки. Намалюйте всіх членів сім'ї. Що змінилося? Що б ви хотіли переробити, щоб було краще?

Попросіть зробити те ж саме дитини, якщо ви не впевнені в тому, що можете зрозуміти його почуття. Подивившись на малюнок, ви побачите основні розбіжності: може бути, ви здаєтеся йому більш далекій, ніж він би хотів, а може бути, навпаки, ви пригнічуєте його своєю тяжкою для нього близькістю.

Такі зображення дають можливість побачити з боку взаємини в родині і тим самим направити їх в потрібне русло. Виберіть ту психологічну дистанцію, яка краще для дитини. Про особливості

спілкування дитини з татом і мамою після розлучення ви прочитаєте в наступних розділах книги.

ВПРАВА «АРТ-ПЛЯМА»

За принципом вона схоже з тестів Роршаха. Потрібно скласти паперовий лист вдвічі, на одній з внутрішніх сторін намалювати що-небудь аквареллю або чорнилом, а потім – скласти, щоб в результаті отримати відбиток. Необхідно описати, що ви бачите на аркуші. Ловець снів. Крім того, що створення ловця снів – шалено захоплюючий процес (нанизування бусинок, підбір кольорів), він ще й допомагає в боротьбі з поганими сновидіннями. Даний амулет призначений для лову думок, сновидінь і мрій.

ВПРАВА «КАРТА ПАМ'ЯТІ»

Карта пам'яті дозволяє візуалізувати процеси, що відбуваються в розумі, з'ясувати, що з себе представляють із себе ваші думки.

Суть даної вправи – малюнок самого себе, своєї голови. Необхідно уявити процес запам'ятовування і обмірковування, показати, як думки від вашої голови розходяться хвилями в різні боки. Це може допомогти виявити новий спосіб запам'ятовування і систематизації інформації.

ВПРАВА «ВДЯЧНІСТЬ»

Дозволить вам згадати, що зробили доброго вам і що зробили ви.

ЛІПЛЕННЯ РУКИ В ГПСІ

Даний метод – гіпсовий зліпок руки – необхідно для нагадування про те, що ви зробили або можете зробити хорошого. Розпишіть все ті дії, які ви готові зробити, і почніть їх виконувати. Заряд гарного настрою вам точно забезпечений.

МАЛЮНОК ЯКОРЯ

Тут потрібно подумати, що таке якір, що він робить? Хто в вашому житті виконує роль якоря, хто стабілізує вас? Після відповідей на ці питання прийміть за виріб. Прикрасьте якір дорогими серцю речами, своїми близькими. Відчуйте, хто і що робить вас сильніше, наполегливіше. Якір – всього лише символ, який допоможе вам усвідомити це.

СТВОРЕННЯ КОЛАЖУ

Зазвичай такі вироби вішають в самі прохідні місця, щоб вони постійно миготіли перед очима. Наповнення: різні картинки, які б описували життя вашої мрії, які б мотивували фрази, надихаючі образи. Колаж на заспокоєння Зробіть вирізки з зображень, які допомагають вам відчувати умиротворення, налаштуватися на позитивний лад. Колірна гамма не має особливо значення, але краще, якщо вона буде в пастельних кольорах – саме вони допоможуть відчувати вам спокій. Ще один варіант – створити колаж, де буде переважати ваш улюблений колір.

ВПРАВА «КАЗАНІК ГАРНОГО НАСТРОЮ»

Зварити гарний настрій? Простіше простого! Запропонуйте дитині цей варіант зняття напруги. Виберете будь-яку ємність (наприклад, каструлю, казан або сковороду) і вирішите, з чого ж ви можете зварити гарний настрій.

Дайте дитині простір для фантазії: може, для хорошого настрою потрібен квітка герані? Три цукерки і апельсин? Улюблена іграшка? П'ять деталей від конструктора, малюнок з посмішкою, сонячний зайчик і веселковий слайм?

Придумайте рецепт разом і реалізуйте його. Після закінчення кулінарного майстер-класу задайте дитині питання: чого ще не вистачає в страві? Який інгредієнт він вважає найважливішим? А яке блюдо вийде, якщо прибрати один з компонентів? Яке б ще «зілля» дитина хотіла зварити?

ВПРАВА «ЗІТРИ СВІЙ СТРАХ»

Саме завдання зобразити страх мобілізує в дитині відвагу і сміливість, адже навіть почати малювати цей самий страх – справа нелегка. Дитина долає психологічний бар'єр, а потім проживає негативні емоції через творчі дії. Таким чином, страхи значно зменшуються.

Виконувати вправу рекомендується на полі для пісочної терапії. У домашніх умовах у пригоді може стати будь-яка поверхня з тонким шаром піску, манки або круп. Попросіть дитину, використовуючи руки або інші пристосування, намалювати свій страх, а потім разом зітріть його рухом руки або різними інструментами (наприклад, скребком для розрізання пластиліну, щіткою). Можна придумати разом казку про те, як цей страх зародився на піску і як прийшов добрий чарівник і стер його.

ВПРАВА «МАЛЮВАННЯ МУЗИКИ»

Візуалізація музики сприятливо впливає на емоційний фон дитини. Крім того, ця вправа активно збуджує дитячу уяву, концентрацію уваги і позбавляє від підвищеної тривожності.

Увімкніть дитині приємну музику і попросіть її будь-якими інструментами (ручками, фломастерами, олівцями) намалювати те, що він чує. Це буде складно, зате дуже захоплююче. До речі, особливо ефективно буде створити цілий ряд таких «музичних» картин, включаючи дитині різну музику: класичну і сучасну, сумну і веселу, повільну і швидку. І ви приєднуйтеся! Малювати музику дуже захоплююче!

ВПРАВА «КОМІКС»

Така вправа відмінно знімає стрес і допомагає дитині алегорично викласти свої мрії, бажання, страхи і проблеми.

Зробіть разом комікс – на одному великому ватмані або у вигляді книги. Нехай дитина сама придумає сюжет, персонажів і розв'язку історії. Головне – дозвольте йому використовувати будь-який доступний інвентар для оформлення (фарби, олівці, кольорові ручки, олівці та ін.).

ВПРАВА «КОЛАЖ»

Створення колажу прекрасно розвиває дитячі творчі здібності, сприяє виплеску негативних емоцій, активізує уяву. З його допомогою можна дізнатися, про що думає дитина і що його хвилює.

Арт-терапевтичний колаж представляє собою картину з вирізок, фотографій, стікерів і картинок, наклеєних на папір або текстиль в довільному порядку.

Якщо дитина маленька, батьки можуть вибрати матеріали для колажу самостійно (наприклад, спеціально вирізати картинки із зображенням сумних або щасливих людей). Школяру вже можна принести купу непотрібних глянцевих журналів і надати всю роботу робити самому. Обираючи ті чи інші зображення, роблячи підписи і вільно оформляючи свій колаж, дитина зможе висловити свої думки, ідеї. Ні в якому разі не втручайтеся в процес і не пропонуйте нічого свого / Не критикуйте діяльність дитини. Це тільки його творчість, оцінювати його не варто.

Рефлексія:

Коли робота буде готова – поговоріть про те, що вона означає для її творця. Ось кілька питань, які можна задати:

Чому ти поставив свого улюбленого артиста в центрі картини?

Що для тебе означають ці слова зліва на ватмані?

Які почуття ти переживала, коли створювала цей колаж?

Як ти думаєш, яким люди тебе представляють, якщо дивляться на цей колаж?

Про що згадувала і думала, коли його робила?

Що для тебе було найважчим / найлегшим в роботі?

З якими спогадами для тебе пов'язана ця картинка?

Якби можна було б додати звук – який би він був?

Що б ти ще хотів розповісти мені про цей колаж?

Як би ти назвав свою роботу?

Я помітила, ти довго шукав картинку на ось це місце, що воно для тебе означає?

Кому б ти показала цей колаж і чому?

ВПРАВА «КЛЯКСОГРАФІЯ»

Відмінне арт-терапевтична вправа на концентрацію уваги, розвиток творчих здібностей та вміння аналізувати.

Поділіть аркуш паперу навпіл олівцем. На одній половині поставте будь-яку пляму (фарбами або чорнилом) і попросіть дитину з іншого боку домалювати за образом і подобою аналогічну пляму будь-яким зручним йому способом і будь-яким кольором. По завершенні вправи обговоріть, на що схожі плями на кожному аркуші. Інший варіант цієї вправи – обговорювати з дитиною кожну зроблену пляму.

Рефлексія:

На кого або що вона схожа? Яке у неї настрої? Чи хотіла вона бути іншого кольору? Якого і чому? Де вона живе, чим займається, що любить? Кого пляма боїться? Якби вона вміла говорити, що б вона сказала? І так далі.

ВПРАВА «ЕМОЦІЙНИЙ АВТОПОРТРЕТ»

Цікаве вправа, яке часто призводить до несподіваних результатів.

У домашніх умовах дитині слід лягти на ватман або аркуші паперу, викладені в ряд, і попросити батька обвести його тулуб по контуру. В результаті на папері залишиться просто силует – і його необхідно заповнити так, як дитина вважатиме за потрібне.

Можливо, він захоче розфарбувати праву руку чорним кольором, а ліву – синім. Мізинець лівої ноги – червоним, а ніс – зеленим. В районі голови він може наклеїти різні кольорові стікери, а самому силуету підмалювати котячі вуха або хвіст павича.

ВПРАВА «ПРОДОВЖ КАЗКУ»

Суть цієї вправи полягає в тому, що батько розповідає невеликий казковий фрагмент, а дитина його завершує. Цікаво описувати в казці персонажів, які в чомусь відповідають членам вашої родини (рід занять, захоплення, вік, стать та ін.).

По ходу можна задавати дитині питання: «Як думаєш, що було далі? Як вважаєш, що придумав цей герой?» Завдання оповідача не просто придумати казку, а видозмінити її в напрямку, заданому дитиною.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте сутність, мету та завдання еко-карти як методики вивчення та аналізу соціального оточення сім'ї чи дитини
2. В чому полягає відмінність використання методики у роботі з сім'єю та з окремою особою?
3. Яка кінцева мета аналізу інформації, отриманої в процесі складання еко-карти?

Завдання для самостійної роботи

1. Спираючись на власний практичний досвід, складіть перелік ефективних форм та методик роботи з членами сім'ї відповідно до функціональних напрямів роботи соціального педагога закладу освіти (враховуючи специфіку та потреби освітнього закладу).
2. Проаналізуйте інформацію, яку вам вдалося з'ясувати в процесі роботи над еко-картою. Зробіть детальні висновки по кожній вказаній в ЕКО-КАРТІ особі, групі осіб чи об'єкту. Особливу увагу зверніть на ступінь зв'язків та характер стосунків між членами вашої родини.
3. Які стосунки або взаємоз'язки у досліджуваній сімейній системі, на Вашу думку, потребують змін та покращення? Які події можна передбачити чи попередити? Які зміни, на Вашу думку, матимуть позитивний вплив на особисте життя членів досліджуваної сім'ї?

ТЕМА 21. ІННОВАЦІЙНІ ІДЕЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ (АРТПЕДАГОГІКА ТА АРТТЕРАПІЯ)

Питання, що розкривають зміст теми

1. Проблеми сучасної арт-педагогіки
2. Арт-терапія: історія і сучасність
3. Методи підтримки сімейного виховання

Ключові терміни і поняття: артпедагогіка, арттерапія.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Враховуючи практичну відсутність наукових праць, присвячених вивченню арт-терапії як засобу творчої самореалізації особистості, предмет дослідження знаходиться у зоні дефіциту наукової рефлексії.

Сформованість педагогічної культури характеризує творчу особистість, що постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, здійснює пошук причин тих чи інших явищ, володіє розвинутим прагненням до творення. Формування педагогічної культури означає розвиток у студентів само-свідомості, самостійності, незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатності орієнтуватися у світі духовних цінностей, вміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки.

Творчість являє собою процес, зворотній соціалізації. Якщо у процесі соціалізації особистість вбирає у себе багатство світу культури і трансформує у власний світ, то у процесі своєї творчості вона реалізує особисті потенції такої сили і значення, що вони збагачують світ культури, впливають на розум, почуття та емоції інших людей.

Творча діяльність – це синтезування сприйняття, відображення дійсності, плюс задум автора (втілення власного бачення, надання йому оригінальної інтерпретації), а також процес складної чуттєво-мисленнєвої переробки отриманого внаслідок активного відбору різноманітного матеріалу завершується виявом творчою особистістю самої себе через предметність. Без суб'єктивності процес відображення дійсності був би механічним копіюванням, простою репродукцією

На сьогоднішній день арт-терапія є засобом вільного самовираження, вільного самопрояву й самопізнання. Вона не має меж і обмежень у застосуванні. Арт-терапевтична робота у більшості

випадків викликає у людей позитивні емоції, допомагає долати апатію, безініціативність, формувати активну життєву позицію та позитивне світосприйняття, відзначається особливою «м'якістю» прийомів і психокорекційних впливів. Арт-терапевтичні технології є засобом переважно невербальних комунікацій, мають значною мірою «інсайт-орієнтований» характер, зумовлюють атмосферу довіри, розуміння до внутрішнього світу людини

Використання терапії творчістю у роботі з дітьми чи дорослими дає надзвичайні результати, адже процес творення (не за вимогою, не за зразком) завжди приносить радість, і це вже важливо не залежно від того, народжується ця радість у глибинах підсвідомості чи є результатом розуміння можливості порозважатися чи навіть покепкувати.

Засоби художнього самовираження в процесі арт-терапії не тільки допомагають відновити психічне здоров'я, поліпшити самопочуття, але і розкривають творчий потенціал особистості, його креативність. Креативність в цьому випадку служить основою готовності особистості змінюватися, вміти знаходити нестандартні відповіді на складні завдання, не слідувати стереотипам, і, звичайно, креативна людина більш приваблива в спілкуванні.

Використовуючи танець, малюнок, ліплення, музику, прозу, казку, поезію, театр, ми можемо пізнавати хвилюючі життєві переживання, почуття й фантазії. Власне мистецтво відкриває витoki натхнення, ініціює творче зростання людини і зцілює її душевні рани.

До арт-терапевтичних технологій, якими нині активно послуговуються психологи, педагоги і власне арт-терапевти, відносять наступні різновиди:

1. Анімаційну терапію, що являє собою сучасну технологію соціальної реабілітації з метою зміни поведінки, міжособистісних і колективних відносин. У процесі анімаційної терапії відбувається, з одного боку, «розблокування» громадських зв'язків і встановлення теплих, довірливих відносин, з іншого – навчання та оволодіння навиками позитивного мислення, естетики і поетики.

2. Арт-синтезтерапію – комплексний метод групової психотерапії, що використовує синтез мистецтв. Ця технологія розглядається як самостійний напрям в лікувальнокорекційній роботі, де володіння технічними прийомами різних видів мистецтва поєднується із знаннями психопатології і підпорядковане психотерапії мистецтв, психопатології.

3. Бібліотерапію – технологію, в основі якої лежить лікування і виховання за допомогою книг, словом, книгою. Здійснюється вивчення особливостей читацького сприйняття під час хвороби і розробкою способів психологічної корекції за допомогою спеціально підібраної літератури.

4. Кінотерапію – один з напрямків арт-терапії. Фільм – це метафора, де можна побачити відображення життєвої ситуації. Щоб допомогти пацієнтові, сюжет фільму має бути схожим із життєвою ситуацією, в яку потрапила людина, і запропонувати вихід з неї.

5. Драматерапію – терапію засобами театру і акторської майстерності.

6. Ігротерапію – терапію через гру, ігрові ситуації.

7. Музикотерапію – використання музики як терапевтичного засобу.

8. Орігамі – створення фігур з паперу.

9. Пісочну терапію – лікування під час роботи пацієнта з піском.

10. Ізотерапію – використання прийомів графіки, живопису для лікування

11. Казкотерапію – програвання і аналіз казок. Це терапія середовищем, особливо казковою атмосферою, в якій можуть проявитися потенційні можливості особистості, може матеріалізуватись.

Арт-технології в педагогічному процесі – це сукупність психологічних методик впливу, що спираються на креативну (образотворчу і інші) діяльність особистості. Засоби художнього самовираження в процесі арт-терапії не тільки допомагають відновити психічне здоров'я, поліпшити самопочуття, розкривають творчий потенціал особистості, його креативність, синтезують візуальні знаки, створюючи художній образ дійсності. Казкотерапія – метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом

ВПРАВИ «МАЛЮЄМО ЕМОЦІЇ»

У цій вправі, ви зможете повністю зосередитися на живопису, покажіть що ви відчуваєте за допомогою простих ліній.

ВПРАВА «СТВОРЕННЯ ЖУРНАЛУ»

Журнал не повинен складатися тільки з слів. Ви можете зробити арт-журнал як хочете, головне зобразити ваші емоції.

ЛЯЛЬКОВА ТЕРАПІЯ

Ляльки не тільки для дітей. Зробіть свою власну – самого себе або друга, який допоможе вам впоратися зі стресом. Тут не діють закони сцени.

ЛІНІЯ МИСТЕЦТВА

Картини – це відображення емоцій. Навіть якщо у вас немає художньої освіти, ви дивитеся на картини і відчуваєте якісь почуття. Якщо вам дати олівець і сказати намалюй, що ти зараз відчуваєш, ви впораєтеся. Користуйтеся простими лініями мистецтва, щоб наочно показати, що ви відчуваєте.

СКУЛЬПТУРА СІМ'Ї

Створюємо з глини кожного члена сім'ї: мати, батька, братів, сестер та інших близьких або значіння родичів для вивчення емоційної динаміки і ролей у вашій родині.

ФАРБА ПІД МУЗИКУ

Дозвольте собі пофантазувати під музику-це відмінний спосіб розслабитися і просто відпочити.

МАЛЮЄМО КАРАКУЛІ

Перетворюємо просту закарлюку на щось прекрасне, використовуючи лінії і, кольору і ваша уява.

МАЛЮЮ ПАЛЬЦЯМИ

Малювання пальцями – це не тільки задоволення для дітей-дорослі теж можуть насолоджуватися ним. Дозвольте це вашим рукам! Це дуже весело.

МАЛЮЄМО МАНДАЛУ

Чи використовуєте ви традиційний пісок або намалюєте фарбами, ці медитативні символи можуть допомогти вам розслабитися.

МАЛЮЄМО З ЗАКРИТИМИ ОЧИМА

Не будучи в змозі бачити те, що ви малюєте підсилює інтуїцію, дотик і чутливість. Часто цей вид роботи використовують на дитячих святах, це заняття може бути дуже веселим.

МАЛЮЄМО ЩОСЬ ВЕЛИЧЕЗНЕ

Нехай ваше тіло бере участь в процесі. Це може допомогти випустити пар. Це може бути величезний малюнок на пляжному піску або на поле усипаному снігом.

ВИКОРИСТАННЯ КОЛІРНИХ БЛОКІВ

Вибрати кілька кольорових фішок або кубиків для роботи і складіть колаж, додайте фарби і клей, щоб створити барвистий шедевр.

Дозвольте собі бути вільними

Чи не намагайтеся бути жорстким

Відійдіть від шаблонів, не думайте, що у вас вийшов недостатньо круглий м'яч, наприклад. Спробуйте малювати іншою рукою, в темряві або без контурів.

КОЛАЖ «МІЙ ІДЕАЛЬНИЙ ДЕНЬ»

Думайте про те, що являє собою ідеальний день. Спробуйте зробити на цю тему колаж.

СТВОРІТЬ МАЛЮНОК, ЯКИЙ СИМВОЛІЗУЄ СВОБОДУ

Сюрреалісти сприйняли б це як автоматичне малювання, як спосіб включення випадковості і підсвідомості в свої малюнки, щоб звільнитися від художніх конвенцій і повсякденного мислення.

ПОРТРЕТИ

Це відмінний спосіб дізнатися себе і свої відносини з іншими.

Автопортрет «минуле, сьогодні і майбутнє». Цей малюнок олівцями або фарбами повинен відображати, яким ви були, хто ви є сьогодні, і як бачите себе в майбутньому.

НАМАЛЮВАТИ ДЗЕРКАЛО

Ця діяльність базується на цитаті Піта Мондріана: «чим чистіше дзеркало художника, тим більше справжня реальність відбивається в ньому». Це включає в себе дозвіл померти тому, що не є вашим справжнім відображенням, а стає спиною вірного відображення себе в дзеркалі. Застосовується психологами при роботі з втратами, втратою близьких.

СТВОРІТЬ КОЛАЖ З ВАШИХ ТУРБОТ

Що турбує вас у вашому житті? Виріжте картинки з журналів, щоб представляти ці турботи.

Намалювати те, що лякає вас. Кожен чогось боїться. У цьому проекті Ви отримуєте шанс вивести страх на світло і, сподіваюся, досягнете перемоги. Перетворюємо свою хворобу в мистецтво. Боретесь з потенційно невиліковною хворобою.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте арт-терапію в групах.
2. Що собою являє арт-терапія та творчий процес.
3. Назвіть сприятливі сімейні ситуації.
4. Дайте розмежування: групова та сімейна терапія
5. Що таке ідеальна сімейне життя.
6. Охарактеризуйте креативність і арт-терапію

Завдання для самостійної роботи

1. Ознайомтеся
https://psyjournals.ru/files/31934/vestnik_psyobr_2010_1_Kopytin.pdf
із техніками:
  - ✓ Сімейна оцінна процедура Ханни Квятковська
  - ✓ Сімейні портрети і фрески Джудіт Рубін
  - ✓ Вербальні та невербальні сімейні завдання Хелен Ландгартен
  - ✓ Техніки сімейної арт-терапії Мексин Джунг
  - ✓ Сімейні пейзажі Доріс Аррінгтон
  - ✓ Групова диадического детскородительская арт-терапія Люсіль Пролкс
  - ✓ Техніки сімейної арт-терапії Яніс Хошино
2. Намалюйте «сімейний портрет» у вигляді реалістичного або метафоричного зображення членів сім'ї, символічно позначити членів сім'ї різними кольорами або підібрати ілюстрації з журналів, що асоціюються з різними членами сім'ї.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 1

Дайте правильні відповіді

1. Сім'я – це ...

- а) динамічна мала група людей, котрі разом проживають, пов'язані родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування і задоволення соціально-економічних та інших потреб, взаємною моральною відповідальністю;
- б) люди, які перебувають у шлюбі;
- в) діти і їх батьки;
- г) співтовариство дорослих, що припускає захист і задоволення потреб дітей.

2. Сімейне виховання – це ...

- а) вид професійної педагогічної діяльності;
- б) домашнє виховання;
- в) сімейна педагогіка.

3. Залежно від складу сім'ї розрізняють:

- а) нуклеарна;
- б) розширена;
- в) неповна;
- г) полігамна;
- д) моногамна.

4. Архаїчним типом сім'ї є ... сім'я:

- а) патріархальна;
- б) неповна;
- в) розширена;
- г) полігамна.

5. Сім'я, що складається з шлюбної пари – чоловіка або дружини:

- а) розширена;
- б) змішана;
- в) моногамна;
- г) полігамна.

6. Сім'я за кількістю поколінь(батьки та діти):

- а) змішана;
- б) розширена;
- в) нуклеарна;
- г) полігамна;
- д) моногамна.

7. Нуклеарна сім'я – це ...

- а) сім'я на чолі, якої стоїть чоловік;
- б) сім'я, що складається з одного покоління;
- в) сім'я, що складається з чоловіка, дружини і дитини;
- г) сім'я, що складається з декількох поколінь.

8. За способом планування сімейного життя:

- а) генеративна;
- б) зріла;
- в) проблемна.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 2

Дайте правильні відповіді.

1. До найголовніших цінностей сім'ї відносимо

- а) довіра;
- б) допомога;
- в) взаєморозуміння;
- г) самодостатність.

2. Сучасні дослідники наголошують на тому, що сім'я є найефективнішим простором (осередком) для розвитку чоловіка і жінки

- а) вірно;
- б) не вірно.

3. Єдність і міцність сім'ї забезпечується:

- а) взаємною любов'ю;
- б) харизмою;
- в) емоційною прихильністю.

4. Основними функціями сім'ї є:

- а) репродуктивна;
- б) виховна;
- в) господарсько-побутова;
- г) економічна.

5. Психологічний захист кожного члена сім'ї, організацію емоційної стабільності особистості забезпечує:

- а) емоційна функція;
- б) психологічна функція;
- в) економічна функція.

6. Практика сімейного існування доводить, що для цілковитого щастя потрібно:
- а) культура;
  - б) психологічні процеси;
  - в) порозуміння;
  - г) культура поведінки.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 3

Дайте правильні відповіді.

1. Які напрями сучасної культури сімейних відносин повинні бути основними:

- а) визнання особистості іншої людини;
- б) підвищення свого «Я».

2. Наведіть складові, що визначають культуру сімейних відносин:

- а) взаємоповага;
- б) справедливий розподіл праці;
- в) дотримання інтересів усіх членів родини.

3. Шлюб, як правило, ґрунтується на:

- а) коханні;
- б) ревнощах;
- в) на проведених разом святах;
- г) на красі.

4. Твердження, що родина – це соціальний осередок, і в ній виявляється все найголовніше з культури спілкування: повага до старших, чемне, коректне й послужливо делікатне ставлення один до одного.

- а) вірне;
- б) не вірне.

5. Успіх виховного процесу значною мірою зумовлюється застосуванням методів стимулювання культурної поведінки дитини:

- а) схвалення;
- б) змагання;
- в) сугестії (навіювання);
- г) заохочення;
- д) покарання.

6. Засоби сімейного виховання:

- а) вплив атмосфери сімейного життя, її трудового укладу, громадянської зрілості, культури взаємовідносин;
- б) використання трудових традицій сім'ї;
- в) організація життя дитини в сім'ї: режим, обов'язки, вимоги, участь дітей в домашній роботі, піклування про-навчальну діяльність школяра;
- г) організація дозвілля дітей.

7. Здатність людини усвідомити саму себе, своє «Я», свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання тощо.:

- а) самовиховання;
- б) самосвідомість;
- в) саморозвиток.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 4

Дайте правильні відповіді.

1. Чоловік має десять обов'язків у відношенні до дружини і дітей і тільки чотири права.

- а) твердження В. Сухомлинського;
- б) згідно правил поведінки членів єврейської громади;
- в) за православним церковним шлюбом.

2. Чоловік всю відповідальність за прийняття рішення бере на себе.

- а) Сімейний кодекс України;
- б) А. Єлізарова;
- в) за православним церковним шлюбом.

3. В родині відносини будуються на підставі:

- а) домінування;
- б) відповідальності;
- в) емоційної близькості (любви).

4. Проявом кризових тенденцій в розвитку сім'ї вважаються наступні характеристики:

- а) зростання розлучень;
- б) збільшення числа незареєстрованих шлюбів та інших форм співжиття (пробний шлюб, гостьовий шлюб та ін.);
- в) розрив між поколінних зв'язків по лінії споріднення, емансипація дітей від батьків;
- г) зростання ролі особистісної свободи подружжя, орієнтація на особистісні досягнення.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 5

Дайте правильні відповіді.

1. До етапів формування батьківської сфери можна віднести

- а) стереотипне уявлення про батьківство до вагітності дружини;
- б) переосмислення стереотипів протягом вагітності;
- в) власне формування почуття батьківства після народження дитини.

2. Батьківство визначається і як вроджене почуття, яке спонукає чоловіка діяти у відношенні дитини (або своїх дітей) з співпереживати відповідальністю, тобто батьківство – це здатність забезпечити умови розвитку дитини, і не тільки з матеріальної точки зору.

- а) твердження вірне;
- б) твердження не вірне.

3. Яка любов матері, за Фроммом:

- а) сліпа;
- б) не знає справедливості;
- в) впевнена.

4. Через які стадії у своєму розвитку проходить дитина?

- а) новонародженість;
- б) дитинство;
- в) підліток.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 6

Дайте правильні відповіді.

1. Правильно чи неправильно?

- а) згідно з теорією компліментарних потреб Р. Уїнча, пару створюють люди, які мають схожу структуру та ієрархію потреб.
- б) Р. Стернберг стверджував, що близькість (симпатія) – найважливіша складова любові.

2. Оберіть правильну відповідь.

За останніми дослідженнями, для утворення пари друзів або партнерів важливими є:

- а) територіальна близькість партнерів;
- б) якомога більша різниця з фізичних характеристиках;
- в) відмінності у системі цінностей партнерів;
- г) усі відповіді правильні.

3. Оберіть правильну відповідь

До сприятливих дошлюбних факторів відносять такі:

- а) випадковий характер знайомства;
- б) соціокультурна несумісність;
- в) романтична ідеалізація партнера;
- г) компліментарні стосунки, що копіюють стосунки сіблінгів партнерів.

4. Оберіть правильну відповідь

До несприятливих дошлюбних факторів відносять такі:

- а) негативне, індивергентне або амбівалентне перше враження по партнера;

- б) період дошлюбних стосунків більше 6 місяців, але менше 3 років;
- в) обмірковування шлюбної пропозиції у строк менше 2 тижнів;
- г) наявність позитивного прикладу шлюбних стосунків з боку батьків партнерів.

5. Вірно чи не вірно?

- а) коли відбувається розлучення, часто останні місяці проходять нещасливо і дуже напружено.
- б) жінки частіше демонструють незадоволеність шлюбними стосунками і виступають ініціаторами розлучення.
- в) переживання розлучення може ускладнювати його сприйняттям як особистої поразки.
- г) у довгостроковій перспективі чоловіки переживають розлучення складніше.

6. Оберіть правильне твердження.

До причин розлучення НЕ відноситься така:

- а) помилкові та нереалістичні очікування партнерів один від одного;
- б) стабільність шлюбу: коли діти залишають родину, їх батьків може вже нічого не поєднувати;
- в) розвиток членів родини, вектори якого можуть не співпадати;
- г) занадто ранній вік одруження, коли основною причиною укладання шлюбу є набуття свободи від батьківських сімей.

7. Оберіть типи проблем, які може принести подружжю розлучення:

- а) емоційні, фінансові, проблеми побутового плану;
- б) когнітивні, демографічні;
- в) психіатричні, психологічні, психічні;
- г) гендерні, соматичні, адитивні.

8. Яке з тверджень неправильно описує переживання дитини у зв'язку з розлученням батьків?

- а) для дітей розлучення батьків, найчастіше, – суцільна несподіванка;
- б) притаманними дитині почуттями є страх, тривога, невизначеність, безпорадність;
- в) наслідками переживань дитини можуть бути розгубленість, регрес або навіть хвороба;
- г) дитина може відчувати себе об'єктом маніпуляцій, адже може опинитись у центрі боротьби між батьками, які навіть спонукатимуть її прийняти чиюсь сторону.

9. Серед перелічених далі, оберіть твердження, що не є міфом стосовно шлюбу.

- а) якщо ми кохаємо один одного, все налагодиться;
- б) спочатку завжди думай про іншу людину;

- в) у стосунках важливо наголошувати як на позитивних сторонах, так і обговорювати те, що не подобається;
- г) важливо розглядати себе, в першу чергу, як елемент пари, а вже потім – як індивідуума.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 7

1. Методика роботи соціального педагога в різних типах освітніх установ
Вкажіть зайве. Функції шкільного соціального педагога:

1. діагностична
2. організаторська
3. профілактична
4. реабілітаційна
5. аналітична

2. Вкажіть зайве. Основні етапи практичної діяльності шкільного соціального педагога:

1. підготовчий
2. організаційний
3. когнітивний
4. вдосконалення компонентів професійної діяльності

3. Професіограма соціального педагога – це:

1. документ
2. концепція
3. матеріал
4. процес

4. Технологія роботи соціального педагога з сім'єю... – комплекс заходів (послуг), спрямованих на формування нових і посилення наявних ресурсів соціального, психічного і фізичного розвитку дитини або сім'ї.

1. абілітація
2. адаптація
3. соціалізація
4. корекція

5. Провідним соціальним інститутом є ....

1. сім'я
2. школа
3. релігія
4. ЗМІ (засоби масової інформації)

6. ... – віросповідання.

1. кореляція
2. магія

3. марновірство
4. конфесія

7. Методика роботи соціального педагога з різними категоріями дітей і підлітків
Притулок може створюватися з розрахунку один заклад на:

1. 1–5 тис. дітей
2. 5–10 тис. дітей
3. 10–15 тис. дітей
4. всі відповіді вірні

8. Вкажіть зайве. Інфантилізм – затримка в розвитку організму. Він буває:

1. психічний
2. соціальний
3. фізичний
4. педагогічний

9. З якого віку громадянин має право звертатися в службу зайнятості для реєстрації його в якості безробітного?

1. з 14 років
2. з 16 років
3. з 18 років
4. з 21 року

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ № 8

1. Організація діяльності соціального педагога

Вкажіть неправильну відповідь.

Соціально-педагогічна діяльність в нашій країні має чітко визначені на ..., ... і ... рівнях нормативно-правові підстави.

1. міжнародному
2. федеральному
3. регіональному
4. міському

2. Вкажіть зайве. Існують такі підходи до класифікації методів управління.

1. змістовний
2. аспектний
3. емпіричний
4. проблемний

3. Вкажіть зайве. До методів соціально-педагогічного управління відносяться:

1. непряме управління в формі завдання, наказу
2. пряме управління в формі завдання, наказу
3. управління через мотиви і потреби
4. управління через систему цінностей
5. управління через зміни навколишнього середовища

ЗАДАЧІ З СІМЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Завдання № 1

Вова вирішив будувати міст.

Не бери кубики, я щойно їх акуратно склала, – каже мама. Ну, тоді я візьму самоскид, – вирішує хлопчик, але мама знову незадоволена. Я щойно підлогу вимила, краще книжку подивися. Книга сина не цікавить: «Піду, погуляю! Але мама нагадує, що син нещодавно хворів, а надворі йде дощ.

Якими можуть бути подальші дії Вови та його мами? Продумайте різні варіанти. Зазначте причини поведінки хлопчика. Які поради можна дати мамі?

Завдання № 2

Тато Андрій вирішив провести вихідні разом із сином на стадіоні. Після футбольного матчу вони зайшли у гості до товариша батька. Прийшовши додому, хлопчик з захопленням розповідає про стадіон, голосно сміється.

Андрійко, лягай спати, – каже мама. Я ще не втомився. А книжку почитати? Не можна, вже пізно, – чує у відповідь син. Андрійко заплакав і довго не міг заспокоїтись. Нарешті, знесилений, заснув.

Чим викликана примха хлопчика? Як у дітей з різною нервовою системою може виявлятися втома? Як треба було реагувати на поведінку Андрійка дорослим?

Завдання № 3

Коля вбіг у будинок, схопив коробку і зібрався піти, але батько сказав: Досить гуляти, вже пізно.

Я на хвилиночку, – просить хлопчик, – тільки віддам Феді коробочку і повернусь. Почекає твій Федя до завтра, нічого не станеться! Я пообіцяв, все одно піду! – плаче дитина і біжить до дверей. Батько спиняє його, схопивши за руку.

Які почуття відчуває хлопчик, а які батько? Запропонуйте варіанти виходу з цієї ситуації (як позитивні, і негативні).

Завдання № 4

Дитина зламала іграшку. Ну ж бо. Діма, неси сюди машину, пропонує тато. – Зараз ми ремонтну майстерню відкриємо. Візьмемо молоток, цвяхи. Допомагай мені, тримай машину так. Ось та колеса на місці. Спробуй, чи поїде вона чи ні? От і добре. Добре ми з тобою попрацювали. Більше не сідай у машину сам, вона тільки для ляльок та ведмедиків.

Дочка несе мамі зайчика з відірваною лапою:

– Давай полікуємо його, Катюша. Потримай зайчика, я зараз нитки та голку візьму... Мама пришиває лапу, примовляючи: Незабаром у зайчикові лапки будуть на місці і більше не відірвуться. Ось він зрадіє і нам з тобою спасибі скаже!

З якою метою дорослі залучають дітей до лагодження іграшок? Перерахуйте, до лагодження яких іграшок можна залучати дітей?

Завдання № 5

П'ятирічний Мишко завжди вередує під час їжі, засмучуючи цим свою маму. На обід Миші запропонували борщ, котлету з горошком і компот із полуниці, але хлопчик не задоволений і вимагає лише компот.

Мама терпляче пояснює, що потрібно по порядку: перше, друге і третє, інакше пропаде апетит. Мишко стоїть на своєму: «Спочатку компот! Я його кохаю». Мати починає нервуватися і вже підвищеним тоном наказує: «Їж без розмов, як належить!»

Потім вона починає сама годувати хлопчика супом. Він пручається, проливає суп на столі. Закінчується ця сцена тим, що Мишко знудило, а мама п'є валеріанку, вигукуючи: «За що мені таке покарання? Усі діти, як діти, а це...»

Оцініть дії мами. Яка помилка допущена їй із самого початку?

Чим викликана впертість Миші? Чому воно посилюється в міру пред'явлення вимоги? Які поради ви дасте мамі?

Завдання № 6

Багато дітей з великими труднощами прокидаються вранці. Ось як це відбувається в сім'ї Тані.

Таня, вставай! – каже батько.

Дівчинка тре очі, ось-ось заплаче.

Розплющи очі і подивися, хтось дивиться у віконце. Горобчиків! Чекає, коли ти йому крихт насипеш!

Сергійка мама вже кілька разів голосно сказала:

Вставай, соня! Скільки можна спати? У дитячий садок запізнишся!

Нарешті, терпіння матері вичерпалося, вона здригає ковдру і ривком піднімає хлопчик з ліжком.

Які почуття відчують під час пробудження Таня та Сергій? Запропонуйте свої варіанти дій.

Завдання № 7

Багато батьків вважають, що головне, щоб дитина була, перш за все, слухняним.

Чи мають вони рацію? Які можливі негативні наслідки?

Завдання № 8

Дошкільників часто цікавить питання: звідки він узявся? Його ставлять і трирічні та шестирічні діти. Батьки часто губляться та відповідають, що такі речі рано питати. Або дають відповіді на кшталт: «У капусті знайшли!», «У

магазині купили», «Тебе у мами вийняли з живота, в лікарні живіт розрізали і звідти дістали».

Як ви допоможете батькам?

Завдання № 9

Розмовляючи з дитиною вранці у понеділок, вихователь з'ясував, що п'яний батько побив малюка за якусь провину. На тілі хлопчика були синці.

Як ви відреагуєте на такі факти? Яку роботу можна провести з батьками?

Завдання № 10

Дитина вдома відмовляється виконувати ту роботу, яку вона охоче та вмiло робить у дитячому садку.

Назвіть причину. Чи є у цьому вина дорослих? Що може зробити педагог, щоб змінити становище?

Завдання № 11

З бесід із шістьма семирічними дітьми з'ясувалося, що вони нічого (крім того, що ті дарують їм подарунки) не знають про своїх бабусь і дідусів.

У чому причини цього явища? Що можна порадити батькам?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. В. Семейная психология. СПб. : Речь, 2004. 244 с.
2. Ануфрієва Н. Соціальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. Ануфрієва, Т. Зелінська, Н. Єрмакова. Київ: Каравела, 2011. 295 с.
3. Анцупов А. Я. Конфликтология : учеб. для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. Москва : Юнити, 2006. 156 с.
4. Бек А. Когнитивно-бихевиоральная психотерапия депрессий. СПб. : Питер, 2003. 268 с.
5. Берлач А. Конфліктологія. Навч. посіб. для дистанційного навчання / А. Берлач. Київ: Університет «Україна», 2007. 204 с.
6. Беспарточна О., Замелюк М., Левицька В., Хомярчук А. Педагогіка партнерства в освітньому середовищі: теорія і технологія: навч.-метод. посіб. : Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2021. 150 с.
7. Бондаренко О. Психологічна допомога особистості / О. Бондаренко. Харків, 1996. 237 с.
8. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї : курс лекцій. МАУП. Київ. 2001. 170 с.
9. Бондарчук О. Психологія сім'ї: Курс лекцій / О. Бондарчук. Київ: МАУП, 2001. – 96 с.
10. Браун Дж. Консультирование: Теория и практика семейной психотерапии / Дж. Браун, Д. Кристенсен. СПб.: Питер, 2001. 352 с.
11. Буленко Т. В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної молоді сім'ї. Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. Луцьк, 2010. № 9.
12. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия : курс лекций. СПб. : Речь, 2001. 245 с.
13. Варій М. Загальна психологія. Навчальний посібник / М. Варій. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
14. Вербець В. В. Соціологія : навч. посіб. / В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк. Київ : КОНДОР, 2009. 550 с.
15. Гаранян Н. Г. Депрессия и личность: обзор зарубежных исследований. Ч. I. Социальная и клиническая психиатрия. 2009. № 1. С. 79–89.
16. Гасин Э. Психология прощения / Э. Гасин // Психология и психотерапия семейных конфликтов. Самара: «БАХРАХ-М», 2003. С. 71–727.
17. Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія: підручник / Л. Гуменюк. Львів: ЛДУВС, 2015. 564 с.
18. Діденко С. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків / С. Діденко. Київ: Арістей, 2003. 312 с.
19. Дружинин В. Н. Психология семьи. 3 изд., испр. и доп. СПб. : Питер, 2005. 208 с.
20. Елизаров А. Н. Психологическое консультирование семьи. Москва: Ось-89, 2004. 245 с.
21. Замелюк М. Аспекти педагогіки партнерства з батьками дітей дошкільного віку. Електронний журнал «Woman vision». 2021. № 10.

- URL: https://woman.vision/aspekti-pedagogiki-partnerstva-z-batkami-ditej-doshkilnogo-viku/?fbclid=IwAR2S-jYHLIw4a61zCTuP16Ujtv5W3Hqu7PIBJ1_KKPVZcwJZqLUvjg_zx_M
22. Замелюк М. І., Міліщук С. О. Казкотерапія як психологічний метод у роботі у роботі з дітьми дошкільного віку. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ. 2019. № 63. Т. 1. С. 41–44.
  23. Замелюк М., Беспарточна О. Особливості казкотворчого процесу у системі «вихователь-дитина-батьки». Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 2 (81). II квартал. С. 76–80.
  24. Замелюк М., Левицька В. Майстер-клас «Декорування скрап-сторінки для календаря»: апгрейд інструментарію для роботи з батьками. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 3 (82). III квартал. С. 76–80.
  25. Замелюк М., Поліщук А. Артерапія як метод психологічної роботи з дітьми дошкільного віку. Електронний журнал «Woman vision». 2021. № 11. URL: <https://woman.vision/arterapiya-yak-metod-psihologichno-%d1%97-roboti-z-ditmi-doshkilnogo-viku/>
  26. Замелюк М., Хомярчук А. Інтервенція педагогіки партнерства засобами креативної студії «Майстерня ляльок». Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 4 (83). VI квартал. С. 66–69.
  27. Замелюк М.І. Казкотерапія як інноваційна здоров'язбережувальна технологія у просторі сучасного дошкільного закладу. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. Луцьк, 2017. № 2/35. С. 14–19.
  28. Замелюк М. І., Козігора М. А., Оксенчук Т. В. Вплив сімейних відносин на особистість дитини. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. Випуск 178. Частина II. С. 256–258.
  29. Замелюк М.І., Магдисюк Л.І., Ольхова Н.В. Арт-терапія як засіб творчої самореалізації особистості. Психологія: реальність і перспективи : збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. / упоряд.: Р. В. Павелків, Н.В. Корчакова. Рівне : РДГУ, 2018. Вип. 10. С. 50–57.
  30. Замелюк М. І., Оксенчук Т. В. Використання методів арт-педагогіки як засобу розвитку креативності учасників освітнього процесу. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2021. № 1 (79) (I квартал). С. 71–74.
  31. Ивлева В. Семейная психология. Современная школа. Москва : [б. и.], 2006. 352 с.
  32. Ильин Е. П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е. П. Ильин. Москва: [б. и.], 2003. 346 с.
  33. Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості: Навчальний посібник / Т. Кириленко. К.: Либідь, 2007. 256 с.

34. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога сім'ї : навч. посіб. : у 3 кн. / З. Г. Кісарчук, О. І. Єрмусевич. Київ : Главник, 2006.
35. Кісарчук З. Психологічна допомога сім'ї. Навч. посібник / З. Кісарчук, О. Єрмусевич. – К.: Главник, 2006. 128 с.
36. Кляпець О. Феномен емоційного вигорання в сім'ї // Соціальна психологія. 2006. № 4. С. 168–176.
37. Ковалев С. В. Психология современной семьи. Москва : Просвещение, 2010. 208 с.
38. Козловська Е. В. Психологічна готовність молодого подружжя до гармонізації стосунків : дис. ... канд. психол. наук. / Е. В. Козловська. Київ. 2010.
39. Кон И. С. Психосексуальное развитие и взаимоотношение полов. Психология ранней юности. Москва. : Просвещение, 2009. С. 212–236.
40. Коттлер Дж. Психотерапевтическое консультирование / Дж. Коттлер, Р. Браун. СПб. : Питер, 2001. 464 с.
41. Кратохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дис-гармоний / С. Кратохвилм ; пер. с чешск. СПб. : Речь, 2009. 321 с.
42. Кэмерон-Бэндлер Л. С тех пор они жили счастливо: НЛП в семейной терапии / Л. Кэмерон-Бэндлер. – М.: Ин-т общегуманитарных исслед., 2000. 288 с.
43. Ліфарєва Н. Психологія особистості: навч. посіб. / Н. Ліфарєва; Дніпропетровський ун-т екон. і права. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 240 с.
44. Магдисюк Л. І. Методичні рекомендації до курсу «Психологія сімейної кризи». Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 22 с.
45. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї у подоланні девіантної поведінки. Актуальні ідеї К. Д. Ушинського в контексті навчання й виховання української молоді: збірник матеріалів Четвертих педагогічних читань здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» та науковців-дослідників психолого-педагогічної спадщини Ушинського. Луцьк: Волиньполіграф. 2020. С. 57–60.
46. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: методичні рекомендації до курсу «Психологічна допомога дитині та сім'ї». Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. 18 с.
47. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 324 с.
48. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: програма вибіркової навчальної дисципліни. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. 12 с.
49. Магдисюк Л. І. Психологічна корекція особистісної сфери підлітків та молоді. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2019. № 2 (73), II квартал. С. 64–72.

50. Магдисюк Л. І. Психологічне консультування підлітків із девіантною поведінкою: теоретичний та практичний аспект. *Virtus: Scientific Journal*. № 50, 2021. S. 45–48.
51. Магдисюк Л. І. Психологічні технології та сучасні технології навчання в роботі психолога, педагога з обдарованими дітьми. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя: КПУ. 2021. № 76. Т. 1. С. 120–130.
52. Магдисюк Л. І., Блаватна О. Б. Психологічна допомога сім'ї, яка виховує дитину із затримкою психічного розвитку. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka* # 52 (02/2020): Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 64–66.
53. Магдисюк Л. І., Демчук В. Б., Павлова Б. В. Сучасні підходи профілактики девіантної поведінки у діяльності психологічної служби. *Науковий Вісник МДУ. Серія «Педагогіка та психологія»*, Том 7, № 1, 2021, с. 9–17.
54. Магдисюк Л. І., Замелюк М. І. Арттерапія в роботі з обдарованими дітьми: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 192 с.
55. Магдисюк Л. І., Ковальчук Л. І. Психолого-педагогічні особливості виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в колі сім'ї. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka* # 53 (03/2020): Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 89–92.
56. Магдисюк Л. І., Ковальчук Л. І., Павлова Б. В. Психологічно-профілактична корекція адикцій у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (комп'ютерна залежність). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2020. № 3 (78), III квартал. С. 82–89.
57. Магдисюк Л. І., Мельник А. П. Психологія життєвих криз та кризове консультування: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 100 с.
58. Магдисюк Л. І., Павлова Б. В. Особливості психологічного консультування підлітків із девіантною поведінкою. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka* # 51 (01/2020): Wydawca : Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 57–59.
59. Магдисюк Л. І., Притка І. В. Психологічні особливості прояву самотності у юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне: РДГУ, 2020. С. 136–143.
60. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Практикум психологічного консультування в юридичній сфері: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 320 с.
61. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П., Замелюк М. І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.
62. Максименко С. *Загальна психологія* / С. Максименко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.

63. Максимова Н. Ю. Сімейне консультування : навч. посіб. / Н. Ю. Максимова. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2011. 304 с.
64. Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия. Москва. : Изд-во Эксмо, 2005. 992 с. : ил.
65. Матвеева М.П. Організація роботи шкільного психолога : методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський : Інформаційно-видавничий відділ Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. 2001. 36 с.
66. Мельник А. П., Магдисюк Л. І., Ключко Л. Ф. Вплив успішності емоційно-психологічного клімату на девіантну поведінку підлітків. Психологія: реальність і перспективи. Рівне: РДГУ, 2020. С. 160–165.
67. Меновщиков В. Ю. Психологическое консультирование. Работа с кризисными и проблемными ситуациями. Москва. : Смысл, 2002. 327 с.
68. Миллер М. Измена измене рознь / М. Миллер // Психология и психотерапия семейных конфликтов. – Самара: «БАХРАХ-М», 2003. С. 472–483.
69. Михайлов Ю. П. Дающая жизнь. Прекрасная женственность / Ю. П. Михайлов. СПб. : Об-во Рус. православной культуры Святого. Игнатия (Брянчикова) ; Изд-во Буковского, 2000. 84 с.
70. Мілютіна К. Психологія сім'ї. Техніки раціонально-інтуїтивної психокорекції родини / К. Мілютіна. Київ: Главник, 2007. 144 с
71. Москаленко В. Соціальна психологія: підручник / В. Москаленко. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 624 с.
72. Мушкевич М. І. , Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї : монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 308 с.
73. Немов Р. С. Психологическое консультирование : учеб. для студ. Вузов. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 528 с.
74. Николс М. Семейная терапия. Концепция и методы / М. Николс, Р. Шварц. М. : Эксмо, 2004. 278 с.
75. Орбан-Лембрик Л. Соціальна психологія: у 2 кн.: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Кн. 1
76. Педагогічний словник для молодих батьків. Київ: ДЦССМ, 2002. С. 293–294.
77. Піддубна О. Задоволеність шлюбом і рівень суб'єктивного контролю в подружній парі // Соціальна. Психологія. 2004. № 6. С. 172–178.
78. Практикум психологічного консультування в юридичній сфері : навч. посіб. / Людмила Іванівна Магдисюк, Раїса Петрівна Федоренко. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 320 с.
79. Програма сертифікатного курсу з підвищення професійної компетентності за напрямом «Практична психологія у сфері професійного та сімейного консультування» / Л. І. Магдисюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 96 с.
80. Психологічна допомога сім'ї: навч. посіб.: у 3-х кн. / За заг. ред. З. Кісарчук. Київ: Главник, 2006.

81. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів: на допомогу практичному психологу : навч.-метод. посіб. / Л. І. Магдисюк та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2022. 276 с.
82. Психологія екстремальності та психопрофілактика психічної травми й суїцидальних намірів : навч.-метод. посіб. / Л. І. Магдисюк та ін. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 236 с.
83. Психологія сім'ї : навч. посіб. / В. М. Поліщук, Н. М. Ульїна, С. А. Поліщук та ін. ; за заг. ред. В. М. Поліщука. 2-ге вид., доповн. Суми : Університет. кн., 2009. 282 с.
84. Психологія сімейних взаємин: Навч. посіб. для студ. ВНЗ / За ред. М. Корольчука. Київ: Ніка-центр, 2010. 293 с.
85. Райгородский Д. Я. (ред.-сост.) Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский (ред.-сост.) Самара : Издат. дом «БАХРАХ-М», 2006. 672 с.
86. Седих К. Психологія сім'ї: навчальний посібник / К. Седих. Київ: Академія, 2015. 191 с.
87. Сейла Г. Дж. Щось більше, ніж кохання: складові щасливого шлюбу / Дж. Г. Сейла. Черкаси, 2002. 140 с.
88. Семейная психология : учеб. пособие для вузов / Л. Б. Шнейдер. 3-е изд. Москва : Изд-во «Академический проект», 2008. 273 с. (Серия «Gaudeamus»).
89. Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Орбан-Лембрик; голов. ред. В. Куценко. Київ: Либідь, 2004. 576 с.
90. Старшенбаум Г. В. Сексуальная и семейная психотерапия. Москва : Изд-во Высш. шк. психологии. 2003.
91. Степанов И. Л. Гендерные особенности структуры депрессивного состояния и социального функционирования больных рекуррентным депрессивным и биполярным аффективным расстройствами / И. Л. Степанов, Е. К. Горячева // Социальная и клиническая психиатрия. 2012. № 22 (1). С. 38–43.
92. Титаренко Т. Сучасна психологія особистості: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. Титаренко. – К.: Каравела, 2013. 372 с.
93. Тихомирова Є. Конфліктологія та теорія переговорів. Підручник / Є. Тихомирова, С. Постоловський. Рівне: Перспектива, 2007. 389 с.
94. Тювина Н. А. Депрессия у женщин / Н. А. Тювина. М. : Каф. психиатрии и мед. психоневрологии ММА им. И. М. Сеченова, 2003. 234 с.
95. Фаринич О. Психологічні особливості студентських сімей / О. Фаринич, Т. Щербан // Проблеми сучасної психології. 2013. Вип. 21. С. 713–724.
96. Федоренко Р. Психологія сім'ї: навчальний посібник / Р. Федоренко. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 362 с.
97. Філоненко М. Психологія спілкування. Навчальний посібник / М. Філоненко. К.: Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
98. Холмогорова А. Б. Сімейні фактори депресії. Питання психології. 2005. № 6. С. 63–71.

99. Циба В. Соціальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Циба, Ю. Шайгородский. Полтава: Дивосвіт, 2009. 336 с.
100. Hrytsiuk, I., Magdysyuk, L., Zamelyuk, M., & Podoliak, I. (2021) Peculiarities of professional culture development in modern youth in Ukraine. Youth Voice Journal, ISSN (online): 2969. URL:
101. https://www.researchgate.net/publication/349827516_Peculiarities_of_professional_culture_development_in_modern_youth_in_Ukraine
102. Zamelyuk M., Mahdysiuk L. The Mastery of Art Therapy in Working with Preschool Children. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Pedagogy and Psychology». 2021. Vol. 7, No 2. P. 79–85.

МАТРИЦЯ «ЩАСТЯ»

Візьміть 13 аркушів паперу формату А4. На дванадцяти аркушах напишіть назви 12 ступенів щастя, які вам треба буде пройти і пронумеруйте їх. Розкладіть ці листи по периметру, як зазначено на зображенні на підлозі. У центрі матриці покладіть 13-й лист і напишіть на ньому «Я».

Таблиця Д.1

11. ВЧИТЕЛІ	12. СОБІ	1. ВСЕСВІТ	2. БАТЬКАИ
10. ХТО ВАМ БАЖАЄ ЩАСТЯ	Я		3. РОДИНА
9. КОМУ ВИ БАЖАЄТЕ ЩАСТЯ			4. ДІТИ
8. ДУХОВНІ АСПЕКТИ	7. ЧОЛОВІКИ	6. ЖІНКИ	5. СТАРШЕ ПОКОЛІННЯ

Що таке матриця пріоритетів Ейзенхауера?

Щоб було легше поділити справи, намалуйте квадрат та поділіть його на чотири сектори. Вертикальна риса, яка ділить квадрат – це міра важливості, а горизонтальна – терміновості.

Перший квадрат – це терміново і важливо

В ідеалі перший квадрат має бути порожнім. При правильному розподілі пріоритетів, дійсно важливі справи ви будете встигати виконати в термін. Таким чином, вони просто не встигнуть переміститися у категорію «важливо і терміново». Але якщо ви поки не змогли підкорити час і справи, до першого квадрату потрібно віднести те, що може серйозно вплинути на становище та

статус, стати причиною неприємностей, порушити виконання намічених цілей. Також сюди відноситься усе, що пов'язано зі здоров'ям і самопочуттям.

Другий квадрат – важливо, але не терміново

Другий квадрат вважається основою успіху. Він найважливіший у роботі та житті. Тут повинні бути поточні справи, робочі обов'язки, а також плани щодо відпочинку на найближчий час. Якщо ці завдання не виконувати вчасно, вони перейдуть до першого квадрату, що стане дзвіночком невдачі. Працюючи згідно з другим квадратом, ви зможете виконувати важливі справи обдумано і спокійно, вчасно встигаючи все.

Третій квадрат – терміново, але не важливо

Третій квадрат – це справи, які важливі, потрібні, але «терплять». Наприклад, змінити лампу, поприбирати, сходити на свято до далеких родичів. Справи такого роду ніколи не варто вносити до першого квадрату. Щоб не помилитися у пріоритетах, аналізуйте: наскільки це важливо особисто для вас і чи у ваших це інтересах?

Четвертий – не терміново і не важливо

Четвертий квадрат – це зона найменшої важливості. Що тут буде? Перегляд серіалів, розмови у соцмережах, зустрічі, на які вам не дуже хочеться йти. Це все також складає наше життя, проте не несе корисного навантаження. Тому таким справам варто відводити мінімум часу і тільки після того, як справи з усіх трьох попередніх квадратів будуть виконані.

Організуйте свій день за принципом Ейзенхауера, розподіляйте пріоритети обдумано, з урахуванням їх актуальності та власних інтересів. Правильна самоорганізація вбереже вас від надмірних навантажень, невірних рішень, втоми і невдоволення, відкриє час для особистих захоплень. Люди, яким вдалося опанувати час, завжди успішні та незалежні від обставин.

ТЕСТ «МЕТОДИ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ»

Мета тесту: визначити психологічну атмосферу в родині учня, намітити шляхи корегування родинного виховання дитини.

Хід проведення

Батькам пропонується відповісти на 13 запитань, обравши той варіант відповіді, який найбільше збігається з їхньою думкою.

Запитання:

Чи можете Ви:

1. У будь-який момент відволіктися від усіх своїх справ і зайнятися дитиною?
2. Порадитися з дитиною, незважаючи на її вік?
3. Зізнатися дитині в помилці, допущеній стосовно неї?
4. Вибачитися перед дитиною у разі своєї неправоти?
5. Володіти собою і зберігати самовладання, навіть якщо вчинок дитини вивів вас із себе?
6. Поставити себе на місце дитини?
7. Повірити хоча б на хвилину, що ви добра фея (добрий чарівник)?
8. Розповісти дитині повчальний випадок зі свого дитинства, що показує вас у вигідному світлі?
9. Завжди втримуватися від уживання слів і висловів, які можуть вразити дитину?
10. Пообіцяти дитині виконати її бажання в обмін на її гарну поведінку?
11. Виділити дитині один день, коли вона може робити, що бажає, поводитися, як хоче, і ні у що не втручатися?
12. Не відреагувати, якщо ваша дитина вдарила, грубо штовхнула або просто незаслужено скривдила іншу дитину?
13. Протистояти дитячим проханням і сльозам, якщо Ви впевнені, що це каприз, скороминуща примха?

Варіанти відповідей:

А – Можу, й завжди.

Б – Можу, але не завжди так.

В – Не можу.

Обробка отриманих результатів:

Підрахувати бали за наступною шкалою:

Варіант «А» – 3 бали.

Варіант «Б» – 2 бали.

Варіант «В» – 1 бал.

Після закінчення тесту підраховуються бали та обговорюються отримані результати.

Якщо ви набрали від 30 до 39 балів. Дитина – найбільша цінність у вашому житті. Ви прагнете не тільки зрозуміти, а й пізнати її. Ставитеся до неї з

повагою, дотримуєтеся найбільш прогресивних принципів виховання й постійної лінії поведінки. Інакше кажучи, ви дієте правильно й можете сподіватися на гарні результати.

Сума від 16 до 30 балів: турбота про дитину – для вас питання першої важливості. Ви маєте здібності вихователя, але на практиці не завжди застосовуєте їх послідовно й цілеспрямовано. Часом ви надто суворі, в інших випадках – надто м'які. Крім того, Ви схильні до компромісів, які послаблюють виховний ефект. Вам належить серйозно замислитися над своїм підходом до виховання дитини.

Сума балів менше 16: це свідчить про те, що у вас серйозні проблеми з вихованням дитини. Вам бракує або знань, або бажання й прагнення зробити дитину особистістю, а можливо, й того, й іншого. Вам потрібно звернутися за допомогою до фахівців – педагогів та психологів, ознайомитися з публікаціями з питань сімейного виховання.

Батьки мають можливість проаналізувати свій стиль виховання та, за бажання, обговорити результати тесту з групою.

ЗОЛОТЕ ПРАВИЛО ДЛЯ СТВОРЕННЯ МІЦНОЇ РОДИНИ: ЧУТИ, А НЕ СЛУХАТИ

Провідні американські психологи на основі результатів наукових досліджень запропонували 10 рекомендацій зі створення міцної й дружної сім'ї.

1. Сім'я передусім. Інтереси своїх близьких потрібно ставити вище своїх власних. Наприклад, відмовитися від вечірки, щоб провести більше часу з дитиною.

2. Разом, а не нарізно. Чоловік і дружина вживають слово «ми», а не «я»; гарна сім'я сповідує «командний», а не «індивідуальний» тип гри.

3. Ми – демократія. У щасливій сім'ї всі рішення приймаються спільно, у тому числі й за участю дітей. Думки усіх членів родини повинні враховуватися. За батьками залишається останнє слово лише тому, що вони несуть більшу відповідальність.

4. Ввічливість. Члени сім'ї щедри на взаємні компліменти, а зауваження робляться в м'якій формі. Психологи зазначають, що більшість людей вишукані й увічливі зі сторонніми, але не чемні, не зважають на настрій близьких.

5. Жертовність. Члени гарної сім'ї жертвують власним інтересами задля допомоги близьким.

6. Увага один до одного. Члени щасливих сімей – гарні слухачі. Вони зазначають, що розмова їм важлива і цікава, незалежно від того, хто є співрозмовником – старий чи малий. В сім'ї діє «золоте правило» – слухати серцем.

7. Час. Максимум часу приділяти один одному: гарна робота ніколи не зможе замінити гарної родини.

8. Зв'язок поколінь. Чим кращі відносини між поколіннями, тим міцніша сім'я. Збереження традицій зміцнюють сім'ю.

9. Зробити світ кращим. Чим більше й частіше сім'я допомагає іншим людям – тим вона міцніша.

10. Релігія. У релігійних сім'ях частіше панують мир і злагода. Віра допомагає пережити найважчі випробування й втрати. (Washington ProFile)

СТИЛІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

Стилі виховання в сім'ї традиційно розділяються на гіперопіку, авторитарний, ліберальний і демократичний. Кожен із цих стилів виховання по-своєму впливає на самооцінку дітей.

Надмірна опіка (гіперопіка).

Цей стиль характеризується надмірним піклуванням, попередженням активності, бажанням зробити все за дитину.

З раннього дитинства діти дуже прив'язані до батьків. По мірі зростання самостійності, і, особливо, в перехідному віці, ця залежність починає дитину обтяжувати. Погано, якщо дітям не вистачає батьківської любові, але надмірна опіка також шкодить дитині, а батьки інколи плутають любов і опіку. Батьки звикли до своєї дитини і не схильні помічати вікових психологічних змін, що відбуваються з нею. Вона виростає, змінилася, а люблячі батьки все ще бачать її такою, якою вона була декілька років тому, причому власна думка їм здається беззаперечною. Підлітки, навпаки, набувають критичного ставлення до батьків, вони починають чинити опір. А це часто ображає батьків «Я живу заради дітей», – заявляють батьки. Але при ретельному аналізі виявляється, що фактично буває так, батьки живуть не заради дітей, а скоріше за їх рахунок. Багато з них відносяться до своїх дітей зверхньо, висмоктуючи з них усі «соки». Спілкуючись із дитиною вони можуть відчувати себе великими начальниками.

Завдання дорослого – попередити, застерегти, пояснити, вказати на можливі наслідки, але дати можливість дитині діяти самостійно, здійснювати свій власний вибір. Тоді, навіть зробивши помилку, дитина навчиться думати, відповідати за свої вчинки, за себе, бути самостійною.

Авторитетний (демократичний) стиль виховання
(ВИСОКИЙ РІВЕНЬ КОНТРОЛЮ ТА ТЕПЛІ СТОСУНКИ)

Особливістю цього стилю взаємин є тверде, послідовне і водночас гнучке виховання. Батьки завжди пояснюють мотиви своїх вимог, заохочують їх обговорення з підлітком; влада використовується лише в міру необхідності; у дитині цінується як слухняність, так і незалежність; батьки встановлюють правила і твердо втілюють їх у життя, вони прислухаються до думки дитини, хоч і не діють виключно відповідно до її бажань.

Авторитетний стиль – самий дисциплінований стиль виховання. Авторитетні батьки беруть на себе відповідальність за своїх дітей, їх поведінку і дії, поки діти не досягнуть емоційної зрілості. Діти, виховані авторитетними батьками, в подальшому житті досягають найбільших успіхів, вони стають самостійними, відповідальними і впевненими в собі людьми. **ВОНИ ДОБРЕ ВЧАТЬСЯ В ШКОЛІ ТА МАЮТЬ ВИСОКУ САМООЦІНКУ.** Завдяки турботі авторитетних батьків, їх увазі до життя і потребам дитини, він не тільки прагне

їм догодити, але й отримує загальний напрямок для подальшого розвитку і особистісного зростання.

Авторитарний стиль виховання

(ВИСОКИЙ РІВЕНЬ КОНТРОЛЮ, ХОЛОДНІ СТОСУНКИ)

Авторитарний стиль виховання – це стиль, при якому батьки недооцінюють позитив, який є в їхніх дітях і віддають перевагу контролю. Цей спосіб виховання іноді пов'язують з агресивно-командним впливом батьків. Авторитарні батьки намагаються з раннього віку прищепити дитині страх і дисципліну. Цей стиль виховання орієнтований на покарання, а не на заохочення. Він може негативно вплинути на самооцінку дитини і перешкоджає його повноцінному розвитку. Авторитарні батьки прагнуть контролювати всі сфери життя дитини. Діти з авторитарних сімей практично не мають прав і позбавлені свободи дій.

Насправді авторитарні батьки – не обов'язково диктатори й деспоти, вони можуть бути дуже люблячими і ніжними, але у стосунках з дитиною на перше місце, ставлять свою потребу бути поруч, контролювати життя дитини, приймати за неї рішення. З одного боку, це забезпечує певний психологічний комфорт: можна менше хвилюватися за дитину, не боятися, що вона наробить помилок. Але з іншого боку, надмірний батьківський контроль унеможливує розвиток самостійності підлітка: він не може навчитися ініціативності, відповідальності, наполегливості, самоконтролю. Адже самоповага і впевненість у собі формуються лише за умови, що людина має можливість сама поставити собі мету й досягти її самостійно

ДІТИ У ТАКИХ БАТЬКІВ ВІДЛЮДНІ, БОЯЗКІ, ПОХМУРІ, НЕВИБАГЛИВІ, ДРАТІВЛИВІ, ДІВЧАТА НАЙЧАСТІШЕ ЗАЛИШАЮТЬСЯ ПАСИВНИМИ І ЗАЛЕЖНИМИ. ХЛОПЦІ МОЖУТЬ СТАТИ НЕКЕРОВАНИМИ І АГРЕСИВНИМИ.

Для того, щоб зберегти стосунки зі своїми дітьми і підтримувати їх упевненість у собі й самостійність, необхідно обмежити зону свого контролю, поступово передаючи підліткам відповідальність за їхні дії та вчинки. Це може бути досить серйозним психологічним випробуванням для батьків: адже дитина може наробити помилок, які доведеться потім виправляти. Наприклад, рішення підлітка піти до басейну може призвести до його застуди, лікування, ускладнень. Але якщо не пустити його, то наслідки можуть бути ще гіршими: і для стосунків з батьками (образа, недовіра, спроби приховувати від дорослих свої наміри) і для авторитету підлітка серед товаришів (підлітки зневажливо ставляться до однолітків, які підкорюються дорослим), і для самооцінки особистості (неможливість відстояти своє рішення інтерпретується дитиною як нерішучість, слабкість волі або як відсутність поваги, нерозуміння з боку сім'ї).

Щоб зберегти психологічний контакт із старшокласниками, батьки повинні враховувати дорослішання дітей, відмовляючись від авторитарних методів виховання, навіть якщо вони здавалися раніше успішними.

Ліберальний стиль виховання

(НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ КОНТРОЛЮ, ТЕПЛІ СТОСУНКИ)

Ліберальні батьки прагнуть дати своїм дітям усе найкраще, намагаються у всьому їм догодити. Ліберальний стиль виховання характеризується наданням повної самостійності дітям. Батьки цього типу готові поступатися вимогам дитини з ранніх років і з готовністю потурають будь-яким його примхам, не пред'являючи до нього практично ніяких вимог. Головною фігурою у відносинах «батьки – дитина» є дитина, а не батьки.

Ліберальні батьки, як правило, керуються благими намірами, але їх зусилля можуть призвести до прямо протилежних наслідків. Більшість з нас хоча б один раз зустрічалися з дітьми ліберальних батьків – вони безвідповідальні і інфантильні, вважають, що оточуючі їм зобов'язані, не люблять і не вміють працювати. Словом, це розпечені діти, **СХИЛЬНІ ДО НЕСЛУХНЯНОСТІ АГРЕСИВНОСТІ. В ПРИСУТНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОВОДЯТЬ СЕБЕ НЕАДЕКВАТНО ТА ІМПУЛЬСИВНО**

Отже, надання підліткам надмірної свободи так само небезпечно для становлення їх особистості, як і надмірне її обмеження.

Індиферентний стиль виховання

(НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ КОНТРОЛЮ ХОЛОДНІ СТОСУНКИ)

На жаль, багато батьків практикують індиферентний стиль виховання, часто навіть не підозрюючи про це. Індиферентні батьки просто ... індиферентні. Вони не беруть участі у житті дитини, не цікавляться його потребами. Діти в таких сім'ях, як правило, ростуть самотніми і замкненими, або ж агресивними і некерованими. Діти, виховані індиферентними батьками, часто стають алкоголіками, наркоманами, гвалтівниками або злочинцями.

Як знайти золоту середину?

Не кожен стиль виховання підходить для вашої родини і для вашої дитини. Може виявитися, що ваша дитина від природи дисциплінований, але для розвитку йому потрібно теплота і турбота. Або ж ваша дитина, навпаки, потребує дисципліни і чіткій структурі, йому потрібен порядок, щоб відчувати себе в безпеці. Перш ніж вибирати стиль виховання, батьки повинні зрозуміти, які цінності вони можуть і хочуть передати дитині, чого від нього чекають, і який у вашому уявленні повинна бути ідеальна сім'я.

Сім помилок батьків

Перелічимо найпоширеніші помилки, яких припускаються дорослі.

Побутові погрози

«Якщо не прибереш у кімнаті, залишишся без ласощів», «Роби так, як я сказав. Не став зайвих запитань, бо не пущу на вулицю».

Цим висловам, які злітають з вуст батьків повсякчас, часто не надається ніякого значення. Але ж дитина, сприймає все набагато складніше. Такі погрози

викликають в неї не лише страх, а й почуття ворожості, прихований негативізм щодо батьків.

Авторитарні накази

«Якщо тобі це говорить батько, ти маєш слухатися», «Я тобі забороняю товаришувати з...», «Я – мати, тож краще знаю, що для тебе добре, а що – ні»

Такі репліки є виявленням прагнення підкорити собі іншу людину. Це призводить до порушення в родині атмосфери рівноправності. Дитина затамовує образу: «Ось виросту, побачимо, хто сильніший», – думає вона.

Критика «глухого кута»

«Ти абсолютно не привчений працювати», «Ти такий лінивий, як і твій батько», «Вчу тебе вчу, а все марно».

Такі зауваження заганяють дитину у глухий кут, не залишаючи їй жодної надії на виправлення, тим більше, коли її обвинувачують у тому, що не залежить від неї. Дитина, почувуючись позбавленою батьківської любові та підтримки, відчужується, стає замкненою, мовчазною.

Образливі прізвиська

«Ти поводишся, як упертий віслук», «Таке може сказати лише повний дурень», «І в кого ти такий йолоп уродився?»

Образливі прізвиська знижують самооцінку дитини, а до того ж закріплюють у її свідомості модель спілкування з іншими людьми у формі приниження.

Невмотивований допит

«Ну то скільки часу у тебе на це пішло?», «І чого це ти так запізнився?», «І чим ти тут так довго займаєшся?»

Іноді батьки приділяють надто багато уваги з'ясуванню неістотних деталей у поведінці дитини. Дитина розцінює це як прояв недовіри до себе. В результаті може з'явитися стійкий страх перед дорослими, що змусить дитину в майбутньому приховувати від батьків своє особисте життя.

Безапеляційні твердження

«Ти так робиш мені на зло, я знаю», «Ти просто жадібний, я вже зрозуміла», «Можеш не виправдовуватися, я знаю наперед, що ти скажеш».

Такі твердження надзвичайно болючі для дитини і руйнівні для його психічного здоров'я. Небажання дорослого розібратися в діях дитини зводить між ними стіну, яка згодом ставатиме дедалі вищою.

Несвоєчасні поради

«Якби ти тоді зробила так, як я тобі радила, нічого б не трапилося. А тепер маєш собі проблему», «Якби в тебе на столі був лад, ти б зараз не переживав,

що загубився твій малюнок», «Навіщо ти так переймаєшся? То все дурниці. Ось коли виростеш, зрозумієш: не варто через це плакати».

Такі поради абсолютно недоречні тоді, коли дитині потрібно, щоб її просто вислухали, поспівчували, допомогли. Іншого разу вона не захоче з вами ділитися нічим – ні горем, ні радістю.

Раджу вам час від часу аналізувати те, що говорите дитині протягом дня. У спокійній обстановці, коли ви вже нікуди не поспішаєте і ніщо вже вас не дратує, деякі ваші слова здаватимуться вам самим жахливими, неприпустимими.

Рекомендації батькам щодо виховання дітей

1. Повірте в неповторність своєї дитини, у те, що вона – єдина, унікальна, не схожа на жодну іншу і не є вашою точною копією. Тому не варто вимагати від неї реалізації заданої вами життєвої програми і досягнення поставленої вами мети. Дайте їй право прожити власне життя.

2. Дозвольте дитині бути собою, зі своїми вадами, вразливими місцями та чеснотами. Приймайте її такою, якою вона є. Підкреслюйте її сильні властивості.

3. Не соромтеся виявляти свою любов до дитини, дайте їй зрозуміти, що любитимете за будь-яких обставин.

4. Не бійтеся «залюбити» своє маля: саджайте його собі на коліна, дивіться йому в очі, обіймайте та цілуйте, коли воно того бажає.

5. Обираючи знаряддя виховного впливу, удавайтеся здебільшого до ласки та заохочення, а не до покарання та осуду.

6. Намагайтеся щоб ваша любов не перетворювалась на вседозволеність та бездоганність. Встановіть чіткі межі дозволеного (бажано, щоб заборон було небагато-лише найголовніші) і дозвольте дитині вільно діяти в цих межах. Неухильно дотримуйтесь встановлених вами заборон і дозволів.

7. Ніколи не давайте дитині особових негативних оцінювальних суджень «ти поганий», «ти брехливий», «ти злий». Оцінювати треба лише вчинок. Треба казати: «Твій вчинок поганий, але ж ти хороший, розумний хлопчик (дівчинка) і надалі не повинен так робити».

8. Намагайтеся впливати на дитину проханням – це найефективніший спосіб давати їй інструкцію. І тільки в разі відвертого непослуху батьки можуть думати про покарання. Цілком зрозуміло, що воно має відповідати вчинку, а дитина має розуміти, за що її покарали. Батьки самі вирішують, як покарати, але майте на увазі, що фізичне покарання – найтяжчий за своїми наслідками засіб покарання. Дитина повинна боятися не покарання, а того, що вона може прикро вразити вас. Покараний – вибачений. Сторінку перегорнуто. Про старі гріхи жодного слова! Покарання не повинно сприйматися дитиною, як перевага вашої сили над її слабкістю, як приниження.

ПОРАДИ З ВИХОВАННЯ

Як можна допомогти дитині добре поводитись?

Подавайте дітям приклад хорошої поведінки

Діти вчаться, наслідуючи поведінку дорослих. Ваша поведінка – приклад для наслідування.

Змінюйте оточення, а не дитину

Краще тримати цінні, крихкі та небезпечні предмети у недоступних для дітей місцях, аніж потім карати дітей за їхню природну цікавість.

Висловлюйте свої бажання позитивно

Кажіть дітям, чого Ви від них очікуєте, замість того, чого НЕ бажаєте.

Висувайте реальні вимоги

Запитуйте себе, чи відповідають Ваші вимоги віку дитини, ситуації, в якій вона опинилася. Ви маєте бути більш терпимими до маленьких дітей.

Не надавайте надто великого значення заохоченням і покаранням

В міру дорослішання дитини покарання і заохочення стають все менш результативними. Пояснюйте причину, яка впливає на Ваше рішення. Прагніть до компромісу у спілкуванні зі старшими дітьми, а з меншими – використовуйте тактику переключення уваги.

Обирайте виховання без побиття та крику

На початку це може здаватися результативним, однак незабаром виявиться: щоразу Ви змушені бити все з більшою силою, щоб досягти бажаного результату. Крик або постійні докори є також шкідливими та можуть призвести до тривалих проблем емоційного характеру.

Покарання не допомагають дитині виробити навички самоконтролю і поваги до інших.

Психолого-педагогічні вимоги до використання покарання

– Покарання не має шкодити здоров'ю – ані фізичному, ані психічному

◆ Покарання обов'язково має бути справедливим. Справедливе покарання дитина сприймає без образ.

◆ Покарання діє, коли воно породжує каяття, а не образу, приниження, незадоволення через несправедливість. Як говорить народна мудрість, дитину карає той, хто її любить, покарання без любові – жорстокість.

ДИТИНУ НЕ КАРАЮТЬ:

1. За те, що вона чимось не влаштовує дорослих: холерика за те, що він непосидючий і впертий, сангвініка – за рухливість, флегматика – за повільність, меланхоліка – за плаксивість.

2. Під час їжі.

3. Якщо вона зазнала невдачі (вона й без того засмучена, присоромлена, пригнічена). Тут краще підтримати її.

4. За необережність, а вчати обережності, роблячи висновки з прорахунків дитини; за повільність, незібраність (за цим може бути приховане занурення в себе або фантазування); за забруднений і порваний одяг, а вдягають відповідно до обставин; за прорахунки самих батьків тощо.

5. На людях (в автобусі, на вулиці), адже це ще й публічне приниження.

6. При молодшій дитині, оскільки підривається авторитет старшої, а якщо є ревності між дітьми, то це може породити озлобленість у старшої дитини, а в молодшої – злорадство, а це погіршить їх взаємини.

7. За емоційність, імпульсивність, енергійність. Карати за вчинки, які дитина не може передбачити, – значить карати за те, що вона дитина.

8. Поспішно, не розібравшись: краще пробачити десяткох винних, ніж покарати одного невинного. Необхідно поєднувати покарання з іншими методами виховання, дотримуючись педагогічного такту та враховуючи вікові та індивідуальні особливості дитини.

Реакція батьків на вчинок дитини має бути продуманою, вільною від негативних емоцій. У реакції не повинно бути істеричності. На істеричний крик, жестикуляцію, надлишок емоцій дитина відповідає тим самим. Не повинно бути люті, гніву. Лютя призводить до надмірних покарань, а це породжує в батьків муки сумління. Спочатку покарали, а потім шкодують, жаліють. Тепер в очах дитини винні батьки і вона стає в позу ображеної. Не слід погрожувати дитині, краще попередити. Часом погроза сприймається гірше, ніж саме покарання. В погрозі завжди є шантаж, і зрештою дитина також починає шантажувати батьків.

ЯК ЗАПОБІГТИ НЕГАТИВНИМ НАСЛІДКАМ ПОКАРАННЯ

1. Відокремлюйте свої почуття від дій.

Не засуджуйте дитину. Вона має відчувати, що її люблять, але її дії в конкретному випадку можуть бути неприйнятними. Пам'ятайте: щоб змінити вчинки дитини, треба навчитися розуміти її. Суворі слова мають стосуватися тільки неправильних дій дитини, але не її особистості. Брутальність, нетактовність свідчать про педагогічну непридатність, а дитину роблять невпевненою, знервованою, тривожною.

2. Уважно вивчайте свою дитину.

Обов'язковою умовою у виборі форм покарання є знання індивідуальних особливостей дитини: її темпераменту, характеру, особливостей реагування на певний вид покарання. Ви маєте знати стан її здоров'я, нервової системи. Дії дитини у стані нервового розладу є симптомами емоційних ускладнень через критику, звинувачення або покарання, напружену сімейну атмосферу. Зрозуміло, що витончений, вразливий меланхолік сприйматиме покарання зовсім не так, як енергійний, товариський сангвінік, вибуховий холерик чи врівноважений, спокійніший флегматик. Дівчаток теж треба карати не так, як хлопчиків. Дівчинка взагалі потребує особливого виховання, заснованого більшою мірою на ніжності й ласці. Вона більш чутлива й емоційна, глибше переживає з приводу зроблених помилок. Часом одного суворого слова, навіть докірливого погляду, досить, щоб вона припинила небажані дії. Необхідно взагалі відмовитися від тілесних покарань, від яких шкоди більше, ніж користі.

3. Треба враховувати емоційний стан дитини.

Якщо видно, що дитина засмучена і дуже переживає, не потрібно додавати негативу та використовувати покарання. Відчувши всю повноту негативних переживань, дитина не захоче повторити подібний вчинок. Потрібно, щоб вона набула цього негативного досвіду, але тут не можна перестаратися. А дорослий у цей час повинен бути поруч, зі схваленням поставитися до рішення дитини і всіляко підтримати її. Відповідайте на почуття дитини. Давайте їй виговоритися, щоб негативні емоції знайшли вихід у словах, а не в діях.

4. Перш ніж карати, треба обов'язково з'ясувати мотиви вчинку.

Якщо без покарання не можна обійтися, нехай дитина вибере його сама. Практика показує: діти здебільшого вибирають суворіше покарання, ніж батьки. Але в таких випадках вони не вважають його несправедливим і не ображаються.

5. Караючи дитину, впевніться у тому, що вона розуміє причину, щоб вона звинувачувала себе, а не того, хто карає.

Якщо ж дорослий змушений застосувати покарання, то при цьому йому не можна використовувати образливі слова, принижувати гідність маленької людини, акцентувати увагу на слабких сторонах, фізичних вадах дитини.

6. Дайте зрозуміти синові чи доньці, що проблеми дітей стосуються не тільки дорослих, а є спільними для всіх.

– Якщо є сумніви щодо покарання, не карайте навіть якщо ви зрозуміли, що надто м'які, довірливі та нерішучі. Ніякої «профілактики», ніяких покарань «про всяк випадок»!

– За один раз – одне покарання. Навіть якщо поганих вчинків скоєно декілька, покарання має бути одне, за все одразу, а не по одному за кожний вчинок.

– Краще не карати, ніж карати із запізненням.

7. Навчайте дитину норм і правил поведінки в різних місцях і різних життєвих ситуаціях ненав'язливо та без моралізування.

8. Накладність обмеження на небезпечні та руйнівні дії.

Допоможіть дитині спрямувати свою активність у дозволене русло. У цьому полягає основна формула динамічного підходу до проблеми дисципліни дитини.

9. Будьте самі прикладом культурної поведінки з іншими людьми, з предметами та довкіллям.

10. Треба пам'ятати, що вся відповідальність за наслідки покарання цілком покладається на дорослого. Слід пам'ятати, що міра покарання повинна відповідати важкості провини, тобто не треба застосовувати серйозне покарання за несерйозну провину.

ЯК УНИКНУТИ ПОКАРАНЬ?

Необхідно поспілкуватися з дитиною, пояснити, розповісти, показати на прикладі, чому так робити можна, а так – не можна, до яких наслідків може призвести порушення якогось правила, норми, розпорядження, яке покарання

воно тягне за собою. Треба вчити дитину робити такий аналіз самотійно, думати, перш ніж щось зробити, передбачати наслідки скоєного.

ДЕСЯТЬ «ЗОЛОТИХ ПРАВИЛ» ВИХОВАННЯ ЩАСЛИВИХ ДІТЕЙ

Правило 1. Стимулюйте інтелект дитини.

Створивши сприятливі умови, можна підвищити розумовий розвиток дитини

Правило 2. Формуйте самоповагу.

Необхідно розвивати в дитини такі здібності, прищеплювати такі навички, котрі б вирізняли її з-поміж інших, викликали б повагу ровесників і дорослих. Діти мають знати, що успіх, майбутній добробут залежить від них самих. І ще: у кожної дитини має бути хороший друг. Батьки спрямовують цю дружбу і зміцнюють її.

Правило 3. Навчіть дитину спілкуватися.

Є 6 умов, за яких у дитини виробляються корисні навички: щира любов до батьків (дає відчуття захищеності); приязне ставлення до навколишніх (не лише до близьких та рідних); зовнішня привабливість (одяг, манери); можливість спостерігати правильне спілкування (поведінка батьків, учителів, ровесників); висока самооцінка, а звідси – впевненість у собі; середній (як мінімум) запас слів; вміння підтримувати розмову.

Правило 4. Пильуйте, щоб дитина не стала «залежною» від комп'ютера чи телевізора.

Телевізор, комп'ютер, як злі чаклуни, здатні красти в дитини години, дні й роки. Надмірне сидіння перед телевізором чи комп'ютером гальмує в дітей розвиток мовлення. Діти стають нервовими, миттєво реагують дією, не намагаючись осмислити та обговорити події. Потрібно залучити дітей до занять спортом, музикою, читанням, корисною роботою, тощо.

Правило 5. Виховуйте відповідальність, порядність.

Не тільки пояснюйте, що таке добре, а що – погано, а й закріплюйте гарні звички, карайте за негідні вчинки, тільки не різкою. За приклад дитині має слугувати гідна поведінка батьків, а пізніше ровесників.

Правило 6. Навчіть дитину шанувати сім'ю Щоб виростити ніжних і люблячих дітей, оточіть їх піклуванням, ласкою з перших днів життя.

Діти мають бачити все тільки добре та розуміти «хочу» і «треба».

Любов і повага між членами родини краще за будь-яку лекцію дадуть зрозуміти дитині, що сімейне життя – це, насамперед, рівноправність у стосунках, відповідальність перед коханою людиною, бажання зробити для неї добро, виявляти ніжність та взаємну повагу.

Правило 7. Живіть у хорошому оточенні.

Друзі, яких виберуть собі ваші діти, впливатимуть на їхні моральні орієнтири, поведінку.

Правило 8. Будьте вимогливими.

Діти з високою самооцінкою, почуттям власної гідності, вмінням робити щось краще за інших виховуються, як правило, у сім'ях, де до них ставлять

високі вимоги: дотримуватися порядку у домі, організовувати своє дозвілля, гідно поводитися. Не будьте тиранами. Запам'ятайте, що відповідальними, розумними й слухняними діти стають не одразу. На це треба витратити роки.

Правило 9. Привчайте дитину до праці.

Але без примусу. Подбайте, щоб вони набули трудових навичок, подбайте, щоб їхнє життя було заповнене цікавими і корисними справами.

Правило 10. Не робіть за дітей те, що вони можуть зробити самі.

Нехай все перепробують, вчаться на власних помилках. Беруть участь у сімейних нарадах. Нехай якнайраніше привчаються робити щось для інших, особливо, те, що в них добре виходить.

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ БАТЬКАМ

1. Не навчайте тому, у чому ви самі не обізнані. Щоб правильно ви-ховувати, треба знати вікові та інди-відуальні особливості дитини.

2. Не сприймайте дитину як свою власність, не ростіть її для себе.

3. Довіряйте дитині. Залишайте за нею право на власні помилки, тоді ди-тина оволодіє вмінням їх самостійно виправляти.

4. Не ставтеся до дитини зневажливо. Дитина повинна бути впевнена в своїх силах, тоді з неї виросте відпові-дальна особистість.

5. Будьте терплячими. Ваша не-терплячість – ознака слабкості, показ вашої невпевненості в собі.

6. Будьте послідовними у своїх ви-могах, але пам'ятайте: твердість лінії у вихованні досягається не покаранням, а стабільністю обов'язкових для вико-нання правил, спокійним тоном спілкування, неквапливістю і послідов-ністю.

7. Вчіть дитину самостійно прийма-ти рішення і відповідати за них.

8. Замініть форму вимоги «Роби, якщо я наказав!» на іншу: «Зроби, тому що не зробити цього не можна, це корисно для тебе і твоїх близь-ких».

9. Оцінюючи дитину, кажіть їй не тільки про те, чим ви невдоволені, а й про те, що вас радує. Не порівнюйте її з сусідською дитиною, однокласни-ками, друзями. Порівнюйте, якою во-на була вчора і якою є сьогодні. Це допоможе вам швидше набути батькі-вської мудрості.

10. Ніколи не кажіть, що у вас не-має часу виховувати свою дитину, бо це означатиме: мені ніколи її любити.

Завжди пам'ятайте: ми виховуємо дітей власним прикладом, системою власних цінностей, звичним тоном спілкування, ставленням до праці та дозвілля. Тож давайте вчитися виховувати наших дітей, пізнавати те, чого ми не знаємо, знайомитись з основами пе-дагогіки, психології, права, якщо насправді любимо їх і бажаємо їм щастя.

МІНІ-ТЕСТ ДЛЯ БАТЬКІВ «МІЙ СТИЛЬ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В СІМ'Ї»

Із трьох відповідей за кожним питанням оберіть ту, яка найбільш відповідає Вашому звичному батьківському поведженню:

1. Дитина вередує за столом, відмовляється їсти те, що завжди їла, Ви:

- а) даєте дитині іншу страву;
- б) дозволяєте вийти із-за столу;
- в) не випускаєте із-за столу, доки вона все не з'їсть.

2. Ваша дитина, повернувшись з прогулянки, розплакалась, з'ясувавши, що втратила у дворі свою стару улюблену іграшку – плюшевого ведмедика, Ви:

- а) підете у двір і пошукаєте іграшку;
- б) посумуєте разом з дитиною про її втрати;
- в) заспокоїте дитину словами: «Не варто сумувати через дрібнички».

3. Ваша дитина дивиться телевізор, замість того, щоб виконати якесь доручення, яке необхідно зробити невідкладно, Ви:

- а) без слів вимкнете телевізор;
- б) запитаете, що необхідно дитині, щоб почати виконувати це доручення;
- в) присоромите дитину за незібраність.

4. Ваша дитина залишила всі іграшки на підлозі, не побажавши їх зібрати, Ви:

а) заберете частину іграшок у недоступне для дитини місце, «нехай посумує без них»;

б) запропонуєте свою допомогу у прибиранні, примовляючи: «Я бачу, що тобі сумно робити це самому...», «Я не сумніваюсь, що твої іграшки слухаються тебе...»;

в) дитина буде покарана позбавленням іграшок.

5. Ви прийшли за дитиною до дитсадка, очікуючи, що вона швидко одягнеться, і ви встигнете зайти до аптеки. Але вона постійно «тягне» час, Ви:

а) гримаєте на дитину, показуючи своє незадоволення її поведінкою;

б) говорите дитині, що коли вона так поводить, ви починаєте нервувати, сприймаючи це як байдужість з її боку до ваших турбот, повідомляєте їй, чого ви чекаєте зараз від неї;

в) намагаєтесь самі швидко одягнути дитину, відволікаючи її від витівок, не забуваючи її при цьому присоромити, щоб у неї пробуджувалась совість.

Підрахуйте, яких відповідей більше а, б, в.

Резюме:

«а» – тип авторитарного стилю виховання, обмаль довіри дитині, неналежне врахування її потреб,

«б» – стиль виховання, за якого визнається право людини на особистий досвід і помилки, акцент – навчити її відповідати за себе та свої вчинки,

«в» – стиль виховання без особливих спроб зрозуміти дитину, основні методи виховання – осуд і покарання.

ТЕКСТ ДО ВПРАВИ «НИТОЧКИ»

Зараз я розповім вам історію, яка складена на основі реальних фактів. Отже, жила-була дитина (на цих словах повертається до глядачів учень, що грає роль дитини). Вона була дуже щасливою. В неї були мама, татусь, бабуся, дідусь та старший брат. У дитини було ім'я (педагог вводить учасника з карткою «СІМ'Я» та з'єднує за допомогою ниточки (далі за таким самим алгоритмом)). Була вона щасливою й тому, що в її сім'ї жили тепло та взаєморозуміння. Сім'я була по-справжньому дружньою.

Наша дитина мала дім, в якому панували затишок та злагода. Дитина почувалася в ньому, як у палаці, що захищає від усіляких незгод.

Дитина ходила до школи, отримувала освіту. Вчилася добре, старанно. Вчителька постійно ставила її в приклад: «Яка ж дитина талановита!!! Яка розумна!!! Обов'язково стане Нобелівським лауреатом у майбутньому...».

Про нашу дитину турбувалися кожної хвилини. Дитина відчувала кожного дня радість спілкування з друзями, ровесниками. Вона по-справжньому вмiла гратися. Була вигадником найрізноманітніших витівок та забав.

Вона була нагородованою, мала домівку і сім'ю, друзів та можливість навчатися. Була по-справжньому зігріта любов'ю. Любов із задоволенням оселилася в її серці.

А ще там жила надія. Надія на краще. Надія на завтрашній день, на мирне існування.

Дитина вірила, що це її радісне буття буде тривати вічно. Віра допомагала їй у скрутні хвилини, даруючи крила наснаги та впевненості у майбутньому.

... Та трапилось невиправне... Сталось те, про що болісно до крику говорити...

Одного разу татусь, бабуся, дідусь та старший брат поїхали на дачу, а в дорозі потрапили до автокатастрофи... Гуркіт... скрегіт металу... смерть. Так у дитини від великої сім'ї залишилась лише її частина – мама. Та й мама протрималася недовго... свій біль почала ховати у спиртних напоях... перетворилась у залежну від алкоголю людину. Поступово алкоголь став на перше місце, витіснивши, ні, викинувши із життя дитину. Так обірвалася ниточка, зв'язок дитини з сім'єю. (Педагог обриває ниточку, що зв'язувала дитину і сім'ю. Далі він працює за подібним алгоритмом).

Дитина опинилася на вулиці. Домівки в неї не стало... Там вона нікому не була потрібною. (Педагог обриває нитку Дитина-Сім'я).

До школи ходити ніколи. Треба думати про їжу та ночівлю... яка тут може бути освіта? (Педагог обриває нитку Дитина-Освіта).

Вулиця... постійні злидні... затравлений погляд... дитина, як звірятко, яким набавились та викинули геть... Речі, які раніше радували – тепер недосяжні, в минулому... Не стало радості в житті дитини! (Педагог обриває нитку Дитина-Радість).

Нікому вона не потрібна. Усюди зайва та небажана. Ніхто про неї більше не турбувався... (Педагог обриває нитку Дитина-Турбота).

Любов, що колись заповнювала серце, перетворилася на злість та образу... «Чому я? Чому це сталося? Чому дорослі проходять осторонь мене? Чому мене цураються?»... (Педагог обриває нитку Дитина-Любов).

Дитина дійшла до межі... далі – пустота... (На цих словах педагог торкається ниточок Надія та Віра й робить 30-секундну паузу, дивлячись у аудиторію. Потім відпускає їх, не розірвавши, й продовжує).

Та десь-таки глибоко у серці дитини тліла іскра надії, а крила віри могутнім птахом тримали дитину з останніх сил... Надія та віра у те, що все, що сталося, це лише страшний сон... Що все минеться... Що скоро прийде спасіння...

Спасіння для нашої дитини прийшло... Бо зустріла наша дитина небайдужу людину, яка встановила опіку над нею... (Педагог з глядацького залу обирає навмання будь-яку людину, яка по черзі, за його словами буде відновлювати зв'язки, з'єднувати ниточки, зав'язуючи у вузлики).

Не одразу – з часом віра та надія воскресили у дитячому серці любов... (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Любов). Бо в житті нашої дитини з'явилася нова, нехай не справжня, але сім'я. (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Сім'я).

Знову з'явився дім. (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Дім). Вона знову пішла до школи та отримала можливість отримувати освіту. (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Освіта).

Про неї знову турбувались... (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Турбота).

Вона почала радіти... затишку, спокою, увазі, світанкам та заходам сонця, можливості знову бути дитиною. (З'єднуються вузликом нитка Дитина-Радість).

Все було позаду... І начебто усі зв'язки відновлено... Але... але погляньте на вузлики, що залишилися у долі дитини... Ці вузлики нагадують шрами, які у непогоду ниють, нагадуючи про себе... І чи загояться вони, невідомо... Та ось любити дитина навчилася ще міцніше, цінувати кожну щасливу хвилину ще яскравіше. В її серці навіки оселився могутній птах із душею надії та крилами віри...

ТЕСТ-ОПИТУВАЛЬНИК БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ВАРГИ-СТОЛІНА

Мета: самодіагностика, виявлення батьківського ставлення до дітей.

Тест-опитувальник батьківського ставлення представляє собою психодіагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дітей. Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, особливостей по вихованню і розумінню характеру і особистості дитини, його вчинків.

Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. В результаті факторизації даних було отримано 4 фактори: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсоціалізація», «маленький невдаха».

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

Запитання тесту:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..

25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Не рідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до тесту

1. «Прийняття-відхилення» – 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
2. «Кооперація» – 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.

3. «Симбіоз» – 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
4. «Авторитарна гіперсоціалізація» – 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. «Маленький (-а) невдаха» – 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Порядок підрахунку тестових балів

При підрахунку тестових балів за всіма ознаками враховується відповідь «вірно». Високий тестовий бал по відповідним шкалам інтерпретується як: відштовхування; соціальна бажаність; симбіоз; гіперсоціалізація; інфантилізація.

Аналіз відповідей

1. «Прийняття-відштовхування»

Шкала показує інтегральне емоційне ставлення до дитини. На одній шкалі батькам подобається дитина такою якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Батьки багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси і плани. На іншій шкалі: батьки виховують свою дитину погано, непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху. Батьки відчують до дитини смуток, злість, тощо. Вони не довіряють дитині та не поважають її.

2. «Кооперація»

Шкала показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу и самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь яких питань.

3. «Симбіоз»

Шкала відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація»

Шкала відображає налагоджену форму керування поведінки дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо.

5. «Маленький невдаха»

Шкала відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

СОЦІАЛЬНИЙ ДОСВІД ДИТИНИ

Перший досвід соціальної поведінки маля набуває в родині, яка об'єднує найрідніших людей спільними переживаннями, обопільними любов'ю, турботою, обов'язками. У дітей формуються уявлення про те, що хороша, дружна родина – запорука щастя людини, що слід берегти й примножувати родинні традиції, дбати про те, щоб родину поважали. Дитина має виявляти турботу про рідних, бажання давати радість, задоволення близьким людям, виконуючи головні правила співжиття в сім'ї, запобігати непорозумінням між її членами, а в разі їх виникнення брати на себе сміливість порозумітися щодо прикрого випадку, вибачитися, якщо завинив сам, пробачити іншим. Важливо вчити виявляти ініціативу у встановленні контактів, діючи в інтересах членів родини: втішити засмученого, радіти успіху, виявляти готовність до спільної діяльності, особливу турботу про найменших і найстарших у родині, запобігливість і розуміння (допомогу пропонувати, не принижуючи гідності, ввічливо розмовляти, не перебиваючи інших, не втручатися в особисті справи, не завдавати зайвого клопоту).

У родині дитина набуває соціального досвіду впевненої поведінки. У неї формується відчуття власної значущості та значущості своєї поведінки, закладаються основи почуття гідності. Адже саме родина дає відчуття захищеності – важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності вже у дитинстві. Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможлиблює виховання поваги до інших людей.

Сім'я вводить дитину в суспільство, саме в ній вона одержує соціальне виховання, стає особистістю. У дитинстві її годують, доглядають, у дошкільному віці – відкривається світ.

У сім'ї зміцнюють здоров'я дитини, розвивають його задатки і здібності, піклуються про утворення, розвиток розуму, вихованні громадянина, закладаються гуманні риси характеру, доброта і сердечність, дитини учать оцінювати свої вчинки і відповідати за них. Тут діти прилучаються до праці, вибирають професію. Сім'я готує юнака до самостійного сімейного життя, привчає поважати добрі традиції сім'ї.

Сім'я – це будинок, що поєднує людей, тут закладаються основи людських відносин, відбувається перша соціалізація особистості. Аналіз соціального впливу на особистість показав, що в 40 % людей у їхньому житті вирішальне вплив зробила сім'я, у 30 % – засобу масової інформації, тільки в 20 % – школа, у 10 % – вулиця.

Засвоєні в дитинстві норми співжиття лежать в основі особистісної поведінки людини та її стосунків з іншими. Отже, первинна соціалізація, яка відбувається в сім'ї, залишає слід на все життя. Якщо ж діти не отримують правильних орієнтирів, не привчаються до того, щоб турбуватись про інших і в першу чергу про своїх батьків, які дали їм життя, викохали та випестували, то

виникає ще одна педагогічна проблема сім'ї – байдужість дітей до своїх батьків.

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, що істотно впливають на становлення особистості дитини. Розглянемо їх.

1. Наявність усіх форм життєдіяльності людини, що реалізуються через функції сім'ї.

2. Включеність дитини в сім'ю з дня її народження, формування саме в сім'ї перших уявлень про те, що добре і що погано, що таке добро і зло, коли дитина найбільшою мірою сприймає виховні впливи

3. Безперервність і тривалість контакту людей різної статі, віку, з різним обсягом життєвого досвіду спричинюються до інтеріоризації дітьми зразків поведінки насамперед батьків і тільки потім – людей поза сім'єю.

4. Переважно емоційний характер зв'язків між членами сім'ї, що базуються на любові і симпатії, створює сприятливу основу для спрацьовування таких неусвідомлюваних дитиною соціально-психологічних механізмів впливу, як наслідування, навіювання, психічне «зараження». До характеристик, що визначають особливості соціалізації в сім'ї, зараховують:

- соціально-демографічну структуру сім'ї (соціальне становище членів сім'ї, професійний статус батьків, стать, вік, кількість членів сім'ї, наявність різних поколінь);

- превалюючий психологічний клімат, емоційну настроєність сім'ї;

- тривалість і характер спілкування з дітьми;

- загальну і, зокрема, психолого-педагогічну культуру батьків;

- зв'язок сім'ї з іншими спільнотами (школою, родичами тощо);

- матеріально-побутові умови. Можна констатувати ускладнення виконання виховної функції сім'ї з таких причин:

- через відсутність у дитини досвіду взаємодії з людьми різного статусу (братами, старшими родичами);

- через утруднення в засвоєнні соціальних цінностей, нагромаджених старшими поколіннями, відносну ізоляцію від старших родичів;

- через можливу суперечливість виховних впливів внаслідок передання батьками права на виховання іншим соціальним інститутам.

Сімейне виховання є невід'ємною частиною національної системи освіти і виховання. З його допомогою в сім'ї як вічному загальнолюдському мікросередовищі життєдіяльності декількох поколінь людей починається процес соціалізації особистості, здійснюється передача дітям накопиченого людством, родоводом і батьками досвіду, закладаються основи громадянських, трудових і моральних принципів і норм поведінки, здійснюється підготовка дітей до самостійного сімейного життя.

Сімейне виховання (у широкому змісті слова) – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації і виховання дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми, у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості.

Під сімейним вихованням у вузькому змісті слова (виховною діяльністю батьків) нами розуміється взаємодія батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості дитини.

Сімейне виховання – своєрідний і специфічний процес. Його специфіка полягає в наступних основних характеристиках:

1) сприяння здійсненню нерозривного зв'язку поколінь, їхнього минулого, сучасного і майбутнього, морально-духовній єдності членів сім'ї як близьких людей і як представників суспільства;

2) здатність сімейного виховання на відміну від суспільного непомітно (мимоволі), але дуже дієво за допомогою унікального механізму функціонування сімейних зв'язків і інстинкту формувати в дітей людські почуття до своїх батьків, дідуся, бабусі, членів сім'ї і через них до всіх інших людей, свого народу, усього людства;

3) наявність природної теплоти любові і сердечності в сімейному спілкуванні і відносинах, що служить могутнім фундаментом для морально-емоційного виховання дітей;

4) неперевершеність сімейного виховання за своїм емоційним характером;

5) безперервність, тривалість і різноманіття виховного впливу на дітей людей різної статі і віку, професійних інтересів, життєвого досвіду і людських цінностей;

6) виконання ролі споконвічної (вихідної) ланки в процесі виховання;

7) можливість глибокого і систематичного практичного вивчення й врахування індивідуальності дитини;

8) відкритість виховного процесу в сім'ї на відміну від подібного процесу в навчальних закладах;

9) неформальність процесу виховання в сім'ї, заснованого на позитивних традиціях родоvodu, сімейних традиціях, звичаях, звичках, вдачах, укладі життя;

10) можливість сприятливої сім'ї як виховного колективу виконувати роль організуючого «центра», що направляє на дітей усі виховні впливи, засоби і сили;

11) наявність визначеної стихійності і суб'єктивності батьків і інших членів сім'ї стосовно дітей;

12) можливість зменшення негативного впливу несприятливого середовища для виховання дитини, його повноцінного розвитку і виховання.

Суб'єктом сім'ї і сімейного виховання є особистість дитини (з моменту народження до досягнення 18-літнього віку). У системі сімейних відносин дитина не тільки відчуває вплив на неї батьків і старших членів сім'ї, але, у свою чергу, також активно впливає на батьків, членів сім'ї, їхній образ життєдіяльності і стиль сімейного виховання. При гуманістичному стилі сімейного виховання як процесі міжособистісної взаємодії батьків і дітей (суб'єкт-суб'єктивна взаємодія) створюються необхідні умови для самостійного

повноцінного розвитку дитини як суб'єкта сімейної життєдіяльності, особистості, індивідуальності.

Основними завданнями сімейного виховання на сучасному етапі розвитку України як суверенної держави є виховання в дітей гуманності (поваги до людей, співчуття і чуйності, доброзичливого відношення до них, турботи про їхнє благополуччя) і духовності (прагнення до освоєння багатств вітчизняної і світової культури, до формування загальнолюдських ідеалів добра, справедливості, чуйності, чесності і порядності, до свого способу життя на основі волі, моральності, культури, краси); виховання дитини свідомим громадянином-патріотом своєї Батьківщини, чесним трудівником, гарним сім'янином. Для їхнього рішення використовуються різноманітні шляхи, засоби і форми виховання, спрямовані на освоєння дітьми визначених знань і оволодіння практичними вміннями і навичками; методи виховання як сукупність способів виховних взаємодій батьків з дітьми, що допомагають останнім розвивати свою свідомість, почуття і волю, активно стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної життєдіяльності, повноцінний психофізичний, моральний і духовний розвиток.

Цілеспрямоване та комплексне вивчення сучасного стану сімейного виховання в сім'ї дозволяє виділити найбільш актуальні педагогічні проблеми, вирішення яких потребує спеціальної підготовки батьків, фахової допомоги спеціалістів та наукового забезпечення на теоретичному та практичному рівнях, яке включатиме розробку концепції сімейного та родинного виховання, створення та впровадження в життя інтегрованих програм, спрямованих на допомогу сім'ї.

До таких педагогічних проблем відносяться, у першу чергу, відсутність єдиної стратегії виховання дитини, недооцінку етапу дошкільного віку в розвитку особистості, нерозуміння його самоцінності та унікальності, недостатню готовність молодих батьків до виконання виховної функції, причина якої криється в обмежених знаннях з вікової педагогіки, психології та фізіології, що виявляється в навичках догляду та вміннях спілкуватися з дітьми, в некритичному ставленні до особистої педагогічної діяльності та здатності до прогнозування виховного процесу в сім'ї і його наслідків. Як окремі педагогічні проблеми сім'ї розглядаються можливості батьків у користуванні методами сімейного виховання дошкільників, особистісну поведінку батьків, яка не завжди є педагогічно доцільною та спровоковану нею особистісну поведінку дітей, особливості первинної соціалізації, дитячої субкультури, вплив засобів масової інформації та індустрії розваг на формування особистості дитини. Ці проблеми ґрунтуються на рівні сформованості педагогічної культури молодих батьків, тому логічно постає проблема його підвищення.

Характерною особливістю сучасних сімей, зокрема молодих, є недостатня можливість якісно-виконувати ряд своїх функцій (побутову, виховну, рекреативну тощо). Це спричинює складнощі внутрішньосімейних стосунків, зростання кількості конфліктів, порушення загального мікроклімату сім'ї. Ці та інші причини, а також невідповідність молоді до сімейного життя лежать в

основі тенденцій формування виховної функції сучасної молоді сім'ї. На цей процес впливають:

- нуклеаризація – перетворення сім'ї, що складалась раніше з трьох-чотирьох поколінь у сім'ю з двох поколінь. Це значно послаблює можливості передачі соціального, у тому числі сімейного досвіду від старших поколінь;

- послаблення родинних зв'язків, урбанізація, територіальна розмежованість сімейних колективів, підвищена мобільність молоді у сфері професійних, побутових інтересів, дозвілля зменшують можливості соціального контролю і знижують міру впливу батьківської сім'ї;

- зміна стандартів поведінки, сімейних цінностей протягом життя одного покоління призводить до повної або часткової переоцінки досвіду сімейного життя, який має старше покоління;

- зменшення кількості дітей у сім'ї, орієнтація на одну дитину не дозволяють відтворити природну школу підготовки майбутніх батьків за рахунок співробітництва старших з меншими;

- збільшення кількості та складнощів побутових проблем, зайнятість жінок-матерів на виробництві послаблюють можливості їх впливу на дітей в умовах і засобами сім'ї;

- зниження віку молодят та збільшення кількості розлучень свідчать про недостатню їх готовність до виконання ролі чоловіка і дружини, батька і матері; про недооцінку ролі сім'ї в житті суспільства і кожної людини зокрема.

Аналіз сучасного стану виховання дітей в сім'ях дає підстави стверджувати, що існує велика кількість актуальних педагогічних проблем, до яких можна віднести відсутність стратегії та послідовності в методах і принципах виховання, недостатність педагогічної культури, проблеми первинної соціалізації дитини та усвідомлення батьками співвідношення природи і виховання кожної особистості, нестабільність емоцій сімейного спілкування, вплив інформативного кола та індустрії розваг на життя сім'ї.

Відповідальність батьків за виховання дитини

Відповідальність за виховання дітей на батьків покладена юридично.

Правовідносини батьків та дітей обумовлюються міжнародними документами. Зокрема, Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах (Міжнародна угода від 22 січня 1993 р., ратифікована Законом від 10 листопада 1994 року), Конвенція про права дитини, Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р).

Конвенція про права дитини у ст. 7 визначає за дитиною право знати своїх батьків і право на їх піклування. Водночас у ст.18 визнається необхідність того, «щоб забезпечити визнання принципу загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і

розвиток дитини. Найвищі інтереси дитини є предметом їх основного піклування».

Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання і їхнє усиновлення на національному і міжнародному рівнях (прийнята Генеральною Асамблеєю 3 грудня 1986 р): ст. 3: «Турбота про дитину лежить насамперед на її власних батьках».

Конституція України,

ст. 51: Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Сімейний кодекс України у розділі III визначає права та обов'язки матері, батька і дитини.

Ст. 121: Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом реєстрації актів цивільного стану у встановленому порядку.

Ст. 141 визначає рівні права та обов'язки батька і матері щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Першим обов'язком батьків є обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку.

Ст. 150 визначає обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини. Серед них:

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Ст. 151 обумовлює права батьків щодо виховання дитини:

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.

2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.

3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Ст. 152 гарантує забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.01) у ст. 12 визначено права, обов'язки та відповідальність батьків за виховання та розвиток дитини.

Крім законодавчих зобов'язань батьки мають і зобов'язання народні. Певні обов'язки накладають й релігійні вірування. Зокрема:

1. Батьки зобов'язані вибрати для дитини добре християнське ім'я (не дід і не баба):

А) якщо дитина народилась в день великого урочистого християнського свята або в ніч перед ним, то слід вважати, що Бог вже вибрав ім'я для вашої дитини;

Б) не можна давати дитині імена дітей, котрі у вашій родині померли малолітніми: Богу не угодне це ім'я у вашій родині;

В) не можна називати дітей на честь когось з близьких родичів (діда, баби тощо); дитині можна давати тільки імена святих, хоча вони не мають збігатися з іменами родичів (є небезпека, що гріхи родичів буде спокутувати ваша дитина)

2. Тато зобов'язаний зареєструвати дитину в органах громадянського стану протягом 1 місяця. (Це обумовлено і у Ст. 144 Сімейного кодексу. Невиконання цього обов'язку є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.)

Рідні батьки повинні дбати про добре християнське виховання своєї дитини, адже це їхній головний християнський обов'язок.

Народ засуджує тих, хто не виконує своїх батьківських обов'язків. Народна педагогіка вимагає, щоб дітей спільно виховували батько з матір'ю.

Основні етапи розвитку і життєдіяльності сім'ї

Дитина для мами. У результаті досліджень виявлено наступні мотиви народження дітей:

– досягнення бажаного соціального і вікового статусу (доросла, самостійна, займаю певне становище у суспільстві, маю право на відповідне ставлення до себе в сім'ї та суспільстві);

– задоволення моделі повноцінного життя (повинен і може мати певні речі, без яких життя не повне, не таке, як у інших);

– прагнення продовжити себе, свій рід (залишити щось, що буде забезпечувати своє продовження);

– реалізація своїх можливостей (виховати, передати знання, життєвий досвід)

– компенсація своїх життєвих проблем (щоб була кращою за мене, отримала те, що не отримала я);

– вирішення своїх життєвих проблем (укладення або зміцнення шлюбу, доказ у здатності народити і бути матір'ю, спастись від самотності, отримати поміч у старості;

– любов до дітей (найскладніший мотив, у якому поєднується задоволення від спілкування з дитиною, інтерес до її внутрішнього світу, вміння і бажання сприяти розвитку її індивідуальності та усвідомлення того, що дитина стане самостійною, не моєю, буде любити інших, т.д.).

В реальності присутня більшість з цих мотивів, але кожного разу у різній пропорції і у різному спів підпорядкуванні. Під час вагітності, після народження дитини, у процесі її дорослішання, їх співвідношення можуть

змінюватися (з'являтися – зникати). Різні обставини і впливи створюють індивідуальні, неповторні умови мотивації народження дитини для кожної жінки.

Дитина для тата. Дослідження свідчать, що для батька дитина, в першу чергу, його продовжувач, його друге «Я», причому бажане (таке, яким би хотів бути у своїх очах). Тут же наявні мотиви компенсації (те, чого мені не вистарчало в дитинстві), та реалізації себе як захисника, батька, вихователя. Важливий також мотив продовження роду та потреби передати свої знання і вміння дитині. Зокрема, до народження дитини батьки менш схильні бачити у ній щось самостійне, унікальне і прагнути саме це в дитині підтримувати. Як результат – більша вимогливість батьків, вища і жорсткіша «планка досягнень».

Це особливо виражено у ставленні до сина, ніж до доньки, хоча основні тенденції зберігаються. Після народження дитини батьки можуть вносити корективи у свої установки, починають вбачати індивідуальні особливості і приймати дитину не тільки як свого продовжувача, але і як самостійну особистість. До речі, це краще виходить стосовно дівчаток.

Мама для дитини. Функції матері стосовно дитини:

Засіб та спосіб побудови себе та уявлень про світ (до народження, перші місяці, роки – мати для дитини її світ, її Вселенна. З цього матеріалу дитина будує себе і весь світ. У психології це робоча модель «Я-Світ». Мати виступає джерелом задоволення потреб дитини, уявлень про себе – до трьох років, свого самоусвідомлення. У окремих випадках – до кінця дитинства і навіть юності (статева роль, вміння ставитися до успіху та невдачі)

У віці 3–6 років найбільше засвоюється модель сімейної поведінки, взаємовідносин батька-матері, батьків-дітей. З боку матері важливим є ласка, співчуття, визнання дитячої статевої гідності.

Батько для дитини. Батько потрібен, як і мати, завжди, але у кожному віці по-різному. Роль батька легше замінити (це можуть виконати інші чоловіки в сім'ї або поза сім'єю). Батько «в цілому»:

– може брати на себе частину материнських функцій на перших етапах розвитку дитини;

– власна роль полягає у захисті й охороні єдності матері з дитиною, забезпечення їм впевненості, спокою, підтримки, психологічного комфорту. Виступає своєрідним тилом, на фоні якого дитина відчуває світ міцним і доброзичливим, а себе в ньому спокійною і впевненою – еталон (до 3-х р.) соціальних норм і правил, втілення функцій вимогливого оцінювача, підтримки прагнень дитини дотримуватися цих правил – сприяння особистісному становленню дитини, її відділенню від матері, визнаючи самостійність як матері, так і дитини. Виступає у ролі «третьої сили», яка допомагає побудувати новий, окремий від матері, світ – втілення зразка статевої, сімейної та соціальної ролі чоловіки (після 3-х р.).

Розрізняються функції для хлопчиків та дівчаток.

Хлопчик: зразок майбутньої ролі щодо матері, батька, чоловіки в суспільстві

Дівчинка: той, хто любить, але по-іншому, ніж мама; любить «як мама, цінує ті ж якості, що і в мамі (жіночність, м'якість, кокетування, материнство); зразок друзів чоловічої статі, потенційних партнерів, захисник і поціновував її жіночності».

Однобатьківська сім'я. Для дитини важлива модель сімейних відносин (подружніх та батьківсько-дитячих), де були б чітко визначені ролі мужчини і жінки в обох цих формах. Їх дитина може засвоїти з інших джерел: бабусі-дідусі, родичі, партнери одинака, сім'ї друзів, вся доступна інформація. Розібратися у складності життя, способах діяльності, щоб досягти певного результату, допоможуть відверті та чесні стосунки дорослих

Дитина не знає що добре, а що погано. Саме ми визначаємо для неї значення її власного досвіду.

У одно батьківській сім'ї предок намагається поєднати у одній особі обидві ролі (матері-батька), автоматично збіднюючи кожну, позбавляючи, в основному, дитину від їх повноцінного виконання. Тому дитина залишається сиротою, не маючи жодного з повноцінних батьків. Варто дозволити дитині засвоювати роль «відсутнього» предка на інших прикладах. Головне, щоб дитина була захищена щирою любов'ю і не відчувала, а, отже, не переживала, своєї обділеності та неповноцінності.

Необхідність матері та виконання нею своїх материнських функцій відноситься до розряду вічних цінностей.

Особливо вагомий вклад у виховання вносять представники старшого покоління – бабуся і дідусь. У душах онуків вони залишають на все життя незгладимий слід. Хіба можна уявити дитинство без бабусиної чи дідусевої казки, і не тільки дитинство, а й отрочтво, юність.

Ряд досліджень доводить немаловажну роль бабусь і дідусів у вихованні. Наприклад, бабусі краще організують гру, працю дітей. За даними досліджень І. Лодзинської, молоді сім'ї дещо стабільніші, якщо подружжя живе разом з батьками, оскільки в сім'ях виникає ряд додаткових факторів, що чинять вплив на процес стабілізації сім'ї.

Бабусі: передавали досвід, цикл звичаїв, традицій у нові покоління, вчили працювати, доглядати і виховувати немовлят, сучасні бабусі значною мірою допомагають у вихованні дітей. Нерідко вони заміняють неньку і батька. Бабусі, дідусі мають перше право на всиновлення, опіку, догляд у випадках відсутності батьків.

Дідусь: привчає любов до праці, виховує любов до природи, не поспішливість та ретельність.

Кумівство. Оскільки головним обов'язком батьків народна педагогіка вважає виховання дітей, вона прагне для допомоги батькам мобілізувати якомога ширше коло людей, громадськість. Одним з яскравих підтверджень цього є давня традиція вибору кумів, тобто других батьків новонародженого, його опікунів і захисників. Ця традиція сягає в глибину сивої давнини, в епоху переходу від матриархату до патріархату, коли роль батька як опікуна й

вихователя ще не викристалізувалася і рідний брат матері (материнський дядько) брав на себе роль вихователя і захисника дитини своєї сестри.

Кумівство належить до чудових знахідок народної педагогіки. Педагогічне значення її переоцінити важко. Завдяки кумівству дитина, крім рідних батька й матері, має ще, так би мовити, батьків-дублерів, громадських уповноважених, які добровільно тримають шефство над дитиною від її народження аж до зрілості. Зародження і становлення кумівства припадає на дохристиянський період і має суто світський характер.

З прийняттям християнства у перші роки його існування кожна людина, яка готувалася до прийняття Тайни хрещення, мала духовного опікуна – катехумена, який мав їй пояснити основи християнської віри, підготувати людину до обряду хрещення, прояснити основні ідеї. Нині колишні катехумени називаються кумами – хрещеними батьками. Слово кум, очевидно, походить з латинської мови – *compater, kommmater* – заступник, той, хто знаходиться з хрещеником. Бути хрещеним батьком чи матір'ю – це велика честь і дуже велика відповідальність.

Коли батьки новонародженої дитини приймають рішення про її хрещення, вони беруть на себе відповідальність за християнське виховання своєї дитини. Для маленької дитини батьки запрошують двох духовних опікунів різної статі. Куми повинні добре знати свої обов'язки:

1. Хрещені батьки самі повинні бути хрещеними, високоморальними, добрими християнами. Народна мудрість каже, що характер хрещених батьків переходить до їх хрещеників.

2. Куми, котрі вже одружені, повинні перебувати у церковному шлюбі зі своїми чоловіками чи дружинами.

3. Хрещені батьки повинні знати напам'ять “Символ віри” (Вірую в єдиного Отця-Вседержителя)

4. На момент хрещення хрещені батьки мають принести для дитини біле полотно – символ чистоти й невинності душі тієї дитини, яку тримають до хреста, – крижму.

5. Хрещена мати повинна мати при собі покриття на голову (шаль, хустку).

6. Хрещені батьки – чоловік і жінка – беруть на себе обов'язок: дати добре християнське виховання дитині, яку тримають до хреста. У випадку смерті рідних батьків дитини хрещені зобов'язані перед Богом опікуватися своїм хрещеником чи хрещеницею до їх повноліття, тобто займатися їхнім вихованням, підтримувати морально, а у разі потреби й матеріально.

Розлученим, хворим не бажано бути присутніми при хрещенні, бо нехрещена дитина ще не має захисту: ні морального, ні фізичного, ні духовного. Якщо хрещена мама хвора, то вона зобов'язана повідомити про це священика, який під час хрещення молитвою поставить захист для дитини, або наперед відмовитись від кумівства.

Від обов'язків кумів можна відмовлятися в тому випадку, коли людина з поважної причини не може бути при хрещенні (через хворобу чи ускладнення

вагітності, коли сама нехрещена або невінчана зі своїм чоловіком чи дружиною).

Один із християнських обов'язків батьків – подбати про добрих хрещених батьків для дитини. У куми намагаються запрошувати людей статечних, авторитетних, розсудливих, працьовитих, які викликають почуття поваги і симпатії (батьки суджені, а куми люблені). Запрошуються люди як по лінії кровних, так і свояцьких зв'язків, а також сусіди, знайомі, тобто сторонні. Колись були ще так звані стрічні куми – перші зустрічні, яких запрошували бути кумами (за принципом кого доля приведе). Найчастіше це робили з забобонних мотивів, особливо тоді, коли діти вмирили. Існувало повір'я, що таким способом можна відвернути злі сили, які шкодять здоров'ю дитини.

Кількість кумів може бути різною: від одної до двох-трьох пар. На Поділлі їх кількість досягала 5 і більше пар.

За словами Адлера, жодна дитина не є безнадійною. Ми повинні бути свідомими впливу, який маємо на наших вихованців, та прикладу, який даємо їм своєю постановою та поведінкою:

Якщо дитина зростає в атмосфері критики, вона вчиться засуджувати.

Якщо дитина зростає в атмосфері ворожнечі, вона вчиться боротися

Якщо над дитиною глумляться, вона стає соромливою.

Якщо дитина живе під страхом, вона стає боязкою.

Якщо дитину постійно соромлять, вона звикає почуватися винною.

Якщо дитина зростає у толерантному середовищі, вона вчиться бути терплячою.

Якщо дитину часто підбадьорюють, вона вчиться впевненості.

Якщо дитина зростає в сфері прийняття, вона вчиться любові.

Якщо дитина зростає в атмосфері похвали, вона вчиться любити саму себе.

Якщо дитина зростає з визначенням, вона усвідомлює, що добре мати мету.

Якщо дитина живе у чесному середовищі, вона приходить до розуміння, що таке правда.

Якщо дитина живе у справедливому середовищі, вона вчиться бути справедливою.

Якщо дитина відчувається безпечно, вона вчиться довіряти собі і тим, хто біля неї.

Якщо дитина оточена приязню, вона вчиться спостерігати світ як гарне місце, щоб жити, любити і щоб її любили.

ІНТЕРВ'Ю ЗА ГЕНОГРАМОЮ

Психолог (консультант, сімейний психотерапевт) збирає інформацію:

1. Про склад сім'ї: «Хто живе разом у вашому домі? У яких вони родинних стосунках? Чи були у подружжя інші шлюби? Чи є від них діти? Де живуть інші члени сім'ї?»

2. Демографічну інформацію про сім'ю: імена, стать, вік, стаж шлюбу, рід занять та освіта членів сім'ї і т. д.

3. Про нинішній стан проблеми: «Хто з членів сім'ї знає про проблему? Як кожен з них бачить її і як реагує на неї? Чи має хтось в сім'ї подібні проблеми?»

4. Про історію розвитку проблеми: «Коли проблема виникла? Хто її помітив першим? Хто думає про неї як про серйозну проблему, а хто схильний не надавати їй особливого значення?

Які спроби її рішення були вжиті й ким? Чи зверталася сім'я раніше до фахівців і чи були випадки госпіталізації? У чому змінилися взаємини в сім'ї в порівнянні з тим, якими вони були до кризи? Чи бачать члени сім'ї, що проблема змінюється? В якому напрямку? До кращого або до гіршого? Що трапиться в сім'ї, якщо криза буде тривати? Якими бачаться взаємини в майбутньому?»

5. Про недавні події і переходах в життєвому циклі сім'ї: народження, смерті, шлюби, розлучення, переїзди, проблеми з роботою, хвороби членів сім'ї і т. д.

6. Про реакціях сім'ї на важливі події сімейного історії: «Яка була реакція сім'ї, коли народився певний дитина? На честь кого він був названий? Коли і чому сім'я переїхала до цього міста? Хто пережив найважче смерть цього члена сім'ї? Хто переніс її легше? Хто організовував похорон?». Оцінка адаптації перш, особливо сімейної реорганізації після втрат та інших критичних переходів, дає важливі ключі до розуміння сімейних правил, очікувань і патернів реагування.

7. Про батьківських сім'ях кожного з подружжя: «Чи живі ваші батьки? Якщо померли, то коли і від чого? Якщо живі, то чим займаються? На пенсії або працюють? Розведені вони? Чи були у них інші шлюби? Коли ваші батьки зустрілися? Коли вони одружилися? Чи є у вас брати чи сестри? Старші або молодші і яка різниця у віці? Чим займаються, чи знаходяться в шлюбі і чи є у них діти?» Важливо зібрати інформацію принаймні про три покоління, включаючи покоління ідентифікованого пацієнта. Важливою інформацією є відомості про прийомних дітей, викиднях, абортах, рано померлих дітей, інших значущих для сім'ї людях (друзях, колегах, вчителів, психотерапевт і т. д.).

8. Про сімейні взаємини: «Чи є в сім'ї будь-хто, хто перервав свої взаємини з іншими? Чи є люди в стані серйозного конфлікту? Які члени сім'ї дуже близькі один до одного? Кому в сім'ї ця людина довіряє найбільше? Всі подружні пари мають свої труднощі і іноді конфліктують. Які типи незгоди є у вашій парі? У ваших батьків? У шлюбах ваших братів і сестер? Як кожен з

подружжя ладнає з кожною дитиною?» Психолог може задавати спеціальні циркулярні питання. Наприклад, він може запитати у чоловіка: «Як ви думаєте, наскільки близькі були ваша мати і ваш старший брат?» – І потім поцікавитися думкою його дружини. Іноді корисно питати, як інші члени сім'ї могли б охарактеризувати людей, присутніх на зустрічі: «Як ваш батько описав би вас, коли вам було тринадцять років, що відповідає віку вашого сина зараз?» Мета таких циркулярних питань – виявлення відмінностей у взаєминах з різними членами сім'ї. Виявляючи відмінності сприйняття у різних членів сім'ї, психолог попутно вводить в систему нову інформацію, збагачуючи уявлення сім'ї про саму себе.

9. Про сімейні ролях: «Хто з членів сім'ї любить проявляти турботу про інших? А хто любить, коли про нього піклуються? Хто в сім'ї виглядає вольовою людиною? Хто найавторитетніший? Хто з дітей послушний? Кому супроводжує успіх? Хто постійно терпить невдачі? Хто здається теплим? Холодним? Дистанціюватися від інших? Хто більше всіх хворіє в сім'ї?» І т. д. Важливо звертати увагу на ярлики і клички, які члени сім'ї дають один одному (Супер-мати, Залізна Леді, Домашній Тиран і т. д.). Вони є важливими ознаками емоційних патернів в сімейній системі.

10. Про важких для сім'ї темах: «Чи є у кого-небудь з членів вашої сім'ї серйозні медичні або психіатричні проблеми? Проблеми з фізичним або сексуальним насильством? Хто вживає наркотики? Багато алкоголю? Коли-небудь був заарештований? За що? Який їх статус зараз?» І т. д. Обговорення цих тем може бути болючим для членів сім'ї, і тому питання тут слід задавати особливо тактовно і обережно. Якщо сім'я висловлює сильний опір, то потрібно відступити і повернутися до цих питань пізніше.

ТЕХНІКА «КРУГ ВПЛИВІВ»

Психолог дає клієнтові наступну інструкцію: «Накресліть невелике коло в центрі листа. Впишіть в нього своє ім'я. Розташуйте навколо людей, які вплинули на ваше дорослішання і виховання до 18 років. Їх вплив може бути як позитивним, так і негативним. Проведіть лінії до цих людей від вашого кола. Чим їх вплив більше, тим сполучні лінії повинні бути товще і коротше. Чим вплив слабкіше, тим лінія довше і тонше.

Напишіть:

- Імена цих людей;
- Їх роль по відношенню до вас (мати, батько, друг, учитель і т.д.);
- Прикметник або коротку фразу, що описує те, як ви переживали їх вплив.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «СІМЕЙНА ХРОНОЛОГІЯ»

Психолог дає клієнтові наступну інструкцію: «Складіть список дат, фактів і подій, що починається з народження ваших дідусів і бабусь і до теперішнього часу.

Слід перелічити всі дати і події, які, на вашу думку, пояснюють, яким ви є сьогодні. Ви можете не знати точно, як певні події впливають на вас сьогодні, але якщо ви смутно відчуваєте, що це якось впливало на ваше формування, внесіть це до списку.

Сімейний переказ чи міф іноді не менш важливі, ніж просто дати народження, смерті і шлюбів, роки хвороб, змін у кар'єрі, переходу в інші школи, удач, неуспіхів і т.д.

Розділіть хронологію на 3 секції: сім'я матері, родина батька і родина, в якій ви народилися.

Сім'я, в якій ви народилися, з'являється в той момент, коли ваші батьки зустрілися в перший раз.

Коли ви не знаєте точно дату або факти, поставте знак питання поряд з ними.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «ФАНТАЗІЇ НАРОДЖЕННЯ»

Психотерапевт дає клієнтові наступну інструкцію: «Напишіть три коротких твори, що представляють собою фантазії про народження вашої матері, батька і вас самих. Ви можете знати тільки дати і місця цих народжень, так що доповніть історії самі.

Опишіть від особи народжується дитини, що відбувається в родині на момент народження, хто забирає його з пологового будинку і які почуття у членів сім'ї викликало його появу. Вставте факти, які ви знаєте, але не дозволяйте відсутності інформації обмежувати вашу уяву.

Коли ви закінчите завдання, напишіть, будь ласка, які емоції воно у вас викликало».

ТЕХНІКА «СІМЕЙНА РЕКОНСТРУКЦІЯ»

Сімейна реконструкція являє собою форму індивідуальної роботи з використанням ресурсів групи. Основною дійовою особою («зірка», «дослідник») є учасник групи, чия сім'я досліджується в трьох поколіннях. Сама реконструкція тут являє собою послідовну серію «сімейних скульптур» і рольових вправ, що символізують відносини в сім'ях дослідника і його батьків в ключові моменти сімейної історії. При цьому дослідник більшу частину часу перебуває в позиції спостерігача відбувається (психодраматична техніка «дзеркало»).

Сімейна реконструкція дозволяє досліднику:

- 1) досягти нового розуміння взаємовідносин в декількох поколіннях;
- 2) у грі «зустрітися» з родичами і завершити незакінчені справи, наприклад висловити горе і печаль їх втрати;
- 3) пережити унікальний досвід – поглянути на батьків як на звичайних людей і відмовитися від міфів, які оточують їх образ. У реальному житті об'єктивно побачити своїх власних батьків важко. Вони, як правило, представляються як богів або демонів, а не як реальні люди зі своїм досвідом дитинства, що намагаються вижити доступними їм засобами;
- 4) переконатися у наявності глибокої потреби змінити власних батьків, змусити їх підтримувати і схвалювати себе, що більш адекватно для дитини, ніж для дорослої людини, і розвинути власні системи підтримки себе;
- 5) сказати «так» своїх історичних коренів, відчутти себе частиною сімейного клану, прийняти власних батьків та інших родичів. Наслідком цього є зміни в ідентифікації, велика внутрішня інтегрованість і прийняття себе.

Інші члени групи, що грають ролі родичів дослідника або просто глядачів, також досить глибоко втягуються в роботу; відбувається викликає у них асоціації зі своїми власними сім'ями. Перед їх очима проходить столітній відрізок історії життя окремої родини на тлі соціальних катаклізмів двадцятого століття.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ

Креативність – це навичка мислення, яку важко набути, а також найбільш затребувана. Ми цінуємо це в нашій музиці, розвагах, технологіях та інших аспектах нашого існування. Ми цінуємо і прагнемо цього, тому що це збагачує наше розуміння і може полегшити життя.

Творчість завжди починається з уяви, а історія показує, що багато речей, які ми уявляємо, згодом насправді створюються. Джин Родденберрі уявив перекидні комунікатори Star Trek у 1966 році, а Motorola випустила їх у 1996 році. У середині 1800-х років Августа Ада Кінг уявила мову для обчислювальних машин, якої навіть не існувало; сьогодні її вшановують як засновницю сучасних мов програмування.

Коли Бенджамін Блум визначив те, що він назвав таксономією когнітивної сфери, він оцінив синтез (творчість) як одну з найважчих навичок для оволодіння, оскільки людині доводиться використовувати всі інші когнітивні навички в процесі творчості. Оскільки, за Блумом, створення є найвищим порядком мислення, воно повинно бути на передньому плані всіх освітніх середовищ і кінцевою метою. Коли учні створюють те, що вони уявляють, вони сидять на водійському сидінні.

Зокрема, розглянемо як розвивати творчість дітей:

1. Налаштуйте освітні заходи, які дозволять учням досліджувати свою творчість у відповідний, цікавий спосіб. Приклад класу: учням четвертого класу представлено зразок гірських порід. Вони повинні розробити тести, щоб визначити, які породи вони мають на основі визначень, які вони вивчали. Учні знаходять власні способи визначення відмінностей у твердості, кольорі та формі. Інший приклад: клас щотижня створює нову ілюстровану книгу, яка святкує уродини члена класу або дорослого в школі. Кожна книга наповнена сторінками, намальованими кожним учнем. Вони мають повну свободу зображати, що подобається людині і як вони її сприймають.

2. Цінують творчість. Приклад: учні вивчають багатокутники і, щоб перевірити, чи знають вони поняття, вчитель виводить їх на вулицю і дає кожному учню крейду. Кожен учень отримує завдання намалювати кілька прикладів багатокутників. Коли учні цього досягнуть, вчитель каже учням перетворити ці фігури на те, що їм подобається. Учні хочуть показати всім своїх кошенят, роботів і драконів із геометричною формою, а потім мати можливість пояснити всьому класу, чому вони їм сподобалися.

3. Цінують творчість, відзначають та винагороджують її. Приклад класу: учні третього класу вивчають багатокутники і, щоб перевірити, чи знають вони поняття, вчитель виводить їх на вулицю і дає кожному учню крейду для тротуару. Кожен учень отримує завдання намалювати кілька прикладів багатокутників на проїжджій частині.

Коли учні цього досягнуть, вчитель каже учням перетворити ці фігури на те, що їм подобається. Учні хочуть показати всім своїх кошенят, роботів і

драконів із геометричною формою, а потім мати можливість пояснити всьому класу, чому вони їм сподобалися.

4. Усуньте обмеження для творчості та надайте учням простір і рамки, в яких вони можуть творити. Приклад: учні створюють костюмовані вистави. Щоб одягнути костюми до школи, учні повинні написати п'єсу, яка об'єднує кожного з їхніх героїв у сюжет, а потім представити п'єсу. Наприклад, вони повинні придумати, як гігантська газована вода може взаємодіяти з супергероєм Чудо-жінка. Діти люблять виклик.

Творчість є життєво важливою навичкою, яка потрібна учням, щоб бути успішними в школі та житті. Це допомагає вирішувати проблеми, сприяє у задоволенню життям і дає відчуття поставленої мети. Творча діяльність допомагає розслабитися і приносить насолоду в житті.

Сьогодні діти мають менше можливостей для розвитку творчості, ніж будь-коли раніше. До настання екранного віку діти більшу частину часу проводили на вулиці; грати з іграшками та друзями. Тепер діти проводять набагато більше часу, дивлячись телевізор або відео на Youtube, граючи у відеоігри чи надсилаючи повідомлення. Ці заняття не дають дітям стільки можливостей для розвитку своєї творчості.

Творчість можна виховувати

Не впадайте у відчай. Творчість, незважаючи на те, що викладати чітко, важко, можна виховувати у ваших учнів. Ознайомтеся з цими способами, щоб допомогти своїм учням розвивати їх творчі здібності.

Уява: заохочуйте у своїх учнів уяву та нестандартне мислення. Вчити учнів уявляти. Заохочуйте дітей думати за межі очевидних відповідей і задавати питання «Що, якщо...?»

Гра: діти повинні гратися; це не просто розкіш.

На жаль, багато дітей можуть не вміти гратися самостійно, тому дуже важливо, щоб ми давали їм можливість гратися та направляти їх, коли їм це потрібно. Гра в образи є одним із найкращих способів для дітей розвивати свої творчі здібності. Будівництво з кубиків або конструкторів Lego також заохочує до творчості. Заохочуйте ігри на свіжому повітрі. Ви навіть можете попросити учнів придумати власні ігри.

Боротьба реальна: важливо дозволити дітям боротися і з'ясувати це самостійно. Не завжди давайте дітям набір інструкцій, щоб розібратися. Дайте їм проект і дайте їм зрозуміти, як його виконати самостійно. Це може бути не так гарно чи ідеально, як якщо б дорослий годував їх покроковими інструкціями, але тоді це теж не креативно.

Пишіть, пишіть, пишіть: дайте кожному учню невеликий щоденник для запису своїх ідей. Творчість вражає будь-якої миті, але іноді вона швидкоплинна. Записування або малювання думок може допомогти зберегти їх і допомогти дітям звернути увагу на своє мислення, заохочуючи подальшу творчість. Діти можуть брати ці щоденники з собою куди завгодно. Заохочуйте їх малювати ескізи або використовувати телефон для збереження голосових записів.

Допоможіть їм знайти натхнення

Що вас цікавить?: Допоможіть студентам знайти свої інтереси. Включіть у свій клас кілька дисциплін: музику, драматургію, мистецтво тощо, щоб учні могли відкрити для себе нові інтереси. Коли ми займаємося тим, що нам подобається, наша творчість розквітає. Мистецтво, зокрема, піддається творчому вираженню.

Вивчайте чудові творчі твори: дітям потрібні творчі взірці для наслідування. Коли вони дізнаються про творчих людей, вони вірять, що все можливо. Учні бачать інших, хто використав свої творчі здібності для досягнення успіху, особливо тих, хто подолав труднощі або недоліки, що спонукає до подальшого творчого мислення. Творчі герої, відомі художники, вчені, винахідники та музиканти є цікавими для учнів та надихають.

Медитація та уважність:

«Наука каже нам, що медитація уважності допомагає мозку. У сфері творчості це може підвищити здатність учня знаходити творчі рішення проблеми».

На YouTube є короткі відео, які допомагають учням і вчителям навчитися мистецтву медитації та уважності.

Працюйте разом: робота в групах – це ще один чудовий спосіб заохочувати творчість. Концепція синергії, коли група має власну енергію, може підживити подальшу творчість. Учні отримують ідеї один від одного і разом придумують щось, що вони ніколи не могли б мати окремо.

Зробіть це реальним: дайте дітям конкретну мотивацію до творчості, зв'язуючи з реальним життям. Допоможіть їм дослідити професії, які використовують творчість, і чому це важливо для них, або як вони можуть використовувати це у своєму житті зараз. Коли вони використовують свою творчість, хваліть її особливим чином. Покажіть учням, як творчість допомагає вам у вашій роботі (вчителі завжди креативні!). Покажіть їм проблему, яку ви вирішили в класі, проявивши креативність.

Для вчителів розуміння творчості дозволяє розвивати діяльність і досвід, які вимагають від учнів збирання, розбирання та трансформації попереднього навчання, а також поєднання його з новими знаннями та навичками для формування унікальних концепцій або продуктів. Наприклад, можна попросити учнів на уроці англійської мови створити серію метафор або переписати відому цитату двома або трьома новими способами, які зберігають початковий зміст або пропонують нові інтерпретації. У інженерії можна попросити учнів відтворити двовимірний малюнок з нової точки зору і в трьох вимірах, або «побудувати кращу мишоловку» з урахуванням набору вихідних матеріалів. У будь-якому випадку, щоб учні щось трансформували або виробляли, вони вимагають від них виконання ряду складних пізнавальних процесів. Однією з переваг спільного навчання як інструменту розвитку творчих здібностей є те, що під час виконання спільних завдань учні повинні обмінюватися ідеями щодо виконання завдань, а також обговорювати переваги запропонованих ідей. Такий діалог сприяє творчості, а також додає практичний вимір.

Оцінювання навчання, яке сприяє творчості

Не випадково, щоб знайти продуктивні стратегії та методи навчання, коли йдеться про складні, багатовимірні результати навчання, від викладача потрібен високий рівень творчості. Щоб розвинути цю навичку, ви можете почати з робочої теорії про те, що ви робите, щоб полегшити певний вид навчання в обставинах, в яких ви викладаєте, особливо враховуючи характеристики ваших учнів, такі як мотивація, попереднє навчання тощо, а також унікальність Вимоги до завдань і змісту у сфері знань вашої дисципліни.

У відкритому фасилітативному підході до розвитку творчих здібностей учнів ефективні вчителі роблять певні речі, які можна спостерігати та оцінювати. Ось кілька прикладів поведінки вчителя з пропозиціями щодо оцінки такої поведінки:

Продемонструвати власну творчість і надати приклад для наслідування.

- ✓ Запитайте учнів про авторитет і цінність вчителя (або інших) як творчого зразка для наслідування
- ✓ Готові самі ризикувати.
- ✓ Наприклад, якщо ви ризикуєте давати менш чіткі інструкції, щоб не гальмувати творчість, ви можете запитати, чи відчують учні, що їм потрібні більш чи менш чіткі інструкції.
- ✓ Готові розкрити щось своє у навчальному процесі.
- ✓ Чи дійсно учні сприймають те, що було відкрито? Наприклад, якщо вчитель навмисно виявляє невпевненість у певній навичці із стратегічних причин, справедливо запитати, як це відкриття викликало у дітей почуття (підбадьорено, відчужено, збентежено тощо).

Виступайте як гіді, тренери та фасилітатори.

- ✓ Чи відчували учні повагу до вчителя, віру в нього чи вдячність у ролі тренера чи фасилітатора, а не авторитетної, керівної ролі?
- ✓ Використовуйте підхід до навчання під час запитань.
- ✓ Наприклад, запитайте, чи очікують учні отримати відповіді, а не знайти їх самостійно.
- ✓ Готові дозволити учням робити помилки.
- ✓ Запитайте про «сприйняття учнями ризику» (реального та уявного), пов'язаного з помилками.

Створіть можливості для проблемних або запитувальних підходів до навчання:

- ✓ Запитайте, чи вважали учні проблему цікавою, чи мали час і ресурси для вирішення проблеми, чи були вони спільні, вплив однолітків на прогрес тощо.
- ✓ Чутливі до балансу між викликом і підкріпленням.
- ✓ Безпосередньо вирішуйте ці проблеми, вимірюючи рівень сприйнятих проблем і винагород.
- ✓ Чутливі до балансу між свободою і контролем.
- ✓ Запитайте про свободу проти контролю щодо кількості та часу кожного.

У своїй книзі «Як розвивати творчість учнів» автори Роберт Стернберг та Венді Вільямс стверджують: «Найпотужніший спосіб розвивати креативність у своїх учнів – бути взірцем для наслідування. Діти розвивають креативність не тоді, коли ви їм це наказуєте, а коли показуєте їм». Творчі вправи не повинні обмежуватися такими дисциплінами, як музика та мистецтво.

Творчість лежить в основі вирішення проблем, – каже Епштейн. В учнів завжди будуть проблеми, які потрібно вирішувати, як в особистому житті, так і на роботі. Якщо ви допоможете їм розвинути творчі здібності, вони будуть краще підготовлені для світу.

Епштейн рекомендує вчителям приділяти п'ять хвилин на день (усього 15 хвилин на тиждень) уроку на творчі навчальні вправи.

«Це не займає багато, вам не потрібно читати цілий курс з творчості», – каже він. «Але потрібно підтримувати в учнів творчі тенденції».

Наприклад, Епштейн закликає вчителів виділяти кілька хвилин на день, щоб дозволити учням початкових класів просто дати волю своїй уяві. «Немає більшої свободи, ніж свобода мріяти», – каже він.

АРТ-ПЕДАГОГІКА

Сьогодні під артпедагогікою ми розуміємо форми, методи та засоби мистецтва, що дозволяють у процесі навчання створювати умови для розвитку особистості, вираження внутрішнього світу, розвитку творчих здібностей.

Сутність артпедагогіки полягає у вихованні та навчанні, розвитку людини засобами мистецтва, формування у неї основ художньої культури та практичних умінь з різних видів художньої діяльності. Слід звернути увагу на те, що сенс артпедагогічної діяльності, головним чином, полягає в можливості самореалізації особистості, її соціальної адаптації засобами мистецтва.

Сьогодні «арт» у якості складової частини складних слів міцно увійшла в побут наукової і розмовної мови. Інтернет пошук виявив понад тридцять досить часто вживаних слів, у яких або в першій, або в другій частині використовується даний елемент.

Знайдені слова можна умовно розділили за смисловим змістом на чотири групи:

1) нові художні течії і напрямки сучасного мистецтва (оп-арт, ленд-арт, фото-арт, джанк-арт, відео-арт, боді-арт, нет-арт, мейл-арт та ін.);

2) вказівки на причетність до художньої діяльності та її продуктів (арт-критик – арт-критика, арт-директор, арт-дилер, арт-менеджмент, арт-каталог, арт-магазин та ін.);

3) назви подій, виставок, літератури, що мають відношення до мистецтва («арт-манеж», «арт-періодика», арт-словник» та ін.);

4) позначення області науково-практичних знань і занять, а також похідних від них понять (арт-терапія – арт-терапевт, арт-терапевтичний процес, арт-терапевтичний простір, артметоди, арттехнології та ін.; артпедагогіка – артпедагогічний процес, артпедагогічна діяльність, артпедагогічний підхід та ін.).

Основними технологіями артпедагогіки є гра та педагогічна імпровізація (це спочатку непередбачувані дії педагога, які обумовлюються незапланованими ситуаціями, що складаються під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів). Успіх імпровізації обумовлюється конструюванням і прогнозуванням форм, вмотивованістю і перспективністю результатів.

Зокрема, як фізкультхвилинки можна використовувати танцювальні та «образні» (тілесно-рухова терапія) вправи, розвиваючи пластику, гнучкість, легкість тіла, знімаючи м'язові затиски, що дають дитині відчуття свободи та радості. Наприклад, «Танець 5-ти рухів», (для виконання вправи необхідний запис музики різних темпів тривалістю 1 хвилину для кожної вправи):

«Перебіг води» – плавна музика, текучі, округлі, м'які, перехідні одини в інший рухи;

«Перехід через гущавину» – імпульсивна музика, різкі, сильні, чіткі рухи;

«Зламана лялька» – неструктурована музика, хаотичний набір звуків, незакінчені рухи;

«Політ метелика» – лірична, плавна музика, тонкі, витончені, ніжні рухи;

«Спокій» – спокійна, тиха музика або набір звуків, що імітують шум води, морського прибою, звуки лісу – в нерухомому стані «слухаємо» своє тіло.

Після закінчення вправи потрібно обговорити з дітьми, які рухи їм найбільше сподобалися, що вийшло легко, а що ні.

Ще цікава звукотерапія: звук «ш» – розслабляє тіло, знімає напругу («змія»); звук – «с» уявити себе на березі моря. Закрити очі. Чуєте, як набігає хвиля. Вимовити звук «сссс»; звук – «р», робіть цю вправу в кінці дня, щоб зняти втому. Ось злиться лев, напружився всім тілом «ар-р-р-р»; звуки природи: шум моря і вітру, звуки дощу, шелест листя, спів птахів, звуки жаб, цвіркунів, китів і дельфінів, дзвін.

Словотерапія з окремих звуків створює смислові форми, цілюще впливає на людину. Зокрема це молитви і мантри:

- «ОМ» – знижує кров'яний тиск;
- «АЙ», «ПА» – знімають болі в серці;
- «АП», «АМ», «АТ», «ІТ», «УТ» – виправляють мову.

Сенс музичних медитацій полягає в поєднаному звучанні музики, образів, спеціальної формули навіювання. У процесі музичних медитацій відбувається розрядка пригнічених переживань «вдихати при цьому аромат звуку, відчувати його на своїй мові, відчувати шкірою, самому ставати звуком, щоб музика пронизувала від кінчиків пальців ніг до коренів волосся». Також для зняття внутрішньої напруженості та заспокоєння дітей потрібно навчити їх подумки «літати» під музику.

При використанні ізотерапії (малювання, моделювання, ремесла, тканини, хутро, натуральні матеріали) важливим є сам процес творчості, а також особливості внутрішнього світу людини. Групова ізотерапія є найбільш доступною та ефективною.

Вплив ізотерапії на формування здоров'я дитини визначається тим, що:

- ✓ малюнок та інші продукти діяльності дитини дозволяють проводити первинну діагностику стану емоційної сфери людини;
- ✓ у малюванні, моделюванні та ін. дитина розвиває складні рухи рук (зокрема, ротаційні) і тактильні чутливості (дотик, просторове мислення, зорово-рухова координація та окомір);
- ✓ малювання стимулює розвиток лівої, образної, півкуль мозку дитини (отже, і образного мислення);
- ✓ можливість показати свою творчість іншим наповнює душу дитини позитивними емоціями через усвідомлення його авторства, унікальність його роботи, гордість за нього і, зрештою, для себе як автора.

Кольоротерапія може проводитися у вигляді кольорорелаксації. Цей вплив здійснюється за допомогою навіювання психотерапевта. Людину занурюють в легкий транс і відтворюють кольорову атмосферу, в якій пацієнту комфортно. Кольоротерапія може використовуватися і окремо, так і в поєднанні з музикотерапією.

Умовно можна виділити три рівні використання кольоротерапії:

- ✓ організаційні можливості кольору (система освітлення та кольорове оформлення інтер'єру).
- ✓ педагогічні можливості кольору (навчання, розвиток, виховання);
- ✓ реабілітаційні можливості кольору (оздоровлення, лікування, психологічний колорит).

ВПРАВА «ЛИСТІВКА»

Більшість людей, напевно, погодяться, що легше висловити чи розпізнати образи та жаль, коли є дистанція між вами та проблемою. Ось чому вправа з листівкою може бути хорошою вправою для самопізнання, яка допомагає відповісти на запитання: «Що б я сказав комусь, якби мені не довелося робити це віч-на-віч?».

КОЛАЖ

Підлітки можуть бути вразливими до суворого середовища, де вони не відчують, що можуть бути собою.

Вони можуть придушувати свій справжній характер, щоб уникнути докору з боку однолітків; ось чому підліткам важливо визначити свої основні цінності та визначити, ким вони себе вважають.

Під час роботи з підлітками важливо створити стратегії подолання ситуації, щоб вони могли повернутися в минуле і дати їм зрозуміти, що їхні ідеї, почуття та цінності зміняться з досвідом.

ВПРАВА «РОЗФАРБУЙ СВОЇ ПОЧУТТЯ»

Попросіть учасників поміркувати над тим, що робить їхнє серце щасливим. Які речі змушують їх почувати себе добре? Які слова вони використали б, щоб описати ці речі? Які образи та кольори спадають на думку, коли вони думають про ці речі?

Дайте учасникам робочі аркуші (посередині серце) та попросіть їх наповнити серце тим, про що вони щойно думали та про що говорили. Вони можуть створювати їх будь-яким способом, зосереджуючись на чомусь одному або наповнюючи серце такою кількістю речей, як вони хочуть.

Використовуйте те, що вони створили, як точку для обговорення, щоб допомогти їм краще зрозуміти те, що робить їхнє серце щасливим. Як часто для них трапляються такі речі? Як вони з вами можуть працювати разом, щоб створити більше цих щасливих моментів?

ВПРАВА «ГРУПОВЕ ПРИКРАЩАННЯ ТОРТІВ»

Матеріали: один звичайний торт на групу (групу можна розбити на команди, для чого потрібно кілька тортів), пластикова лопатка, глазур, посипання або будь-які інші матеріали для прикраси торта (це може включати навіть дитячі іграшки... проявіть креативність!).

Опис: Зачекайте. Я не знала, що арт-терапія може включати торт? Ну, тепер я точно на борту! У цій вправі розділіть групу на команди (зазвичай 3–

5 осіб на торт достатньо, щоб отримати переваги командної роботи, гарантуючи, що кожен може зіграти свою роль). Запропонуйте кожному вибрати тему для початку. До перевірючих питань належать: ваша тема буквальна чи абстрактна? Чи планують вони взагалі використовувати символи чи слова? Попросіть команди створити план гри, а потім дозволяйте всім по черзі внести свій внесок у загальний дизайн.

Цілі та роздуми: ця вправа дуже весела. Щось у цьому завжди створює позитивну атмосферу. Соціалізація, командна робота та співпраця чудово поєднуються з творчістю. Поміркуйте, які теми були обрані та як люди почувалися в групі (чи хотіли вони очолити, чи, можливо, їм було зручніше дозволяти іншим прикрашати).

ВПРАВА «ХТО ВАС СЛУХАЄ»

Матеріали: папір та будь-які матеріали для малювання (ручки, пастель, олівці, ринки тощо)

Опис: ця вправа досить проста, але, тим не менш, потужна. Попросіть учасників намалювати когось у своєму житті, хто їх слухає. Дайте їм хвилинку подумати про це і нагадайте їм, що це той, хто змушує вас відчувати себе цінним і підтриманим.

Цілі та роздуми: у групі подумайте про важливість спілкування з іншими та того, щоб ваш голос був почутим. Це також дозволяє групі ділитися прекрасними історіями та створювати образи власних систем підтримки, що миттєво підвищить енергію в кімнаті. Нагадайте людям, що не мають великого значення їхні художні здібності, скоріше, це відчуття та подальша медитація про силу стосунків.

ВПРАВА «ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ВИДИХУ»

Прилади: заспокійлива музика, будь-які малювальні матеріали, папір

Опис: Слухайте розслаблюючу фонову музику та дозволяйте собі уявити, як звільняєтеся від стресу. Почніть уповільнювати дихання і дозволяйте диханню стати центром вашого усвідомлення. Тепер почніть уявляти все, що ви видихаєте, можливо, видихаючи страх, гнів, стрес тощо. Або, можливо, ви випускаєте любов і світло. Все, що ви відпускаєте, щоб розслабитися. Подумайте про колір, текстуру, розмір і форму. Тепер намалюйте те, що ви видихали. Ви можете використовувати будь-який тип форми чи дизайну, щоб відобразити почуття та думки.

Цілі та рефлексія: Поміркуйте над досвідом розслаблення. Зверніть увагу, які емоції, здається, оживають у творі мистецтва. Завдяки цій практиці ви почнете ставати більш співзвучними зі своїм внутрішнім станом, зможете візуалізувати стрес, надати йому колір і форму, а також спосіб самовираження. Завдяки цьому ми можемо відсторонитися від стресу. Стрес – це просто переживання. Це не те, хто ти є в глибині душі. Сподіваємося, завдяки цій техніці арт-терапії ви краще зрозумієте себе та свої почуття.

ВПРАВА «КОЛАЖ ПОСМІШКИ»

Матеріали: клей-палочки, журнали, фотографії, газета, ножиці, змішана техніка

Опис: Зробіть колаж із усіх речей, які викликають у вас посмішку, або, можливо, із самих посмішок. Подумайте про різноманітні джерела, щоб зібрати свої зображення. Згадайте власну радість протягом усього цього процесу. Чи є заразним дивитися на посмішки годинами? Ви відчуваєте себе піднесеним, дивлячись на речі, які викликають у вас посмішку?

Цілі та роздуми: поміркуйте над тим, що справді робить вас щасливими і приносить вам радість. Нехай це буде тотемом, нагадуванням і чимось, щоб викликати радість, коли вам це найбільше потрібно. Мета тут полягає в тому, щоб відновити зв'язок зі своїми власними найглибшими бажаннями, речами, які є притаманними та частиною того, що робить вас вами.

ПАЛЬЧИКОВІ ЛЯЛЬКИ

Прилади: клейовий пістолет корисний, рукавички та декоративні матеріали для рукоділля, ворухливі очі (засоби для чищення труб, піна, пряжа, гудзики, пір'я, фетр, стрічки тощо)

Опис: якщо ви використовуєте пару старих рукавичок, ви можете відрізати пальці та скотчем або зшити основу пальців, щоб запобігти її розпаду. Додайте лялькам особливості та прикраси. Ви можете одягнути їх тканиною і дати їм ворухливі очі, щоб вони ожили.

Цілі та рефлексія: Після того як ляльки будуть виготовлені, дозвольте дітям пограти з ними. Дайте їм можливість розповісти про себе через ляльку, запитуючи, що думає ім'я дитини про певні речі. Це дає дитині можливість безтурботно висловлюватися.

ВПРАВА «ЗЕНТАКУТ»

Комплектуючі: чорні ручки. За бажанням кольорові олівці.

Опис: створіть каракулі безладної лінії, дозволяючи лініям перекриватися в певних областях. Потім заповніть певні шматки свого дизайну унікальним візерунком. Кожен розділ отримує новий візерунок. Ви також можете використовувати круглий об'єкт або будь-який інший об'єкт і простежити його на своїй сторінці в різних положеннях, що перекриваються. Заповніть сегменти візерунками. Якщо хочете, можете додати колір.

Цілі та роздуми: ця діяльність зацікавить дорослих, дітей і підлітків. Мета – досягти стану зосередженості та потоку. Експериментуйте з візерунками і вільно висловлюйтеся. Загубитися в справі.

ВПРАВА «ЦІННІ НАМИСТИНИ»

Прилади: шнурки, клаптики, плоскогубці, намистини та будь-які інші доступні матеріали для виготовлення ювелірних виробів.

Опис: група думає про цінності, які їм важливі. Запишіть значення і нехай певний тип намистини (колір, розмір або форма) представляє кожне значення. Зробіть ювелірну прикрасу, натхненну вибором.

Цілі та рефлексія: ця вправа допомагає полегшити відображення того, що важливо для підлітка. У них може вирости почуття самосвідомості та прийняття того, що їхні цінності не повинні бути наступною людиною. Ми всі можемо мати свій набір цінностей, і це відкриває дискусію, щоб показати, як наші цінності можуть керувати нашими рішеннями.

СИЛАБУСИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет Психології
Кафедра практичної психології та психодіагностики

СИЛАБУС
вибіркової навчальної дисципліни
Психологічна допомога дитині та сім'ї

Підготовки   Магістр
спеціальність   053 Психологія
освітньо-професійна програма Практична психологія (психологічне
консультування та психотерапія)

Луцьк – 2021

Силабус навчальної дисципліни «Психологічна допомога дитині та сім'ї» підготовки магістр за спеціальністю 053 Психологія, освітньо-професійною програмою Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія).

Розробник: Магдисюк Людмила Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психодіагностики

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри практичної психології та психодіагностики

Протокол № 2 від 08.09.2021 р.

Завідувач кафедри: _____ Магдисюк Л. І.

© Магдисюк Л. І., 2021

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, Освітньо-професійна програма, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	05 Соціальні та поведінкові науки, 053 Психологія, Практична психологія (психологічне консультування та психотерапія)	Нормативна
Кількість годин/кредитів 120/4		Рік навчання 1
		Семестр 1-ий
ІНДЗ: €		Лекції 16 год.
		Практичні (семінарські) 12 год.
		Лабораторні 12 год.
	Самостійна робота 72 год.	
	Консультації 8 год.	
	Форма контролю: Залік	

2. ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИКЛАДАЧА

ППП Магдисюк Людмила Іванівна

Науковий ступінь кандидат психологічних наук

Вчене звання доцент

Посада доцент кафедри практичної психології та психодіагностики

Контактна інформація: мобільний телефон +380665201640; електронна адреса magdisyukl@ukr.net

Дні занять <http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi?n=700>

Консультації з навчальної дисципліни проводяться протягом семестру щопонеділка з 15.00 до 16.00 в кабінеті № 202. В разі додаткової потреби здобувача в консультації час погоджується з викладачем.

3. ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Анотація курсу:

Мета викладання навчальної дисципліни «Психологічна допомога дитині та сім'ї» належить до переліку вибіркових навчальних дисциплін за освітнім ступенем «Магістр». Поняття, предмет, завдання психологічної допомоги дитині та сім'ї. Методи психологічної допомоги дитині та сім'ї. Консультативна робота із сім'єю. Сімейна комунікація як смисловий аспект взаємодії між членами сім'ї. Техніки та моделі сімейного консультування. Психологічна допомога дітям розлучених батьків. Психологічна допомога дітям з особливими потребами та їх батькам. Консультування сім'ї, де є проблема узалежнення від алкоголю. Психологічна допомога при насиллі в сім'ї.

Предметом вивчення даної дисципліни є загальні питання практичної психології з урахуванням особливостей підготовки студентів.

Пререквізити:

Вивчення дисципліни базується на дисциплінах загального та професійного циклів підготовки попередніх років навчання: основи практичної психології, психологія сім'ї, психологічний супровід сім'ї.

Постреквізити: психологічне консультування, психотерапія.

4. КОМПЕТЕНЦІЇ

Загальні компетентності

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності

СК3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.

СК4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.

СК5. Здатність організовувати та реалізовувати просвітницьку та освітню діяльність для різних категорій населення у сфері психології.

СК7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

СК11. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.

Програмні результати навчання:

ПР1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

ПР3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.

ПР5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.

ПР6. Розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість.

ПР8. Оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про звернення за допомогою або підвищення кваліфікації.

ПР9. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності.

5. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Структура навчальної дисципліни представляється у вигляді табл. 2.

Таблиця 2

Назви змістових модулів і тем	Усього	Лек.	Практ.	Лаб.	Сам. роб.	Конс.	Форми контролю/ бали
Змістовий модуль 1. Психологічна допомога сім'ї.							
Тема 1. Практична психологія у роботі з сім'ями.	5	1			4		
Тема 2. Взаємодія практичного психолога та клієнта.	7	1	1	1	4		
Тема 3. Консультативна робота із сім'єю.	8	1	1	1	4	1	
Тема 4. Психологічна допомога при насиллі в сім'ї.	8	1	1	1	4	1	
Тема 5. Психологічна допомога сім'ям у разі сексуальних проблем.	7	1		1	4	1	
Тема 6. Консультування сім'ї, де є проблема uzалежнення від алкоголю.	9	2	1	1	4	1	
Тема 7. Психологічна допомога сім'ям учасників АТО.	9	2	1		6		
Тема 8. Психологічна допомога батькам, які виховують дітей підліткового віку.	10	2	1	1	6		
Разом за модулем 1	63	11	6	6	36	4	
Змістовий модуль 2. Психологічна допомога дитині.							
Тема 9. Дитяча практична психологія.	14	1	1	2	9	1	
Тема 10. Дитячо-батьківські взаємини шкільного віку.	13	1	1	1	9	1	
Тема 11. Психологічна допомога дитині в неповній сім'ї.	14	1	2	1	9	1	
Тема 12. Психологічна допомога дітям розлучених батьків.	16	2	2	2	9	1	
Разом за модулем 2	57	5	6	6	36	4	
Види підсумкових робіт						40	Бал
Модульна контрольна робота							30+30
ІНДЗ							7
Інше (дискусії, реферат)							3
Разом	120	16	12	12	72	8	100

6. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Таблиця 3

	Тема
1.	Тема 1. Практична психологія у роботі з сім'ями.
2.	Тема 2. Етичні принципи психодіагностичної роботи практичної психології.
3.	Тема 3. Типові проблеми психодіагностики у практичній психології
4.	Тема 4. Загальна характеристика психодіагностичного методу
5.	Тема 5. Дитячо-батьківські взаємини шкільного віку.
6.	Тема 6. Психологічна допомога дитині в неповній сім'ї.
7.	Тема 7. Психологічна допомога дітям розлучених батьків.
8.	Тема 8. Психологічна допомога прийомним сім'ям.
9.	Тема 9. Методики дослідження уваги
10.	Тема 10. Методики дослідження сприйняття
11.	Тема 11. Методики дослідження уяви
12.	Тема 12. Методики дослідження пам'яті
13.	Тема 13. Методики дослідження мислення
14.	Тема 14. Спеціалізована допомога дітям з порушеннями розвитку
15.	Тема 15. Проблема дослідження інтелекту
16.	Тема 16. Діагностика розумового розвитку дітей
17.	Тема 17. Діагностика особистісних особливостей
18.	Тема 18. Діагностика самооцінки
19.	Тема 19. Діагностика емоційно-вольової сфери
20.	Тема 20. Діагностика причин особистісних дисфункцій
21.	Тема 21. Дослідження міжособистісних стосунків
22.	Тема 22. Проективні методи в роботі практичного психолога.
23.	Тема 23. Специфічні особливості психологічного обстеження
24.	Тема 24. Психологічне насильство в сім'ї.

7. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (ІНДЗ)

1. Підготувати презентації із висвітленням питань практичних занять.
2. Підготувати презентації із висвітленням питань для самостійного опрацювання.
3. Підібрати статтю (наукового характеру) на одну із тем курсу та підготувати 2 анотації (на українській та іноземній мовах).
4. Підібрати статтю (наукового характеру) на одну із тем курсу та підготувати її переклад на іноземній мові.
5. Підготувати реферат на одну із запропонованих тем для самостійного опрацювання.
6. Зробити підбірку відеороликів та фільмів наукового характеру по темах пройденого курсу.

Теми рефератів

1. Специфіка діяльності психологічної служби.
2. Методи та напрямки психологічної допомоги сім'ям.
3. Види психологічної допомоги сім'ї.
4. Дитячо-батьківські взаємини шкільного віку.
5. Дитячо-батьківські взаємини підліткового віку.
6. Психологічна допомога дитині в неповній сім'ї.
7. Психологічна допомога дітям розлучених батьків.

8. ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Політика викладача щодо студента: відвідування занять є обов'язковим. За умови відвідування та якісної підготовки до занять студент може набрати максимальну кількість балів поточного оцінювання. За наявності об'єктивних причин (відрадження, стажування, хвороба тощо) студент може перездати тему курсу, навчатися он-лайн. За бажанням підвищити рейтинг, студент може добрати бали, виконавши певний вид робіт.

Політика щодо академічної доброчесності

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- Самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- Списування під час модульних контрольних робіт заборонене.
- Письмові роботи студента обов'язково проходять перевірку на наявність плагіату (допускається не більше 20 % текстових запозичень).
- Посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- Дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; дотримання принципів та положень Етичного кодексу психолога (<http://nsj.gov.ua/files/1448287570%D0%95%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0.docx.pdf>);
- Надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

За порушення академічної доброчесності (плагіат, фальсифікація, списування, обман тощо) здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з Університету.

Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту із коректними текстовими запозиченнями не більше 25 %. Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних пристроїв).

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Максимально оцінюється робота студента на занятті (за умови успішної відповіді). За наявності об'єктивних причин (відрадження, стажування, хвороба тощо) студент може перездати тему курсу.

Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (75 % від можливої максимальної кількості балів за вид діяльності балів). Перескладання модулів відбувається за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).

9. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Формою підсумкового контролю є залік. У випадку незадовільної підсумкової оцінки, або за бажанням підвищити рейтинг, студент може добрати бали, виконавши певний вид робіт (наприклад, здати одну із тем, або перездати якусь тему, написавши підсумковий тест тощо). Залік відбувається у формі усного опитування. Студент може не складати залік, якщо за результатами поточного оцінювання та модульної контрольної роботи набирає 75 і більше балів.

10. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Таблиця 4

Поточний контроль (макс = 40 балів)										Модульний контроль (макс = 60 балів)		Загальна кількість балів				
Модуль 1					Модуль 2					Модуль 3						
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					І Н Д З	І Н Ш Е	МКР 1	МКР 2			
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	T 8	T 9								
3	3	3	3	3	4	4	3	4	7	3	30	30	100			

11. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Таблиця 5

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90–100	Відмінно	зараховано
82–89	Добре	
75–81		
67–74	Задовільно	
60–66		
1–59	Незадовільно	Не зараховано (з можливістю повторного складання)

12. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література

1. Андреева Г. М. Психология социального познания. Москва: Аспект-пресс, 2004. 236 с.
2. Бажутина С. Б., Воронина Г. Г., Булах И. П. Практическая психология в вузе и школе. Луганс: Янтарь, 2000. 113 с.
3. Вачков И. В. Введение в профессию психолог. Москва: Московский психологический соц. институт, 2004. 464 с.
4. Воронцова Е. Особливості проведення консультацій шкільним практичним психологом. *Психологічна служба школи*. 2014. № 2. С. 57–64.
5. Горбунова В. В. Контракт у практичній психології. *Практична психологія соціальної роботи*. № 2. 2005. С. 1–5.
6. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. Санкт-Петербург: Речь, 2003. 656 с.
7. Дуткевич, Т. В., Савицька О. В. Практична психологія: вступ до спеціальності. Київ: Центр учбов. літ. 2010. 256 с.
8. Замелюк М. І., Магдисюк Л. І. «Дари» Фребеля: психолого-педагогічний аспект. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. № 2 (22). Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2019. С. 74–82.
9. Зимняя И. А. Педагогическая психология. Москва: ИНФРА-М, 2008. 273 с.
10. Легка Л. М., Семенча Л. Г. Організація діяльності психологічних служб: навч. посіб. Львів: «Новий світ-2000», 2012. 372 с.
11. Магдисюк Л. І. Методичні рекомендації до курсу «Психологія сімейної кризи». Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 22 с.
12. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї у подоланні девіантної поведінки. *Актуальні ідеї К. Д. Ушинського в контексті навчання й виховання української молоді: збірник матеріалів Четвертих педагогічних читань здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Початкова освіта» та науковців-дослідників психолого-педагогічної спадщини Ушинського*. Луцьк: Волиньполіграф, 2020. С. 57–60.
13. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: методичні рекомендації до курсу «Психологічна допомога дитині та сім'ї». Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. 18 с.
14. Магдисюк Л. І. Психологічна допомога дитині та сім'ї: програма вибіркової навчальної дисципліни. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. 12 с.
15. Магдисюк Л. І. Психологічна корекція особистісної сфери підлітків та молоді. *Освіта та розвиток обдарованої особистості: щоквартальний науково-методичний журнал*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2019. № 2 (73), II квартал. С. 64–72.
16. Магдисюк Л. І. Психологічне консультування підлітків із девіантною поведінкою: теоретичний та практичний аспект. *Virtus: Scientific Journal*. № 50, 2021. S. 45–48.

17. Магдисюк Л. І. Психологічні технології та сучасні технології навчання в роботі психолога, педагога з обдарованими дітьми. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: КПУ. 2021. № 76. Т. 1. С. 120–130.
18. Магдисюк Л. І., Блаватна О. Б. Психологічна допомога сім'ї, яка виховує дитину із затримкою психічного розвитку. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. № 52 (02/2020). Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 64–66.
19. Магдисюк Л. І., Демчук В. Б., Павлова Б. В. Сучасні підходи профілактики девіантної поведінки у діяльності психологічної служби. *Науковий Вісник МДУ. Серія «Педагогіка та психологія»*. Т. 7, № 1, 2021. С. 9–17.
20. Магдисюк Л. І., Ковальчук Л. І. Психолого-педагогічні особливості виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в колі сім'ї. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. № 53 (03/2020). Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 89–92.
21. Магдисюк Л. І., Ковальчук Л. І., Павлова Б. В. Психологічно-профілактична корекція адикцій у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (комп'ютерна залежність). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2020. № 3 (78), III квартал. С. 82–89.
22. Магдисюк Л. І., Мельник А. П. Психологія життєвих криз та кризове консультування: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 100 с.
23. Магдисюк Л. І., Павлова Б. Б. Особливості психологічного консультування підлітків із девіантною поведінкою. *Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka*. № 51 (01/2020). Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». 2020. S. 57–59.
24. Магдисюк Л. І., Притка І. В. Психологічні особливості прояву самотності у юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне: РДГУ, 2020. С. 136–143.
25. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Практикум психологічного консультування в юридичній сфері: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 320 с.
26. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П., Замелюк М. І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 152 с.
27. Матвеева М. П. Організація роботи шкільного психолога: методичні рекомендації. Кам'янець-Подільський інформаційно-видавничий відділ Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, 2001. 36 с.
28. Мельник А. П., Магдисюк Л. І., Ключко Л. Ф. Вплив успішності емоційно-психологічного клімату на девіантну поведінку підлітків. *Психологія: реальність і перспективи*. Рівне: РДГУ, 2020. С. 160–165.
29. Мушинський В. Практичний психолог ПТН: організаційно-методичні аспекти. *Психолог*. 2014. № 11–12 (539–540). С. 5–12.
30. Панок В., Чепелева Н., Титаренко Т. Основи практичної психології: підручник. Київ: Либідь, 2006. 534 с.
31. Панок В. Г. *Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку: монографія*. Чернівці: Технодрук, 2010. 486 с.

32. Панюк В. Г. Місце практичної психології в системі психологічного значення. *Практич. психолог. та соц. робота*. 2014. № 8. С. 5–7.
33. Приходько Ю. О. Практична психологія: введення у професію [навч. посіб.]. Київ: Каравела, 2012. 248 с.
34. Програма сертифікатного курсу з підвищення професійної компетентності за напрямом «Практична психологія у сфері професійного та сімейного консультування». Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 96 с.
35. Психодіагностика и психокоррекция / под. ред. А. А. Александрова. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 384 с.
36. Психологічна допомога в клініці: навч.-метод. посіб. / Р. П. Федоренко та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 224 с.
37. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 308 с.
38. Скоков С. І. Психологічна служба в установах кримінально-виконавчої системи України. *Практична психологія і соціальна робота*. 2002. № 6. С. 54–58.
39. Строяновська О. В. Психологічна служба в системі освіти. Практикум з навчального курсу для практичних психологів: навч. посіб. Київ: Каравела, 2013. 176 с.
40. Федоренко Р. П., Мушкевич М. І., Дучимінська Т. І., Магдисюк Л. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Вид. 2-ге, доповн. та змін. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 392 с.
41. Hrytsiuk, I., Magdysyuk, L., Zamelyuk, M., Podoliak, I. Peculiarities of professional culture development in modern youth in Ukraine. *Youth Voice Journal*. Great Britain: 2021. Vol. 11. P. 1–19.

13. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Сучасні вимоги до особистості практичного психолога.
2. Практична психологія у роботі з сім'ями.
3. Взаємодія практичного психолога та клієнта.
4. Поняття психологічної служби.
5. Основні види діяльності практичного психолога.
6. Консультативна робота із сім'єю.
7. Психологічна допомога при насиллі в сім'ї.
8. Психологічна допомога сім'ям у разі сексуальних проблем.
9. Консультування сім'ї, де є проблема узалежнення від алкоголю.
10. Психологічна допомога сім'ям учасників АТО.
11. Психологічна допомога батькам, які виховують дітей підліткового віку.
12. Просвітницька робота практичного психолога.
13. Профілактична робота практичного психолога.
14. Психологічне консультування як вид практичної діяльності психолога.
15. Метод інтерв'ю у професійній діяльності практичного психолога.
16. Психодіагностична робота практичного психолога.
17. Поняття психологічного діагнозу.

18. Психокорекційна робота практичного психолога.
19. Поняття, мета, завдання та засоби психокорекції.
20. Спостереження як метод у практичній діяльності психолога.
21. Поняття психотерапії.
22. Поняття індивідуальної психотерапії.
23. Поняття групової психотерапії.
24. Вплив психотерапевтичної групи на особистість.
25. Історія становлення дитячої практичної психології.
26. Етика та завдання психологічної роботи з дітьми.
27. Напрямки професійної діяльності практичного психолога в умовах дитячих закладів.
28. Специфіка діяльності психологічної служби системи освіти.
29. Методи та напрямки психологічної допомоги сім'ям.
30. Види психологічної допомоги сім'ї.
31. Етичний кодекс практичного психолога.
32. Групова та індивідуальна форми практичної психологічної роботи.
33. Риси тренінгу як методу практичної психології.
34. Завдання та етапи психологічного супроводу.
35. Поняття психологічної задачі та психологічної допомоги.
36. Структурні компоненти звернення клієнта.
37. П'ятикрокова модель взаємодії психолога з клієнтом.
38. Дитяча практична психологія.
39. Особливості дослідження осіб шкільного віку.
40. Дитячо-батьківські взаємини шкільного віку.
41. Психологічна допомога дитині в неповній сім'ї.
42. Психологічна допомога дітям розлучених батьків.
43. Психологічна допомога прийомним сім'ям.
44. Спеціалізована допомога дітям з порушеннями розвитку.
45. Психологічна підтримка і допомога батькам.
46. Психологічна допомога дітям у переживанні гострої психологічної травми.
47. Методи та напрямки психологічної допомоги сім'ям.
48. Психологічна допомога особам, які постраждали від насильства в сім'ї.
49. Психологічне насильство в сім'ї.
50. Форми і методи роботи з дітьми, які пережили насильство.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ОСТРОГРАДСЬКОГО
Кафедра «Психології, педагогіки та філософії»

СИЛАБУС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Психологія сім'ї та дитячо-батьківських відносин»

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЯ
ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ БАКАЛАВР
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 ПСИХОЛОГІЯ

Кременчук – 2022

1. Загальна інформація

Форма навчання	денна
Статус дисципліни	вибіркова
Курс/Семестр	3
Обсяг дисципліни	6 загальний обсяг годин – 150 годин аудиторної роботи – 72, з них: лекцій – 26, семінарських занять – 24, годин самостійної роботи – 100
Форма звітності	диференційований залік
Мова викладання	українська
Кафедра	психології, педагогіки та філософії
Персональна(і) сторінка(и) викладача(ів)	http://ppf.kdu.edu.ua/page8.html
Контактна інформація	телефон викладача +380677980539 електронна адреса кафедри ppf.krnu@gmail.com електронна адреса викладача bespartochnay@ukr.net

2. Короткий опис

Загальний опис змісту дисципліни	Мета викладання навчальної дисципліни полягає у формуванні у студентів теоретичних і практичних знань з психологічних особливостей сім'ї, об'єктивних і суб'єктивних чинників її розвитку; формування у студентів системного уявлення про сім'ю як середовище розвитку і виховання особистості, ролі сім'ї в соціалізації індивіда; можливостей психолога в психологічній підтримці сім'ї та реалізації її функцій її психологічних характеристик на різних етапах розвитку сімейної системи.
Цілі навчання	Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю та невизначеністю умов. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

	<p>Здатність приймати обґрунтовані рішення. Здатність бути критичним і самокритичним. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). Навички міжособистісної взаємодії. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології. Здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків. Здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел. Здатність організовувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).</p>
<p>Очікувані результати навчання</p>	<p>Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, ігор, тренінгів, тощо, відповідно до вимог замовника. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога. Здійснювати взаємодію в роботі закладу освіти, сім'ї та дитини.</p>
<p>Основні методи навчання</p>	<p>пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові (словесні методи у формі лекцій, бесіди, практичні вправи, інтерактивні методи, експрес-завдання, он-лайн тестування, тестування, ессе, реферати, аналітичні доповіді)</p>

3. Система оцінювання курсу

Накопичування балів під час вивчення дисципліни		
Види навчальної роботи	Максимальна кількість балів	
	I	II
Робота на лекційних заняттях	5	5
Семінарські заняття	15	15
Самостійна робота студента	10	10
Здача змістового модуля	10	10
Підсумкове он-лайн тестування на Moodle (krnu.org)	10	10
Максимальна кількість балів	50	50

При оцінюванні знань здобувача вищої освіти враховується наступне:

1. Відвідування лекційних і семінарських занять.
2. Активна і продуктивна участь у семінарських заняттях.
3. Вивчення базової та допоміжної літератури.
4. Вчасне виконання завдань до самостійної роботи.
5. Виконання тестових завдань (система онлайн-тестування <http://krnu.org/course/view.php?id=1135>).

4. Теми змістовних модулів

Змістовний модуль 1. Еволюція шлюбу і сім'ї в історичному розвитку людства та особливості сучасної сім'ї

Тема 1. Історичні зміни сім'ї та шлюбу.

Об'єкт, предмет, завдання навчальної дисципліни. Місце психології сім'ї та шлюбу в системі сучасної наукової психології. Основні підходи у вивченні психології шлюбно-сімейних стосунків. Історія розвитку шлюбних стосунків від прадавності до сучасності. Види шлюбно-сімейних відносин у первісному суспільстві. Типи шлюбно-сімейних стосунків у Середньовіччі. Сім'я та сімейні цінності в епоху Просвітництва. Особливості шлюбно-сімейних відносин 18–19 сторіччя. Особливості формування шлюбно-сімейних відносин на теренах України (в історичному аспекті).

Тема 2. Шлюб та сім'я. Різновиди шлюбно-сімейних відносин.

Поняття шлюб та сім'я. Сім'я як соціальна система суспільства. Соціологія сім'ї. Функції сім'ї. Сімейні зв'язки. Різновиди шлюбно-сімейних відносин у світі, сучасні світові тенденції щодо сім'ї. Підготовка молоді до сімейного життя. Теорії вибору шлюбного партнера.

Тема 3. Процес і методи соціально-психологічних досліджень сімейно-шлюбних стосунків.

Методологічні принципи та етапи дослідження шлюбно-сімейних стосунків. Діагностичний інструментарій сімейного психолога. Методи та методики дослідження особистості шлюбних партнерів, подружніх та батьківсько-дитячих стосунків, психологічного клімату сім'ї в цілому. Рольова структура сім'ї. Форми сімейних стосунків.

Тема 4. Специфіка сім'ї як соціально-психологічний феномен.

Поняття про сім'ю як малу соціальну групу. Особливості сім'ї. Психологічний аналіз функцій сім'ї. Типологія сімей. Теорії вибору шлюбного партнера. Періоди формування подружньої пари. Кризові ситуації в сім'ї. Динаміка і періодизація сімейного життя. Сім'я як агент соціалізації.

Тема 5. Провідні тенденції розвитку сучасної сім'ї та тенденції розвитку їх альтернативних форм на сучасному етапі.

Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї та її соціально-психологічна характеристика. Динаміка сім'ї. Психологічні особливості етапів життєдіяльності сім'ї. Актуальні проблеми сучасної сім'ї в Україні. Порівняльна характеристика традиційних і альтернативних форм організації шлюбно-сімейних відносин.

Тема 6. Функціонально-рольова структура сімейних відносин.

Сутність індивідуальних потреб у шлюбі. Класифікація сімейних функцій та їх характеристика. Класифікація основних ролей у сім'ї. Узгодженість ролевих позицій у сім'ї. Особливості спілкування у підсистемах: «дружина-чоловік», «батьки-діти».

Змістовний модуль 2 Шлюбно-сімейні відносини як фактор розвитку сім'ї та особистості

Тема 7. Подружні стосунки.

Формування подружньої пари. Ідеалізація шлюбного партнера. Специфіка дошлюбного періоду. Прийняття рішення про укладання шлюбу. Фактори сімейного благополуччя, стадії та кризові періоди шлюбу. Типологія сімейних проблем.

Тема 8. Фази розпаду емоційних стосунків у шлюбі.

Поняття психологічного клімату сім'ї. Аналіз причин конфліктів у шлюбі та сім'ї. Проблема психологічної, духовної і сексуальної сумісності шлюбних партнерів. Специфіка сімейного і подружнього конфлікту. Механізм сімейних сварок. Тактики розв'язання подружніх конфліктів.

Тема 9. Концепції і форми розпаду сімейних стосунків.

Фази руйнації емоційних стосунків у шлюбі. Стадії розлучення. Причини зростання і мотиви розлучень. Індивідуальні і соціальні наслідки розлучення.

Тема 10. Сімейні конфлікти: причини, шляхи попередження та вирішення.

Загальна характеристика сімейних конфліктів. Причини конфліктів. Методи корекції сімейних відносин. Рекомендації щодо вирішення конфліктів для жінок та чоловіків.

Тема 11. Взаємовідносини поколінь в сім'ї.

Основні психолого-педагогічні моделі батьківсько-дитячих стосунків («психоаналітична», «біхевіористська», «гуманістична» моделі сімейного виховання; методи і прийоми виховної впливу; моделі відносин батьків і дітей в «народній психології розвитку»). Батьківське ставлення до дитини: визначення, типи, вплив на психічний розвиток. Сім'я і дитина: вікова динаміка відносин. Прародителі (бабусі і дідусі) у системі сімейних відносин. Стилi виховання.

Тема 12. Сім'я та її вплив на формування особистості дитини.

Роль сім'ї в соціалізації дитини. Особливості соціалізації дитини в сім'ї. Стилi сімейного виховання. Вплив стилю виховання на становлення особистості дитини. Причини неадекватного ставлення батьків до дитини та їх психологічний аналіз. Модель психологічно здорової сім'ї. Готовність особистості до створення сім'ї. Специфіка сімейного консультування. Теоретичні моделі та техніки сімейного консультування.

Тема 13. Основні напрями психолого-терапевтичної допомоги сім'ї.

Психологічна допомога сім'ї. Принципи використання методів психологічної допомоги сім'ї. Консультативна допомога сім'ї. Техніки взаємозв'язку з сім'єю. Поняття «сетінг». Основні техніки консультативної бесіди. Можливості арт-терапії в роботі з сім'єю. Використання метафоричних асоціативних карток. Спеціальні методи психологічної допомоги: бібліотеко-терапія, казкотерапія та ін.

5. Ресурсне забезпечення

Матеріально-технічне забезпечення

Література:

1. Андреева Т. В. Семейная психология / Андреева Т.В. – СПб: «Речь», 2004. – 244 с.
2. Андреева Т. В. Психология современной семьи : монография / Андреева Т. В. – СПб: „Речь”, 2005. – 436 с.
3. Беспарточна О., Замелюк М., Левицька В., Хомярчук А. Педагогіка партнерства в освітньому середовищі: теорія і технологія: навч.-метод. посіб. : Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2021. 150 с.
4. Грюнвальд Бернс Б., Макаби Гарольд В. Консультирование семьи. – М.: Когито-Центр, 2004. – 416 с.
5. Діденко С. В. Психологія сексуальності та сексуальних стосунків. – К.: Арістей, 2003. – 312 с.

6. Замелюк М.І., Денис Н.О. Обдарована дитина: психолого-педагогічні основи виявлення та розвитку: навч.-метод. посіб. Луцьк : City_druk, 2018. 120 с.
7. Замелюк М. І., Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих : навч.посіб. для студ. Вищ. Навч. Закл. III–IV рівнів акредитації. Луцьк: Східноєвроп. Нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 2019. 150 с.
8. Замелюк М. І., Козігора М. А., Оксенчук Т. В. Вплив сімейних відносин на особистість дитини. Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 178. Частина II. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 256–258
9. Замелюк М. Арт-педагогіка як інноваційна освітня технологія. Психолого-педагогічна допомога особистості засобами арттерапії: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Т. А. Ткачук, Н. О. Бочаріна / Переяслав (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2020. 237 с. С. 99–109
10. Карабанова О.А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования. – М.: Гардарики, 2004. – 320 с.
11. Крисюк Г.Я. Психологічні особливості впливу батьківської сім'ї на адаптацію молодого подружжя // Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. – Вип. 11. – Ч.2. – С. 215–222.
12. Ліщинська О.А. Сім'я як об'єкт впливу деструктивних тоталітарних організацій // Соціальна психологія. – 2005. – № 3(11). – С. 139–147.
13. Лютак О. З. Сімейний конфлікт як предмет соціально-психологічного аналізу // Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – Вип. 10. – Ч.1. – С. 73–79.
14. Лютак О. З. Функціонально-рольова структура сучасної сім'ї // Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. – Вип. 12. – Ч.2. – С. 98–106.
15. Олифирович Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велета Т. Ф. Психология семейных кризисов. – СПб: Речь, 2007. – 360 с.
16. Федоришин Г. М. Психология становлення особистості у батьківській сім'ї : навчально-методичний посібник. – Івано-Франківськ: «Місто НВ», 2006. – 168 с.

6. Політики навчальної дисципліни

1. Пропущені заняття (лікарняні, мобільність тощо)

Пропущені заняття здобувач вищої освіти повинен відпрацювати. Для цього здобувач вищої освіти має виконати індивідуальні завдання за пропущеними темами.

2. Поведінка в аудиторії.

Усі учасники освітнього процесу мають дотримуватись етичних норм. Здобувач вищої освіти зобов'язаний старанно та сумлінно навчатися протягом усього періоду навчання. Водночас він повинен підтримувати інших у прагненні поглиблювати знання та виконувати свої обов'язки. Від викладача

вимагається доброзичливе, серйозне і тактовне ставлення до здобувачів вищої освіти.

3. Плагіат, академічна доброчесність.

У КрНУ діє «Положення про перевірку наукових, навчально-методичних, кваліфікаційних і навчальних робіт на академічний плагіат», на основі якого розроблена «Інструкція щодо перевірки випускних кваліфікаційних робіт на академічний плагіат із використанням програмно-технічних засобів».

(http://www.kdu.edu.ua/Documents/metod_instruczija_plagiat.pdf).

Згідно з цими документами перевірки на плагіат підлягають усі види наукових і кваліфікаційних робіт. Перевірка здійснюється за допомогою електронного депозитарію КрНУ (<http://document.kdu.edu.ua/>), який накопичує. Зберігає та надає доступ до електронних версій наукових публікацій, науково-методичних та навчальних матеріалів, створених науковими працівниками, аспірантами, студентами та співробітниками університету (глибина перевірки становить 5 років), а також за допомогою депозитаріїв, доступних у мережі Інтернет. Для забезпечення високої якості професійної підготовки здобувачів вищої освіти внаслідок виявлення ознак плагіату в їх академічних та наукових роботах у 2019р. КрНУ підписав угоду з ТОВ «Антиплагіат».

У рамках дії цієї угоди університету надається можливість перевірки кандидатських та докторських дисертацій, які підготовлені до захисту у спеціалізованих учених радах КрНУ, з використанням онлайн-сервісуUnichek, а також наукових праць студентів і викладачів. За критерій оригінальності творів приймається показник рівня унікальності тексту у відсотках, отриманий за допомогою програмно-технічних засобів перевірки на плагіат і збільшений на відсоток правомірних запозичень. Результат перевірки оформлюється відповідним протоколом, де зазначається коректність посилань або факт плагіату.

Академічна доброчесність	Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: – самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; – посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; – дотримання норм законодавства про авторське право; – надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності. Порухенням академічної доброчесності
--------------------------	--

	вважається: академічний плагіат, фабрикація, обман, списування, хабарництво.
Відвідування та запізнення	Студент зобов'язаний: – дотримуватись розкладу дзвінків, не запізнюватись на заняття – регулярно відвідувати заняття (лекційні, семінарські, практичні). – у випадку захворювання чи можливої відсутності з іншої поважної причини повідомити викладача та старосту групи.
Дедлайни та перескладання	Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (-50 % від загальної кількості балів передбачених за виконання певного виду роботи). Перескладання контрольних модульних робіт відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).
Додаткові бали	Кожен студент має право на неформальну освіту. При наявності у студента сертифіката чи диплома, що підтверджує його участь у певній програмі може бути зараховано як виконання певних пунктів самостійної роботи

Викладач Беспарточна Олена Іванівна

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ»
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
Факультет початкової освіти та фізичного виховання
Кафедра педагогіки та психології

СИЛАБУС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА.

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА ПОЧАТКОВА ОСВІТА
ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ/БАКАЛАВР
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 01 ОСВІТА /ПЕДАГОГІКА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 013 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

1. Загальна інформація

Форма навчання	денна
Статус дисципліни	вибіркова
Курс/Семестр	4/8
Обсяг дисципліни	3 загальний обсяг годин – 60 годин аудиторної роботи – 26, з них: лекцій – 14, семінарських занять – 12, годин самостійної роботи – 34, годин консультації
Форма звітності	екзамен
Мова викладання	українська
Кафедра	педагогіки та психології
Персональна(і) сторінка(и) викладача(ів)	подаються покликання на персональні сторінки викладачів на сайті коледжу
Контактна інформація	телефон викладача електронна адреса кафедри lprk@ua.fm електронна адреса викладача(ів) nataliya.vit.b@gmail.com

2. Короткий опис

Загальний опис змісту дисципліни	Метою вивчення курсу «Соціальна педагогіка» є формування у студентів системи знань з соціалізації та адаптації особистості в різному соціальному середовищі; умінь і навичок визначення впливу соціальних чинників на становлення особистості в соціумі; систематизація знань, умінь та навичок виявляти, узагальнювати на прогнозувати шляхи вирішення соціальнопедагогічних проблем різних категорій соціальних груп
Цілі навчання	Знати сучасні теоретичні основи освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Знати мету, завдання, зміст, методи, організаційні форми й засоби початкової освіти, суть процесів виховання, навчання й розвитку учнів початкової школи (педагогічна компетентність + ПКК). Знати структуру календарно-тематичного планування, особливості ведення журналу обліку успішності учнів. Знати специфіку виховної роботи на уроках й у позаурочній діяльності.

	<p>Знати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, індивідуальні відмінності в перебігу пізнавальних процесів учнів початкової школи.</p> <p>Знати закономірності та теорію процесу навчального пізнання, сучасні навчальні технології.</p> <p>Застосовувати знання, уміння й навички, що становлять теоретичну основу освітніх галузей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти, під час розв'язування навчальнопізнавальних і професійно-зорієнтованих задач.</p> <p>Володіти методиками вивчення індивідуальних особливостей перебігу пізнавальних процесів учнів початкової школи та стратегії їх урахування в процесі навчання, розвитку й виховання учнів.</p> <p>Складати психолого-педагогічну характеристику на учня та клас.</p> <p>Здійснювати комунікацію, орієнтуючись на стилі мовленнєвого спілкування у процесі вирішення професійно-педагогічних задач.</p> <p>Прогнозувати, проектувати та коригувати педагогічну комунікацію з іншими суб'єктами освітнього процесу початкової школи на засадах етики професійного спілкування, застосовуючи правила мовленнєвого етикету.</p> <p>Використовувати засоби вербальної та невербальної комунікації задля підвищення рівня професійної культури майбутнього вчителя.</p> <p>Вчитися упродовж життя й удосконалювати з високим рівнем автономності набути під час навчання кваліфікацію.</p> <p>Аналізувати соціально та особистісно значущі світоглядні проблеми, приймати рішення на основі сформованих ціннісних орієнтацій.</p> <p>Створювати рівноправний і справедливий клімат, що сприяє навчанню всіх учнів, незалежно від соціально-культурно-економічного контексту.</p>
<p>Очікувані результати навчання</p>	<p>виявляти особливості особистості; надавати соціальну підтримку на різних етапах адаптації особистості в середовищі; виявляти</p>

	резервні можливості особистості, відкривати позитивне в людині і організувати процес самопомоги їй; стимулювати позитивні прояви, гуманність, милосердя у вчинках, поведінці людини, у відношеннях до інших людей; здійснювати вибір засобів, методів, прийомів педагогічного компетентного втручання в кризові ситуації; організувати педагогічно доцільну діяльність в соціумі, педагогічно управляти і коректувати соціальну ситуацію; допомагати учню найбільш ефективно налагоджувати зв'язки з певним соціальним середовищем; передавати учню знання, отримані в процесі професійного навчання і власного досвіду; здійснювати зв'язок соціальної педагогіки з іншими галузями соціально-педагогічних знань; розробляти технологічні моделі з організації діяльності тих, хто навчається у позанавчальний час; застосовувати знання з соціальної педагогіки у професійній діяльності.
Основні методи навчання	лекції, робота з кейсами, обговорення в малих групах, індивідуальні консультації, ігри, ведення журналу спостережень, використання навчальної платформи, онлайн відеоконференції тощо

3. Система оцінювання курсу

Накопичування балів під час вивчення дисципліни	
Види навчальної роботи	Максимальна кількість балів
Практичні заняття	44
Самостійна робота студента	26
Екзамен	30
Максимальна кількість балів	100

4. Оцінювання відповідно до графіку навчального процесу

	8 семестр	Разом
Види навчальної роботи		
Практичні заняття	44	44
Самостійна робота студента	26	26
Екзамен	30	30
Максимальна кількість балів	100	100

5. Ресурсне забезпечення

Матеріально-технічне забезпечення

Література:

1. Бевз Г. М., Пеша І. Д. Дитина в прийомній сім'ї: нотатки психолога. Київ, 2001.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
3. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. /за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ, 2005.
4. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. Київ, 1999.
5. Говорун Т., Кікінеджи О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Тернопіль, 1999.
6. Зінченко А. Г. Діти вулиці. Методичні рекомендації. Київ, 1999.
7. Діяльність центрів соціальних служб для молоді. Київ, 1999.
8. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика. Київ, 1998.
9. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка: Теорія і технології. Київ, 2006.
10. Іванова І. Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. Київ, 2000.
11. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ, 2001.
12. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Г. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання). Київ, 2002.
13. Коваль Л. Г., Зверева І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ, 1997.
14. Кравченко Р. І. Соціальна робота з розумово відсталими людьми: навч. посіб. Київ, 2001.
15. Лукашевич М. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методологічні засади. Київ, 2001.
16. Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В. Соціально-психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. Київ, 2000.
17. Оржехівська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. Київ, 1996.
18. Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування. Київ, 2000.
19. Підготовка волонтерів та їх роль у реалізації соціальних проектів / за ред. І. Зверевої, Г. Лактіонової. Київ, 2001.
20. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка. Київ, 2005.
21. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи: Пер. з англ. Київ, 2000.
22. Попович Г. Соціальна робота в Україні та за рубежом. Ужгород, 2000.
23. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко та ін. Київ, 2000.

24. Словник-довідник для соціальних педагогів та працівників / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ, 2000.
25. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / за ред А. Й. Капської. Київ, 2000.
26. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Київ, 2002.
27. Соціальна підтримка дітей з обмеженими функціональними можливостями. Методичні рекомендації / авт.-упорядник Безпалько О. В., Губарева Т. Г. Київ, 2002.
28. Соціальна робота з дітьми з особливими потребами: Методичні матеріали для тренера / заг. ред. І. Д. Зверевої. Київ, 2002.
29. Соціальна робота: Хрестоматія. Київ, 2001.
30. Сорочинська В. Є. Організаційна робота. Соціального педагога. Київ, 2005.
31. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / за ред. А. Й. Капської. Київ, 2001.
32. Теорія та методи соціальної роботи / за ред. Тетяни Семигіної та Ірени Григи. Київ, 2004.
33. Трубавіна І. М, Поняття кризового втручання в соціальній роботі / Соціальна робота в Україні: теорія і практика. № 4. 2003.
34. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. Київ, 2000.
35. Трубавіна І. М., Бугасць Н. А. Методи вивчення сім'ї. Київ, 2001.
36. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Київ, 2002.
37. Формування здорового способу життя: навч. посіб. / О. Яременко, О. Вакуленко та ін. Київ, 2000.
38. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Методичні матеріали для тренера / за заг. ред. Г.М. Лактіонової. Київ, 2002.
39. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи. Київ, 2006.

Допоміжна

1. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 240 с.
2. Єжова Т. Є. Соціальна реабілітація дітей-інвалідів : навч. посіб. Київ, ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 284 с.
3. Соціальна педагогіка : навч. посіб. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретено. / за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академ видав, 2013. 312 с.
4. Соціальна педагогіка: підручник. 4-те вид. виправ. та доп. / за ред. проф. А.Й. Капської. Київ: Центр учбової літератури. 2009. 488 с.
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Д. Зверевої. Київ, Симферополь: Універсум. 2012. 563 с.

6. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкілінтернатів у позаурочній діяльності: Монографія. Київ: ХмЦНП. 2011. 368 с.

7. Капська А. Й., Пеша І. В. Соціальний супровід категорій сімей та дітей. навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 232с.

8. Петрочко Ж. В. Діти в складних життєвих обставинах : соціально-педагогічне забезпечення прав : монографія. Рівне: видавець О. Зень. 2010. 368 с.

9. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі. Монографія. Полтава. 2010. 480 с.

10. Робота з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Тренінгів курс для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В. Г. Головатий, А. В. Калініна, О. А.Виноградова. / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. Київ: Основа-Принт. 2007. 128 с.

Інформаційні ресурси

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] [Електронний ресурс]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с. Режим доступу: http://diplomvkarmane.org.ua/attachments/1988_0148770_54BBB_bezpalko_o_v_so_cialna_pedagogika_s_hemi_tablici_komentari.pdf

2. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2011. 240 с.

3. Соціальна педагогіка : підручник [Електронний ресурс] А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола та ін.; за ред. А. Й. Капської. 5-те вид., переробл. та допов. Київ : Центр навчальної літератури, 2011. 488 с. Режим доступу: http://bahmat.at.ua/ZIT/kapska_soc.pedagogika.pdf

4. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підручник за ред. І. Д. Звереві. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 316 с.

5. Социальная педагогика : учеб. и практикум для академич. бакалавриата [Электронный ресурс] под общ. ред. В. С. Торохтия. Москва : Изд-во Юрайт, 2015. 451 с. Режим доступа: http://static.ozone.ru/multimedia/book_file/1011045080.pdf

6. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. [Електронний ресурс] Київ: Знання, 2008. 343 с. Режим доступу: <https://refdb.ru/look/1935743.html>

7. Мардахаев Л. В. Социальная педагогика : учебник [Электронный ресурс] Москва : Гардарики, 2005. 269 с. Режим доступа: http://www.jagannath.ru/users_files/books/Mardahaev_L.V._-_Sotcialnaya_pedagogika.pdf

8. Сейко Н. А. Соціальна педагогіка : курс лекцій для студ. пед. навч. закл. [Електронний ресурс] Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 260 с. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/3558/1/11.pdf>

6. Політики навчальної дисципліни

Академічна доброчесність	Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: – самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; – посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; – дотримання норм законодавства про авторське право; – надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності. Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, фабрикація, обман, списування, хабарництво.
Відвідування та запізнення	Студент зобов'язаний: – дотримуватись розкладу дзвінків, не запізнюватись на заняття – регулярно відвідувати заняття (лекційні, семінарські, практичні). – у випадку захворювання чи можливої відсутності з іншої поважної причини повідомити викладача та старосту групи.
Дедлайни та перескладання	Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (-50 % від загальної кількості балів передбачених за виконання певного виду роботи). Перескладання контрольних модульних робіт відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).
Додаткові бали	Кожен студент має право на неформальну освіту. При наявності у студента сертифіката чи диплома, що підтверджує його участь у певній програмі може бути зараховано як виконання певних пунктів самостійної роботи

Викладач Борбич Наталія Віталіївна

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ»
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
Факультет дошкільної освіти та музичного мистецтва
Кафедра теорії та методики дошкільної освіти

СИЛАБУС
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕТНОПЕДАГОГІКА ДИТИНСТВА. СІМЕЙНА ПЕДАГОГІКА.

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА ДОШКІЛЬНА ОСВІТА
ОСВІТНІЙ СТУПІНЬ/БАКАЛАВР
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 01 ОСВІТА /ПЕДАГОГІКА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 012 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Луцьк – 2021

1. Загальна інформація

Форма навчання	денна
Статус дисципліни	вибіркова
Курс/Семестр	2/3-4
Обсяг дисципліни	6 загальний обсяг годин – 180 годин аудиторної роботи – 72, з них: лекцій – 30, семінарських занять – 42, годин самостійної роботи – 97, годин консультації – 11
Форма звітності	екзамен
Мова викладання	українська
Кафедра	теорії та методики дошкільної освіти
Персональна(і) сторінка(и) викладача(ів)	подаються покликання на персональні сторінки викладачів на сайті коледжу
Контактна інформація	телефон викладача +380506005159 електронна адреса кафедри/ kafedra.dolpc@gmail.com електронна адреса викладача mzamilyuk@lpc.ukr.education

2. Короткий опис

Загальний опис змісту дисципліни	Мета викладання навчальної дисципліни «Етнопедагогіка дитинства. Сімейна педагогіка.» полягає у формуванні у студентів системного уявлення про сім'ю як середовище розвитку і виховання; формування професійних вмінь педагога використовувати знання педагогіки сім'ї для аналізу її виховної функції та планування і організації педагогічної взаємодії вихователя закладу дошкільної освіти і сім'ї спрямованої на різнобічний розвиток дитини дошкільного віку.
Цілі навчання	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в галузі дошкільної освіти з розвитку, навчання і виховання дітей раннього і дошкільного віку, що передбачає застосування загальних психолого-педагогічних теорій і фахових методик дошкільної освіти, та характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного)

	<p>суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.</p> <p>Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.</p> <p>Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.</p> <p>Здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації.</p> <p>Здатність до виховання у дітей раннього і дошкільного віку. толерантного ставлення та поваги до інших, попередження та протидії булінгу.</p> <p>Здатність знаходити, опрацьовувати потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками.</p>
<p>Очікувані результати навчання</p>	<p>Розуміти і визначати педагогічні умови, закономірності, принципи, мету, завдання, зміст, організаційні форми, методи і засоби, що використовуються в роботі з дітьми від народження до навчання у школі; знаходити типові ознаки і специфіку освітнього процесу і розвитку дітей раннього і дошкільного віку.</p> <p>Розуміти, описувати й аналізувати процеси розвитку, навчання та виховання дітей раннього і дошкільного віку з використанням базових психологічних і педагогічних понять та категорій.</p> <p>Здійснювати взаємодію в роботі закладу дошкільної освіти, сім'ї та школи. Залучати батьків до організації освітнього процесу з дітьми раннього і дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.</p> <p>Здійснювати управління якістю освітнього</p>

	процесу, керуючись психолого-педагогічними принципами його організації в системі дошкільної освіти та взаємодії з сім'єю. Проектувати педагогічні заходи із залученням фахівців суміжних галузей, батьків, громадських діячів та ін. для реалізації завдань всебічного розвитку дітей.
Основні методи навчання	лекції, робота з кейсами, обговорення в малих групах, індивідуальні консультації, ігри, ведення журналу спостережень, використання навчальної платформи, онлайн відеоконференції тощо

3. Система оцінювання курсу

Накопичування балів під час вивчення дисципліни		
Види навчальної роботи	Максимальна кількість балів	
	I	II
Практичні заняття	48	27
Самостійна робота студента	28	24
Здача змістового модуля	24	19
Екзамен		30
Максимальна кількість балів	100	100

4. Оцінювання відповідно до графіку навчального процесу

Види навчальної роботи	Навчальні тижні																	Разом
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Лекції	л		л			л		л			л		л		л		л	
Практичні заняття		9		6	3		9		6	3		9		9				
Самостійна робота студента		4		2	2		4		2	2		4		8				
Здача змістового модуля							9									9		
Екзамен																		
Всього балів на тиждень		13		8	5		22		8	5		13		17		9		100

Види навчальної роботи	Навчальні тижні																Разом	
	1 8	1 9	2 0	2 1	2 2	2 3	2 4	2 5	2 6	2 7	2 8	2 9	3 0	3 1	3 2	3 3		3 4
Лекції		л		л		л		л		л		л		л				
Практичні заняття	3		3		3		3		3		3		3		3	3		27
Самостійна робота студента	2		2		2		2		4		4		4		2	2		24
Здача змістового модуля							1 0									9		19
Екзамен																	3 0	30
Всього балів на тиждень	5		5		5		1 5		7		7		7		5	1 4		100

5. Ресурсне забезпечення

Матеріально-технічне забезпечення

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet/> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Беспарточна О., Замелюк М., Левицька В., Хомярчук А. Педагогіка партнерства в освітньому середовищі: теорія і технологія: навч.-метод. посіб. : Луцьк, ПП Іванюк В.П., 2021. 150 с
3. Замелюк М.І., Денис Н.О. Обдарована дитина: психолого-педагогічні основи виявлення та розвитку: навч.-метод. посіб. Луцьк : City_druk, 2018. 120 с.
4. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П., Замелюк М. І. Казкотерапія в психологічному консультуванні дітей та дорослих : навч.посіб. для студ. Вищ. Навч. Закл. III–IV рівнів акредитації. Луцьк: Східноєвроп. Нац. Ун-т ім. Лесі Українки, 2019. 150 с.
5. Замелюк М. І., Козігора М. А., Оксенчук Т. В. Вплив сімейних відносин на особистість дитини. Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 178. Частина II. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2020. С. 256–258

6. Замелюк М. І., Міліщук С. О. Казкотерапія як психологічний метод у роботі у роботі з дітьми дошкільного віку. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / [редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ. 2019. № 63. Т. 1. С. 41–44
7. Замелюк М. Арт-педагогіка як інноваційна освітня технологія. Психолого-педагогічна допомога особистості засобами арттерапії: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Т. А. Ткачук, Н. О. Бочаріна / Переяслав (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2020. 237 с. С.99–109
8. Замелюк М. Казкотерапія як засіб активізації творчого потенціалу особистості. Підготовка конкурентоздатного фахівця дошкільної та початкової освіти : реалії й перспективи: матер. II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м.Луцьк, 25–26 червня 2015 р.). Луцьк : ПП Іванюк. П. 2015. С. 50–53
9. Замелюк М.І. Творча особистість майбутнього вихователя: теоретичні аспекти становлення. Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, Україна, 25 квітня 2019 року) / За заг. ред. О. В. Горецької. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 61–65.
10. Замелюк М.І., Дикса Н., Коляда Т., Денисюк Г. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Навчання, виховання та розвиток у контексті життєвих перспектив особистості: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю (м. Бердянськ, Україна, 25 квітня 2019 року) / За заг. ред. О.В. Горецької. Бердянськ: БДПУ, 2019. С.61–65
11. Замелюк М., Денис Н. Розвиток творчої особистості засобами психогімнастики та музикотерапії. Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю. Луцьк. 2020. С. 23

6. Політики навчальної дисципліни

Академічна доброчесність	Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає: – самостійне виконання навчальних завдань,
--------------------------	---

	<p>завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання; – посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; – дотримання норм законодавства про авторське право; – надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності. Порухенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, фабрикація, обман, списування, хабарництво.</p>
Відвідування та запізнення	<p>Студент зобов'язаний:</p> <ul style="list-style-type: none"> – дотримуватись розкладу дзвінків, не запізнюватись на заняття – регулярно відвідувати заняття (лекційні, семінарські, практичні). – у випадку захворювання чи можливої відсутності з іншої поважної причини повідомити викладача та старосту групи.
Дедлайни та перескладання	<p>Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (-50 % від загальної кількості балів передбачених за виконання певного виду роботи). Перескладання контрольних модульних робіт відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).</p>
Додаткові бали	<p>Кожен студент має право на неформальну освіту. При наявності у студента сертифіката чи диплома, що підтверджує його участь у певній програмі може бути зараховано як виконання певних пунктів самостійної роботи</p>

Викладач Замелюк Марія Іванівна

Навчальне видання

**Магдисюк Людмила Іванівна
Замелюк Марія Іванівна
Наталія Віталіївна Борбич
Беспарточна Олена Іванівна**

**ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДИТИНІ ТА СІМ'Ї:
ПРАКТИКУМ**

Навчальний посібник

Технічний редактор І. В. Захарчук

Формат 60x84 ¹/₁₆. Обсяг 16,28 ум. друк. арк., 16,01 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 53. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.